

BOREC

1962

BOREC

GLASILO ZVEZE ZDRUŽENJ BORCEV NOV SLOVENIJE

LETNIK XIV

1962

IZDAJA GLAVNI ODBOR ZVEZE ZDRUŽENJ BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE, ZAVOD »BOREC«, DIREKTOR: MILAN ŠKERLAVAJ-PETRAČ • UREJA UREDNIŠKI ODBOR: MITJA RIBIČIČ, TONE FAJFAR, MILAN ŠKERLAVAJ-PETRAČ, JOŽE ŠTOK-KOROTAN, JOŽE BERTONCELJ-MARJAN, FRANCE ŠUŠTERŠIČ IN MILE PAVLIN • GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIK: FRANCE ŠUŠTERŠIČ • KLIŠEJI, TISK IN VEZAVA: TISKARNA ČZP »LJUDSKA PRAVICA« V LJUBLJANI

Stran	Stran	Stran	
RAZGLED PO SVETU, POLITIČNI UVODNIKI	Kako rešujejo v mariborskem okraju stanovanjske probleme borcev (France Filipič)	Darilo Združenja borcev terena »Milana Majcna« tovarišu Titu	
Stara igra (Jože Sircelj)	1	127	352
»Kaj ste pa vi delali takrat, gospod zvezni poslanec...?« (Siegfried Einstein)	3	130	356
»Naša skupna dolžnost je, preprečiti novo vojno...«	8	131	366
O superlativih razdejanja (Miran Ogrin)	40	133	404
»Zandar Evrope« spet straši človeštvo	60	145	405
Svobodo španskemu ljudstvu	72	166	419
Razgled z afriškega Olimpa (Miran Ogrin)	86	177	450
Adenauerjeva desna roka — vojni zločinec št. 101	118	178	451
Vode Konga so še motne (Miran Ogrin)	134	179	452
Francija in OAS (Jože Sircelj)	136	180	453
Dve stališči o zločinu in kazni (Miran Ogrin)	165	206	453
Lupina portugalskega kolonializma se odpira (Miran Ogrin)	181	227	477
Zalostinke za Gambaro	182	230	497
Neofašisti hočejo mladino	183	231	
Latinska Amerika: zemljo in svobodo (Jože Sircelj)	184	241	
Krvavi mir v Alžiriji (Miran Ogrin)	232	248	
Kaj se godi v Španiji (Miran Ogrin)	294	256	
V spomin na Lidice in druge kraje, ki jih je zadela enaka usoda (Jože Vrbovšek)	354	267	
Pod zeleno-belo zastavo z rdečo zvezdo in polmesečem (Miran Ogrin)	358	274	
Naš dolg (M. P.)	369	275	
»Führer« pred sodiščem	407	292	
Indonezija dobila zadoščenje (Miran Ogrin)	408	293	
Srednji vek v Angoli (Miran Ogrin)	409	300	
Profasiistične organizacije v Italiji (Leopold Vrbovšek)	410	305	
Drvo in korenine (F. S.)	417	306	
Spomenik groze v mestu sonca (Polde Vrbovšek)	454	307	
Jemen podira mračne fevdalne zidove (Miran Ogrin)	457	308	
Ponovitev Vračaričevega primera?	458	309	
Beseda o problemih in nalogah naše organizacije	465	310	
Sprta velikana	499	311	
Kuba — svetilnik Latinske Amerike	501	350	
Dogodek v Berndorfu	504	350	
Norveška »Bela knjiga« o 54.000 vojnih zločincih	504	351	
IZ NAŠIH ORGANIZACIJ			
Tri povezana vprašanja (Mile Pavlin)	28		
Prijeten večer bivših internirancev za Bežigradom (F. S.)	68		
Na stranskem tiru (Mile Pavlin)	84		
Kvalifikacijski izpiti — vstopnica k nadaljnjemu izobraževanju (France Sušteršič)	85		

	Stran
Mati je iskala sina (France Sušteršič)	481
Selekcija (Primo Levi)	485

SPOMINI, REPORTAŽE, POTOPISI

Pokol v Cezanjevcih (Rado Pušenjak)	7
Lističi iz dnevnika, ki ga ni (dr. Aleš Bebler)	14, 55
»Zame je važna sodba domovine...« (Vilko Čizmek)	18
Zakasnitev (Ludvik Kukavica)	26
Beg iz valov reke Seine (iz lista »El Moudjahid«)	39
Predrag Jeftić-Dragan (Janez Perovšek-Pelko)	64
Štirje Šimanovi (Jože Janež)	70
Ukradene zvezde (Mile Pavlin)	73
Krvnik za oltarjem	78
Štefan Pahor pripoveduje (Alojz Ravbar)	79
Zrtve Štampetovega mostu (Filip Rihar)	81
Od kamnoseškega delavca do direktorja (France Filipič)	81
Ančka iz Cankarjeve (M. P.)	102
Za zidovi kaznilnice (Roza Ribičič)	105
»Hišni red« med bajoneti (Milan Apih)	108
Preprečene sečnje (Matevž Hace)	110
Diverzija v Rabilju (Franc Crnugelj)	114
Iz koncentracijskega taborišča k partizanom (Lojze Bukovac)	122
Prelesčila ga je (Milica Ostrovska)	125
Prvi partizani v Benečiji (Franc Crnugelj)	132
Skozi oblake nad sovražnika (Mile Pavlin)	146
Sla sem med prostovoljce (dr. Božena Grosman)	150
Spomini na Milana (Franc Kelvišar-Fiki)	153
Z zvijačo iz pasti (Ivan Tlaček-Luka)	158
Iz življenja partizanske matere (Jožica Zužek)	169
Cohova mama je izgubila štiri sinove (Alojz Ravbar)	171
Sestindvajset dni z angleškimi letalci (Miloš Sova)	174
Titove slike (France Sušteršič)	194
Tovariši Tito in ljudstvo (Mara Rupena)	196
Titova mladina (Lindsay Rogers, prevedel F. S.)	200
Z maršalom Titom k Churchill (Jefto Sašič)	203
Kako je nastal predlog o proglasitvi Tita za maršala (Metod Mikuž)	205
Pomlad leta 1945 v Trstu (Franc Stoka)	212
»Poezije« v taborišču (Bojan Ajdič)	218
Močni odpuščajo (Branislav Popov)	220
Se kot otrok je kljubovala viharju (Milica Ostrovska)	222, 289
Da bi rešili Toneta Tomšiča (Jure Ribičič)	261
Od vasi do vasi (Ivan Jan)	269
»Moramo še priti, morate še priti« (France Filipič)	271
Vroč poletje 1942 na Jelovici (Stanko Kocjančič)	276
Udarec v prazno (Bojan Polak-Stjenka)	314
Nisem se ločil od strojnice (Jože Jakomin)	314

Na berglah med sovražniki (Ladislav Stibrič)	317
Sestnajstletni partizan pri ranjenicah (Ludvik Kukavica)	320
Juriš skozi obroč (Olga Mervar-Jurajevčič)	321
Samo dva sta se prebila (Vid Jerič)	338
Ogenj za upornika (Gaston Charlet, prevedel F. S.)	343
Pomenek s tovarišem (France Filipič)	345
Po osemnajstih letih (Polde Vrbošek)	356
Bil sem priča zločinu (Anton Milič-Marko)	374
Italijanska ofenziva v Gorjančih (Leopold Deček)	390
Gumb na železni nitki (Bojan Ajdič)	393
Pot k partizanom (Franc Dobovšek-Zdenko)	394
Dosegli smo, kar smo hoteli (Marija Hriberšek)	395
Rojakov udarec najbolj boli (Marija Kramar)	397
Bengalični ogenj (Zorka Kravos)	399
Pot v Jajce (Pero R. Krstajič, prevedla N. P. K.)	418
Mrtvi bataljon Rdeče armade (Jože Janež)	420
Srečanje v Podvinskem gradu (Mile Pavlin)	423
Zgodbe iz Begunj (Ivanka Ambrožič)	438
Moji ranjenci (Frančiška Jurčič)	444
Nemško-ustaški vpad v Belo krajino (Alojz Cvitkovič)	447
Na pol posejana njiva (Miha Suštar)	449
Sli smo na Štajersko (Stane Lavrič)	494

DOKUMENTARNO GRADIVO, ZNANSTVENI PRISPEVKI

Usodna akcija trojke Vračarje-Perkovič-Sibl	6
Resnica o prvih partizanih na Primorskem (Andrej Pagon-Ogarev)	32
Zidovsko taborišče na Rabu (Mile Pavlin)	164
Spopad na Mali gori (France Skerlj)	172
Nobeden ni dočakal svobode	173
Inženir Petrovič potuje (Jovan Radovanović, prevedel M. S.)	197
Prvi stiki nove Jugoslavije z zavezniki (F. S.)	202
Majsko posvetovanje 1. 1941 v Zagrebu (Aleksandar Ranković)	208
Rojstvo Tomšičeve brigade (M. P.)	257
Top, ki je samo enkrat ustrelil (M. P.)	273
Fant iz barak (Krista Kelvišar)	279
Zločin na Korenem (Jože Ravbar-Još)	280
Gabrovica v Slovenski Istri — trdnjava NOB na pragu Trsta (Andrej Pagon-Ogarev)	284
Veliki pohod nasilja (M. P.)	312
Križanje v Papežih (F. S.)	322
Po sledovih tragedije v Udin borštu (Mile Pavlin)	326
Svetla podoba Emila Pavliča (Milica Ostrovska)	335
Partizanka Vida (Jože Janež)	336
Konec belogardistične postojanke v Hotavljah (Stanko Petelin)	347

Zadnji boj (France Filipič)	370
Pripoved ob orumenelih listih arhiva (Milica Ostrovska)	380
Stroj iz Milana za slovenske partizane (M. P.)	431
Boj na tujih tleh	471
ARMIRA se ni vrnila v Italijo (D. K.)	472
Najboljši med enotami IX. korpusa (Milko Stofa)	475
Pekel v hotelu (Mile Pavlin)	478
Votla skladišča smrti (Milica S. Ostrovska)	489
Komandir Samo (Zorka Kravos)	491
S pohoda II. grupe odredov (Jože Peskar-Fric)	493

PESMI

Vsaki dan (Katja Spur)	4
V veter dahnjeno pismo (Tone Seliškar)	25
Noč po zmagi (Zoran Hudales)	51
Z zimske poti (France Kosmač)	67
Z vlakom bratstva in enotnosti (Fran Roš)	112
Balada o vrnitvi briškega partizana (Alojz Gradnik)	157
Ranjenci (Nada Carevska)	168
Tam za dolino (Miha Klinar)	176
Rafali spet trgajo gozdno tišino (Jože Smit)	201
Partija-Tito (Manko Golar)	211
Pesem vstaje (France Kosmač)	260
Klic komunistov-robijašev (Fran Roš)	265
Pod plazom let (Miha Klinar)	384
Zastava nove Jugoslavije (Fran Roš)	418
Zimski večer (Fran Roš)	430
Se, draga, sanjam (Miha Klinar)	437
Spomenik padlim (Lojze Kravkar)	441
Pohod (Ivan Minatti)	469
Bele gazi (Ivan Minatti)	477

KULTURNI OBZORNIK

Poučne razstave (F. S.)	22
Problemi NOB na tretjem kongresu jugoslovanskih zgodovinarjev v Ljubljani (F. B.)	31
Noël Favreliere: Odločitev v Alžiriji (Slavko Rupel)	43
Tone Seliškar: Ljudje z rdečim cvetom (S. R.)	43
Djordje Radišić: Pohorska legenda (S. R.)	43
Vladimir Kralj: Mož, ki je strigel z ušesi (S. R.)	44
Sutjeska (S. R.)	45
Razstava »Žena in otrok v Auschwitzu«	59
Lep odziv na natečaj za Kajuhove nagrade	68
»Prešernov dan« leta 1942 v Ljubljani	69
Razstava fotografij iz alžirske vojne (M. P.)	72
Tone Pavček: Iz krvi rdeče (Slavko Rupel)	91
Lojz Kraigher: Na robu življenja (S. R.)	91
Ivan Jan: Izpolnjena beseda (Mile Pavlin)	92
Ivan Sibl: Vojni dnevnik (M. P.)	93
Gorenjska v borbi za svobodo (M. P.)	93
Nova dela o NOB na Štajerskem	116
Dva nova zvezka Zbornika dokumentov NOB	116
Kako smo tiskali Zdravljico (Franc Boštjančič)	117

	Stran
Zakladi na podstrešju (M. P.)	124
Borove »Daljave« (Slavko Rupel)	139
Radko Polič: Sonce in ceste (S. R.)	140
A. Vojinović: Kri ni vse (S. R.)	140
Ob filmu »Ograda« (Milko Stolf)	141
Prilpave za stalno razstavo o NOB Jugoslavije v muzeju v Auschwitzu	164
Udeleženci II. zasedanja AV-NOJ na filmskem traku (M. P.)	166
Regentova knjiga o bojih za socializem (S. R.)	187
Vasja Ocvirk: V novo zimo (M. P.)	187
Oton Zupančič: O domovina (S. R.)	188
Hans Hellmut Kirst: Tovarna oficirjev (S. R.)	188
Višje načelo (M. P.)	189
Na mrtvi straži (France Štoka)	214
Zmaj v dolini (M. P.)	217
Zmeda v zgodovini Bele krajine (Ivo Pirkovič)	224
»Vojška in ljudje« (S. R.)	236
K. J. Beneš: Past (S. R.)	236
Fotografski dokumenti o boju KPS (France Sušteršič)	237
Procesi pred »Tribunale speciale« (M. P.)	237
Dragoceno darilo (M. P.)	272
Dve »Borčev« knjigi prejeli II. nagrado	292
Mile Pavlin: Najhuje je biti sam (Slavko Rupel)	297
Milka Kovič: Partizanka (Mile Pavlin)	298
»Poklican je tudi peti C« (M. P.)	299
K članu Iva Pirkoviča »Zmeda v zgodovini Bele krajine« (Jože Ravbar-Još)	300
Šest »Kajuhovih nagrad« za leto 1962	306
Komemoracijski muzej v Dravogradu (Ciril Lovše)	353
Zgodovinska zbirka v Črnučah (F. Š.)	353
Kočeviski muzej v novih prostorih (M. P.)	353
Tina Zupančič: Frata (Ivo Pirkovič)	362
Jara Ribnikar: Zmaga in poraz (Slavko Rupel)	363
Bogdan Zolnir: Partizanski tisk ob Meži, Mislinji in Dravi (S. R.)	363
Naši »Spanci« (M. P.)	364
Knjiga o naprednem tisku v Premurju (S. R.)	364
Mile Pavlin: Jurišni bataljon (S. R.)	365
Stane Terčak: Ukradeni otroci (S. R.)	365
III. razpis Kajuhovih nagrad	383
Jože Vergan: Od Marezig do Madrida (S. R.)	411
»Obtožujem« (M. P.)	412
Vida Lasič: Svetloba mladih let (S. R.)	412
Petnajst let bibliografije NOB (M. P.)	413
Ivan Bratko: Vroči asfalt Evrope (S. R.)	413
Ciril Zlobec: Moška leta našega otroštva (S. R.)	460
»Mi, otroci vojne« (M. P.)	461
Tibor Mende: Kitajska in njena senca (S. R.)	461
Reprezentativna knjiga o Titu (S. R.)	462
Lojze Krakar - Milan Kumar: Odtod so bežale še ptice	506
Film, ki smo nanj ponosni	506
»Kozari« ob robu	508

NEKROLOGI, JUBILEJI

Dravskega in Dimača ni več (Ivan Jan)	82
Alojzu Rauhju v slovo	83
V spomin Peru Dražiču (Jože Janež)	176
S Titom na čelu — naprej! (France Sušteršič)	193
Vse najboljše, dragi Tito!	207
Poslovil se je na prvi pomladni dan (Jože Janež)	229
V spomin španskemu borcu Ivanu Gregorčiču (Miha Klinar)	377

HUMOR, ANEKDOTE

Zdravilo žicarja Dreječeta	144
Zaljubljeni fašist	144
Smešno med resnim	304
Čudna bomba	304
Puškomitraljez »naposodo«	304

RAZNO

Armada, ki je zrasla iz ljudstva	9
Za 20. obletnico prvih slovenskih brigad	34
Drobne zanimivosti	42, 137, 186
	235, 296, 361, 411, 460
Vsem članom Zveze borcev in njihovim organizacijam Pozabljena imena (Mirko Bižal)	44
Zadeva »prostovoljni povratki« (N. N.)	45
Nekaj misli o pouku zgodovine NOB na osemletkah (Črtomir Bohine)	46
Kratke novice	47, 94, 142, 190
	238, 301, 366, 414, 462, 510
Pravna posvetovalnica	48, 95
	142, 190, 239, 302, 367, 415, 463, 511
Smešnice o divjakih in ljudožercih (T. R.)	90
Nenavaden dokument v vili »Kopaonik« (Lj. Mladenović)	121
Kako je umrl Polde Zorec (Venčeslav Runko)	138
Dvoje pojasnili	192
Kdo ga je poznal? (Josip Pelko)	236
To je bil moj brat (Ljubica Vrenko)	236
Kdo ga je poznal?	405
Poizvedba	407
»Gubci« so se spet zbrali na Trebelnem	426
20 let organizacije najmlajših Izjava (Janez Vitkovič)	427
Spomenik heroju Kebetu	451
Izid natečaja za osnutek revije »Borec«	467
O vrednosti zgodovinskega pisanja (Ivo Pirkovič)	498
	509

SODELUJOČI ILUSTRATORJI IN SLIKARJI

Djordje Andrejevič-Kun, Borut Aparnik, Ladislav Danč, Marjan Detoni, Miligoj Dominik, Krsto Hegedušič, Božidar Jakac, Dore Klemenčič-Maj, Vlasto Kopač, Andrej Kumar, Vladimir Lakovič, Ivan Miklavc, Ismet Mujezinović, Lidija Ojsterc, Lojze Perko, Evgen Sajovic, Savo Sovrč.

PORTRETI IN KARIKATURE

Strauss in Adenauer	2
Ivo Andrić	11
Mile Smolinski, Hribernik, Mirko Gumizelj	19
Vilko Čizmek	20
Leopold Zorec	21
Ervin Dolgan-Janez	32
Benjamin Čehovin	32
Slavko Likar-Lojze	33
Milko Puntar	33
Ivan Sancin-Jovo	34
Peter Čelik-Tolminski	35
Franc Žagar-Camberlain	35
Predrag Jeftić-Dragan	64
Neznani partizan (padel 1942)	68
Stefan Pahor	79
Ivo Skerlovnik	81
Janez Zvan-Dravski	82
Silvo Stibelj-Dimač	83
Ančka Hafner	102
Moša Pijade	109
Franc Crnugelj-Zorko	115
Antoine Gizenga	135
Ivan Miklavc	146
Milan Sušteršič	153
Milan Sušteršič in Peter Manduš	154
Adolf Eichmann	165
Ivana Coh	171
Pero Dražič	176
Josip Broz-Tito	194, 195
Jefto Šašić	203
Marica Kerenčič-Jelka	223
Ivan Selčič	235
Janko Rudolf	247
Ivan Maček-Matija	256
Jože Dežman	276
Stanko Kocjančič	277
Janez Dežman	278
Zvonimir Runko	279
Pervona oče in mati	281
Roman Juvančič-Vojko	285
Ana Juvančič	286
Franc Grilc-Brinar	293
Adolf Hitler	296
Pauli Koskinen	297
Emil Pavlič	336
Marija Petje-Vida	337
Anton Ipavec	341
Franz Karmasin	355
Ivan Gregorčič	377
André Ménard	405
Martin Ogulin	407
Andrej Kumar-Stric Marko	431
Milan Mraović-Simič	445
Abdulah El Salal	459
Branko Babič	509

NASLOVNE STRANI

1. številka: Detajl s spomenika na Urhu (Foto Franc Zajc) — 2. številka: Kurir (nedokumentirana fotografija iz Muzeja ljudske revolucije v Ljubljani) — 3. številka: Alarm (posnetek kipa akademskega kiparja Lojzeta Dolinarja) — 4. številka: Detajl s spomenika padlim železničarjem na Zaloški cesti v Ljubljani (Foto Franc Zajc) — 5. številka: Predsednik FLRJ Josip Broz-Tito (posnetek z zasedanja Generalne skupščine OZN leta 1960) — 6.—7. številka: Partizani (foto Foto Smolej) — 8.—9. številka: Partizan v zasedi (iz knjige »Gorenjska v borbi«) — 10. številka: Detajl jugoslovanskega spomenika v koncentracijskem taborišču Mauthausen — 11. številka: Spomenik padlim borcem in talcem v Begunjah (Boris Kalin), foto Slavko Smolej — 12. številka: Pohod v snegu.

1
1962

THE
BOOK

B O R E C

VSEBINA 1. ŠTEVILKE

Stara igra (Jože Sircelj)	1
»Kaj ste pa vi delali takrat, gospod zvezni poslanec?« (Siegfried Einstein)	3
Vsak dan (Katja Špur)	4
Usodna akcija trojke Vračarič-Perković-Sibi (Emil Ivanc)	6
Pokol v Cezanjevcih (Rado Pušenjak)	7
Naša skupna dolžnost je preprečiti novo vojno	8
Armada, ki je zrasla iz ljudstva	9
Na sončni strani (Ivo Andrić, prevedel Pavle Flerè)	10
Lističi iz dnevnika, ki ga ni (dr. Aleš Bebler)	14
»Zame je važna sodba domovine« (Vilko Čizmek)	18
Poučne razstave (F. S.)	22
Pesem za žico (Marjan Kolar)	23
V veter dahnjeno pismo (Tone Seliškar)	25
Zakasnitev (Ludvik Kukavica)	26
Obveljala je materina beseda (Mile Pavlin)	27
Tri povezana vprašanja (M. P.)	28
Problemi NOB na tretjem kongresu jugoslovanskih zgodovinarjev v Ljubljani (France Škerlj)	30

MNENJA IN STALIŠČA:

Resnica o prvih partizanih na Primorskem (Andrej Pačon-Ogarev)	32
--	----

BORIJO SE ZA SVOBODO IN NEODVISNOST:

Sin (Maximilian Scheer)	36
Beg iz valov reke Seine	39

ODMEVI IZ MEDNARODNE ARENE:

Ob superlativih razdejanja (Miran Ogrin)	40
--	----

DROBNE ZANIMIVOSTI

42

MED KNJIGAMI IN REVIJAMI:

Noël Favrelière: Odločitev v Alžiriji (S. R.)	43
Tone Seliškar: Ljudje z rdečim cvetom (S. R.)	43
Djordje Radišić: Pohorska legenda (S. R.)	43
Vladimir Kralj: Mož, ki je strigel z ušesi (S. R.)	44
Sutjeska (S. R.)	44

PIŠEJO NAM:

Pozabljena imena (Mirko Bižal)	45
Zadeva »prostovoljni povratek« (N. N.)	46
Nekaj misli o pouku zgodovine NOB na osemletkah (Črtomir Bohinjc)	46

KRATKE NOVICE

47

PRAVNA POSVETOVALNICA

48

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Zavod »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Mitja Ribičič, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Štok-Korotan, Jože Bertonec-Marjan, France Sušteršič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Sušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana. Trg revolucije št. 1, poštni predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 80 dinarjev, letna naročnina je 600 dinarjev, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 din. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600-70 3-1195, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Klišei, tisk in vezava: CZP »Ljudska pravica«, Ljubljana.

Vsem bralcem in naročnikom revije »Borec«, naročnikom knjižnih zbirk, odjemalcem in članom Zveze borcev, Zveze vojaških vojnih invalidov in Zveze rezervnih oficirjev in podoficirjev želimo srečno, veselo in zadovoljno novo leto 1962

Zavod »Borec«

AGROMOTOR
GORICA-ŠEMPETER
PRI NOVI GORICI

PODJETJE OPRAVLJA
VSA POPRAVILA MOTORNIH VOZIL
IN TRAKTORJEV

Trgovska
zbornica

v Novi Gorici

želi vsem državljanom
srečno in veselo
ново leto 1962

Slika na naslovni strani ovitka:
Detalj s spomenika na Urhu
(Foto Franc Zajc)

Stara igra

Juv št. 11797/62.

POLITIKI, ki krmarijo veliko ladjo Zvezne republike Nemčije, očitno ne ljubijo spominov. Ne samo, da se delajo, kakor da ne vedo, kdo je bil pravzaprav Hitler in kdo izmed njih mu je zvesto služil, pretvarjajo se tudi, da se ne spominjajo, kaj so govorili prva leta po vojni.

Oglejmo si samo dva primera. Kancler Adenauer, po pravici imenovan *Der Alte*, je leta 1947 s svojimi somišljeniki iz krščansko demokratske in krščansko socialne stranke podpisal tako imenovani Ahlenov program, ki je predvideval nacionalizacijo premogovnikov in jeklarske industrije. Če se kdo zdaj, leta 1961, zavzema v Zahodni Nemčiji za programske cilje, ki jih je podpisal pred štirinajstimi leti sam Konrad Adenauer, ga imajo najmanj za sumljivega — v Zahodni Nemčiji pa ni dobro biti osumljen levičarskih idej...

Zahodnonemški obrambni minister Franz Josef Strauss je kmalu po vojni, ko je bil še čisto mlad, kot kandidat krščansko socialne stranke izvoljen v Bundestag, na moč vneto govoril:

»Vsakomur, ki želi spet zgrabiti za orožje, je treba odsekati roko.«

Minila so leta, Strauss je absolutni gospodar Bundeswehra, že zdaj najmočnejše vojske v Zahodni Evropi in v isti sapi, ko opravičuje ravnanje z Vračaričem, na ves glas izjavlja:

»Posejdanje in pravica do razpolaganja z jedrskim orožjem postaja simbol, značilni vidik in odločilno merilo suverenosti.«

Tako in nič drugače: stroncij-90 v koštereh dojenčkov je simbol, atomska goba značilni vidik in raketa z jedrsko konico odločilno merilo suverenosti — Zahodne Nemčije, kakopada!

Tako in nič drugače: puhlice o nacionalizaciji so že zdavnaj izzvenele, zdaj se dvigajo čaše s šampanjcem na zdravje 150-letnice Kruppove jeklarsko-orožarske dinastije, ta pa za nacionalizacijo nikoli ni kazala prida navdušenja...

Zdaj spet cvete. Veliko bolj kakor pod Hitlerjem in še veliko bolj kot pod Viljemom II. Suverenost potrebuje očitno ob Renu veliko jekla, čimveč jekla, neznansko veliko jekla.

Kupčije pa ne gredo v klasje le Kruppu: v zadnjih desetih letih se je industrijska proizvodnja povečala za 161 odstotkov, proizvodnja jekla pa *početverila*. Zahodna Nemčija je prvi avtomobilski tovarnar v Evropi, tretji proizvajalec jekla na svetu (za Združenimi državami in Sovjetsko zvezo).

Kartelom in trustom, ki so cveteli že pod kljukastim križem, kot so Krupp, Thyssen in Flick, so se pridružila še druga imena: Grundig, Neckermann, Schlieker, Oetker.

Zavezniki, predvsem Američani, so, ne da bi trenili z očesom, snedli obljubo, da je treba uničiti nemške truste in karteje, ker so ti privedli Hitlerja na krmilo. Karteli so spet na konju, z dogovorjenimi cenami uničujejo šibkejšie konkurente, diktirajo pogoje trgovcem na drobno. Zgodovina se ponavlja.

Strauss in Adenauer

Delavski razred v Zahodni Nemčiji — razred Karla Liebknechta in Ernsta Thälmann — so ukrotili z visokimi mezdami za trdo delo, njegovo stranko, Komunistično partijo, so postavili izven zakona (po zgledu Španije in Portugalske), socialni demokrati pa so vrgli ideje svojih rojakov Marxa in Engelsa čez krov, zvili so rdečo zastavo in zdaj na vsa usta prisegajo Atlantski zvezi in atomski oborožitvi, postali so, skratka, stranka malomeščanov za malomeščane.

Zato so njeni sindikati tudi deležni hvala najreakcionarnejših krogov. Ameriška revija »Life« jim je na primer takole pokadila: »V nacionalnem interesu (!) so sindikati nasprotovali strokovnemu gibanju, zagovarjali so zmernost pri mezdah in zahtevah in zatirali so podtalno komunistično dejavnost v tovarnah. Zahodnonemški rekord, kar zadeva majhno število stavk, je v resnici pomemben: leta 1960 so pri 20 milijonih zaposlenih izgubili le 37.723 delovnih dni. Medtem so v Veliki Britaniji (s 23,7 milijona zaposlenih) izgubili tri milijone delovnih dni, v Združenih državah (s 70,6 milijona zaposlenih) pa 19 milijonov delovnih dni.«

Gospodarska moč, politična ambicioznost, oživiljene sence (nacistične) preteklosti, močan tek po gospodarski in politični ekspanziji, vse to potrjuje misel angleškega novinarja Seftona Delmerja, ki je spremljal leta 1933 Hitlerja med volilno kampanjo, po

kateri je firer legalno (v smislu buržoazne demokracije) prišel na krmilo. Delmer je zapisal:

»Na žalost se množe znamenja, da nekateri iluzionisti v Nemčiji vnovič igrajo staro igro in samo čakajo na to, da bi v tretje poskusili preizkusiti srečo — v upanju, da se bodo tokrat s pomočjo Američanov in Angležev znašli med zmagovalci.«

Ti iluzionisti kajpada niso v opoziciji, marveč sede v Bonnu in na sedežih deželnih vlad.

Med temi, ki bi radi v tretje igrali na srečo in pri tem pozabljajo, da gre v tretje rado (spet navzdol), je Franz Josef Strauss med najbolj glasnimi.

Ta bivši kolesarski prvak in odličnjak iz latinščine, mesarjev sin iz Münchenske četrti Schwabing, ki je že kot petleten deček delil hitlerjanske letake, je postavil na noge armado 350.000 mož, oboroženo z raketami, nadzvočnimi letali in podmornicami, ki lahko nosijo rakete Polaris.

Franz Josef Strauss, ki mu je vojna preprečila, da bi dokončal svojo diplomsko nalogo na (zanj) značilno temo »Idea svetovnega imperija v Justinijanovi Historiae Philippicae«, zdaj nikakor ne dela dvanaest ur dnevno zato, da bi preprečil vojno. Mož z bikovskim vratom in modrimi očmi rine naprej in mnogi v njem vidijo bodočega železnega kanclerja.

Zahodna Nemčija nima jedrskega orožja. Celo predsednik Kennedy je v intervjuju glavnemu uredniku »Izvestij« Aždubeju rekel: »Prav nič prijetno mi ne bi bilo pri srcu, če bi Zahodna Nemčija postala jedrska sila.«

Tako za zdaj Straussu in njegovim ne preostane drugega, kakor da širom po svetu nabavljajo »klasično« orožje (vštevši rakete), da grade vojašnice hitreje kakor šole, da skupaj z De Gaullem mečejo polena pod noge vsakomur, ki je na Zahodu za pogajanja s Sovjetsko zvezo, onemogočajo ureditev berlinskega vprašanja, hkrati pa prehitujejo svoje »zaveznike« iz Atlantskega pakta, izvzemši ZDA, ki imajo še precej naskoka.

Svet se je v tem stoletju kar naprej moral s skrbjo ozirati na Nemčijo. Tako je tudi zdaj: nekateri še zmeraj upajo, da bo v tretje šlo. Kaj bi: leto 1918 jih ni izučilo, leto 1945 prav tako ne...

Jože Šircelj

»Kaj ste pa vi delali takrat, gospod zvezni poslanec...?«

Ob nesramnih zahodnonemških izpadih proti jugoslovanskim državljanom, ki so bili borci Narodnoosvobodilne vojske, znova oživljajo pred nami zločini nacizma, ki je spremenil človeka v zver, ki je rodil Eichmanne, Himmlerje, Hösse, Rösenerje in na tisoče njim podobnih. Znova trkamo na vest človeštva, naj ne dopusti, da bi se še kdaj ponovile strahote druge svetovne vojne, znova opozarjamo, da je na tisoče Eichmannu podobnih še zmeraj svobodnih, da imajo celo važne funkcije v državnem aparatu Zahodne Nemčije in da ni zato nič čudnega, če se je spet začela v tej državi gonja proti ljudem, ki so si za ceno milijonov žrtev priborili svobodo in ki hočejo živeti v miru.

V boju proti nemškemu militarizmu in revanšizmu nismo sami. Eden izmed protestov proti zahodnonemški politiki je tudi tole pismo, ki ga je Siegfried Einstein naslovil na poslanca Nemške stranke Schneiderja, ki pa je bilo konec koncev namenjeno vsem nekdanjim nacističnim privrženecem, ki so zdaj funkcionarji v oblastnih organih Zahodne Nemčije.

KAKIH 250 kilometrov jugozahodno od Varšave stoji mestece. Redki so bili tujci, ki so ga poznali, preden so morilci Velike Nemčije zgradili v njem največjo človeško klavnico, kar jih je svet kdaj poznal. Oswiencim se je imenovalo to mestece sredi močvirja. Nacistični krvniki so ga preimenovali v Auschwitz.

Bil je dan kakor vsak — dan v začetku aprila — ko je šlo deset tisoč ljudi v plinsko celico. Deset tisoč! To je deset tisoč usod, deset tisoč src, deset tisoč duš, to je sto tisoč želja. In še več. To so dečki in deklice, očetje in matere. In starci. In tako so (komandant Auschwitz je pozneje to ponosno priznal) tri milijone ljudi zastrupili s plinom, jih ustrelili v tilnik, naščuvali nanje pse, da so jih raztrgali,

jih obesili, pretepli do smrti, jim vbrizgali fenol in jih tako umorili. Bil je dan kakor vsak...

Bil je dan kakor vsak — dan v začetku aprila — ko so privezali pripornike k stebrom in jih po deset in deset ustrelili. Streljanje je prevzel Palitsh, Grabner pa mu je ukazal, naj jih ustrelji. Tako sta ustrelila v Auschwitzu 25.000 ljudi — 25.000 ljudi, to je več kakor 25.000 nad, to je nešteto dihov, to je kri, celi potoki krvi v žilah, 25.000 ljudi, to je bilo 50.000 oči; 50.000 oči, ki so videle sončne žarke in ljubile drevo. Drevo prve dni aprila. Bil je dan kakor vsak.

Bil je dan kakor vsak — dan v začetku aprila — ko je esesovec Fritsch z našitki var-

Na tisoče sužnje iz vseh evropskih dežel je delalo v nemški oboroževalni industriji

Usak dan

(Iz zbirke »Ravensbrück«)

*Vsak dan ista
električna žica
in črna, asfaltirana cesta!*

*Vsak dan ista
sestradana lica
med bloki in halo
iz črnega železobetona!*

*Vsak dan ista kolona
v progaste cunje odetih teles
in cokle na bosih nogah,
četudi je maj ali decembrski mraz!*

*Med črnimi bloki
in halo iz železobetona
gre danes kot včeraj pošastna kolona
okostnjakov,
do tal poteptana,
v smrt omahujoča,
pa vendar še vedno — vzravnana!*

nostne službe na rokavih pravkar pripeljane
pripornike nagovoril takole:

»Opozarjam vas, da niste prišli v sanatorij,
ampak v nemško koncentracijsko taborišče, iz
katerega pride človek samo skozi dimnik kre-
matorija! Če vam to ni pogodu, je najbolje, da
skočite na žico, po kateri teče električni tok
visoke napetosti.«

Bil je dan kakor vsak... Grabner in njego-
vi pomagači so zatikali moškim igle v moda,
ženskam pa razbeljene svečke v nožnice. Po-
zneje tega niti zanikali niso. Čemu? In zgodilo
se je nekega dne v začetku aprila.

Bil je dan kakor vsak — dan v začetku
aprila — ko so ljudi pretepli in obesili. Njiho-
va trupla so visela na vešalih vso noč. Luna
jih je videla. Zvezde so jih videle. Bog jih je
videl. In drugo jutro je moralo vse taborišče
korakati mimo njih. In videli so jih vsi inter-
niranci. Vsi. In kdor bere to danes, noče ver-
jeti: morilci in tisti, ki so jih nahujskali k umo-
ru, so namreč hodili v lakastih čevljih in se
vozili z mercedesi. In vendar se je to zgodilo
nekoč — nekoč, ko je bil dan kakor vsak. Ne-
kega dne v začetku aprila.

Bil je dan kakor vsak — dan v začetku
aprila — ko so šli v uničevalnem taborišču
Auschwitzu smrtno kandidate šestindvajsetih
narodov. Zakaj so bili internirani v Auschiw-
tzu? Ker so bili Židje in Poljaki, Francozi in

sovjetski vojni ujetniki, Cigani, Grki, Slovaki
in Nizozemci. Bil je dan kakor vsak, ko so in-
ternirancem vtetovirali številke na nadlaket.
Bil je dan v začetku aprila. Bil je večer kakor
vsak — večer v začetku aprila — ko so ljudje
prostovoljno skočili na žico, po kateri je tekkel
električni tok visoke napetosti. Tako je bilo
konec trpljenja. Druge pa so našli nekega ju-
tra, ki je bilo kakor vsako, nekega jutra v za-
četku aprila, obešene na lastne jermene na
pogradih. In spet so prikorakali novi interni-
ranci skozi glavna vrata koncentracijskega ta-
borišča Auschwitza. »Arbeit macht frei«* je bilo
napisano z velikimi črkami nad vhodom v pe-
kel. In kmalu so zagledali stražne stolpe, stra-
že z mitraljezi in puškomitraljezi. In tedaj so
vedeli, da drži vsaka pot v naročje smrti. To
so spoznali tisti dan, ki je bil kakor vsak.
Nekega dne v začetku aprila.

Bil je dan kakor vsak, ko se je zgodilo ne-
kaj nečloveškega, nepojmljivega, nekaj, kar se
ne da popraviti v tisoč letih: v Majdaneku so
pomorili otroke. Bil je dan kakor vsak. Dan je
imel svojo svetlobo, svoje sonce, svoj veter. In
Bog je to videl. To! Tisto nečloveško, nekaj,
kar se ne da popraviti. Večno sramoto, ki se
drži nemškega imena. On je videl kri iz mili-
jonov žil. In On je molčal. Pozneje pa je govo-
ril obtoženec Heinz Stalp. In ta Heinz Stalp je
odgovarjal na vprašanja državnega pravdnika.

Obtoženec:

»Ko sem delal v krojačnici na Pohlmann-
strasse, sta prispela nekega jutra dva tovor-
njaka; z njih so iztovorili otroke staršev, ki so
delali v Majdaneku. Rekli so jim, da so odpe-
ljali njihove otroke, da jih bodo vzgajali.«

Državni pravdnik:

»Ali so tudi otroke do nagega slekli?«

Obtoženec:

»Da.«

Državni pravdnik:

»Koliko je bilo otrok in kakšne starosti?«

Obtoženec:

»Bili so še čisto majhni, v starosti do enega
leta; med njimi pa so bili tudi trinajst — in
štirinajstletni.«

Državni pravdnik:

»Kako so jih nagnali v plinsko celico?«

Obtoženec:

»Tovornjak je zapeljal do plinske celice.
Tam so čakali pripadniki varnostne službe;
otroke so odgnali na plantažo, kjer so delale
ženske (plantaža št. 1); odondod so prignali
deset žensk, ki so jih morale sleči. Potem so
otrokom ukazali, naj gredo v plinsko celico.
Pripovedovali so jim pravljice, češ da jim bo
v celici dobro. Mnogi med njimi so jokali, ve-
deli pa niso, da gredo v smrt. Ko so bili v
plinski celici, je neki pripadnik varnostne
službe zaprl vrata; potem so potisnili skozi šti-
rioglatno odprtino v celico plinske patrone.«

Državni pravdnik:

»Obtoženec, ali ste potem videli zadužene
otroke v plinskih celicah — in kakšni so bili?«

* Delo osvobajaja

Obtoženec:

»Da, internirance sem dostikrat videl v plinskih celicah. Njihova pljuča so bila očitno počena, kri pa ni vedno pritekla iz njih. Čez dva dni so bila trupla zelenkasta.«

Državni pravdnik:

»Ali je res, da s plinom umorjenih niso odpeljali iz plinskih celic, marveč da so nagnali novo skupino ljudi kar na kup trupel?«

Obtoženec:

»To je res. Vsi so ostali v celici; za drugo skupino so prignali tretjo, po 50, dokler se jih ni nabralo 300.«

Državni pravdnik:

»Torej so nagnali žive na mrtve. Ali ste videli te mrličke?«

Obtoženec:

»Da.«

Državni pravdnik:

»Ali je res, da je pod vplivom ciklona bruhnila človeku kri iz pljuč in pritisnilo blato iz danke?«

Obtoženec:

»Da.«

Državni pravdnik:

»In na to blato so nagnali naslednjo skupino internirancev?«

Obtoženec:

»Da.«

Državni pravdnik:

»Ali je res, da je morala naslednja skupina lastnoročno odstraniti trupla, da si je napravila prostor?«

Obtoženec:

»Prostora je bilo v celicah dovolj.«

Državni pravdnik:

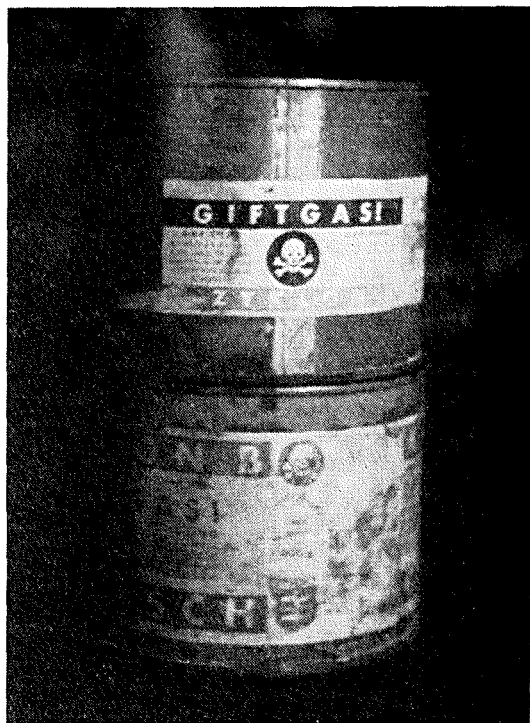
»Če pa je bila celica skoraj do stropa polna trupel, ali se je dostikrat zgodilo, da so morale naslednje žrtve odnesti mrtve in očistiti celico?«

Obtoženec:

»Da, to se je dogajalo.«

Bil je dan kakor vsak — dan v zgodnjem aprilu, ko se je to dogajalo. Kaj ste delali tisti dan v zgodnjem aprilu, gospod zvezni poslanec Nemške stranke? Saj ste bili tudi vi nacist? Gospod poslanec Zveznega zbora? Potemtakem ste sokrivi nečesa, kar se ne bo dalo nikoli popraviti. Tudi vi, gospod Schneider... In vi si drznete govoriti o »napakah« nacizma, ko je šlo v resnici za najstrašnejše zločine in grozodejstva v zgodovini človeštva...

Bil je dan kakor vsak — dan v zgodnjem aprilu — ko so izkpraveli, zgoreli na Poljskem tisoči Francozov in Poljakov, Rusov in Nemcev, Židov in Holancev, Slovakov in Grkov, Madžarov in Norvežanov. Tistega dne v zgodnjem aprilu so se zadušili majhni, nedolžni, ljubki otročki v Majdaneku. Kaj pa ste počeli tisti dan vi, gospod zvezni poslanec Nemške stranke? Takrat ste služili v letalstvu, kakor ste nekoč v svojem življenju ponosno omenili. Kolikokrat ste tisti dan vzdignili roko v hitlerjanski pozdrav? Komu ste bili poslušni tisti dan? Komu ste poveljevali tisti dan? Kaj ste zahtevali tisti dan? K čigavi smrti ste — ne-

Med dokazi o zločinih nemških nacistov so tudi takele pločevinaste škatle, v katerih je bil plin »Zyklon« za usmrčevanje internirancev v plinskih celicah. Nemška kemična industrija je izdelala na tisoče in tisoče škatel tega plina. To industrijo vodijo še zmeraj isti ljudje kot med vojno...

posredno ali posredno — pripomogli tisti dan? Odgovorite, gospod zvezni poslanec! S svojo nesramno žalitvijo ste si v tolikšni meri nakopali sokrivdo za vse s plinom zadužene, pobite, zadavljene in od lakote umrle, da terja to pokoro. Kličem vas na odgovor. Milijoni ljudi, pripadnikov 26 narodov, so bili na Poljskem umorjeni v imenu Velike Nemčije. Izbrisani. Likvidirani, kakor so govorili v žargonu tistih, ki jim vi niste bili sovražnik...«

Da se vam v tem delu Nemčije ne more nič zgoditi, če žalite poljski narod, mrtve iz Auschwitza in Majdaneka, to sami najbolj veste. Toda jaz čakam na vaš odgovor, gospod zvezni poslanec Schneider. Saj ste vendar mož iz dežele hrastov in badenweilerske koračnice. Torej! Poguma vam pač ne bo manjkalo, gospod Schneider! Saj ste vendar v »Who's who in Germany« ponosno razglasili, da ste prinesli iz Hitlerjeve in Himmlerjeve vojne domov tako visoka odlikovanja kakor so: Iron Cross, 1st and 2nd Class; silver wound citations.

Nekega dne v zgodnjem aprilu vas pozivam, da mi poveste, ali so bili Auschwitz in Majdanek, Treblinka in Rogoznica, Varšava in Sztutowo, Lodz in Kielce, Tarnow in Czenstochowa kratko malo napake nacizma. Odgovorite!

Usodna akcija trojke Vračarić - Perković - Šibl

Aretacija Laze Vračarića v Münchenu nam je še zmeraj v spominu, saj reakcionarni elementi v Zahodni Nemčiji niso še prenehali z gonjo proti Jugoslaviji in udeležencem našega narodnoosvobodilnega boja. Poglejmo, kakšen je bil »gnusni zločin« Laze Vračarića, zaradi katerega so nacisti in ustaši razpisali za njim tiralico in ga po 20 letih aretirali.

DNE 30. septembra 1941 je udarna skupina: Perković, Vračarić in Šibl na vogalu Zvonimirove in Rusanove ulice s pištolami napadla skupino nemških letalcev. En Nemec je obležal na mestu mrtev, drugi je izdihnil malo pozneje v bolnišnici, tretji pa je bil nevarno ranjen.

Prav v trenutku, ko so trije napadalci začeli streljati na letalce, je privozil avtobus, poln nemških vojakov. Bil je isti avtobus, ki sta bila Brumnić in Milišić nedavno vrgla nanj dve bombi. Šofer je naglo zavrl, Nemci so v paničnem strahu poskakali na pločnik ter se hipoma razbežali po vrtovih in dvoriščih bližnjih hiš. Pokati je začelo šele potem, ko so trije tovariši že davno zapustili kraj napada.

Vendar pa sta Vračarić in Perković pri papirnici in železniški zapornici na Zavrtnici naletela na zasedo odreda kulturbundovcev. Vračarić je bil lažje ranjen, vendar pa se je rešil. Ko sta se že ločila, je Perković ponovno zašel v blokado, bil je ranjen in ujet.

Od devetih zvečer, ko je prišlo do napada, do dveh jutraj so v vsem vzhodnem delu mesta na gosto pokale puške in regljali puškomitraljezi. Odredi ustašev in Nemcev so v polni bojni opremi hodili povsod naokrog in streljali v temo, boječ se celo svojih senc.

Tokrat so nemške okupacijske oblasti reagirale ostro. V uličnem napadu sta padla dva pripadnika wehrmachta in gestapo je začel strogo preiskavo. Nemci so nastopali kakor na okupiranem področju in prav nič se niso ozirali na to, da je NDH vsaj formalno suverena država. Aretirali so na desetine nedolžnih ljudi, če so le ugotovili, da so se

kadarkoli družili ali da so vsaj poznali enega izmed treh napadalcev. Ljudi so aretirali množično in tudi njihove družine.

Preiskava je bila v rokah ustaške policije, pa tudi Gestapa. Perkovića, ki je priznal dejanje, je sodilo nemško vojno sodišče in ustaški časniki so pisali o tem, ko da gre za čisto navadno stvar.

»Zagreb 14. oktobra. Danes ob 10h se je začela pred nemškim vojnim sodiščem glavna kazenska obravnava proti Nikoli Perkoviću.

Nikola Perković, rojen 1911 v Jastrebarskem, pristojen v Jezerane, je obtožen, da je 30. IX. t. l. zvečer na vogalu Zvonimirove ulice v Zagrebu streljal z dvema soobtožencema z namenom ubiti nemške vojake. S 6 do 8 strelj iz revolverjev, ki so jih vsi trije obtoženci iz zasede izstrelili skupaj, so na mestu ubili nekoga nemškega vojaka, dva pa ranili, in eden je ranam podlegel.

Obtoženec je v obravnavi dejanje priznal in njegovo priznanje je bilo potrjeno tudi z drugimi dokazili, med drugimi tudi z zasliševanjem prič.

Obtoženec je priznal i svoj uboj i svojo pripadnost, komunistični stranki i zloben namen, katerega cilj je bil ubiti nemške vojake ali ustaše.

Potem ko je predsednik vojnega sodišča zaprisegel člane sodišča, se je v navzočnosti zastopnika obrambe začela obravnava. I predsednik sodišča in državni pravdnik i zagovornik so pravniki s sodno prakso. Najprej je sodišče ugotovilo obtoženčeve osebne podatke, potlej pa je zastopnik obtožbe prebral obtožnico. Sledilo je zaslišanje obtoženca, ki je bilo zelo natančno. Sodišče si je prizade-

valo ugotoviti predvsem dejansko stanje ter materialno resnico in dokazati obtoženčovo krivdo. Obtoženec je vnovič in v celoti priznal svoj zločin in svojo krivdo. Predsednik je šel še dalje in je to priznanje podprl z drugimi dokazili ter z zasliševanjem obtoženca, z njegovim dogovorom s soobtožencema, izmed katerih je bil eden nekakšen voditelj in se izdajal za poveljnika. Tako je bila dokazana pripadnost ilegalni komunistični stranki in razlogi vključitve v to organizacijo. Sodišče je ugotovilo obtoženčeve prejšnje kazni. Obtoženec je gladko govoril nemški in je odgovarjal jasno. Na koncu pa se je hotel izgovoriti s tem, da ga je zapeljal glavni pobudnik.

Obtoženčeve izpovedbe v preiskavi so bile vskladene s sedanjimi izjavami in priznanji tako, da je bil dokaz, potem ko so bili prebrani zapisniki prič, ki so se mudile blizu kraja zločina, nesporen. Dokazano je, da je obtoženec streljal in zadel nemške vojaške, dokazano pa je predvsem tudi to, da se je premišljeno domenil o uboju nemških vojakov, da je bil pripravljen na to in da je svoj zlobni namen izpolnil.

Predsednik vojnega sodišča je bil zelo natančen pri ugotavljanju resnice in krivde po nemškem kazenskem postopku, ki je v glavnem enak civilnemu kazenskemu postopku.

Po zaslišanju obtoženca je zastopnik obtožbe končno predlagal: trikrat smrtna kazen za dva umora, za poskus umora in razen tega za zločin nedovoljenega nošenja orožja, nasilja nad nemškimi vojaki, kar je v skladu z ukazom vrhovnega poveljnika vojske.

Zagovornik je ugotovil, da je dejansko stanje ugotovilo obtoženčovo objektivno in subjektivno krivdo, da ni okoliščin, ki bi mogle omajati obtožnico, da so podani polno priznanje in drugi dokazi, v obtoženčovo korist pa je navedel nekaj olajševalnih okoliščin, predvsem polno priznanje, pomanjkljivo vzgojo, nadalje, da ni poročen in da ga je zapeljal glavni pobudnik.

Po končani obravnavi se je senat umaknil na posvetovanje, potem pa je bila izrečena obsodba: trikrat smrtna kazen za umor in poskus umora ter izguba državljskih pravic. Proti obsodbi ni pravnega leka. Obsodba postane pravomočna, ko jo potrdi poveljujoči general.

Sodišče je pozvalo obsojenca, naj pove svoje pripombe k obsodbi in morebitne predloge. Obsojenec je izjavil, da je vse razumel. Sodišče mu je dalo dva dni časa, da vloži

prošnjo za pomilostitev. Obsojenec je bil v vsem poučen.

Ta obravnava je bila zelo poučna kot dokaz, na kako visoki stopnji je nemško vojno sodstvo in kako natančno vse preišče.

Zalostno je, da sta padla dva poštena in dobra nemška vojaka kot žrtvi komunističnih zarotnikov, ki se ne ustavijo niti pred gnusnimi zločini proti vojski našega prijatelja in zaveznika v naši sredi.«

Hrvatski narod 14. X. 1941.

Komentar k navedeni razsodbi ni potreben, saj vemo, da je bil Vračarič po 20 letih aretiran prav zato, ker se je boril proti pravih gnusnim zločinom, proti nacistom in ustašem, katerih ostanki so še živi in ki se jim še zmeraj vzbujajo skomine po strahovladi. Ob revanšistični politiki Zahodne Nemčije je nacistom spet zrasel greben, zato ni bila aretacija Vračariča nič ne-navadnega.

Pokol v Cezanjevcih

Z NAJBOLJ krvavimi črkami je zapisan v zgodovini Cezanjevec in sosednih vasi 25. april 1944.

Dne 5. aprila 1944 je prišlo do spopada pri Jesenikovih, ko so tam Nemci odkrili bunker. Sledil je zadnji boj mladince Janka Ribiča ml. v Vogričevcih. Dne 6. aprila je bil spopad pri Ribičevem mlinu v Cezanjevcih. Neenak boj z Nemci sta sprejela partizana Danijel Hojs-Ljubo in Franc Belšak-Maks. Belšak je v tem spopadu padel. Teden dni kasneje, 13. aprila, je prišlo do spopada v Veličanah. Padli so štirje partizani.

Večina prebivalcev Cezanjevec in okolice je podpirala partizane, saj je gnev proti nacistom naraščal iz meseca v mesec. To je okupator dobro čutil. Da bi ostrašil ljudstvo, je pripravil strašen pokol.

Dne 24. aprila je prišlo v ptujske zapore povelje, naj se večje število jetnikov pripravi za transport. Jetnike so tudi fotografirali. Med njimi so bile tudi tri tovarišice: Ribičeva, Filipičeva in Kavčičeva. Jetnike je obšla zla slutnja, saj je bilo znano, da so človeku, ki ga v zaporu slikajo, odmerjene le še kratke ure življenja.

Naslednjega dne, 25. aprila, so jetniki skozi špranje v vratih celic že zelo zgodaj zjutraj opazovali, kako Nemci gonijo zvezane ljudi na dvorišče. Tam so jih nakladali na kamione. Treh tovarišic ni bilo med njimi. Najbrž so ponoči dobili drugo povelje glede njihove usode.

Isti dan, prav tako zgodaj zjutraj, so Nemci in njihovi pomagači začeli v Cezanjevcih pripravljati vse potrebno za izvršitev pokola. Nekako ob tritretu na pet je prišel k Ribičevim izdajalec, poslovođa trgovine Benko iz Cezanjevec. S seboj je pripeljal kakih dvajset pripadnikov nemške delovne službe. Pri Ribičevih sta bila le stari oče Janko Ribič in gospodinjka pomočnica Anica Šoštarich. Ostali člani družine so že padli v boju ali pa so bili v zaporu, oziroma pri partizanih.

Izdajalec je surovo zahteval, naj Šoštaricheva pripravi izdaten zajtrk zanj in za pripadnike delovne službe. Toda Ribičeva hiša je bila že prej temeljito izpropana. Zato je morala Šoštaricheva pod nadzorstvom stražarjev z nasajenimi bajoneti v naglici pomolziti kravo v hlevu. Mleko so popili krvniški pomočniki.

Benko je Šoštarichevi z naslodo pripovedoval, kako bodo pripeljali v Cezanjevce 50 talcev, med njimi tudi njeno sestro ter gospodinjo Marijo Ribič, in jih postrelili pri mlinu — zato, da bodo ljudje videli, kako Nemci kaznujejo bandite in njihove pomočnike. Nato so odšli. Hišna vrata so za seboj zaprli ter prepovedali vsem izhod. Tudi v mlin in žago ni smel nihče. Vsakdo, ki se je približal, je moral nazaj. Benko pa je s pomočniki začel postavljati kole, na katere bi privezali talce med streljanjem.

Napočil je spomladanski dan, ki je pomenil za Cezanjevčane in okolico strašen udarec.

Iz Ljutomera in drugih krajev je pridrvelo kakih 12 osebnih avtomobilov in avtobusov z esesovci, gestapovci, policisti in orožniki. Bilo jih je nad 200. Večina jih je bila krvniško razpoložena.

Okrog pol devetih sta se pripeljala dva kamiona z žrtvami. Talci so bili zvezani po dva in dva, tako da je bila vsaka misel na beg izključena. Žica se je zajedala jetnikom, že izmučenim in pretepenim v zaporih, v zapestja. Ob straneh kamionov so sedeli esesovci z nasajenimi bajoneti. Večina talcev so bili svoji prleških partizanov in aktivistov.

Talci so vedeli, kam jih vodijo. Vedeli so, da jih pot vodi v smrt in da gredo za svojim lastnim pogrebom. Največ je bilo med njimi domačinov, ki so poznali vsak najmanjši košček zemlje. Zdaj so se s pogledom poslavljali od ljubljenih krajev. Gledali so svoje izpraznjene domove, ki so samevali po gričkih in poljih.

Iz kamionov so talce vlačili skrajno surovo in neumiljeno. Slovenski mesar je gotovo obzirnejši, ko vlačijo živino v klavnico...

Ko so jih spravili s kamionov na tla, so talce razvezali in morali so se uvrstiti v dve vrsti. Tako so jih znova prešteli in ugotovili, da jih je 25 in da torej med potjo ni nihče pobegnil. Vsepopovsod je mrgolelo orožnikov, gestapovcev in esesovcev v popolni bojni

opremi, kot bi jim grozil partizanski napad. Bajoneti so se bliskali. Civilistov ni bilo blizu, razen Benka in njegovih.

Nemci so zahtevali od talcev, da so morali strumno, uvrščeni kot vojaki, odkorkati v drvarnico. Tam so se morali sezuti in sleči. Morali so odložiti tudi listnice in ure.

V vrsto pred talci so se postavili esesovci in gestapovci. Talci so čakali. Potem so prvih pet odgnali na morišče in jih privezali h kolom. Treščila je prva salva. Mrliče so odvezali, da so padli na tla in obležali pri kolih.

Takoj ko so padli prvi talci, so pripeljali drugih pet in jim tako kot prvi petorici zavezali oči. Ob bosih nogah druge petorice so ležala trupla predhodnikov. Njihovi udje se še niso umirili. Mrzle noge na smrt čakajočih je grela kri tovarišev. Iz žrel nemškega orožja je spet zagrmelo. Druga petorica je padla in napravila ob krvavih drogavih prostor naslednjim petim.

Znova so treskale salve in posamezni strelji za tiste, ki so bili slabo zadeti. Grmadila so se trupla...

Salve so trgale ozračje in odmevale po Murskem polju in hribovski Prlekiji. Kriki talcev so trgali srce vaščanom, ki so poslušali tragedijo.

Ali je to tisti novi red, tista pravica in bogastvo, ki so o njem govorili hitlerjanski propagandisti, so se spraševali ljudje.

Še nekaj strellov iz pištol in vseh 25 žrtev je obležalo negibnih.

Takrat so padli: Janko Senčar, Jožef Bokša, Franc Marin, Alojz Marin, Vinko Miklošič, Rudolf Novak, Alojz Gečko, Jakob Rodoško, Franc Rožman, Jakob Klanjšek, Ivan Zorec, Franc Koren, Alojz Lesjak, Franc Ganza, Ludvik Vrbnjak, Ivan Vrbnjak, Ivan Jesenik, Janko Slavinec st., Božidar Stankovič, Peter Lak-tijev, Viktor Ševčenko, Maks Ogorelec, Alojz Tič, Matija Petek in še eden.

Ludvik Vrbnjak iz Cezanjevec si pred ustrelitvijo ni pustil zavezati oči. Izjavil je, da hoče gledati tisto barabo,

ki ga bo kot nedolžnega človeka ustrelila.

Pri tej tragediji pa je bilo še bolj tragično naslednje: Ko je prenehalo streljanje, je prispela iz vasi vsa nasmejana poštna službenka, domačinka Marta Nemec. Rokovala se je s krvniki ter očitno kazala svoje zadovoljstvo. Povedala je, da je na pošto prispela brzojavka s poveljem, naj talcev ne ustrelijo. Ona pa je na lastno pest odlašala s sporočilom vojaškemu poveljstvu, dokler ni bilo vseh 25 žrtev usmrčenih...

Potem so Nemci pregledali zapuščino talcev ter si izbrali, kar je bilo komu všeč. Nato so sedli v avtobuse in osebne

avtomobile in se odpeljali. Za stražo pri mrtvih talcih so ostali orožniki iz Križevca in Cezanjevec. Nemci namreč niso pustili, da bi domačini in sorodniki odpeljali trupla na domača pokopališča.

Izdajalec Benko pa je prisilil nekaj domačinov, da so na morišču izkopali skupen grob in pokopali mrliča. Trupla so zložili v dve vrsti, jih posuli z živim apnom in jih zagreblili. Nobenega cvetja ni bilo na grobu, le solze neprostovoljnih pogrebcev so ga zalivale.

Zene in dekleta so se odele v črmino, ljudje so stiskali pesti. Še bolj kot prej so se strnili okoli partizanskih borcev.

Rado Pušenjak

»Naša skupna dolžnost je preprečiti novo vojno ...«

LANI, prve dni decembra, je bilo na Dunaju zasedanje generalnega sveta FIR (Fédération internationale de Résistance). Z jugoslovanske strani se ga je kot opazovalec udeležil generalni major Petar Brajović, podpredsednik Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Jugoslavije.

Po oceni našega opazovalca in po vsebini devetih resolucij, ki jih je sprejelo zasedanje, je bilo zasedanje uspešno. Izzvenelo je v pozitivne težnje po zblizanju in sodelovanju FIR z vsemi organizacijami borcev po svetu za mir in proti nevarnosti nove vojne. S ciljem, da bi našli skupno pot za ublažitev mednarodne napetosti, je svet predlagal, naj bi se leta 1962 sestali predstavniki udeležencev boja proti nacizmu. Ne glede na mnemja in svetovnonazorske razlike naj bi začeli skupno akcijo za mir. V resoluciji, ki jo je sprejel svet, je rečeno:

Dolžnost vseh tistih, ki so doživeli strahote zadnje svetovne vojne in ki se zavedajo, kako nepopisno katastrofo bi prinesla človeštvu nova vojna, je, da store vse, da bi takšno vojno preprečili. V resoluciji

je tudi ugotovitev, da bivši udeleženci odporiškega gibanja in žrtve nacizma s čedalje večjo zaskrbljenostjo spremljajo razvoj dogodkov v sedanjem svetu, v katerem je mir komaj šestnajst let po vojaški zmagi nad nacizmom spet ogrožen.

Razen omenjene resolucije je svet sprejel še osem drugih resolucij. V njih zahteva takojšnja pogajanja o razorožitvi, miroljubno ureditev nemškega vprašanja ter zagotovitev zakonitih moralnih in materialnih pravic pripadnikom odporiškega gibanja. V zvezi s tem izraža svet solidarnost z Zvezo združenj borcev NOV Jugoslavije glede nedavne protizakonite aretacije Laze Vračarića. V resolucijah nadalje zahtevajo najostrejšo kazen za Eichmanna in njegove sodelavce, ki so še na prostosti.

Sploh so na zasedanju dali poseben poudarek nemškemu vprašanju. Povsem upravičeno so razpravljali o pospešenem oboroževanju Zahodne Nemčije, v kateri imajo močan vpliv in glavno besedo tisti, ki so že enkrat pahnili svet v vojni požar. Tako postaja Nemčija glavno žarišče vojne nevarnosti v Evropi.

Armada, ki je zrasla iz ljudstva

MINULI mesec je vsa Jugoslavija svečano proslavila 20. obletnico ustanovitve Jugoslovanske ljudske armade — spomin na 22. december 1941, ko je bila v Rudem v Bosni ustanovljena Prva proletarska brigada.

Proslavljali smo praznik armade, ki po vsej pravici nosi naziv ljudska armada, saj je zrasla iz ljudstva in postala njegova udarna pest v boju proti okupatorjem in domačim izdajalcem, saj nam čuva svobodo in mir, da lahko delamo in gradimo, da smelo zremo v bodočnost.

Kakor v časih narodnoosvobodilnega boja tako je naša armada tudi zdaj tesno povezana z ljudstvom.

Na zgornji sliki vidimo prizor z vojaške vaje v snegu, spodaj pa prizor z enega izmed mnogih skupnih izletov pripadnikov JLA in mladine.

Z dovoljenjem Nobelovega nagrajenca Iva Andrića objavljamo njegovo črtico »Na sončni strani«, iz knjige »Lica«; v prihodnji številki pa bomo objavili črtico »Sonce«, ki je smiselno nadaljevanje prve. Obe črtici je prevedel Pavle Flerè. Op. ur.

DALJŠA kot širša jetniška soba z desetimi posteljami je imela dve veliki okni, obrnjeni naravnost na vzhod. Prav zato, ker si gledal skozi njih lahko neovirano na predmestje, sta imeli ne le navadne rešetke debelejše kot palec marveč ju je zapirala še posebna jeklena, gosto pletena mreža. Ta mreža pa ni mogla zabraniti močnemu jutranjemu soncu, da bi vsako jutro ne vrglo po tleh, po posteljah in po zidu nasproti dveh dolgih in širokih pramenov zadržane svetlobe. Ta blagor in to razkošje sta trajala vse dopoldne. Takrat sta se jela sončna pramaena naglo krčiti in krajšati, kakor da ju kdo izvlači. Kadar pa se je sonce bližalo vrhu svoje poti, je zlezal izpod rešetk tudi zadnji krajček svetlih trakov in se kot potoka, ki izgineta v morje, izgubil tam nekje v sončni svetlobi, razliti po odprtem delu neznanega mesta.

Večina desetih zapornikov se ni kaj pridala menila za vse to, le dvoje, troje mladih pa smo vsako jutro čakali na sonce, smo v tem ali onem svetlobnem traku posedali ali se po njem izprehajali kakor po najlepšem vrtu.

Okni te naše velike sobe v tretjem nadstropju sta gledali na nekaj brezkončnih vrtov, na strehe nizkih hiš, na koncu razgleda pa sta bili prav na nebo zarisana dva zvonika in poleg njih dvoje prav kakor zvonika nepremičnih jagnedi.

Tak je bil ta naš razgled: vse svetlo in prostrano, pa nič jasno in dostopno. Vendar smo po strani skozi desno okno lahko brez posebne težave videli dve okni visoke hiše, eno dobro in popolnoma, drugo pa samo nejasno in na pol. Da si to lahko videl, si moral samo dobro zviti vrat in po strani pogledati med zidom in robom rešetke.

Ti dve okni (pravzaprav okno in pol) sta bili okni zasebnega stanovanja v tretjem ali četrtem nadstropju hiše, ki je drugače

nismo videli: za nas dvoje, troje mladih radovednežev sta bili nekak košček življenja v prostosti, nekakšna možnost veselega presenečenja in vesele izpremembe; izprememba pa pomeni v zaporu zmeraj veselje.

Oknu, katero smo videli popolnoma, smo rekli »oder«. Na tem odru smo gledali vsako jutro isti kratki in vsakodnevni prizor. Na tem oknu, na katerem je bila za slepim steklom zavesa liki belo dno reke izpod temne vodne površine, je nastal okrog sedmih zjutraj nemir, nemir, ki vznemirja in obljublja izpremembo, katero si tako želijo naše oči. Pa smo tesneje pritiskali obraz med zid in žico. Takrat sta se hkrati z odsvitom okolice v njih steklih odprli obe okenski krili in izginili v mrtvi okenski odprtini. Na oknu pa se je za hip prikazala ženska. Kakšna pravzaprav je, nismo mogli razložiti, njeni plavi lasje pa so se na temnem ozadju videli razločneje ko njena bela roka in nejasne oblike njenega obraza. Ženska je takoj nato izginila, kmalu zatem pa se je zopet prikazala, zdaj je držala v roki podolgovato ptičnico. Dvignila se je na prste in iztezala život, hkrati pa je obešala ptičnico na nevidno kljuko v gornjem delu okna.

V ptičnici je bil ptiček, ki smo ga bolj slutili kakor videli, ki pa smo zanj v svojih zaporniških razgovorih sklepali, da je kanarček. Kazno je bilo, da je ptiček največ miren, le tedaj in tedaj, kadar je spreletal s konca ptičnice na drugi konec, smo ga nejasno videli kakor rumen list, ki ga nosi veter.

Nekako pred poldnevom se je ženska spet prikazala, se stezala, z vajenimi kretinjami snela ptičnico in jo prenesla v nevidno notranjost sobe, nato je zaprla okno, spustila belo zaveso in izginila za njo.

Molče in zamaknjeni smo gledali, kako se okno odpira, gledali plavalasko na njem in, kadar se je sama izgubila v temno notranjost sobe, še njeno ptičnico s ptičkom, ki ga bolj slutimo kakor vidimo. In z isto pazljivostjo smo čakali, kdaj ptičnico sname in jo odnese ter zapre okno. Po vsem tem pa je nastopilo dolgo popoldansko in večerno ždenje in čakanje na jutrišnje jutro.

Nastop v oknu je bil velik dogodek našega dne; pripravljali smo se nanj, mu paz-

Nobelov nagrajenec Ivo Andrić

ljivo in željno sledili, dostikrat pa smo se še potem dolgo o njem pogovarjali.

Brezkončno smo ugibali o neznani ženski, o okoliščinah, v katerih živi. Nekdo si je izmislil, da ji je ime Eva, pa smo ji tako tudi rekli. Tudi ptičku smo dali ime, ne vem več, kakšno. Saj nismo bili mi ne prvi ne zadnji zaporniki, ki se za rešetkami, zidi in ključavnicami oprijemljejo nepomembnih koščkov dnevne resničnosti ter sanjajo sanje o svobodnem življenju in o stikih s svetom in z ljudmi.

Ampak vsi prebivalci naše sobe niso tako mislili in niso bili take volje. Med njimi so bili tudi taki, ki niso nikoli prišli k oknu in so se posmehovali našemu »odru« in našim dolgim zaporniškim pripovedovanjem o njem. Med njimi je vse še posebno prekašal siv, hudoben in žolčen možak umazane jezika in nečistih misli.

Bil je to dobičkar, nazadnje lastnik papirnice, zdaj pa v preiskavi zaradi lažnega bankroterstva in zlovoljnega zažiga zavarovanega blaga. Po postelji, ki jo je imel, smo ga klicali za »Strica iz kota«. O »političnih« je govoril z zaničevanjem. Rad je na dolgo

pripovedoval, ni pa maral za naš smeh in za naše tiho prepevanje, ki je bilo zanj zmeraj preglasno. Njegove pripombe so bile zmeraj mračne, njegove povesti pa kosmate, da se ti je kar studilo.

Mi mladi, ki smo radi imeli »oder«, smo molče mislili, da je grdo in nedovoljeno, če se kdo neokusno obrega ob žensko s ptičnico in se nesramno šali na njen račun. Pri tem so nastajali neverjetni prepiri in ostra navzkrižja. To pa skoro zmeraj s starcem iz kota. Še danes se mi zdi, da je ta človek po svoji naravi in globoko sovražil vse, kar je mlado, novo, gibko in nenavadno.

»Ne morem jih gledati,« je godrnjal, »ne morem jih gledati, kako se kakor opice zvirajo pri tistem oknu, zvijajo vratove in se trkajo z glavami.«

Na njegove hudobne pripombe smo odgovarjali z zasmehom ali pa s tisto brezbrizno ravnodušnostjo, ki je velik dar in močno orožje mladosti. Ko pa je prvič izrekel res grdo besedo za žensko s ptičnico, smo kakor eden skočili nadenj. Nastal je eden tistih čudnih jetniških prepиров, ki jih ni moč razumeti in ki se hipoma porajajo, pa brž izginejo in se pozabljajo. Po vrsti so padale grde besede, ki so starcu očitno bile potrebne, mi pa smo branili neznano žensko in čistoto svojega ravnanja in svojih namenov z njo.

»Glej, glej, kakšni kavalirji so ti mladi gospodje!« se je režal stari bankroter.

Mi pa smo mu vsi trije hkrati odgovarjali, da je nemarnež in da mu ne pustimo tako govoriti. Posebno se je razvnel najmlajši med nami. Bil je to čvrst mladenič z načetiimi pljuči, ki so ga prijeli, ko se je zdravil; le-ta se je kaj lahko razburil. Doma iz Boke, je po želji svojih staršev študiral na Dunaju pravo, po svojem nagnjenju pa se je ukvarjal z glasbo, za katero je bil res nadarjen.

Visok, lep, dobro zraščen, je v beli majici brez rokavov, s stisnjenimi pestmi in začrečih oči, stal sredi sobe, obrnjen proti starčevemu kotu, se ves tresel in kričal:

»Jezik za zobe, nesnaga grda!«

»Glej ga, glej, mladiča! Kdo pa mi prepoveduje govoriti?«

»Jaz ti prepovedujem! In če še enkrat zalajaš, pozabim na tvoje sive lase in te kakor stenico stisnem ob zid.«

Vmešali so se še drugi in ju razdvojili. Posihmal pa je bil starec bolj previden v

besedah, vsaj kadar je bilo govora o »naši« ženski z okna. Samo režal se je in grizel svoje bele ščetinaste brke.

Vse leto smo dan za dnem ogledovali svoj mali in revni »oder«.

Ko pa se je leto nagibalo h koncu in je sonce vzhajalo pozneje, je bilo v naši sobi manj in manj svetlobe. Sredi septembra smo neko jutro kakor navadno vstali in kakor navadno smo bili na svojem oknu. Rdeče sonce se je še borilo z meglami. Čakali smo nekaj dlje kakor navadno. Okno pa se ni odpiralo. Ure so minevale. (Sami nismo imeli ure, a po soncu, po prihajanju in odhajanju stražnikov in po raznih šumih v hiši smo zmeraj vedeli, koliko je.) Ta dan ni bilo ne ženske ne ptičnice. Zgledavali smo se in spet pobešali oči. Nazadnje smo se drug za drugim zavlekli v sobo, vsak hip pa je ta ali oni izrabil priložnost, da je šel mimo okna in pogledal ven.

Ženske pa ni bilo več ne drugi dan in ne prihodnji. Dnevi so minevali, pa nihče ni odpiral visokega svinčenobarvnega okna. Prvi in drugi dan smo molčali kakor užaloščena družina. Potem smo začeli govoriti in ugibati. Kaj se je moglo zgoditi? Potovanja? Bolezen? Smrt? Dogodek v družini? — Vse to je bilo lahko in ljudem v zaporu posluži lahko vse to za dolge razgovore.

Možak iz kota se je zadovoljno smejal in zdaj pa zdaj polglasno izrekel kako posmehljivo, ki pa bi je mi, zaverovani v svoje pogovore, navadno ne slišali. Nekega dne pa sta se starec in študent iz Boke vendarle spoprijela, zavoljo tega pa smo izgubili sončno stran in so nas porazdelili v druge sobe.

Malo pred obedom, ko so ljudje najbolj razdražljivi, smo se spet pogovarjali o tem, da je izginila ženska s ptičnico. Študent je pravil, da takoj, ko ga izpuste iz zapora, pojde tja, da vidi, kaj je z njo.

»Ali ne greš najprej na koncert?« ga je zafrkljivo vprašal možak iz kota.

Poprej je namreč na naših večernih pogovorih o tem, kaj kdo stori, kadar pride ven, študent res zmeraj govoril, da pojde najprej na kak koncert.

»Seveda pojdem tudi na koncert, najprej pa stopim do njenega stanovanja,« je hladno kljubujoče odgovoril mladenič. To mirno zaupanje je starca očitno razdražilo in polglasno je godrnjal nekakšna neprijetna

predvidevanja o mladeničevem odhodu v prostost. Mladenič je odgovarjal na to s smehom, češ res da je tuberkulozen, vendar pa veruje, da pojde prej kakor marsikateri. Ko ga je tako z namigavanjem opomnil na njegov primer, je starec sikal:

»Po vseh štirih pojdeš, ti, sin svoje matere, če sploh pojdeš od tod, in še na misel ti ne pride, da dvigneš glavo, kaj šele, da greš k tisti svoji...«

Starec je dal ženski s ptičnico grdo ime. V tem hipu se je mladenič izpozabil. Z dvema skokoma je bil v kotu in je zgrabil možaka za vrat. Nastal je vik in krik in tekanje sem in tja in komaj smo ju spravili vsaksebi.

Prepir je bil tak, da ga ni bilo moč skriti pred jetnišniškimi oblastmi. Študenta so kaznovali s štirindvajseturnim postom v temni samici s trdim ležiščem, nas druge pa so razselili po drugih skupnih sobah.

Dolgo in težko zimo smo prebili v drugih mislih in skrbah, v drugačnih razgovorih in prepirih. Za zmeraj sem izgubil iz vida neprijetnega starca iz kota in dolgo se nisem videl z onim tovarišem, študentom prava. Tam nekje proti koncu tega leta sem ga srečal v jetnišnični bolnišnici, kjer sem prebil dva dni. Posrečilo se nama je, da sva dobila sosednji ležišči. Shujšal je, mrzlica ga je tresla, v obraz pa je bil nezdravo rdeč. Zaporniki v bolnišnici so govorili, da gre z njim h kraju.

Ko smo končali s skromnimi jetnišniškimi vestmi o položaju na svetovnih bojiščih, je nanesel pogovor na naše nekdanje življenje v sobi na sončni strani in na doživljanje s starcem v kotu. »Nesnaga grda!« je rekel tovariš, oči pa so mu žarele in tako je kazal, da mu je prirojeno, kako se mu stidi, kar je grdo, in ga strastno jezi.

To noč sva se dolgo pogovarjala šepetaje, da bi ne budila drugih. Pomenkovala sva se o vojni, o naših skupnih željah, načrtih in možnostih, potlej o glasbi, o ženskah, o življenju, vse pa brez reda in skokoma, kakor se v takih okoliščinah pomenkuje mladina. Študent je ležal, z rokami podvitimi in sklenjenimi zadaj pod glavo. Ni se mu dalo spati, ni pa mogel bedeti. Pa mi je med drugim povedal, da je tisto noč, ki jo je za kazen prebil v temni celici na trdem ležišču, sanjal o ženski z okna. Dejal je, da je prišla tiho in ne da bi jo zapazil, prišla je prav blizu k njemu, stopila na prste, vi-

soko dvignila roke, obesila ptičnico nad njegovo glavo, potlej pa je prav tako tiho izginila. Ptičnica je vso noč kakor sonce sijala nad njegovo posteljo. Nevidna ptica v njej pa je pela vesel, preprost napev. In ta prelepi napev, ki si ga ni prav zapomnil in ga ni čisto pozabil, ga je posihmal neneh-

no spremljal in trafil. Tudi zdaj ga trapi. Tako se mu zdi, da ga zna: in vendar ga ne more natančno ponoviti in se ga ne more rešiti.

Študent je utihnil, kakor da spi, meni pa se je zdelo, da bedi in v sebi tiho prepeva ter zaman išče čudni napev.

Lističi iz dnevnika, ki ga ni

Pred 25 leti se je mnogo Jugoslovancev odpravilo po skrivnih zvezah v tujino.

Pred 25 leti je Komunistična partija Jugoslavije organizirala pomoč republikanski Španiji in poslala mnogo svojih članov v vrste internacionalnih brigad, ki so se skupaj s špansko vojsko borile proti Francu ter nemškimi in italijanskim fašistom. V Španijo je odpotoval tudi dr. Aleš Bebler, čigar spomini na to pot in na doživljanje med boji so objavljeni v zborniku »Četrdeset godina«. Ker ta knjiga večini naših bralcev ni dostopna, objavljamo te spomine tudi v naši reviji.

KOLONA po eden se vzpenja v hrib. To so zadnji obronki Pirenejev na sredozemski strani. Še smo na francoskem ozemlju in bližamo se španski meji.

Vsak izmed nas je na svoj način prispel do zadnje etape, do majhnega ribiškega pristanišča Sete. Vendar pa je večino napotil sem center za zbiranje prostovoljcev, organiziran ob pomoči francoskih sindikatov v Parizu. Moja skupina, petero Jugoslovancev — političnih emigrantov, z dvajsetimi neznanimi tovariši, se je kmalu po prihodu v Sete vkrčala na ribiško ladjico in se skrila na njenem dnu. Toda čez nekaj ur čakanja smo se spet izkrcali. Lastnik ladjice si je premislil, ustrašil se je. Mi smo se morali zateči v okolico, h kmetom, vinogradnikom, ki jih je bila KP Francije organizirala za to vrsto pomoči republikanski Španiji. Čez nekaj dni se je sredi noči spet zbralo večje število prostovoljcev iz raznih skrivališč. Na široki cesti, v bližini naših vasi, smo srečali kolono avtobusov. Z njim smo se odpeljali proti meji. Peljali smo se skozi mesto Perpignan. Zandarji na križiščih so bili videti, ko da se nič kaj posebno ne čudijo, in niso nas ustavljali. Torej se vlada Ljudske fronte, vlada Leona Bluma, ne drži strogo sporazuma o nevmešavanju v špansko državljansko vojno. Njeni organi za notranje zadeve v obmejnih krajih zatiskajo oči. Vsaj na tem odseku in v teh dneh.

Cesta se vzpenja in na ovinku se kolona avtobusov ustavi. Tu se začenja pešačenje. Kje in kdaj smo prestopili mejo, nismo niti vedeli. Navsezgodaj smo se spet spuščali. In kmalu smo zagledali pred seboj novo kolono avtobusov. Šoferji so govorili španski. Tako torej, pripeli smo v Španijo!

Pripeljali in nastanili so nas v trdnjavi Figueras. Kasarniško življenje. Odeje in porcije, vstajanje ob zvokih trobente, kotel in še marsikaj drugega, kar spominja na razmere, ko služi človek vojake.

Množica prostovoljcev iz vseh krajev Evrope. Nekaj jih je tudi iz Amerike. Studentje so. Iz Evrope pa so večinoma delavci, industrijski in kmetijski. Mnogo je na pol pismenih in prosijo nas, naj jim prevajamo iz enega v drug jezik, naj pišemo namesto njih pisma družini. Nekaj je tudi Nemcev, beguncev, iz Hitlerjevega »rajha«.

Vlak je pravkar odpeljal s postaje Figueras. Poln je prostovoljcev. Jutro marca 1937. V kupeju govorimo v vseh evropskih jezikih. Hladno je, tudi v srcu. Skozi mesto Figueras smo lepo korakali, toda mesto je ko mrtvo. Na fronto gremo, ulice pa so prazne. Morda je še prezgodaj. Morda ljudje še spe, morda pa niso bili obveščeni o našem prihodu. Kam gremo? Kaj nas čaka? Španija, ali hočeš našo pomoč? Prinesli smo ti svoja življenja, ti pa si videti nekam ravnodušna.

Sonce začne greti. Ciprese, oljke, hišice z rdečimi strehami. V vlaku postaja svetleje, topleje, fantje glasnejši. Nenadoma vlak obstane. Tu smo na postaji sredi večje vasi. Tu je mnogo ljudi. Dekleta s cvetjem, lica rdeča. Stiskajo nam roke. Segamo po pomarančah, ljudje kar naprej prinašajo nove košare pomaranč. Žvižg. Vlak mora odpeljati. Dekleta nam stresajo košare pomaranč skozi okna v vlak. Vsa tla so pokrita s pomarančami. Vzklikanje, pesem. Fantje so stopili na klopi, mahajo dekletom skoz okna, ko vlak odhaja.

Španija, tista delovna, kmečka, delavska, nas je prvokrat srečala in objela.

Albasete, večje mesto. To je glavna baza internacionalnih brigad. V vojašnici leže fantje kar po tleh. Nekateri že imajo pelerine, drugi nosijo uniforme. Na dvorišču se postavljajo v vrste. Začenjajo se nekakšne vaje. Ulice so polne ljudi, v glavnem internacionalcev. S kamioni se vozijo tisti, ki že imajo orožje, in najbrž so namenjeni na sever, proti Madridu.

Sprehajam se v tej gneči, ko se nenadoma ustavi pred menoj majhen avto. Kraj šoferja sedi oficir znanega obraza. To je Vlakjo Begović. Seževa si v roke in ko zve, da sem šele prišel in da se še nisem znašel, pravi: »Če želiš biti čez nekaj ur na fronti, sedi v moj avto.«

Kaj bi premišljeval ob takšni ponudbi?

Fronta na Jarami.

V okolici Madrida, južno od njega. Tu je bil zaustavljen fašistični napad, ko so fašisti pred mesecem dni poskusili obiti Madrid in ga od vseh strani obkoliti. Naši so jih tu ustavili na gričih, poraščenih z oljkami. Tu se je vnela srdita bitka, v kateri je padlo mnogo naših, mnogi pa so bili hudo ranjeni. Tu je bil ranjen tudi Veljko Vlahović. Kar je ostalo živih, so izkopali okope skoz olivne gaje in se zarili v zemljo. Oljke rastejo vsenaokrog. Toda to niso več oljke. Plohe granat in krogel so jim odtrgale liste, njihove veje pa štrle proti nebu ko roke ranjenca, ki kliče na pomoč.

Zrak je neznošen. Med našimi in fašističnimi okopi leže nezakopana trupla, leže mrtvi konji in mežgi. Nad njimi se spreletavajo milijarde muh in jate krokarjev.

V okopih ždi 15. internacionalna brigada. Pravijo, da je v njej 22 narodnosti. Tu slišiš vse jezike. Posamezni bataljoni so nacionalnega značaja, francoski, angleški, ameriški. Tu je tudi bataljon Dimitrova. V tem bataljonu so i naši i Bolgari i Čehi. Prva četa je jugoslovanska. V njej so Jugoslovani iz vseh krajev naše dežele, pa tudi študentje, ki so prišli iz Prage, Hrvatje — tesarji in gozdni delavci iz Kanade, slovenski rudarji iz severne Francije.

Komandant brigade je Jugoslovian, star komunist Vladimir Čopić.

V okopih vlada tišina. Šele zvečer je včasih slišati tiho pesem. Ponoči odhajajo patrolje proti fašističnim okopom in se vračajo s podatki. Pripeti pa se tudi, da kdo z druge strani pribeži k nam. Španski delavec, kmečki fant. Nekoč je pribežal neki Arabec, Maročan.

Spominjam se, bilo je vroče, sila vroče popoldne. Po stezi sem se bližal položaju angleškega bataljona in srečal plavolasega fanta. Mislil sem, da je Anglež. Vprašal sem ga, kje je njegov bataljon. Angleškega jezika ni razumel. Torej je Francoz. Vprašal sem ga v francoskem jeziku. To gre, toda njegov naglas spominja na nemški jezik. Dobro, bom pa govoril nemški. — Ali ste Čeh? ga vprašam. — Ne, odgovori, Jugoslovian. — Od kod pa si, bratec? — Iz Slovenije.

Bil je Rudi Janhuba, sedanji direktor ČP »Delo«.

Na večer fronta včasih oživi. Kdo ve, kakšen je povod za to. Resnična ali izmišljena izvidnica? Streljanje kakega stražarja v grmovje, kjer je bilo videti, da se nekaj premika? Enemu strelu na eni strani jih sledi pet ali deset na drugi. Desetim na drugi jih sledi sto na tej strani. In tako se naenkrat vname vsa fronta. Na obeh straneh švigajo zvišku rakete. Vsi pričakujejo napad. Ko da rjoveta dva leva, ki se pripravljata na spopad.

Oboroženi smo slabo. Vsi imamo puške, toda municije in ročnih granat imamo malo. Mitraljezi — to je naša rana. Samo nekaj jih ima vsak bataljon, pa še ti so stari, večidel znamke »Maksim«, še iz prve svetovne vojne, in kar naprej so v popravilu.

V komisariatu brigade se ukvarjamo tudi s propagando za tiste na drugi strani. V Madridu smo našli nekaj megafonov. Ponoči se splazijo skupinice prostovoljcev iz okopov proti sovražnikovim položajem in pritrdijo megafone na grme ali oljke. Skoznje govorimo tistim na drugi strani, pojasnjujemo jim, čemu se vojskujemo, pozivamo jih, naj se nam pridružijo. Dostikrat izzovemo s tem ogenj fašističnih mitraljezov. Vendar pa je uspeh očitni in število fantov, ki pribeže k nam, narašča.

V večji vasi za fronto, v Peralesu de Tajuna, organiziramo tečaj za podoficirje.

Vas je lepo sprejela prijazne in disciplinirane fante. Po vseh hišah jih goste, šivajo jim in perejo. Kmetje so za republiko — republika jim je dala zemljo, ki je bila prej v rokah zemljiške gospode. Del te zemlje so prevzele zadruge. Dekliške brigade — fantje so na vojni, na frontah — odhajajo navsezgodaj s pesmijo na delo. V juniju smo. Začenja se prva žetev na združni zemlji.

Tečaj obiskujejo večinoma mlajši fantje. skoraj še dečki. Izbrali so jih po vedenju v veliki bitki na Jarami. Imenitni fantje! Izmed naših je med njimi Slovenec Franc Rozman, v naši vojni »komandant Stane«. Bivši pekovski pomočnik z nekaj razredi osnovne šole, zdaj pa se uči v tujem jeziku vojne vede. Dela noč in dan, piše španske besede v zvezek, ki ga nosi vedno v žepu.

V tečaj so prišli tudi najboljši fantje iz sednje, španske brigade. Med njimi je tudi nekaj anarhistov. Toda v šoli se dobro razumejo z našimi in se radi uče. Oficirji, Španci, so pripadniki republikanske stranke.

Med njimi je kapetan Garcia, ki mu pravimo »Garcia, Orden Serade«, kar pomeni »Garcia, pohodna rojna vrsta«. Bil je žandarmerij-

*Skupina
jugoslovanskih
borcev
v Španiji
(l. 1937)*

ski podoficir. Kakor vsa španska vojska se tudi on nikoli ni vojskoval. Edino, kar je lahko učil tečajnike, so bile vaje v pohodni rojni vrsti. In to je postala njegova posebna stroka. Pa tudi sam je vroče želel, da bi se naučil vojskovati in tako se je zelo sprijateljil s francoskim podoficirjem, priletnim možem in starijim vojščakom z lažnim imenom »Perat«. Ta mož je kdo ve zavoljo katere neumnosti, storjene v mladosti, celih petindvajset let služil v Tujski legiji. Na koncu, pravi dostikrat v pogovoru, se vojskujem tudi s srcem za nekaj dobrega. Stari lisjak je mojster za vaje v strelski vrsti, za uporabo zaklonov, za prodiranje od zaklona do zaklona in za umikanje, za uporabo ročne bombe, za boj prsi ob prsi.

Pri nas je tudi star kuhar, Irec. Klicali smo ga kar John. V irski vstaji v prvi svetovni vojni je izgubil eno oko. Po porazu je predsedel deset let v ječi. Nima ne žene ne otroka, blizu šestdeset let mu je.

John je neki dan stopil k meni in me pogledal stran od drugih, češ da mi mora nekaj povedati. Rad bi se oženil, in našel je ženo. »Daj, pomagaj mi,« pravi. Vprašam ga, da li gre za potrdilo, da še ni oženjen v svoji domovini. »Ne,« pravi John, »zadeva je težavnejša.« Za kaj gre torej? Mar ga ovira pri tem njena družina? »Ne, kakšna družina! Saj tudi ona nima družine. Ni več mlada. Vdova je, petdeset let ji je. Otroci so že odrasli in zapustila jih je.« Kaj jo potemtakem ovira? »Ovira je velika,« pravi John. »Stvar je v tem, da se sama noče omožiti, ti pa si komisar, ti znaš tako lepo govoriti, lahko bi jo prepričal!«

Madrid. — Da ostanemo v stikih s štabom internacionalnih brigad, se moram včasih napotiti tja. Življenja v tem mestu ni moč z ničimer primerjati. Fronta je v predmestjih, v univerzitetnem mestecu. Odondod je slišati puškarjenje. Včasih grme v mestu tudi topovi. Kaže pa, da so se ljudje temu že privadili. Eni obleže ranjeni, drugi mrtvi. Pojavljajo se ambulante, ki jih odvažajo in življenje gre svojo pot. Celotno kavarne in kinematografi so polni. Samo otrok ni videti v mestu. Otroke so odpeljali.

Po zidovih vise lepaki — »Evakuirajte se!« Vsako jutro ob tem in tem času na tem in tem kraju čakajo avtobusi. Kdor pa še ni zapustil mesta, se je privadil temu življenju in ostane.

Vsak trenutek sliši praviti o veliki bitki, ko se je lani jeseni tu zaustavila fronta. Takrat se je vse mesto vključilo v borbo. Formirali so bataljone po poklicih — uslužbenci cestne železnice, tekstilci, peki, natakariji. In odhajali so na fronto z eno puško na pet borcev.

Zdaj vlada zatišje. Zatišje pred novim viharjem. Kakšen neki bo ta vihar?

V Velasquezovi ulici stoji večja hiša, ki ji pravimo zato »Casa Velasquez« (Velasquezova hiša). To je komisariat internacionalnih brigad. Tu se seznanim z Italijanom Luigijem Longom in Pietrom Nennijem. A tu dela tudi naš član CK Blagoje Parović. Pri njem se mi, Jugoslovani, zbiramo in pomenkujemo o vojni. O

odnosih velikih sil do te vojne, o naši deželi in našem gibanju.

Casa Velasquez organizira radijske oddaje v vseh jezikih. Tudi v slovenskem. To bo trajalo nekaj časa, enkrat tedensko, in to bo moja naloga. Zvečer, na dan oddaje, gremo po stopnicah v gornje nadstropje radijske postaje. V gornje pomeni v šesto, najvišje nadstropje, Nekoč, ko smo se ponovno vzpenjali, so zagrmeli topovi. Granate so padale dokaj blizu. In vsaka je padla malo bliže radijske postaje, Morda bi radi zadeli prav njo. Stopili smo v sobo za napovedovalce, ko je udarila granata tako blizu, da so šipe zažvenketale. Ozrli smo se na navzoče Špance in se s pogledi dogovorili, da bomo delali, dokler bomo mogli. Dokler ne padejo granate na nas, bomo govorili svedu o naši borbi.

Julij 1937. Nova vlada, vlada Juana Negrina, pripravlja prvo večjo ofenzivo. Sestopamo po jaramskih pobočjih. V kolonah kamionov se odpeljemo proti Madridu in kmalu se znajdemo pod grebeni Sierra de Guadarrama. Tu se utaborimo na pašnikih in ob istoimenski reki Guadarrami. Voda je topla in čista. Pada po zglednih pečinah in se zbira v tolmučkih. Vsa brigada se koplje.

Mnogo je novih obrazov. Mnogo novih znancev. Mnogo novih Jugoslovancev, tudi Slovencev. Slovencev več, kakor jih je bilo dotlej. Dobimo dovoljenje, da formiramo četo, in imenujemo jo »Četa Ivana Cankarja«.

Drugi dan so fašisti opazili nenadno koncentracijo. Nad taboriščem se pojavijo eskadrilje »capronijev«, italijanskih bombnikov, ki bombardirajo naše taborišče. Ko odlete, obvezujemo ranjence, pokopavamo mrtve. Tu smo pokopali tudi svojega takratnega načelnika štaba brigade Angleža Natana.

Tretji dan navsezgodaj se začne pohod in operacija. Sestopamo s pašnikov proti vasi Villanueva de la Canada. Tu se bo vnela prva bitka. Jurišamo na utrdbe okrog vasi, obidemo jo in proti večeru jo zavzamemo. Kolono ujetnikov pošljemo v zaledje.

Razen na takšnih utrjenih točkah je odpor slab. Sovražnik je očitno iznenaden. Morda bo vsa ta operacija uspešna? Zdaj razumemo, da je njen cilj razbremeniti Madrid, da se naša vojska prebije za fašistično fronto v univerzitetnem mestecu pred Madridom.

Isti dan so druge enote zavzele sosednje vasi, med njimi največjo Brunete. Po njej se je ofenziva pozneje imenovala brunetska. Zavzeli smo tudi tretjo vas Villanueva del Castille. Kolone ujetnikov odhajajo v zaledje. Toda tudi mi smo imeli žrtve. Zvedeli smo, da je padel kot komisar sosednje 13. brigade Blagoje Parović.

Na grebenih, kamor smo prispeli tretji dan, smo zadeli na močnejši odpor. Ukopali smo se, ponoči nas je obstreljevala fašistična artilerija. Mi pa smo bili tako izčrpani, da se ni nihče ganil, pa naj je udarila granata tik njega.

Tretji in četrti dan je bilo še huje. Petega dne se je začel pekel. Fašistično letalstvo se je koncentriralo na našem odseku. Naših letal pa je malo. Računamo: eno naše letalo na

deset njihovih. Tisti dan sem bil lažje ranjen v desno nogo. Obvezali so me, me položili v ambulanto. Kmalu sem se znašel v majhni vili, preurejeni v začasno bolnišnico za fronto. Drugi dan sem naspan in spočit na previjanju rane opazil, da je nehala krvaveti. Skočil sem v kamion in se vrnil na fronto. Komaj sem našel našo brigado. To sploh ni več brigada. To so ostanki brigade, nesposobni za kakršen koli napad. Pod oljkami ob cesti — mrtvi tovariši. Vsak trenutek lete eskadrilje letal nad nami. Mečejo bombe in mitraljirajo. Kaka manjša enota ali njen ostanek se umika brez načrta in dovoljenja, in druge jo poženejo nazaj. Vsa fronta se umika.

Deseti dan borbe zamenja ostanke naše brigade nova enota — brigada italijanskih prostovoljcev. Toda bitka je končana, in sicer brez uspeha.

Ali bo Evropa dopustila, da zmagajo Franco in njegova zaveznika Hitler in Mussolini? Ali bo tudi nam dala orožje? To je vprašanje, ki ga zastavlja vsak borec, ko se vračamo s kamioni globlje v zaledje.

Ob koncu avgusta so se začeli novi veliki premiki.

Z vlaki smo se odpeljali prek Valencie ob obali proti severu, potem pa po dolini Ebra v smeri Saragosse. V tej drugi ofenzivi je bil cilj Negrinove vlade to veliko središče — Saragossa.

Vlak se ustavi sredi vinogradov. Grozdje je zrelo. Fantje poskačejo iz vlaka in začno zobati grozdje. Jaz, komisar, pa moram paziti na red in kličem jih nazaj. Opozarjam jih, da grozdje ni njihovo, da nimajo pravice, da nimajo dovoljenja. Kar se prikažeta dva kmeta. Iz vinograda prideta in mi kličeta: »Pusti jih, komisar! Morda zadnjikrat vidijo grozdje in sonce.«

Kaže, da je ofenziva tokrat bolje pripravljena in večja. Tudi oboroženi smo bolje. Imamo precej avtomatičnega orožja sovjetskega izvora. Mitraljezi »dehtjarev« so nam na moč všeč. Imamo tudi nove protitankovske topove. Pravijo, da so češki.

Nekaj dni se koncentriramo in organiziramo. Popolnujemo zalogo živil. Kupujemo po vaseh, kar nam manjka. V neki vasi kupujemo albarde — lesena sedla za mezge. Kmetje — sami starci in žene. Vsa moška mladina je v vojski. Dekleta pa so neke mobilizirane za pomoč vojski, ki je začela ofenzivo.

Kmetje so pripravljeni dati nam vse. Čisto nov, pravkar natiskan denar, s katerim plačujemo albarde, sprejemajo bolj kot priznanje, toda v vrednost tega denarja in v zmago republike ne verujejo več. Hudo jim je. Žalostni so.

Tretji dan se bližamo utrjenemu mestecu Kintu. Jurišamo na prve zunanje bunkerje in vkorakamo v mestece. Cerkev stoji pred nami. Kakor večina španskih cerkvá je tudi ta prava trdnjava. Iz nje streljajo na nas, mi pa streljamo v cerkev. Imamo protitankovski topič, ki vrta luknje v cerkvenem zvoniku. Na nekem oknu se prikaže bel robec. Vdajao se tisti, ki so se zatekli v cerkev. In kakih deset falangi-

Đ. Andrejević-Kun: Iz cikla »Za svobodo«

stov, večidel ranjenih, prileze kmalu skozi tisto okno. Pošljemo jih v zaledje.

Kje so drugi? Mestece je vse zgrajeno iz kamna. Vsaka hiša je utrjena. Na oknih leže vreče peska — to so mitraljezna gnezda. Vendar pa moramo prodirati. Ena izmed ulic se mi zdi prikladna za manever, da bi z leve strani obšli središče mesteca.

S puško, pripravljeno na strel, se napotim po pločniku z ene strani ulice, ki se mi zdi zavarovana pred morebitnimi streli. Bližam se vogalu večje, najbrž glavne ulice. Daleč, kakih petdeset metrov za menoj, hodita dva Španca. Nenadoma zagledam pred seboj vojaka. Gledam ga in vidim na njegovi srajci fašistični znak. Sva pa tako blizu skupaj in drug nad drugim tako presenečena, da se samo gledava.

Pomislil, da nimam na sebi republikanskih znakov. Čepico sem izgubil v jurišu, plašča pa sploh nimam. Na srajci nimam znakov. Vojak torej ne more vedeti, da sem republikanec. Morda bi lahko od njega kaj zvedel! In tako se delam, ko da sem tudi jaz frankovec, in ga vprašam: »Kje so naši?« Ko je slišal moj tuji naglas, je pomislil, da sem Nemec in tako me tudi imenuje. »Gospod Nemec«. Pravi, da me lahko pospremi k svojim, k »našim«. Tamle so, v tretji hiši. Tam je štab bataljona, za druge ne ve. Zahvalim se mu za ljubeznivost in pravim, da bi me še zanimalo, kje so pravzaprav »rdeči«, da li on to že ve, da li »naši« že vedo. Pravi, da so gori pri cerkvi. »To vem tudi jaz, tam je slišati strele. Toda tu, v središču mesta. Ali so že prispeli v središče?« ga vprašam. Pravi, da ne ve. Vprašam naj v štabu. »Dobro,« pravim, »takoj se vrnem, rad bi pogledal samo še za tistile vogal.« Tako sem se ga odkrižal in se vrnil.

(Konec prihodnjič)

»Zame je važna sodba domovine...«

IZ ZAGOVORA JUGOSLOVANSKEGA VOJNEGA
UJETNIKA, PREDVOJNEGA KOMUNISTA VILKA
ČIŽMEKA IZ MARIBORA, PRED NEMŠKIM VO-
JAŠKIM SODIŠČEM V BERLINU SPOMLADI 1944
— ODLOMEK IZ NJEGOVEGA ŽIVLJENJEPIISA.

NA Silvestrov večer 1942 smo imeli svoj program. Iz sestavljenih miz smo si naredili oder, iz slamaric zavese itd. Na koncu sem predvajal prehod starega v novo leto. Pod capami sem imel nekaj boljše obleke in ko je ura udarjala proti polnoči, sem stokal: »Sledovanje... hleb i supa, krompir i nemački izveštaji, je, je, 35.000 brg to na...« V ozadju temne dvorane (barake) sta stala tudi Timotijević¹ in Marković. Nekateri tovariši so me kritizirali: »Kako si mogel tako očitno ob njuni navzočnosti?« Moj odgovor: »Povedal sem vse, kar nas res teži, brez ozira na njuno navzočnost. Vsled enega, dveh izdajalcev ne bomo vendar puščali na cedilu večine!«

Po vsem tem so me zagrabili šele maja ali junija 1943. Brez motivacije. Ustanovili so pred tem še »posebni lager« v Neuhofo, morda 10 do 20 km južno od Luckenwalda. Taborišče je bilo še posebej ograjeno, straža okrepljena. Ja, prav imenitno se nam je zdelo, da nas toliko Nemcev čuva. Čim več jih vežemo nase, toliko manj jih bo proti onim, ki se bore za svobodo. Tu nisem bil dolgo, pač pa sem dobil takoj direktno zvezo z Dunajem. Ta nova zveza (avstrijska) je nato preko nemškega vojaka in naših tovarišev v Neuhofo šel kar dobro funkcionirala vse do mojega odhoda v trdnjavsko ječo.

V tem lagerju oziroma »sonderlagerju« so bili zbrani res najboljši antifašisti: tovariši Stane Batič (gojenec vojne akademije), Herman Weiss, Ivan Horst, Zorec in drugi. Ze

od začetka pa je bil z nami tudi provokator in konfident Gočmanac, artilerijski podnadrednik, hlapček Timotijevica (števil. III A 92685) ter Aksić Buda (91479). Vedeli smo to, vendar nas ni dosti motilo. Mene še celo ne. Za izmenjavo najkonspirativnejših misli pa smo si že našli priložnost. En mesec sem bil tu, nato pa so me iznenada odpeljali ter strpali v glavnem taborišču v »arest«. Istočasno z menoj tudi Poldeta Zorca. Obema so dodelili »luksuzni« celici, samici. V samici sem nato prebil dobrih osem mesecev. Oficialno sva bila ločena med seboj in od drugih, dejansko pa sva se sestajala. In ne samo to, celo partijske sestanke sva vodila v moji celici. V ta namen nam je služil neki obergefreiter Karl Ruhbaum iz Havelberga pri Wittenberbe. Oprezno in s stopnjujočimi se nalogami sem si tega človeka pridobil tako, da je pozneje opravljal najzaupnejše naloge: vzdrževal je zvezo z našimi — posredno tudi z delovnimi skupinami v provinci Brandenburg — in zvezo z nemško posadko, kjer je tudi že prekipovalo nezadovoljstvo. Zgodilo se je celo, da mi je nemški vojak sporočil pozdrave bivše kompanije, ki je kompletna prešla na sovjetsko stran.¹ Jasno je, da je bilo vse to tudi večstransko in sproti kontrolirano.

Omeniti moram tudi srečanje s predvojnimi komunistom Miletom Smolinskim. Ne spominjam se dneva, kdaj sva se prvič srečala. On trdi glede tega drugače, kot pa moj spomin. Dejstvo je, da je član Partije od leta 1935 in da ima

vse kvalifikacije za spoznavanje revolucionarjev; še istega dne, ko se je pojavil v glavnem taborišču, me je iskal po barakah in takoj prve sekunde srečanja vzpostavil z menoj direktno partijsko zvezo. Z njim in še z nekaj tovariši smo neke noči temeljito pretresli politični položaj in vskladili z njim naše načrte.

Celica samica je bila za naju imenitna šola. Na videz sem se ukvarjal s šahom, pisal šahovsko teorijo zase in za tovariše Francoze ter naše. Tovariši iz barak so mi redno dostavljali priboljšek v hrani in kajenju ter papir in knjige. »Heglovo dialektiko« (»Kozmos« 1936 dr. D. Nedeljkovića) sem dobil legalno, drugo pa skrivaj, tako n. pr. celo »Imperializem, najvišja stopnja kapitalizma«. Iz te literature sem si delal izvečke in tako naredil cel spis, tako imenovano »Riznico«, ki so jo prebirali in prepisovali mnogi.

To, da so me v celici večkrat premikastili zaradi »držnosti, nediscipliniranosti« itd., me je samo jeklenilo, čutil sem bolj malo... Izkoristil pa sem to vselej, da so se dvignili protesti v taborišču.

Ta čas, v samici, sodi med moje najplodovitejše obdobje politično-ideološkega dela. Iz te dobe hranim nekaj pisem, ki sem jih poslal na Dunaj, pa tudi nekaj pisem, ki so jih moji tovariši pisali preko Dunaja svojem, ko so me odvekleli v trdnjavsko ječo.

Očividno so zaradi sovražne propagande Nemci skušali z legalnim procesom opozoriti svet, da ni vse tako, kot očitajo zavezniki (zlasti London — tudi za radijske vesti je bilo vedno sproti poskrbljeno), da Nemci kršijo haaško konvencijo o vojnih ujetnikih iz leta 1928.

Sredi februarja sva dobila z Zorcem »obtožnico«. Original sta prinesla tovariša Herman Weiss in Vlado Rijavec (scenarist v Narodnem gledališču v Ljubljani) moji materi takoj po osvoboditvi za spomin, ker se ni vedelo, kako je z menoj. Žal pa je večina materiala tedaj propadla.

Za ta proces sva se z Zorcem temeljito pripravila. Našo obrambo so Nemci odkloni-

¹ Leta 1949 obsojen v Beogradu kot sodelavec okupatorja na sedem let strogega zapore.

¹ Podčrtalo uredništvo.

li. Tudi dva francoska jurista sta se ponudila. Odklonili so ju, a vsiliti so nama hoteli nemškega advokata, kar pa sva midva iz »doslednosti« odklonila, ne odpovedujoč se pri tem določene svobode, vse v cilju, da bi bila obramba čim uspešnejša...

Kot priče sva navedla nekaj naših ljudi. Ne zato, da bi nam pomagali iz zadrege, ampak zato, da bi videli, kako se je treba zadržati pred razrednim in narodnim sovražnikom. Bržčas so se zanimali za stvar tudi Nemci, kar sklepam po tem, da je bilo med publiko okoli trideset različnih, večidel sodnih oficirjev.

Ker mi prihaja pravkar na misel, moram omeniti še to, da so takoj po kapitulaciji Italije poslali v naše taborišče kakih 10.000 italijanskih vojakov. Nemci so jih zaničljivo imenovali »Badoglio«. Še isti večer so strpali v zapor nekaj italijanskih podoficirjev. Ker je bila stiska za prostor, sem tudi jaz imel dva gosta ob sebi, prav tako tudi Zorec. En teden smo se »peglati«. Izkoriščajoč zimo in željo Italijanov, da bi se vrnili, ter po

lastni potrebi je Mussolinijeva republikanska armada poslala po taboriščih misijonarje, da bi dobila vojake za nadaljevanje vojne. Nekega dne v novembru so prišli tudi k nam. Od 10.000 ljudi se jih je odzvalo le trideset. Tudi to je bil v nemajhni meri plod našega političnega dela. V odnosu do Italijanov smo morali biti zelo dosledni, a smo imeli zato tudi težave. Če jih Nemci brcajo v zadnjico, ali jih bomo tudi mi? Oni so svoje »poslanstvo« opravili, sedaj pa postajajo naši nujni zavezniki proti skupnemu sovražniku — nemškemu fašizmu. In uspeli smo.

Nadaljujem, kjer sem prenehal:

Zaključni govor sva si pravila že prej, in sicer napisan v slovenščini, srbohrvaščini in francoščini, a za sodišče samo v nemščini. To nemško kopijo so tovariši prinesli leta 1945 iz Berlina in jo hranim. Med razpravo pa je bilo dovolj značilnih zanimivosti. Predvsem sva ugotovila pomanjkljivost obtožnice, ki naju je obravnavala kot »südöstliche Kgf« (jugovzhodna vojna ujetnika). Sodišče

sem torej že uvodoma opozoril, da obstajajo poleg velikega nemškega še mnogi drugi narodi na svetu. »Südöstliche Kgf« je pomanjkljivost, s katero je malo povedano. Glede na Island bi lahko tudi Nemci bili »südöstliche«. V pisani obrambi, pa tudi med samo razpravo, ki je trajala kake tri ure, sva se zadržala tako, kot se spodobi. Pred nama je bil lik Dimitrova na leipziškem procesu. Bila sva fanatično predana stvari, za katero je šlo. Stala sva na zatožnem odru, osvetljena, medtem ko je bil sam tribunal v senci medle dnevne svetlobe. Obtožnico je zastopal sam komandant III. vojnega okrožja, general von Kaiser. Res sva bila pomembna. Tak cirkus so nama Nemci pripravili morda deloma tudi zato, da bi pričali svoje vojaško vodstvo, koliko težav in odgovornosti imajo pri vzdrževanju reda v zaledju. Popolnoma mirna sva bila, med seboj se nisva mnogo pogovarjala, čutila sva drug z drugim, govoril sem jaz, on je bolj sledil efektom.

Obrambni govor v neperfektni nemščini po potrebi dajem na ogled.

Vsakikrat, ko so Nemci prignali v taborišče nove ujetnike, so najprej vsakega posebej fotografirali. Vsak je dobil evidenčno številko in pločevinasto tablico, na kateri je bila vgravirana ta številka. Tablico so morali ujetniki nositi obešeno okrog vratu. Nemci jih niso klicali po imenih in priimkih, temveč skoraj izključno s številkami. Ob osvoboditvi so ujetniki zaplenili taboriščno kartoteko in našli v njej med drugim tudi svoje fotografije, kakor jih je posnel nemški vojaški fotograf v aprilu 1941. Na slikah od leve na desno vojni ujetniki: Mile Smolinski iz Ljubljane (predvojni komunist), pasarski mojster Hribernik iz Ljubljane in Mirko Gumizelj iz Ljubljane, ki je padel kot partizan

Obravnava (samo odlomki):

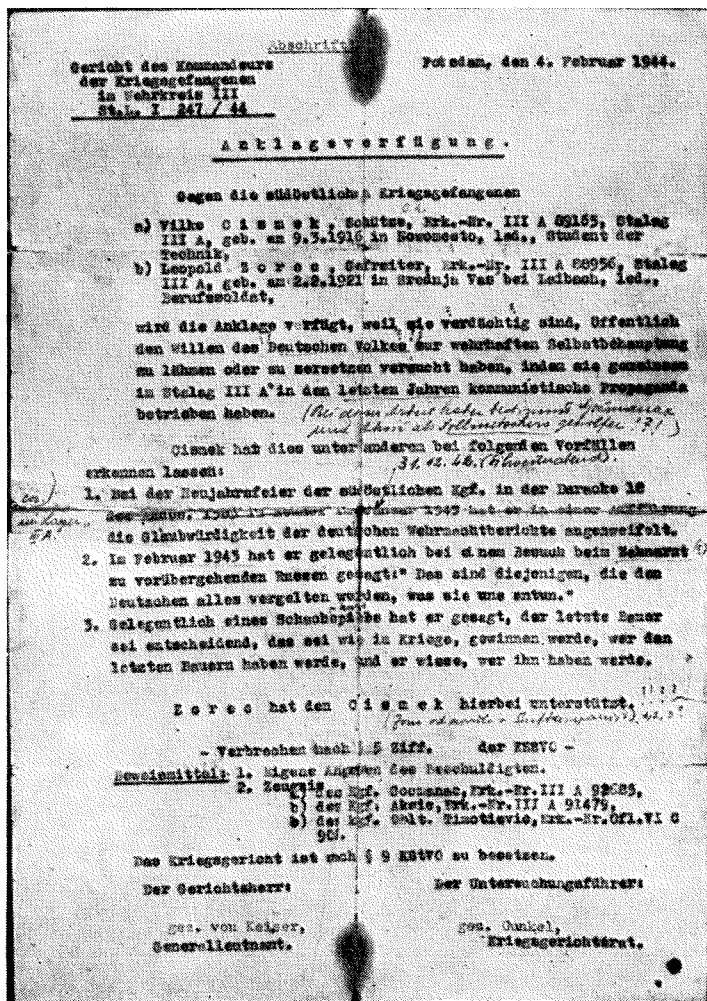
»Pred spoštovanim nemškim vojaškim sodiščem se nahajata dva vojaka, ki sta de facto in de jure jugoslovanska državljana. Vojne Nemci še niste dobili. S kapitulacijo Jugoslavije 1941 ste likvidirali tedaj samo en sektor široke fronte sveta, ki se bori proti vam. Obtožnico razumeva, strinja pa se z njo ne. Popolnoma razumeva, da nas vi preganjate. Da pa sva se tako obnašala, je bila našina dolžnost, in zdi se nama, da sva v tej smeri še vse premalo storila spričo žrtev in borbenosti našega

naroda v domovini. Za naju ni toliko važno, da naju vi sodite in naju boste obsodili, za naju je važnejša sodba domovine, sodba o tem, kaj sva delala, kako sva se obnašala pred sovražnikom.¹ Tudi se zavedava, da nas po haaški konvenciji nimate pravice preganjati zaradi svetovnega nazora. Veva pa prav dobro, da se tu in tam na mednarodno pravo ne ozirate; mednarodno pravo se danes piše skozi topovske cevi. Zavedam se, da sva v vaših rokah, za-

¹ Podčrtalo uredništvo.

Vilko Čizmek iz Maribora

tiče, to je moja privatna zadeva.¹ Če hočete vam pa pozitivno lahko poveva to, da se v eni zadevi popolnoma strinjava z vami in vašo tako imenovano nacionalsocialistično filozofijo oziroma propagando. Skozi porušeni Berlin gredoč sva čitala na velikih rumenih plakatih: »Feind bleibt Feind!«² S tem se pa strinjava in za naju to drži. Midva nisva prisegla Adolfu Hitlerju, ampak našemu narodu.³

Iz trte zvita je 2. točka, češ da bi naj nas Rusi maščevali. Ta točka je v nasprotju s trditvijo, da sva komunista. Komunist ne grozi, komunist se bori, zlasti pa komunist ni tisti, ki bi mrtvega, poraženega nasprotnika še tolkel.⁴ Če bi nemškemu narodu danes grozili s posledicami po zgubljeni vojni, bi s tem pomagali vaši lastni propagandi in ne bi bilo čudno, če bi eventualno pojemajoči borbeni duh na frontah zamenjali z brezupnostjo iz strahu pred posledicami, če bi vojno izgubili. Torej ta točka gotovo ne drži.

¹ Podčrtalo uredništvo.

² Sovražnik ostane sovražnik!

³ Podčrtalo uredništvo.

⁴ Podčrtalo uredništvo.

Skupina jugoslovanskih vojnih ujetnikov v ujetniški delovni komandi Königswusterhausen, poleti 1942. Zadnji od leve proti desni je predvojni komunist Vilko Čižmek iz Maribora, predzadnji pa Leopold Zorec iz Srednje vasi, ki so ga Nemci ugonobili

Res je, da sem uporabil na Silvestrovo del našega vojnega poročila. Vmes je bilo tudi nekoliko bridkega zasmehovanja. Kot ujetnik imam namreč časa precej in ugotovil sem, da je sovražnega ladjevja že pravzaprav konec... Ali ste že kdaj videli sovražnika, ki bi se veselil uspehov nasprotnika?

Točka 3 je deloma resnična, vendar smisel zasukan. V našem narodu so različni ljudje, tako kot povsod. Tudi nemški narod je dal Goetheja, Röntgena in dr. Kocha, pa tudi Petra Kurtena, ki je svoj čas kot düsseldorfski vampir moril ženske. Med nami jih je tudi nekaj, ki so stopili v službo sovražnika. Le-te smo si pač privoščili, kadar je naneslo. Taka priložnost se mi je res ponudila, ko sem v šahovskem krožku predaval teorijo. Ljudje, tovariši so radi posečali ta krožek, tudi napismeni so se navdušili za tak šah, ker šah ni stvar pismenosti, je bolj izraz prirodne inteligence. Kmeta sem primerjal z vojaki na bojišču, ki smejo samo naprej, poginiti ali zmagati, medtem ko se lahko ostale figure — oficirji kretajo poljubneje. Če jim na nekem mestu ne ugaja, se lahko umaknejo — dezertira-

jo. Če je bil vaš priča gospod artilerijski poročnik bivše naše vojske, ki je bil vedno navzoč, s tem prizadet, je to njegova zadeva. Da je šahovsko igro upravičeno primerjati z bojiščem, naj navedem samo našega mojstra dr. Vidmarja, ki je bil, mimogrede, zelo čislani prijatelj nemških mojstrov Tartakowerja, Tarascha in drugih. Končno pa je v tej obliki obravnaval šah sam ustanovitelj moderne šole dr. Steinitz, Nemec, ki je dokazal važnost tako imenovanih slabih točk, važnost središčnih polj, ki jih celo imenuje strateško važne in dominantne točke. In sam vaš berlinski mojster Mieses prav tako in dosledno posreduje šah svojim učencem v predavanjih in literaturi — primerjajoč šahovsko igro z borbo na vojaških frontah (s čudovitim spominom sem celo navedel stran v njegovi knjigi »Lehrbuch des Schachspiels«).

Pred obravnavo je bila obtožnica še poglobljena v smeri komunistične in teroristične dejavnosti. Zlasti je bila zanimiva nova točka, češ da sem na široko organiziral pomoč sovjetskim vojnim ujetnikom v taborišču in najbrž tudi v provinci.

Leopold Zorec iz Srednje vasi pri Ljubljani

To obdolžitev sem priznal z obžalovanjem, da »najbrž v tej smeri in nisem, oziroma nisva storila dovolj!«¹ Osebnost sem to počenjal iz naslednjih igibov:

1. Ker so to ljudje, ki so brez lastne krivde pahneni v strahovito pomanjkanje. To-rej je na mestu ta moj človeški čut.

2. Sovjetski tovariši so vojaki, večinoma slovanskega porekla. Razumeli boste, če povem ugotovitev, da so nam v rasnem pogledu vsaj toliko sorodni, kot Prusi Bavarcem.

3. Kot jugoslovanski državljan in vojak moram spošto-

¹ Podčrtalo uredništvo.

vati naše mednarodne obveznosti in konkretno tudi prijateljsko pogodbo med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo z dne 1. 4. 1941. V to me sili tudi dejstvo zavezništva.

4. Oficialno-formalno sem rimokatolik in lahko končno tudi ugotovim, da rimski papež do danes še ni objavil križarske vojne proti boljševizmu.«

Zlasti slednje je bila učinkovita diplomatska mina...

Sivolasi von Kaiser, aristokrat, prefinjen, se je znašel in dejal po nekaj trenutkih grobne tišine: »Alle Ehre und Respekt, meine Herren, hätten nur wir solche in feindlichen Kriegsgefangenschafts-

lagern!«¹ in pri tem zavrtel svinčnik med prsti ter potrkal po težki mizi...

Poglavje zase so bile »priče«: jugoslovanski oficir, podoficir in vojak. Obračunala sva predvsem s poročnikom Timotijevičem. V srbskem jeziku sem mu obrazložil klavirno vlogo, ki jo igra, ugovaril, da je v začetku užival ugled in spoštovanje, saj so tovariši videli v njem nekdanjega starešino v enakem položaju kot vse ostale. Sčasoma pa so se ljudje prepirali, da služi tujim koristim... Nemci so ga pač izkoristili. Kot že razkrinkan pa Nemcem več ne bo potreben in dejali mu bodo nekega dne »Adieu! — nicht mehr zu gebrauchen!«² To je v bistvu pretresljiva tragedija, ki je nujna posledica izdajstva. Vedel sem, da bodo Nemci hoteli vedeti, kaj mu govorim. To je opravičil tolmač, govoril pa sem z njim nalašč srbski. To sem tudi Timotijeviču dejal z drzno preroškimi besedami.

»Nečemo se mi ovde brukati pred nemačkim gospodinama oficirima, mi čemo naše stvari raspravljati v slobodnoj domovini pred narodnim sudom!« Čul sem, da je tolmač rabil pravičen izraz »Volksgerecht«. Nekako istočasno sva se z Zorcem nagnila preko pulta in strgala Timotijeviču z levega ramena epoleta, rekoč: »U smislu Pravila službe I. deo kao što ste u svoje vreme učili vi svoje vojnike, mi vam skidamo značke jugoslovenskog oficira.«³ Timotijevič je zlezal v dve gubi, Nemci so strmeli, kako lagodno sva midva to izvedla.

Sodba je bila izrečena popoldne. Jaz sem dobil devet mesecev trdnjavske ječe, Zorec je bil oproščen. Zame se je vedelo, da to pomeni nekakšno likvidacijo, Zorca pa so Nemci naknadno nekje ugonobili — ni ga več. Verjetno je kje preveč »vzplamtel«.

¹ Vsa čast in respekt gospoda noja! Če bi le mi imeli take ljudi v sovražnikovih taboriščih za vojne ujetnike! — Podčrtalo ured.

² Zbogom — ne rabimo te več!

³ Podčrtalo uredništvo.

Poučne razstave

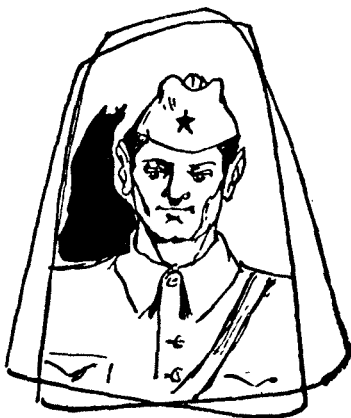
MESECA novembra in decembra sta med številnimi razstavami vzbudili našo pozornost zlasti dve: razstava dokumentov o vstaji slovenskega naroda, ki jo je priredil Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, in razstava o narodnoosvobodilnem tisku, ki jo je priredil Muzej ljudske revolucije v Ljubljani. Prva je bila v avli bivše skupščinske palače (Trg revolucije št. 1), druga pa v zgradbi Muzeja ljudske revolucije, v dvorani, ki so jo uredili posebej za razstave dokumentov s posameznih področij narodnoosvobodilnega gibanja.

Odveč bi bilo pisati o pomembnosti takih razstav, ki dopolnjujejo stalne muzejske razstave in obiskovalce podrobno seznanjajo s posameznimi obdobji ali področji narodnoosvobodilnega boja. V stalno muzejsko razstavo ni moč vključiti vsega, kar bi si človek rad ogledal — to velja zlasti za tiste, ki želijo globlje spoznati zgodovino NOB — zato toplo pozdravljamo zamisel, da se prirejajo občasne razstave, ki obiskovalca temeljito seznanjajo s sicer težko dostopnim gradivom.

Tako se na razstavi o narodnoosvobodilnem tisku lahko seznanimo z vso bogato dejavnostjo nekdanjih ilegalnih

in partizanskih tiskarn — od izdajanja prvih letakov, časnikov in brošur pred vojno do delovanja sorazmerno velikih tiskarn, kakršne so bile »Triglav«, »Urška« in druge. Človek kar ne more verjeti, da je bilo moč v tako težavnih razmerah natisniti toliko gradiva, toliko knjig, časopisov, letakov, da so na Primorskem lahko izdajali celo dnevnik (»Partizanski dnevnik«) itd. Na razstavi so tudi fotografije tiskarniških »prostorov«, raznih bunkerjev, kraških jam, barak itd. To so dokumenti velike ustvarjalne moči in iznajdljivosti, kakršno bi težko našel kje drugod na svetu.

F. Š.

MARJAN KOLAR

PESEM ZA ŽICO

(Odlomek iz romana)

NA STOLIH je sedel lagerfirer s svojim štabom. Prišel je Hechtu naproti. mu predstavil Eberweina in Remeleja, ki ga je posadil poleg sebe na stol, vse zelo zadržano, togo in vendarle na tisti posebni način, ki so mu rekli »vojaška prisrčnost«. Lagerfirer Brödel je navdušeno nekaj razlagal, toda Hechtu se ni ljubilo odgovarjati. Pokazal je na godbo, ki je pravkar igrala koračnico, in zamahnil z roko, češ ne slišim.

Češka godba je bila boljša, kot je pričakoval, toda ni ga pritegnila. Godbo bi bil lahko poslušal tudi v Berlinu ali kje drugje. Pogledal je za vrstami taboriščnikov, ki so prihajale iz ulice in na zbornem mestu zavile vsaka na svojo stran. Veliki prostor je

bil nabit s čepečimi postavami in vedno nove so pritekale k njim.

Tri tisoč, je pri sebi ugotovil Hecht. Tri ali štiri tisoč, raje več kot manj.

Taboriščniki so molče sedeli pod velikan-skimi žarnicami, objemali z rokami noge in skrivali pred ostro svetlobo obraze na kolena. Tu in tam je v upadlem obrazu tlel konček cigarete. S stražarskih stolpov so reflektorji tipali preko betonskega zidu in ga dvigali iz noči. Stožci bele svetlobe so tipali med barakami, obliznili kupe mrličev in zdrsnili dalje. V ozadju se je izgubljal v temo siv dim iz krematorija.

Koračnica je bila kot tanka, kričeče pisana odeja, mnogo premajhna, da bi mogla

prekriti ljudi na širokem pravokotnem prostoru in jih ogreti. Stražarji pred čepečimi vrstami so hrupno zaploskali, množica pa se ni ganila.

Lagerfirer se je v pričakovanju pohvale obrnil k Hechtu.

— Dobro, — je rekel Hecht, — presenečen sem.

— In boste še bolj, gospod stotnik, — se je zasmel Brödel. — Na vsakem koraku pri nas boste presenečeni. To je vse kaj drugega kot bolnišnica, ne? Toda počakajte, da pridejo na vrsto Rusi in potem najboljše na koncu.

— Kdo? — je vljudno vprašal Hecht.

— Neki Slovani, ki jih ni več na zemljevidu oziroma jih nikoli niti ni bilo na zemljevidu. Ne spominjam se več imena. Eberwein?

— Slovenci, — je rekel uslužno namestnik Eberwein in tlesknil z jezikom v znamenje priznanja kot sladokusec.

Rusi so zapeli sedé, iz množice, nekje v ozadju. Zdelo se je da prihaja petje iz barak, izpod stogov mrličev in iz karantene. Volga in stepa...

Brödel in Eberwein sta se raznežila ob pesmi. Hecht se je z gnusom obrnil stran in pri tem opazil, da se nadporočnik Remele reži. Tudi stražniki so bili zamaknjeni. To da je Moldau? Ali pa je to slavna nemška mehkoba, ki neopazno prehaja v ledenomirno zverinstvo?

Prekleti bedaki, je dejal Hecht brez jeze pojočim Rusom. Prekleti bedaki, ki požete norcem. Takšni ste kot Tahitijanke, ki plešejo stare svete plese pred pijanimi pohotnimi mornarji, ti pa vidijo samo njihove gole trebuhe in poskakujoče prsi.

— Zlobni ljudje nimajo pesmi; kako to, da Rusi pojo? — je polglasno vprašal Remele. Namestnik Eberwein je rekel — pst! — in se z razneženim obrazom spet zamaknil v petje.

Ruska pesem se je širila preko obratih glav kot reka preko kamenja. Reflektorji so se še vedno ogibali zbornega mesta. Volga in stepa... Volge nisem videl, si je rekel Hecht, toda v stepi je bilo za nas, Nemce, prekleto malo romantike. Če bi bili pozimi v stepi, dragi gospod lagerfirer, vi in vaš štab, bi se vražje malo navduševali nad to prekleto deželo. Hudič naj vzame pesmi z nemškimi vred!

Pesem je zamrla nekje v noči onkraj žice. Stražniki so ploskali kot besni, vrste pa so še vedno molčale. Bile so negibne, na videz brezčutne.

Potem so peli Francozi in Italijani. Hecht je kadal cigareto za cigareto in pokašljeval. Presedal se je na neudobnem stolu, kot bi sedel na črepinjah, in ni skušal niti skriti, da bo zdaj zdaj zazehal. Brödlu ni ušel noben njegov gib. Pomignil je esesovcu in mu polglasno nekaj naročil. Mož je salutiral in odhitel v mrak. Sredi poljske pesmi so se iz čepečih vrst začele dvigati postave.

— Najboljše na konec, — je rekel Brödel in se kot v pričakovanju presedel.

— Kako ti ljudje pojo! — je kot odmev pritrdil Eberwein.

Hecht je zmignil z rameni in se spet obrnil k vrstam, ki so ga bile dotlej privlačile s svojo negibnostjo in vonjem.

Kaj vraga jim je naenkrat? se je začuden vprašal. Skozi njivo glav je zavalovilo mrmranje, ko da je veter potegnil po žitu. Glave so se staknile in se začele dvigati s kolen.

Sredi zbornega mesta je zdaj zravnana stala v polkrogu gruča petdesetih moških in pazila na vsak gib zborovodje, ki je z nevidno piščalko nekaj trenutkov uglaševal. Potem se je zborovodja obrnil k lagerfirerju in rekel v gladki nemščini.

— Pesem, ki jo boste slišali, pojemo pri nas na Slovenskem prijatelju ob grobu v slovo.

Zdaj so začele vrste vstajati. Najprej za barakami, potem v valovih naprej, dokler niso v pičlih sekundah, ko je zborovodja še enkrat tiho preizkusil glasove, stali vsi. Komaj da je cokla škrtnila ob kamen.

Stali so v širokem, živem, koščenem četrkotniku, zamazani in bedni, ponižani pod stopnjo živali... Naslanjali so se drug na drugega, obsojenci brez domov in imen, ko da pričakujejo nekaj znanega, dobrega.

Vraga! je pomislil Hecht, od moje zdesetkane kompanije so pri himni vstali nazadnje samo še trije.

Potem je prišlo, tiho, jasno, ubrano v štiri glasove, kot da poje en sam:

— Vigred se povrne... —

Čisti, mehki, tanki glasovi kot temno srebro, kot da poje noč ali Moldau sam; nemogoče da bi ljudje tako peli.

Hecht je gledal vrste. Šele zdaj je opazil, da stojijo spredaj sami fantiči desetih

do štirinajstih let. Okostnjaki z velikimi očmi v upadlih starih obrazih, našemljeni v prevelike cunje. Stali so tiho kot odrasli možje in se objemali okoli ramen kot ribiči, kadar se obrnejo proti burji, resni in navidez trdi.

Pesem je jokala, božala in prosila. Poslavljala se je od življenja in tožila nad nezprosno uganko, ki je človeško srce v tisočletjih ni rešilo — nad smrtjo. Pela je o tihi žalosti prijateljem in zemlji. Bila je kot mož, ki ihti, pa se ne sramuje solz, ki mu nezavedno tečejo po licih, ker jih je narava dala zato, da tolažijo.

Majhen pobič sredi ribiških fantičev je s tankim glasom zaklical:

— Mama, mama! —

Soseda sta mu z dlanmi pokrila usta in se skrčila, kot bi pričakovala udarec. Toda pobič se je že dušil v joku, da se je stresalo drobno telo. Tedaj je drug na drugi strani kriknil:

— Tanja! —

Je sestra zajokala tako milo, ko so ju ločili, da ga je zdaj pesem spomnila njenega glasu? Tudi tega so prijele koščene roke majhnih tovarišev in tudi ta je umolknil sam od sebe; toda nič se jim ni zgodilo.

Kratke sekunde pesmi so bile sladka neskončnost, ki je bila milostno podarjena stoječim mrličem. Fantiči so se majali sem in tja kot da gredo proti burji spominov in se nagnili naprej, da jim nihče ne bi videl trepetajočih obrazov. Stražar pred njimi, star črnovojnik, se je naslanjal na dolgo puško in kolcal od ginjenosti.

Hecht se je obrnil proč. Tudi v njem so se budili spomini, toda vedel je, da se jim ne sme prepustiti. Ne na zbornem mestu in ne pred lagerfirerjem, ki mu je obraz žarel v trenutnem zadovoljstvu kot režiserju, ki mu bodo vsak trenutek zaploskali. Namestnik Eberwein je bil ganjen, samo nadporočnik Ramele se je cinično smejal in vrnil Hechtu trd, posmehljiv pogled.

No, to vsaj niso plesalke s Tahitija, je zamrmral Hecht pri sebi.

Slovenci so peli in peli, pesem za pesmijo. Solze so se posušile in na lica taboriščnikov se je prikradel smehljaj. Ko se je zborovodja priklonil, so se vrste razmaknile. Nihče ni ploskal, kakor tudi po maši nikoli nihče ne ploska. Molče so se začeli razhajati med barake. Vedeli so, da boljšega ni.

— No? — se je Brödel v pričakovanju obrnil k Hechtu.

Prekleta, je srdito pomislil ta, nazadnje imaš res precej zaslug za to, da tako pojo. Malomarno je rekel:

— Ljudje, ki jih ni več na zemljevidu, lahko tako pojo.

Tone Seliškar:

U veter dahnjeno pismo

(Pozabljena pesem s položajev)

Daleč, daleč si nekje ...

Če si?

*Ta veter nič mi ne pove,
da morda več te ni ...?*

*Pomlad je tu in polno rož
in sklonil bi se srčno rad
nad tvoj obraz!
Tu, veš, je tisoč mož
ognjenih kakor jaz.*

*Cvet sem utrgal plav,
rad bi ga tebi dal!
Vanj dahnil sem pozdrav
in v veter ga zagnal.*

*Morda skoz okno gledaš kdaj
in bo prijadral tja?
Morda me več ne bo nazaj,
ko vala ne z morja.*

*Veš, srečal fanta sem oba.
V brigadi sta,
bili smo vsi trije s teboj!
Zdaj je pomlad
in polno nad.
O tebi sanjal bom nocoj.*

Dol ob Kolpi, spomladi 1944

Zakasnitev

(Iz kurirskega zbornika)

KURIRSKA postaja TV 11 je bila v mesecu juliju leta 1944 v stari porušeni leseni žagi vasice Travnik v Loškem potoku. To je bila prava vojaška enota, trinajst kurirjev s komandirjem postaje na čelu. Imela je tri konje in voz za prevažanje literature, ki je v veliki nakladi prihajala iz partizanske tiskarne »Triglava« in »Urške« ter so jo morali kurirji TV postaj prenašati in prevažati po celotnem zasedenem slovenskem ozemlju.

Nekega popoldanskega dneva leta 1944, je kurir iz postaje TV 18 prinesel nujno pošto z oznako »EX«. Na postaji so bili ta čas skoraj vsi kurirji na zvezi, le Marjan je bil doma. Nikdar ni bilo treba razmišljati, komu zaupati najtežavnejšo in najbolj zaupljivo nalogo. Tako tudi tokrat Marjan ni razmišljal, odšel je na pot, do odnese na sosedno postajo važno pošto. Sosedna kurirska postaja je bila takrat v Medvedjeku blizu Borovca. Marjan je vzel kolo in izginil med njivami po ozki stezi, nato pa je prispel na cesto.

S precejšno brzino je hitel s kolesom po še dokaj strmi cesti. Na levo in desno se je širil teman gozd. Drevje je že metalo na cesto dolgo, temno senco, le tu in tam, kjer je bilo redkejšo, se je posvetil žarek zahajajočega sonca. V

grmovju je žvrgolel kos, ko da bi hotel še bolj poudariti očarljivost gozda. Marjan pa se ni oziral ne na levo ne na desno. Gledal je pred kolo in se spretno izmikal kamenju. Močno je že sopel, srajca je bila že čisto premočena od potu in srce mu je tolklo, ko da mu hoče prebiti prsi, toda ni se zmenil ne za eno ne za drugo. Enakomerno je rinil kolo navzgor po cesti in misel mu je narekovala: čimprej priti na sosednjo postajo in oddati, kar mu je bilo izročeno.

Že je bil sredi poti, ko je postala cesta položna in se kmalu nato prevesila navzdol. Hotel se je malo odpočiti, toda ob tej misli se je zasmel. Na misel mu je prišlo tekmovanje, v katerem so sodelovali vsi kurirji relejnih postaj širom po Sloveniji. Še bolj je pognal kolo.

Prav v tem času pa je skupina črnorokcev šla preko ceste Draga-Borovec, v bližini vodnjaka; slišali so, da se jim nekdo približuje. Urno so skočili za cesto in si poiskali zaklone. Bilo jih je kakšnih deset. Poslani so bili na osvobodeno ozemlje z nalogo, da dobijo podatke o partizanih in njih kretanju.

»Stoj! Roke kvišku!« je Marjan iznenada zaslišal pred seboj.

Z vso močjo je zavrl kolo, ki pa se je ustavilo šele pred dvema temnima postavama, ki sta moleli proti njemu brzo-strelki in kričali: »Predaj se!«

Marjan ni nič več pomišljal. V trenutku je sprožil puško in se vrgel s kolesa na tla, hkrati pa sta se vrgla tudi ona dva. In že so zaregljale brzo-strelke. Bliskovito se je pognal v majhni zaklon kraj ceste, od koder je streljal in vpil. »Četa v strelce! Mitraljezi na položaje!«

V dimu in prahu ni nekaj časa ničesar videl. Ko se je nekoliko razkadilo, je Marjan opazil, da se mu še bližajo postave. Nabojev mu je že primanjkovalo, a sovražnik je srdito streljal.

Marjanu je lil pot s čela. Spomnil se je, da ima na opasahu bombo. Urno jo je odpel in jo pripravil. Sovražniki so mislili, da je Marjan mrtev, ker je prenehal s streljanjem. Počasi in prihuljeno so se približevali. Eksplozija bombe je odjeknila na vse strani. Odmevalo je iz hriba v hrib. Med eksplozijo pa se je zaslišal krik in stok sovražnika: »O moj bog, zadet sem,« je kričal nekdo izmed banditov. Marjanu je v srcu kar zaigralo in skoraj pozabil je na nevarnost. Obrisal si je potno čelo, zopet stisnil puško in sprožil.

Kmalu pa je streljanje na nasprotni strani ponehalo. Banditi so dobili, kar so iskali, pobrali svoje ranjence in se umaknili. Okrog ranjencev je slišal še neko vpitje, videl pa ni, kako so preostali z njimi bežali čez cesto in se izgubili v gozdu. Nato je vse utihnilo. Nekaj časa je še ležal za parobkom, ter oprezal. Ni si mogel misliti, da je borba končana. Ko pa je zaslišal še en strel, ki je počil že precej daleč, se je začel oprijemati po telesu, ali ni morda ranjen, ker ga je peklo povsod. No, rane ni bilo nobene.

Vstal je in se prijel za torbico. Ta hip mu je zastalo srce, ko je opazil torbico preluknjano od petih strelcev. S strahom je pogledal vanjo. Časopisi, ki jih je nosil vedno s seboj, so bili razcefrani in štiri krogle so bile v njej. Torbica ga je rešila gotove smrti. Pismo, ki naj bi ga nesel na sosedno kurirsko postajo, je imelo le majhno luknjo. Pomislil je, kaj bo rekel komandir, ko bo videl preluknjano pošto. Ah, ne bom se sramoval, si je dejal, saj sem banditom pošteno vrnil.

Z nekim zadovoljstvom je stopil h kolesu, a na žalost sta bila na njem prestreljena plašča. Jezno ga je zgrabil in zagnal v grmovje ter se previdno napotil peš dalje.

Sonce je med tem časom že zašlo. Nastopal je mrak. Vendar je kos še vedno prepeval v daljavi, a Marjan ga zdaj ni slišal, vse preveč je bil zamaknjen sam vase in mudilo se mu je. Čutil je, da je zakasn timer.

Ludvik Kukavica

»GESLO BRATSTVA IN ENOTNOSTI NAM JE OMOGOČALO, DA SMO POVŠOD, KODER SMO HODILI, DOBIVALI VSO PODPORO NAŠEGA IZMUČENEGA IN OBUŽANEGA LJUDSTVA. NA ŠA VOJSKA JE ZRASLA IZ LJUDSTVA IN LJUDSTVO JO JE VZDRŽEVALO. LJUDSTVO JE DAJALO ZANJO TUDI ZADNJO SKORJO KRUKA, SAMO DA BI NAHRANILO TISTE, KI SO SE BOJEVALI ZA TO, KAR DANES IMAMO.«

Tito

Obveljala je materina beseda

DOLGO je gledala za sinom, ki je odhajal v dolino. Stopal je po stezi, ki se je vila po položnem travniku, mimo samotnega hrasta in ruševin požgane hiše. Solze so ji privrele v oči, ko se je spomnila moža, ki je nekoč, pred osemnajstimi leti prav tako odhajal. Takrat je bila prav tako kot danes jesen, sonce je sijalo in spodaj v dolini je pokalo.

Komaj nekaj dni je bil doma, ko je spet odšel. Poročila sta se bila pred petimi leti, preden je šel k vojakom. Samo dvakrat jo je obiskal, ko je dobil kratek dopust. Začela se je vojna, kmalu so se pojavili v okolici partizani in mož je smel samo do Gorice. Še leto ali dve, Italija se je vdala in Pepca je upala, da bo zdaj mir, da bo imela moža doma in da bo zaživela življenje vseh poročenih žensk. Na tihem jo je skrbelo, kako bo mož prišel domov, saj je bil pri vojakihi čisto na koncu Italije, tam, kjer so se začeli boji z Angleži in Američani. Da ni padel, da ga niso ujeli...

Nekaj dni po tistem velikem prazniku, ko so se vzdignile množice po Vipavski dolini in v sami Gorici, je zvečer potrkalo na okno bajte, kjer je živela Pepca s taščo, vdovo, ki ji je mož padel med prvo svetovno vojno.

Vrnil se je njen Jože, kosmat, umazan, sestradan, moker, ušiv. Dolgo je bil pešačil, se vozil na strehah vagonov in odbijačih, se izmikal Nemcem. Zdaj je bil tu, doma, kjer je koča terjala moške roke in zemlja moške moči. Naspal se je, najedel, umil in očedil. Potem so ga prišli obiskat njegovi vrstniki. Pogovor je nanesel na vojno, na Nemce in partizane. Vsi pojdejo k partizanom, so sklenili. Samo nekaj dni počitka in dopusta, saj že toliko let niso spali pod domačo streho...

Nemci so pritiskali čedalje bolj. Zavzeli so Gorico in začeli siliti tudi v hribe. Jože je oprtal nahrbtnik, oblekel vojaške cunje in odšel po stezi. Tako kot zdaj odhaja Jožek, njegov sin.

Kako podobno hodita, se je spomnila moževega odhoda. Misli so ji znova zabredle v preteklost.

Prihajal je, kadar je bila njegova brigada kje blizu. Včasih ponoči, za nekaj ur, včasih tudi podnevi. Nikoli za dolgo. Samo za toliko, da se je očedil mrčesa, najedel in naspal.

Bilo je spomladi. Ljudje so govorili, da bo vojne vsak trenutek konec. Po hribih je bilo vse zeleno Nemcev, četnikov in kdo ve kakšnih še. Neprestano je pokalo. Nenadoma je vse utihnilo. Brigade so vdrle v Trst in Gorico. Čakala ga je, kdaj bo spet potrkal na njeno okno. Ni ga bilo. Vojne je bilo konec, partizani so se začeli vračati. Spraševala jih je, če je kdo videl njenega Jožeta. Videli so ga, so pripovedovali, toda zdaj nihče ne ve, kje je. Izginil je med zadnjo ofenzivo. Saj jih je takrat mnogo padlo in njihova trupla so pokopali v skupne

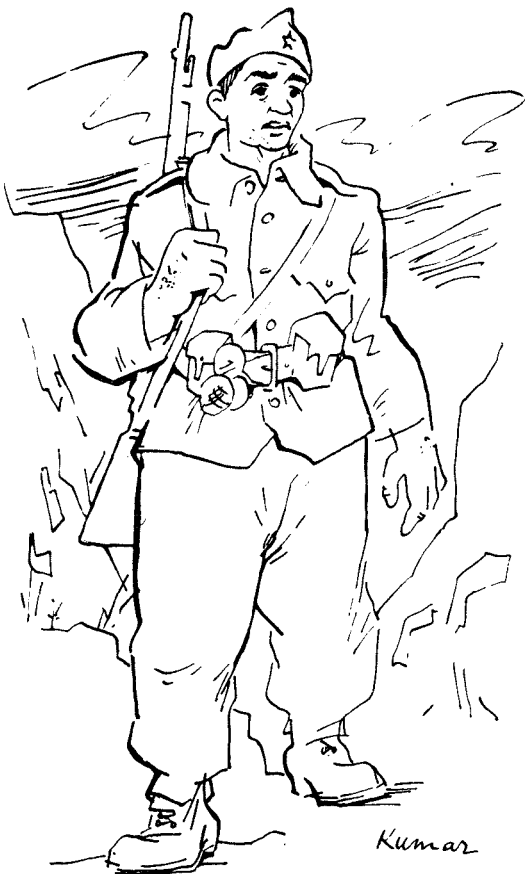
grobove, ali pa so strohnela po nepreločljivih goščavah.

Vse bolj se je začela zavedati, da je vdova. Tolažilo pa jo je življenje, ki se je porajalo v njej. Velikokrat je jokala, ko se je spomnila moža. Kolikokrat sta se pogovarjala, kako rad bi imel sina. Potem je odšel in se ni več vrnil. Morda bi laže umrl, če bi vedel, da se mu bo morda želja izpolnila. Ko je začutila, da bo mati, je bila tista strašna ofenziva, on pa daleč od nje...

Konec leta je rodila sina. Jokala je ob njegovi zibki in se spominjala moža. V sinovih otroških potezah je iskala moževe poteze.

Kmalu sta z otrokom ostala sama. Tašča je umrla. Smrti edinega sina ni mogla preživeti...

Trdo je bilo življenje na skopi hribovski zemlji. Zemlje je bilo že tako malo, pa še tista je bila zapuščena, nerodovitna, njive strme kot strehe. Spomladi pozno skopni sneg, slana tudi

maja ni nič nenavadnega. Jeseni zgodaj sneži. Kosila je, napravljala drva, orala. Kot bi bila moški. Sosedje so odhajali v dolino. Tam so zidali, tam je bilo v tovarnah in uradih dovolj dela za vsakogar, ki je le hotel delati. Potem so se ob nedeljah in praznikih vračali lepo oblečeni. Nekateri so imeli že motorje. Kmalu so se pojavili tudi avtomobili. Ona pa je živela po starem, garala od jutra do večera, da se je lahko preživela. Ni bila lepo napravljena, roke je imela žuljave, poteze so se ji zarezale globoko v lice. Včasih se je spomnila življenja. Če bi se znova omožila... Toda Jožek, kako bi se počutil ob očimu? Pa se je spomnila, da je mnogo moških pobrala vojna, ostali so jo večinoma ubrali v dolino. Kdo bi se ženil na te rebri, z žensko, ki ni več mlada?

Jožek pa je rasel, že zdavnaj je nosil dolge hlače. Motorji, avtomobili... Kadar je le mogel, jih je otipaval. V šoli, kamor je hodil, skoraj dve uri daleč, so menili, da je bistrice glave. Invalidska organizacija, Zveza borcev... Vprašali so fanta, če bi se šel kaj učiti. Seveda, za avtomehanika. Mimogrede je bilo vse urejeno. Stanoval bo v internatu v Gorici. Skakal je od veselja, ko je zvedel. Le materino srce se je stiskalo od žalosti. Sama bo, spet sama, v tej hiši na rebri, na teh zaplatah uboge trde zemlje...

Pisal ji je čez mesec. Da mu gre učenje dobro od rok, da je zadovoljen s hrano in stanovanjem. Nekoč, ko se bo izučil, bo dobil dobro službo. Mehanikov povsod primanjkuje. Takrat bo poiskal stanovanje in vzel mater k sebi. Jokala je, ko je brala sinove navdušene besede. Koliko let bo preteklo do tedaj? Tri, štiri? Vmes sinova vojaščina. Stanovanje je v mestu težko dobiti. Da bi zapustila domačo hišo, ki jo nanjo veže toliko spominov? Da bi prodala vse, kar so predniki njenega pokojnega moža spravili skupaj s trpljenjem in znojem? Kdo bi tudi sicer kupil razpadajočo bajto in nekaj krp take zemlje? Morda, če bi prodala za sramotno majhne denarje. Nekdaj so se ljudje mučili leta in leta, si pritrgovali od ust, da so si kupili njivico ali laz. Mesece in mese-

ce so kopali in krčili, da je nastala košenica, zdaj pa... Ljudem se hoče dobrega zaslužka zato zemlja v hribih ne velja nič več...

Toda sin, njen Jožek... Kako bo živela sama, daleč od sosedov? Vse bolj so se kuhale v njeni glavi misli. Da bi šla po sina, ga vzela iz šole in ga odpeljala domov. Doma bi ji pomagal pri delu, nakupila bi nekaj živine in zemlje. Ljudje jo vendar radi poceni prodajo...

Napravila se je v praznjo obleko in se odpeljala v Gorico, poiskala direktorja podjetja, kjer se je učil njen sin, in mu povedala na kratko: »Jožek pojde domov. Moj sin je in nihče nima pravice vtikati se v moje družinske reči. Klič ga očetova zemlja.«

Zamanj sta ugovarjala direktor in sekretar. Zahtevala je pogovor s sinom. Tega ji niso mogli odreči. Jožku so silile solze v oči, čeprav je bil že cel fant.

»Domov pojdeš. Izbiraj med menoj, materjo in mehaniko. Če nočeš domov, se mi nikoli več ne prikaži pred oči. Kaj se boš tukaj učil, ko pa imaš doma zemljo in dom. Doma je dober zrak, lepo je, tukaj pa... Prah, dim, umazanija.«

Prvič je Jožku uspelo, da je odložil dokončno odločitev. Drugič je že skoraj klonil. V zadnjem trenutku sta mu pomagala sekretar in direktor. Tretjič, ko je mati že začela jokati in kričati hkrati, pa je molče vzel kovček in odšel za njo.

Doma je Jožka čakalo delo. Pozabil je na šolo, na avtomobile in motorje. Le včasih, kadar je pripeljal po dolini motor ali avto, ga je stisnilo pri srcu. In takrat, ko sta prišla prepričevati njegovo mater predsednik Zveze vojaških vojnih invalidov in predsednik Zveze borcev, naj dovoli sinu, da se bo spet začel učiti. V podjetju bi ga sprejeli nazaj in mu spregledali izostanek. Naletela sta na gluha ušesa.

Jože je ostal doma, ubadal se bo na krpi zemlje in krpal kočo. Nekoč, ko bo starejši, se bo pokesal. Toda takrat bo najbrž že prepozno. Če bo hotel bolje živeti, se bo moral nekje zaposliti. Kot nekvalificiran delavec...

Tri povezana vprašanja

AKCIJA za opravljanje kvalifikacijskih izpitov članov Zveze borcev se je v novogoriški občini začela nekoliko pozneje kot drugje. Temu so bile vzrok poletne počitnice in razmere v občinskem odboru. Tovarišem in tovarišicam, ki tam delajo, sicer ni moč odrekati dobre volje in požrtvovalnosti. Toda v Novi Gorici kot marsikje drugje so bili

člani občinskega odbora zaposleni vsak na svojem delovnem mestu in tako niso našli časa, da bi se popolnoma posvetili organizacijskemu delu okoli pripravljanja za izpite in okoli polaganja le-teh. Tako delo namreč zahteva obilo časa. Prav pri tej akciji se je najbolj pokazalo, kako potreben je za uspešno delo občinskega odbora Zveze borcev

poklicni tajnik, ki ni samo administrator, ampak predvsem organizator.

Predstavniki občinskega odbora Zveze borcev so od konca lanskega junija pa do septembra, ko je bilo prijavljanje zaključeno, obiskali 112 večjih podjetij v novogoriški občini. V anhovski cementarni in tovarni pohištva, kjer je zaposlenih večje število delav-

cev in uslužbencev, med njimi tudi dosti članov ZB, pa so organizirali posebna zborovanja. Teh so se udeležili tudi predstavniki Dopsisne šole iz Ljubljane. Udeležba na obeh zborovanjih je bila dobra, kar je dokaz velikega zanimanja članov za lastno izobraževanje.

Kako potrebna je bila taka akcija, je pokazalo število prijavljenih. Med približno 7500 člani Zveze borcev, kolikor jih je v novogoriški občini, se jih je prijavilo za polaganje izpitov za kvalifikacijo nad 700. Čeprav je rok za prijave že zaključen, se kljub temu še vedno prijavljajo novi.

Pri vsem tem se mnogi sprašujejo, če že ni prepozno za tako akcijo. Res je, da je v razdobju od leta 1947 dalje mnogo bivših borcev ostarelo, nekateri so se tudi demoralizirali. Toda prejšnja leta ni bilo takih možnosti za zaposlitev, saj je bila naša industrija na zelo nizki stopnji. Z gospodarskim procvitom so nastale nove, večje potrebe, pokazala se je potreba po novih delavcih z višjimi kvalifikacijami.

Za primer naj vzamemo samo trgovino na drobno, tako špecericih in manufakturno. Če je bila še pred leti potrošnja nizka in izbira majhna, je zdaj promet po količini in kakovosti narasel. Če so nekdaj prevladovala majhne vaške trgovine, ki so stregle potrošnikom, vključenim v nerazvito, skorajda naturalno kmetijstvo, so zdaj zrastle dohodki tudi kmečkemu prebivalstvu, zrasle so njegove potrebe.

Povečan promet in višja raven zahtevajo tudi od uslužbencev in delavcev, ki delajo v trgovskih organizacijah, večjo izobrazbo in znanje. Zato morda ni čisto slučajno prišlo do tega, da med prijavi za opravljanje kvalifikacijskih izpitov prednjačijo prav delavci in uslužbenci trgovskih podjetij.

Akciji za opravljanje kvalifikacijskih izpitov so se pridružili tudi člani Zveze borcev iz Lokavca in okolice. Gre za privatne obrtnike, ki ročno izdelujejo doma v svojih delavnicah umetno kovane izdelke. Včlanjeni so v nabavno-pro-

dajno zadruho. Več kakor polovica jih bo z izpiti pridobila priznanje višje kvalifikacije. Med njimi so tudi sinovi padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Zveza borcev je uredila pri obrtni zbornici, da bodo lokavskim kovačem omogočili opravljanje izpitov.

Računajo, da se za izpite v novogoriški občini ni prijavilo približno 50 članov, ki imajo potrebne pogoje. Med njimi je večina starejših in bolehnih, ki mislijo, da bodo kmalu upravičeni do pokojnine.

Kandidati delajo izpite po 14 dni trajajočem seminarju. Stroške pa plačajo v večini primerov sama podjetja iz fondov za kader. Na splošno so podjetja kot tudi organi delavskega samoupravljanja pokazali za vso akcijo veliko razumevanje in tako dokazali svojo socialistično zavest.

Drugo področje, kjer se zrcali skrb naše družbe za ljudi, ki so med vojno pa tudi po njej največ doprinali, je stanovanjsko vprašanje članov. Novogoriška občina je glede tega v težavnejšem položaju kot mnoge druge slovenske občine zaradi znanih razlogov. Veliko je bilo zgrajenega v povojnih letih, toda kljub temu je v občini še vedno registriranih 66 nučnih stanovanjskih primerov. Med njimi je tudi 12 družin vojaških vojni invalidov.

Kakor drugje je tudi v Novi Gorici najtežje reševati stanovanjsko vprašanje članov Zveze borcev, ki niso v delovnem razmerju kot upokojenci ali invalidi. Po težavnosti reševanja jim sledijo uslužbenci organov oblasti in delavci ter uslužbenci manjših podjetij ter ustanov. Sorazmerno najlažje pa je v večjih podjetjih. Tako se bo v novi železničarski blok, ki ima 45 stanovanj, vselila skoraj polovica nekdanih borcev in aktivistov.

Šest družin invalidov je lani dobilo stanovanje v novem posloppju s šestimi stanovanji in poslovnimi prostori za Zvezo vojaških vojni invalidov. Akcijo za pridobivanje sredstev je izvedel okrajni odbor Zveze. Nekaj sredstev so nabrali s tombolami in veselica-

mi, ostalo pa so prispevala podjetja, občine in okraj.

V perspektivi bodo rešili pet stanovanjskih vprašanj invalidov, in sicer leta 1962 dva, leta 1963 pa tri. Ta tempo bo treba pospešiti, saj bi rešili vsa stanovanjska vprašanja članov ZB, če bi tako nadaljevali, komaj v 20 letih.

Med stanovanjskimi vprašanji, ki nujno terjajo rešitve, so prav tako primeri samcev. Če je bilo za reševanje stanovanjskega vprašanja poročenih tovarišev in tovarišic doslej vsaj nekaj storjenega, lahko rečemo, da za samske tovariše in tovarišice ni bilo skoraj nič. V novogoriški občini je perečih stanovanjskih vprašanj samcev osem. Med njimi je tudi invalid, ki bi njegovo stanovanje za silo ustrezalo, če bi bil zdrav. Tako pa ne more hoditi po stopnicah.

Nekaj članov Zveze borcev gradi lastne enostanovanjske hiše v okviru zadrug. Občina jim je omogočila nabavo kredita.

Po razmejitvi z Italijo je ostala večina industrijskih obratov na drugi strani državne meje. To je povzročilo težave z zaposlitvijo delovne sile na splošno. Med to je bilo tudi precej nekdanih borcev. Nova industrija, ki je nastajala v okraju, je postopoma pritegnila nekaj delovne sile, nekaj pa se je zaposlilo po drugih okrajih.

Z uvedbo novega gospodarskega sistema je predvsem lani nastalo spet nekaj novih problemov v zvezi z zaposlitvijo članov Zveze borcev. Delovni kolektivi si bolj prizadevajo da bi povečali delovno storilnost in zmanjšali proizvodne stroške, ker to neposredneje vpliva na višino dohodka. Tako se je zgodilo, da so začeli ukinjati manj pomembna delovna mesta in od puščati odvečno delovno silo. Med to se je znašlo tudi nekaj članov Zveze borcev, celo dobrih delavcev. S pravočasnim posredovanjem odbora se je večina teh vprašanj uredila.

Zato je občinski odbor Zveze borcev predlagal v podjetjih ustanovitev aktivov Zveze

borcev, ki bodo med drugim reševali taka vprašanja znotraj delovnih kolektivov.

Ponekod so odpustili tudi starejše in bolehnije člane, ki iz razumljivih razlogov ne morejo več tako in toliko delati kot mlajši vrstniki. Spet se je morala vmešati organizacija. Tako se je tudi pripetilo, da so priporočila, ki jih je dajala Zveza borcev za zaposlitev starejših in bolehnijših članov, imela ravno nasproten učinek. V teh pripo-

ročilih je bilo na primer omenjeno, da je tovariš (ali tovarišica) bolehen, da pa je drugače zaslužen. V nekaterih podjetjih so se takega človeka potem branili, češ da jim ne bo nič koristil. Posebno še, če človek ni imel kvalifikacij...

Zato sta vprašanje zaposlitve in vprašanje kvalifikacij ozko povezana in ju je moč reševati samo skupaj. Mnogokrat pa je vse skupaj v tesni zvezi tudi s stanovanjskim vprašanjem. M. P.

Problemi NOB na tretjem kongresu jugoslovanskih zgodovinarjev v Ljubljani

ZVEZA zgodovinskih društev Jugoslavije prireja približno na vsaka štiri leta kongres jugoslovanskih zgodovinarjev. Prvi je bil 1954 v Beogradu, drugi 1958 v Zagrebu, tretji pa se je vršil v Ljubljani ob koncu leta 1961 v dneh od 5. do 7. decembra, naslednji dan pa je bila ekskurzija v partizansko bolnico »Franja« in Novo Gorico.

Na vseh kongresih je bila predmet obravnave tudi problematika narodnoosvobodilnega boja, vendar s to razliko, da je tretji kongres v Ljubljani bil prvenstveno posvečen problemom NOB. S tem kongresom so namreč zgodovinarji proslavili dvajsetletnico vstaje jugoslovanskih narodov. Zato se je kongres vršil že 1961, ko bi se sicer moral šele 1962. O tem kongresu naj tudi na tem mestu rečemo nekaj besed.

Na ljubljanskem kongresu se je pomen NOB izrazil predvsem v tem, da so bila vsa predavanja v plenumu posvečena NOB. Od drugih predavanj, ki so bila razdeljena v tri sekcije, pa so bila NOB v celoti posvečena predavanja v tretji sekciji. V celoti gledano moramo reči, da je problematika NOB na ljubljanskem kongresu zgodovinarjev v resnici zavzemala osrednjo pozornost. Njo še posebej osvetljuje namen prirediteljev kongresa, da bi se v obravnavah NOB razpravljalo predvsem o

novih spoznanjih na območju znanstvenega raziskovanja NOB, ne pa ponavljala že znana dognanja. Ta cilj so imeli oziroma bi morali imeti pred seboj vsi referenti NOB tako v plenumu kakor v sekciji. Praktično se je pa seveda pokazalo, da so referenti nova dognanja vendarle podajali v širokem okviru že znanih dejstev, zlasti v referatih plenarnega zasedanja, ki so bila tiskana vnaprej in razdeljena udeležencem že pred začetkom kongresa.

Toliko o splošnem značaju ljubljanskega kongresa zgodovinarjev. Naše bralce pa bodo nedvomno bolj zanimali konkretni problemi, ki so jih obravnavali na kongresu.

Na plenarnih zasedanjih so bila tri predavanja.

1. Pero Morača je pod naslovom »Komunistična partija Jugoslavije v pripravah in organizaciji upora leta 1941« prikazal predvsem iniciativno in organizatorsko vlogo Partije v uporju jugoslovanskih narodov. Njeno delo je postavil v takratne politične in družbene razmere, ko je v kritičnih dneh jugoslovanska buržoazija odpovedala na celi črti. Partija je začela svoje delo za novo Jugoslavijo na novih temeljih. Avtor je prikazal nje prve naloge, ki so bile v pojasnjevanju vzrokov aprilske katastrofe, v odkrivanju okupatorskih in kvislinških

ciljev ter razlaganju njenega stališča do dogodkov doma in v svetu. Vzporedno s temi nalozami je Partija delala na organizaciji boja proti okupatorju in to, najprej politično, nato pa na samem oboroženem boju proti okupatorju in njegovim pomagačem. Referent je prikazal tudi temeljno obliko oboroženega boja, partizansko vojno, kako se je ta oblika začela razvijati po posameznih pokrajinah države in kakšno oviro so povzročala četniška in ustaška stališča in dejanja. Vzporedno s tem prikazom je obravnaval delo Partije med mladino, ženami, na ustvarjanju organov ljudske oblasti, zbiranju rodoljubov, o krepitvi zavesti o skupnih interesih jugoslovanskih narodov in boju proti okupatorjem in domačim izdajalcem.

2. Drugi plenarni referent je bil dr. Metod Mikuž s predavanjem »Specifični elementi v NOB (revoluciji) jugoslovanskih narodov«. Referent je specifičnosti videl v dveh smereh in jih tolmačil. Najprej je opozoril na specifični razvoj narodnoosvobodilnega boja jugoslovanskih narodov sploh, to je na kompleks posebnosti, ki se kažejo v povezanosti s splošnimi dogajanjem druge svetovne vojne. Jedro obdelave pa so bile avtorju seveda posebnosti razvoja NOB pri posameznih jugoslovanskih narodih. V prvem delu je obrazložil splošne značilnosti v NOB jugoslovanskih narodov, kako je Komunistična Partija Jugoslavije nastopala kot iniciator in organizator NOB jugoslovanskih narodov, kako je rasla narodnoosvobodilna vojska in kako je vsem bil glavni sovražnik okupator, kako so rasli novi organi ljudske oblasti, pri katerih je bila v začetku značilna le nova struktura ljudi, ne pa že socialistična vsebina, kako so se združevale ljudske množice v ljudski fronti in kako sta se v boju kovali bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov. V okviru posameznih republik je referent dosledno obravnaval le dva momenta, nastajanje osvobodilne vojske in razvoj prvih organov ljudske oblasti, to je, kakšne peripetije sta ta dva

momenta doživljala v posameznih republikah.

3. Tretji plenarni referent je bil Dušan Plenča s predavanjem »Mednarodni problemi vstaje jugoslovanskih narodov«. V prvem delu je obravnaval odnos Komunistične Partije Jugoslavije do sosednjih KP in Kominterne oziroma onih do naše KPJ v času priprav na vstajo. Posebno pozornost zasluži osvetljevanje makedonskega problema zaradi povezav Šatorova-Šarla z Bolgarijo in BRP (k). V drugem delu je referent obdeloval odnose zaveznikov, predvsem zahodnih, do dogodkov v Jugoslaviji. Osvetlil je demoralizatorsko in nato kontra-revolucionarno vlogo Draže Mihailovića, ki ga ni podpirala samo jugoslovanska begunska vlada, temveč tudi angleška vlada. Poučen je bil prikaz zavezniških poskusov, da bi se po željah jugoslovanske londonske vlade združile sile odpora v Jugoslaviji pod poveljstvom Draže Mihailovića.

Referati plenarnega zasedanja so bili obsežni in bi morali vsekakor zaslužiti večjo pozornost s strani poslušalcev. Dejansko je dvignil kongresne duhove le referat dr. M. Mikuža. Z močnejšimi ugovori so nastopili Črnogorci, drugi pa bolj z dopolnitvami, ki so delno dokazovale, da diskutanti Mikuževega referata niso povsem razumeli. V resnici je njegova obdelava v marsičem bila izvirna, zlasti v tem, da je probleme, ki jih je označil v naslovu, združil v sistem splošne jugoslovanske povezanosti. Za Slovence je bil njegov referat pomemben še prav zato, ker predstavlja prvi poizkus, podati določeni del splošne jugoslovanske problematike NOB z »našega« vidi-ka.

Vsebinsko največ novih ugotovitev med vsemi referenti je vsekakor prinesel Plenčev referat. Toda ugovorov ni izzval. Morda so se poslušalci prav zaradi obilice novih ugotovitev zadovoljili z njegovimi trditvami, ne da bi kaj ugovarjali.

Referati v sekcijskih komunikacijah so temeljili na zoženi tematiki, kakor jo kažejo naslovi »Splošni jugoslovanski

značaj upora leta 1941« (J. Marjanović), »Peta državna konferenca v luči priprav KPJ na vstajo« (P. Damjanović), »Vloga KPJ v dviganju vstaje v Makedoniji leta 1941« (D. Zografski), »Odras kapitulacije Italije na politične razmere v Črni gori leta 1943« (R. Pajević), »Oblikovanje tujih enot v sestavu NOV in POJ« (J. Vujošević) in »Sredstva in ukrepi sovražnika v boju proti partizanom na Jadranu« (J. Vasiljević). Razen Marjanovičevega referata so bili ostali pretežno informativnega značaja in posebne diskusije nasproti njihovim izvajanjem ni bilo.

Ob koncu našega poročila lahko rečemo, da se bodo prvi sadovi ljubljanskega kongresa zgodovinarjev pokazali šele kasneje. Kongres sam je mobiliziral mnogo ljudi, da so se lotili obdelave različnih problemov, ki so doslej bili obdelani slabo ali nič. Upati smemo, da svojih del ne bodo zaprli v miznice, temveč jih bodo objavili. Referenti v plenumu so svoje razprave že natisnili, čeprav v skromnejši obliki, drugi pa jim bodo vsekakor sledili. Vsi skupaj bodo s tem opravičili delo kongresa, nam pa dali na razpolago spoznanje svojega raziskovanja.

F. B.

Kolektiv tovarne sanitetnega materiala v Domžalah je 29. XI. 1961 svečano praznoval 20. obletnico ljudske revolucije in Dan republike. Praznovanje se je začelo že 28. XI. zvečer, z akademijo, ki sta jo organizirali Zveza borcev in sindikalna podružnica. Dne 29. XI. dopoldne pa so pred upravnim poslopjem podjetja odkrili spomenik nekdanjim članom kolektiva, ki so padli v NOB. Na sliki: predsednik občinskega odbora ZB Franc Avbelj-Lojko odkriva spomenik.

Resnica o prvih partizanih na Primorskem

NEKDANJI borci, aktivisti in politični delavci z velikim zadovoljstvom zasledujemo zanimanje za pisanje zgodovine NOB. Velikemu prizadevanju in vnemi uredništev raznih listov, kakor tudi posameznikom, ki zbirajo zgodovinsko gradivo, moramo izreči priznanje. Vse zbrano in objavljeno gradivo bo služilo pravim zgodovinarjem, do bodo lahko sestavili tisto resnično podobo osvobodilne borbe, ki so jo ustvarjali borci, aktivisti in vse ljudstvo. Ta zgodovina je podpisana s krvjo tisočev in tisočev padlih borcev, tisočev postreljenih in sežganih v krematorijih — in potrjena v plamenih nešteti požganih vasi...

Nekdanjim borcem, aktivistom in ljudstvu, ki je množično sodelovalo v veliki osvobodilni borbi, *ni in ne sme biti vseeno*, kako se piše ta zgodovina. *Ne more in ne sme biti vseeno, če se tu pa tam pojavljajo sestavki — in to celo v zgodovinskih knjigah! — ki ne ustrezajo resničnosti takratnega dogajanja.* To pripombo dajem zaradi tega, ker mi je star znanec iz Sežane nedavno pokazal knjigo — Zbornik dokumentov in podatkov NOB narodov Jugoslavije. IV. del. II. knjiga. Izdal Vojnogodovinski inštitut Jugoslovanske armade, Beograd — slovenska izdaja Ljubljana 1953. V tem zborniku piše v zvezi s prvimi partizani na Primorskem iz leta 1941 naslednje:

»Na Primorskem do zadnjega časa nismo imeli partizanov. Lansko leto smo poslali tja 15 mož kot jedro, da organizira partizanske čete. Od teh jih je nekaj dezertiralo, nekaj pa jih je moral koman-

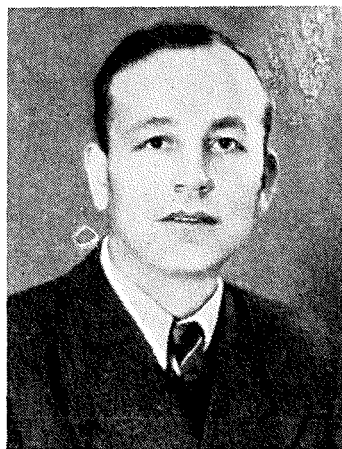

Ervin Dolgan-Janez, komandir Primorske čete

dant postreliti, ker so postali roparji. K ostalim trem, ki so ostali, smo poslali 25 mož iz Notranjskega odreda, ti so začeli z akcijami.

(To je odlomek iz zadnjega poročila, ki ga je poslal Miloš Zidanšek v aprilu 1942 Glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih čet.)

Pogledal sem tovariša, ki je ves blede in izčrpan ter bolan

Benjamin Čehovin (izginil v taborišču Dachau)

zaradi naporov dolgoletne borbe proti fašizmu sedel na stolu in me opazoval. Pogledal sem znova v knjigo in še enkrat prebral gornje vrstice. Verjel sem, da prvič nisem prav prebral. Isto sem bral drugič. Crk in stavkov nisem mogel spremeniti v nekaj bolj pravičnega in resničnega...

Drugi primer. V »Slovenskem Jadranu« z dne 19. maja 1961 je na 7. strani v stavku: Po stopinjah Brkinske čete, objavljena naslednja »ugotovitev«:

»Položaj je težak, ker ljudje niso preveč naklonjeni partizanom, le redko jim ustrezajo, in še to z bojaznijo. Odklanjajo vsak stik s partizani, ker se boje italijanskega maščevanja. Malo je partizanov prostovoljcev. Ljudje so vsak čas pripravljeni izdati partizane, zato sta bivanje in premik zelo tvegana.«

(Vzeto iz dopisa štaba bataljona Miloša Zidanška št. 269 z dne 8. julija 1942. Podpisana pomočnik komandanta Kotnik in v. d. komisarja Branko Jereb.)

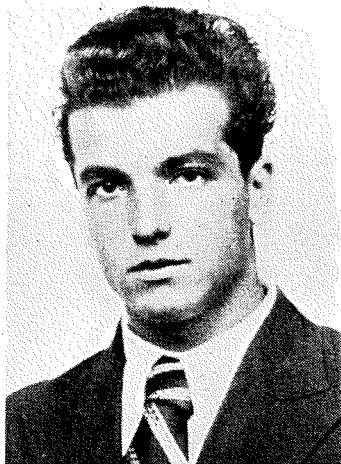
Objava tega poročila je na podeželju sprožila veliko negodovanja, ki je kasneje prišlo do izraza na okrajni konferenci Zveze borcev v Kopru. Pojasniti moramo, da se poročilo nanaša na stanje na Primorskem. Štabu omenjenega bataljona pa ni bilo znano, da so partizani na Primorskem — tu mislim domače enote — opozarjali ljudstvo po vseh, naj ne zaupa posameznim partizanom in enotam, v katerih ne bi bilo nekaj domačinov. To pa zaradi provokatorstva in izdajstva, ker so bili primeri, da so prišli sovražniki in izdajalci preoblečeni v partizane in so ljudje prišli v nesrečo. In teh okoliščin pri svojem poročilu štab omenjenega odreda ni upošteval. Prav tako omenjeni štab — ni bil upravičen, da tako ocenjuje stanje na vsem Primorskem. To bi bil lahko storil le za tisti kraj, kamor je

enota prišla, in še to po predhodnem poizvedovanju in iskanju vzrokov, zakaj prebivalci tistega kraja odklanjajo pomoč!

O prvih partizanih na Primorskem je bilo vse do pred kratkim le malo znanega. Za nekatere nismo vedeli niti pravih imen in priimkov, ne drugih potrebnih podatkov za zgodovino. Po sestanku v Gornji Branici v februarju lani, ki so ga zahtevali tamkajšnji aktivisti v zvezi z datumom prihoda prvih partizanov zadnje dni avgusta 1941 v ta kraj, sem sklenil, da bom ob dvajsetletnici vstaje zbral slike vseh šestih padlih partizanov prve Primorske čete, ki jo je na Primorsko pripeljal znani prvoborec Ervin Dolgan-Janez. Po štirih mesecih iskanja, povpraševanja in zasledovanja niti, ki bi pripeljala do vasi in družin, kjer so bili ti prvi partizani rojeni, imamo končno pred sabo slike vseh šestih padlih in še živega komandirja Ervina Dolgana-Janeza. Tako bomo z objavo slik in ostalih zgodovinskih podatkov pokazali tudi njihove obraze in zapisali poleg illegalnih tudi prava imena.

Kot že omenjeno, je prišlo pomanjkljivo preverjanje resničnosti in prehitro objavljanje podatkov o prvih partizanih na Primorskem do izraza na okrajni konferenci Zveze borcev v Kopru. Konferenca se je udeležil tudi Ervin Dolgan-Janez, ki je v razpravi povedal med drugimi, naslednje misli:

»Tisti, ki danes pišejo zgodovino NOB, naj bi se naslonili predvsem na žive priče, naj bi se posvetovali in iskali povezave z borci, ki so posamezne dogodke preživeli in te dogodke poznajo. Ne bi se smeli naslanjati na neke dokumente, posebno če prikazujejo stanje drugače, kot ga poznajo naši borci, saj so bili v pogojih NOB različni motivi, ki so narekovali morda tako ali drugačno ocenjevanje položaja. Pri takem vrenju in različnih ukrepih, izjavah, dokumentih itd., ki izvirajo iz tedanjih pogojev, in včasih tudi iz določenih motivov, je treba najti osnovno smer, ki je narekovala vse to. In ta

Slavko Likar-Lojze (smrtno ranjen v spopadu s karabinjerji na Tevžah pri Ajdovščini dne 5. I. 1942, naslednji dan umrl v Gorici)

smer je bila narodna osvoboditev. Borba za osvoboditev pa je bila na Primorskem še posebno veličastna, in vsako zmanjševanje vloge in pomena te borbe, bi nam kvečjemu škodovalo, nikakor pa ne koristilo. Če kdorkoli morda podzavestno zmanjšuje pomen te borbe primorskega ljudstva, naj ve, da s tem blati čast slehernega našega borca na Primorskem.« (Podčrtal P. A. Ogarev)

Milko Puntar, komisar Primorske čete (padel 18. aprila 1942 na Nanosu)

Prav tako in še točneje se zavzema za žive spomine tudi tovariš Ferdo Godina v V. knjigi: »Spomini na partizanska leta«, izdala Mladinska knjiga v zbirki »Školjka«, kjer v spremni besedi piše:

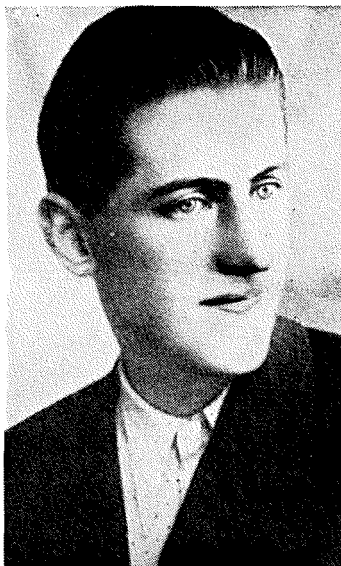
»Zdi se mi še posebno potrebno zbirati spomine udeležencev revolucije, ker se v zadnjih letih pojavljajo različne »Kronike«. Avtorji teh »Kronik« po navadi vojnega časa ne poznajo in tudi ne morejo biti kos nalogi, ki so si jo zadali. Njihove zgodovinske ugotovitve so največkrat netočne in zato nesprijemljive. Zanimivo je, da se večina zgodovinarjev obrača k spominom. Tako je tudi prav. Naj imajo besedo tisti, ki so revolucijo ustvarili, in to od preprostih udeležencev, do tistih, ki so jo vodili.« (Podčrtal P. A. Ogarev.)

In prav zato smo dolžni in moramo pisati zgodovino NOB — pa bodi kjerkoli v Sloveniji ali Jugoslaviji — resnično in samo tako, kot so jo pisale prve četice, prvi odredi, bataljoni, brigade, ter nato divizije in korpusi. Ta zgodovina je danes največje bogastvo nas vseh, je največje bogastvo za naše najmlajše, ki se bodo s spoznavanjem njene vsebine oplemenitili s tradicijami borbe svojih očetov in na teh tradicijah gradili...

Naj se povrnem k glavnemu namenu tega članka. Neresnična je trditev v Zborniku dokumentov in podatkov NOB narodov Jugoslavije, IV. del, II. knjiga, slovenska izdaja 1953, da je bilo na Primorsko poslanih 15 partizanov. *Bilo jih je samo sedem!!!* Na Mokrecu so se prostovoljno odločili, da bodo šli na Primorsko in se doma borili proti fašističnemu okupatorju. Teren za začetek oboroženega upora pa je ves mesec julij 1941 pripravljala Ervin Dolgan-Janez, ki ga je poslal na Primorsko tovariš Tone Tomšič, organizacijski sekretar CK KPS. Po enem mesecu se je tovariš Dolgan vrnil v Ljubljano, da poroča tovarišu Tomšiču o stanju na Primorskem. Tovariš Tomšič je organiziral sestanek štirih: Tomšič, Bebler, Leskošek in Dolgan. Prav ta-

krat je Dolgan predlagal, da bi zbral manjšo četo in jo odpeljal s seboj na Primorsko. Svoj predlog je podprl z ugotovitvijo, da so na Primorskem dozoreli pogoji za začetek oboroženega upora proti okupatorju. Predlog je bil sprejet. Dolgan je na Mokeru dobil šest tovarišev. V četi so bili:

1. ERVIN DOLGAN-JANEZ, (še živi), rojen v Ilirski Bistrici dne 13. aprila 1923. Kot emigrant s Primorske se je že kot mlad fant povezal z naprednim gibanjem v stari Jugoslaviji. Po poklicu je bil prej mizarski pomočnik. V aprilu 1940 je postal član Partije. Njegova četa je ob prihodu na Primorsko uspešno širila od vasi do vasi oboroženi upor. Že kmalu po prihodu je začela z manjšimi sabotažnimi akcijami. Med temi je znana akcija pri Štanjelskem predoru, ko je skupina zaplenila italijanskim stražarjem mitraljez, in je prav tisti dan stopil v četo Janko Premrl-Vojko. V aprilu 1942 so fašisti Dolgana ranjenega ujeli in ga odpeljali v zapore na Reko. Od tam so ga kasneje prepeljali v Trst, nato v Koper in nazadnje v Rim, kjer je bil obsojen na smrt. Zaradi mladoletnosti pa je bil pomiloščen na 30 let ječe. Kasneje je ušel in vse do osvoboditve deloval na Primorskem. Danes živi v Ljubljani.

Ivan Sancin-Jovo (pogrešan od aprila 1942)

2. MILKO PUNTAR, rojen na Proseku pri Trstu dne 2. avgusta 1906. Že kot otrok je izkusil revščino in trdo življenje. Izučil se je za kovača, a je kasneje kovača zamenjal za potapljača. Lastnik podjetja, kjer je bil zaposlen, je leta 1932 zahteval, da mora poitalijančiti svoj priimek in se vpisati v fašistično stranko, če želi še dalje ostati pri njem v službi. Milko pa je raje sam dal odpoved in pobegnil v Jugoslavijo. Kot izvrsten potap-

ljač je kmalu dobil zaposlitev na Sušaku. Ko je začela narodnoosvobodilna borba, je bil že zgodaj poleti 1941 med partizani na Mokeru. Na Primorsko je prišel zadnje dni avgusta 1941 s četico prvih partizanov kot njen komisar. Junaško je padel na Nanosu v znani borbi 18. aprila 1942.

3. PETER ČELIK-PETER TOLMINSKI, rojen dne 21. februarja 1914 na Reki pri Cerknem. V Jugoslavijo je zbežal leta 1937. Po poklicu je bil krojač. V partizane je šel meseca avgusta 1941. Na Mokrecu se je pridružil skupini, ki jo je Ervin Dolgan-Janez pripeljal na Primorsko zadnje dni avgusta 1941. V četi je bil Peter mitraljezec. Na Cerkljansko se je vrnil kot komandir Vipavske čete v juliju 1942. Ker so italijanske oblasti internirale njegove domače, posestvo, hišo in živino pa izročile v oskrbovanje domačinu — fašistu iz Bukovskega vrha, je Peter zasnoval načrt, da bi odpeljali živino in odnesli vse ostalo blago in drugo. S pomočjo večjega števila zavednih članov OF in KP iz Orehovske grape, mu je uspelo, da so izpraznili vse hišne zaloge in odnesli na varno. Četa partizanov je spremljala živino, ki je proti jutru začela pešati. Bili so prisiljeni na počitek. Skrili so se v smrekovem gozdičku pod vrhom Rodin. Vse bi se bilo dobro izteklo, če ne bi tega opazil izdajalski oskrbnik hiše. Ta je obvestil fašiste v postojanki nad Jesenico. Ob zori so četo zasledili policijski psi. Partizani so sprejeli borbo na življenje in smrt. Po skoro celodnevni borbi dne 24. decembra 1942 so padli štirje tovariši, med njimi tudi komandir Peter.

4. IVAN SANCIN-JOVO, rojen dne 2. januarja 1913 v Dolini pri Trstu. Ko je fašistična Italija napovedala vojko v Afriki, je bil med vpo-klicaniki. Pripravil je kot ostali tovariši kovček in odšel na zbirno mesto na Grad. Tam je pustil opremo z izgovorom, da mora še nekaj nujnega opraviti. Odstranil se je iz skupine — in ni ga bilo več nazaj. Pobegnil je v Ju-

Za 20. obletnico prvih slovenskih brigad

Letos bomo praznovali 20. obletnico prvih slovenskih brigad — Tomšičeve, Gubčeve, Šercerjeve in Cankarjeve. To je velika obletnica, saj so pomenile prve brigade začetek naglega vzpona slovenske Narodnoosvobodilne vojske in njene udarne moči. Zato je prav, da počastimo to obletnico tudi v naši reviji.

Vse bivše pripadnike slovenskih brigad, zlasti prvih, vabimo k sodelovanju: da nam pošiljajo prispevke o svojih doživetjih, o bojih, o padlih tovariših, o življenju v brigadah itd. Sicer je bilo o tem že mnogo napisanega, toda zakladnica še zdaleč ni izčrpana in še marsikaj je treba obdelati, da ne utone v pozabo.

Zavod »Borec« namerava izdati letos poseben zbornik o prvih slovenskih brigadah. Vseboval naj bi najboljše prispevke o brigadnem življenju in bojih. Izšel naj bi že poleti, ob praznovanju 20. obletnice. Zato pa je treba zbrati gradivo čimprej, da ga bo moč pravočasno urediti in poslati v tiskarno.

Prispevke pošiljajte na naslov: Uredništvo »Borca«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1.

goslavijo. V Ljubljani si je uredil mehanično delavnico in prodajalno koles in motorjev v Šiški. Že prve dni po zasedbi Slovenije je začel zbirati hrano, obleko in druge potrebščine za partizane. Ker ga je kvestura že iskala, se je umaknil v partizane in se pridružil skupini na Mokercu. Od tam je Jovo odšel na Primorsko konec avgusta 1941. V četi prvih primorskih partizanov je bil kuhar. Pogrešan je od aprila 1942.

5. FRANC ŽAGAR-ČAMBERLAIN, po rodu iz Žage pri Bovcu na Tolminskem. Osnovno šolo je dovršil doma, nižjo gimnazijo pa v Ljubljani. Nato je peti razred gimnazije obiskoval v Celju. Tam je delovala močna skupina SKOJ, v kateri je bil tudi padli partizanski pesnik Karel Destovnik-Kajuh. Ko so Nemci okupirali Celje, je zbežal nazaj v Ljubljano, kjer je postal ilegalec. Vendar pa se ni dobro počutil in je na sestankih večrat izražal željo, da bi odšel v partizane. To pa vedno s pogojem, da ga organizacija pošlje na Primorsko. Želja se mu je uresničila konec avgusta 1941 ko je s skupino prvih sedmih partizanov odšel na Primorsko. Tu je bil poznan kot prijazen in simpatičen, vedno nasmejan in šegav študent z očali. Padel je nekje pri Cerknem v februarju 1944.

6. BENJAMIN ČEHOVIN iz Čehovinov pri Gornji Branici. Kot številni drugi Primorci se je tudi Čehovin leta 1934 umaknil v Jugoslavijo. Zaposlil se je v neki tekstilni tovarni v Mariboru. Ob zlomu stare Jugoslavije se je pridružil bataljonu prostovoljcev in z njimi odšel proti Zagrebu. V spopadu z Nemci in ustaši je bilo več tovarišev ubitih, ostale pa so ujeli. Med temi je bil tudi Čehovin. Iz zapore jih je rešil Rdeči križ iz Ljubljane in jih dal prepeljati v ljubljansko bolnišnico. Ob dobri postrežbi in zdravljenju so si kmalu opomogli. S ponarejenimi izkaznicami jim je uspelo priti v partizane. Tako se je tudi Čehovinu ponudila priložnost, da je z znano četo prišel na Primorsko. Italijani so ga ujeli v gozdu nad Štjankom in odpeljali v zapor v

Peter Čelik — Peter Tolminski, mitraljezec (padel 24. decembra 1942 na Rodnah pri Cerknem)

Trst. Zlom Italije ga je zatekel v zaporu v Peruggii. Ušel je in prišel vse do Trevisa, kjer sta ga prijela dva kvesturina in odpeljala v Trst. V zaporu so ga zelo mučili. Ker ni nič izdal, so ga poslali v Dachau, kjer je dne 18. aprila 1945 umrl. To vest so domačini dobili po večkratnem poiz-

Franc Žagar-Čamberlain (padel pri Cerknem, 17. II. 1944)

vedovanja od italijanskega Rdečega križa šele po osvoboditvi.

7. SLAVKO LIKAR-LOJZE, rojen leta 1914 v Šturjah pri Ajdovščini. Po poklicu je bil brivec in je leta 1932 ušel v Jugoslavijo, kjer je stanoval pri stricu v Ptuj. Leta 1936 se je vrnil domov, ker mu je umrla mati. Nekaj časa je živel doma v Ajdovščini, nakar je bil vpoklican k vojakom. Ko je Italija v aprilu 1941 zasedla Slovenijo, je v sestavi njene vojske prišel v Novo mesto tudi naš Likar. Malo kasneje je bila njegova enota premeščena v Črnomelj. Od tam je z orožjem pobegnil in se pridružil prvim partizanom. Na Primorsko je prišel z znano prvo skupino, ki jo je pripeljal Ervin Dolgan-Janez zadnje dni avgusta 1941. V začetku januarja 1942 je bil na Tevčah pri Planini. Hišo, kjer se je mudil, so obkolili karabinjerji. Sprejel je borbo na življenje in smrt. V tej borbi je bil smrtno ranjen v trebuh in nogo. Tako ranjenega so karabinjerji ujeli in odpeljali v Gorico, kjer je drugi dan, 6. januarja 1942, umrl. Pokopan je na goriškem pokopališču v Italiji.

To je v kratkem zgodovina prve Primorske čete. Vsakogar, ki bi lahko dodal še kakšno pojasnila in dopolnitve, prosim, da napiše in pošlje na naslov: Podružnica ČP »Delo« Koper, tov. Ogarev. Zgodovinarji bodo za vsako pojasnilo zelo hvaležni. Prav tako svojci padlih šestih tovarišev, če bodo lahko zvedeli še kake podrobnosti.

Vse, kar sem uspel zbrati v tem članku, je še nepopolna in pomanjkljiva zgodovina prvih primorskih partizanov — sedem prvoborcev, ki v odločilnem zgodovinskem trenutku niso pozabili svoje rodne Primorske. Prišli so nazaj kot vojaki slovenske narodne vojske in pomagali tolči okupatorja na rodni grudi. Svojo ljubezen in zvestobo temu sončnemu koščku danes svobodne Slovenije in Jugoslavije, so dokazali z največjo žrtvijo — z darovanjem svojih mladih življenj.

P. A. — Ogarev

MAXIMILIAN SCHEER

SIN

(Iz knjige »Alžirska mladina v ognju«)

STRAŽA ob Bušlalu je zaslišala strele in alarmirala enoto, ki je ležala v pripravljenosti v notranjosti gozda. Bilo je ob dveh popoldne. Šest mladih mož je odšlo na rob gozda in opazovalo skalnat svet pred seboj. Bil je jasen in že vroč marčni dan. Abdul Salem je ženo najprej zagledal. Ležala je na trebuhu, negibno in z obrazom na kamnitih tleh. Bila je kot temna lisa na svetlem soncu. Splazil se je tja čez do nje, si oprtal njene brezvoljne roke okobal okoli vratu in jo zanesel, z glavo na svojem hrbtu, na rob gozda. Bila je njegova mati.

Abdul Salem, vojak alžirske revolucije, je bil sedemnajst let star. Imel je osem bratov in šest sestra. Dve sestri sta bili omoženi, najmlajša pa je imela komaj poldrugo leto. Oče je bil drvar in je delal izven domače vasi, ki je bila petdeset kilometrov oddaljena od tunizijske meje. Mladenič je že zgodaj pokazal svojo naravno jezikovno nadarjenost. Njegova arabščina je bila dobra in barvita. Svojo materinščino bi bil rad

študiral v Alžiru, pa oče ni zmogel tolikih stroškov. V vasi, kjer je družina živela, ni bilo arabske šole, ker ni bilo nikogar, ki bi bil mogel plačevati učitelja in ker so francoske oblasti želele, naj bi arabski otroci hodili v bližnjo francosko šolo. Tega pa spet starši niso hoteli. Oče je pravil, da jim gre slabo in da so tega krivi Francozi. Tudi fantič ni maral hoditi v francosko šolo, zakaj njegova ljubezen je veljala materinščini, ki je pa v francoskih šolah niso poučevali. Prav tako tudi Francozov, ki jih je videl ali imel z njimi opravka, ni maral. V vas so večkrat prihajali francoski vojaki. Imenovali so jih »legionarje«. Nekoč, ko je bil Abdul Salem še majhen in se s svojimi tovariši igral, se je primerilo, da je prišel mimo neki vojak in jim igrače z brco zagnal v stran. To je bil njegov prvi spomin na »Franci-je«.

Ker se ni smel učiti, česar si je želel, družina pa je potrebovala kruha, si je poskušal že zmlada kaj prislužiti. Pometal je ceste, pomagal v kopalnicah in delal v kavarnah. Ko se je leta 1954 začel upor proti francoski oblasti, sta pristopila moža njegovih omoženih sestra k tistim, ki so se oborožili in hoteli z orožjem končati stiske in nadloge te se poskrili pred preganjalci po gorah. Abdul Salem je odšel z njimi. Bil je star sicer šele petnajst let, toda njegovo telo je bilo žilavo in njegove temne oči so žarele pod črnimi, kodrastimi lasmi. Pomagal je kot obveščevalec, pozneje pa, ko so starejši borci uplenili Francozom vojaško orožje in ko sta oba moža njegovih sestra padla, je nosil tudi sam puško.

Tega poznega marčevega dne, ko je južna sinjina kot svila sijala nad gorami, so legionarji hudo pritiskali na alžirsko enoto. Enota jim je bila namreč prejšnji dan na deželni cesti ustavila tri tovornjake, nalože-

Po bombardiranju: otrok je ostal sam ob truplu matere

ne z brzostrelkami in municijo, ter jih uplenila. Zdaj so legionarji, kakor so rekli, hoteli gnezdo prekaditi z dimom. Zavzeli so položaje na obeh straneh gore. Alžirska enota se je razdelila. Štela je skoraj sto petdeset mož. Polovica jih je ostala na tej strani, druga polovica je zavzela položaje v gozdu onstran Bušlala. Tedaj so počili strelji. Sprožili so jih iz zasede brez klica ali svara. Žena ni mogla niti vedeti, da je šla mimo legionarjev. Na njeni črni obleki je bilo, kakor so pozneje dognali, nad trideset lukenj. Prsi in život sta bila ena sama krvava gmota. Obraz ni bil ranjen, bil pa je bled in otrpel.

Mladenič je stal pred mrtvo materjo. Razžarjene oči so se mu omračile, ko da bi padla nanje noč. Dejal je le: »Mama...« Roka mu je krčevito stisnila orožje. Brez vsake nadaljnje besede je odšel. Poročnik ga je poklical:

»Kam greš?«

Obrnil se je, obstal na mestu in dejal:

»Maščeval jo bom.«

»Ne smeš iti sam,« je rekel poročnik.

»To storim lahko le jaz sam,« je odvrnil mladenič. Solze so mu tekale skozi glas, toda oko mu je ostalo suho.

»Ne greš sam,« je odločil poročnik.

»Maščujem jo ali pa umrem zanjo.«

Obrnil je oči na mesto, kjer je mater doletela smrt. Tam je opazil črno mošnjo, ki ji je morala zdrkniti iz rok, ko se je vsul rafal nanjo. Zaplaval je drugič do smrtna pasti, dobro vedoč, da tujci tudi za njim lahko oprezajo. Vrnil se je z mošnjo in jo odprl. V njej je bilo pšenično zrnje, ki je bilo ob robu krvavordeče obarvano in vlažno, zraven pa je bil svežnjič tobaka in zmečkan papir z nekaj novci.

Stvari je držal v rokah, del tobak in denar pazljivo na stran in dal mošnjo brez besede poročniku. Potem je dejal:

»Tole mi je hotela prinesti. Umrla je zame. Maščeval jo bom.«

Tedaj so vsi umolknili in nihče ga ni zadrževal.

Abdul Salem se je splazil brez glasu na rob gozda. Tu in tam je včasih počila trhljad pod nogami. Od zunaj ga niso mogli videti, ker ga je varovalo grmovje. Ogledoval je svet pred seboj. S temena neke skale je zagledal prve legionarje. Bili so trije.

Ždeli so za neko skalo. Abdul Salem je dvignil orožje. Iz transporta orožja, ki so ga uplenili prejšnji dan, je imel ameriško puško na osem nabojev. Ko je snop krogel opravil svoje, so se tisti trije prevrnili kot utrujeni zaspanci in se niso več zganili. Le eden je ležal še enkrat slabo dvignil roko ko da bi hotel seči po čem, pa se mu je roka pobesila. Tedaj pa je začelo pokati iz mnogih cevi. Legionarji so vžgali po robu gozda. Nekaj vlažnega je začelo teči v mladeničevo levo oko. Sklonil se je in s hrbtom roke podrgnil po očesni votlini. Na roki je bila kri. Tudi občutil jo je. Tekla je po licu. Timpaje je preiskal čelo. Obrv je bila zadeta. Obrisal si je očesno duplino, odprl veko in zatisnil desno oko. Še je videl. Oko ni bilo ranjeno. Privezal si je robec čez oko in okoli glave, da bi ga kri ne motila. »Pri pomerjanju mi torej ni treba zatisniti očesa,« je razsrjen pomislil in zlezal do bližnje skale.

Do mraka se je plazil od skale do skale in streljal. Hotel je biti sam in je tudi bil

Prišli so borci osvobodilne vojske in odnesli otroka na varno

sam. Več ko štiri ure je držal enoto legionarjev v šahu. Niso se upali v odkrit napad. Domnevali so, da je v bližini polno strelcev in da jih čaka za robom gozda sto. Mladenič je prodiral celo na neobraslo po-bočje, ko da bi bil materi dolžan večjo ne-varnost. Legionarji so ga obkolili, vendar jim je ušel. Dvakrat ga je zbodla bolečina na levi strani, prav pod prsnim košem, in srajca in bluza sta bili okrvavljeni, toda žar maščevanja se ni ohladil.

Proti sedmi uri zvečer je odšel nazaj k svoji mrtvi materi. Ležala je še tam, kjer jo je zapustil, sama, bleđa, otrpla. Tovariši so se umaknili v notranjost gozda.

Pokleknil je poleg nje.

»Mama,« ji je mrtvi dejal, »maščeval sem te. Pa to je bil šele začetek.«

Nenadoma je zaihtel: »Mama!« Vendar še preden so mu pritekale solze, jih je raz-jedel žar njegovih oči.

Mrtvo je z obema rokama spoštljivo vzdignil in si jo naložil na ramena. Tudi to, kar je moralo biti storjeno zdaj, je hotel opraviti sam. Petnajst otrok je rodila in se navadila na polprazen želodec, nikdar poln, zato je bila lahka. Dnevna vročina je mrliško otrplost že sprostila. Telo, ki ga je ro-dilo, je ležalo zdaj na njegovih ramenih, no-ga so visele ob njegovem hrbtu in njegovih prsi se je dotaknila njena glava, pokrita z visečim pajčolanom. Z vzdignjeno roko je zajel njene boke.

Abdul Salem je vstal in odšel v gozd. Poznal je vse steze. Nikogar ni srečal. Noč je bila tiha. Mesečev srp je vzšel in zašel. Ptič je čivknil v snu. Zvezde so migljale kot mrliške bakle.

Štiri ure je hodil, noseč mater, ki ga je nosila devet mesecev pod srcem, ko je še bilo, štiri cele ure, pa še ni bil utrujen. Pod-žigal ga je ogenj sovraštva, žalost ga je grebla, občutil je divjo zapuščenost. Bil je sam in se počutil brezmejno sam, z materjo v rokah.

Pod zvezdami, ki so se lesketale skozi čistino je prispel do majhne, nizke gozdne kočice. Zgradil jo je oče, ki je ob delavnikih ostajal tukaj in živel ob kruhu, vodi, nekaj sadja in tobaku. Njegova vas je bila pet-najst kilometrov oddaljena od tu.

Abdul Salem je poklical očeta.

»Kaj prinašaš,« je vprašal oče, še pol v snu.

»Mater.«

»Zakaj je prišla?«

»Saj je mrtva.«

Abdul Salem je stal pred kočico in čakal. Nobeden ni govoril. Oče je prišel pripog-njen iz kočice in zagledal sina z visečim bre-menom na ramenih. Z močno kretnjo, ko da bi ne hotel verjeti, je dvignil tenčico. Lasje mrtve so se vsuli v pramenih. Prijel je za telo, ga objel in v tesnobnem strahu snel s sinovih ramen. Držal je ženo na rokah ko da bi jo prvič nesel v svojo kočico in jo polo-žil na gozdna tla. Pri tem je podrsnil z roko po njenem životu. Na prstih je začutil nekaj lepljivega.

»Kaj se je zgodilo?« je vprašal.

»Franci-ji so jo ustrelili,« je dejal sin s strupenim hladom in vprašal z divjo obtož-bo:

»Kako si vendar mogel pustiti mater k meni? Umrla je zame.«

Oče je skoraj milo prosil, ko je odgo-voril:

»Rekla je: ‚Kdor se za Alžirijo bojuje, mora tudi jesti.‘«

Abdul Salem je odšel še tisto noč nazaj k svoji enoti. Njegova srajca in bluza sta bili podobni osušeni krvi. Poročnik mu je dejal:

»Ti si ranjen, pojdi k tunizijski meji.«

Odgovoril je: »Saj ni hudo,« in je ostal.

Po petih dneh ga je prišla mrzlica. Od-pravil se je na pot in šel do meje, petintri-deset kilometrov daleč. Po dveh mesecih in pol bolnišnice se je vrnil in živel še enajst mesecev kot ažirski borec za svobodo. Zad-nja bitka, katere se je udeležil, je trajala pet dni. Borci niso imeli ne hrane ne vode. Zve-čer petega dne je prebila obkolitev neka druga alžirska enota. Tedaj so poslali Fran-cozi nad nje reaktivna letala in padale so bombe. Drobec bombe mu je odbil levo no-go. Dva tovariša sta napravila iz ko roka debelih drogov nosila, na katera je bil pri-trjen njegov jopič, in ga odnesla na tunizij-sko mejo. Tam je ostal štiri mesece v bol-nišnici. Rana se ni zaprla. Odpeljali so ga z letalom v Nemško demokratično republi-ko. Tam je ozdravel.

Prevedel Jože Vrbovšek

Beg iz valov reke Seine

Dne 22. novembra 1961 je izšla v časniku »EL MOUDJAHID«, glasilu alžirske Fronte narodne osvoboditve, pretresljiva izpoved Alžirca, ki ga je skušala policija utopiti v Seini, a se mu je posrečilo pobegniti. Izpoved priča, kakšna je usoda Alžircev v Franciji: preganjajo, mučijo in pobijajo jih samo zato, ker so Alžirci...

IMAM dvajset let in sem že leto dni v Franciji — kot delavec v Nanterre. Večkrat so me aretirali in pretipali, pa samo zato, ker sem Alžirec.

Dne 10. septembra 1961, ko sem se vračal domov, so me aretirali policisti, ki so se pripeljali z avtomobilom. Bilo jih je pet. Ne da bi me kaj vprašali, so mi veleli, naj grem v avto. Tu so me preiskali, a našli niso nič... Govorili so mi: »Ne boj se, nič se ti ne bo zgodilo, samo na komisariat te peljemo.« Okrog polnoči, ko smo šli proti Colombesu, so policisti prišli na cesti in spravili v avto še enega mojega rojaka. Imel je kakšnih 28 let, mršav, s temnimi, gladkimi lasmi. Nosil je sivo obleko. Tudi njemu so rekli, naj se nikar ne boji.

Potlej je avtomobil zavil proti reki Seini. Ustavil se je pri mostu v Argenteuilu...

Najprej je moral izstopiti moj rojak. Gledal sem skozi šipo v oknu avtomobila. Premlatili so ga s puškinimi kopiti, tako da se je zgrudil. Nato ga je šofer prijel za noge, nekdo drug pa za glavo. Vrgla sta ga v vodo. Kmalu sem opazil na vodni površini mehurčke. Moj rojak je bil mrtev.

Zdaj je bila vrsta na meni. Spravili so me ven in neki policist me je vprašal: »Koliko plačuješ za F.L.N. (alžirsko osvobodilno fronto — op. prev.)?« Rekel sem: »Tri tisoč pet sto frankov, kakor vsi ostali.« Po teh besedah sem dobil strašen udarec s puškinim kopitom po glavi, za desnim ušesom. Nato so se policisti znašli nad mano, dokler se nisem sesedel. Zdaj mi je bilo jasno, da me hočejo utopiti. Zgrabili

so me za roke in noge ter me zagnali dol. Padel sem na kamen in odondod pljusnil v vodo.

Hladna voda pa me je malce poživila in skušal sem plavati. Policisti so me slišali in prižgali luči avtomobila, da bi me poiskali. Ko so me zagledali, so me začeli obmetavati s kamenjem.

Vrnil sem se k bregu. Zagledal sem razpoko med skalami in se skril vanjo. S telesom sem bil pod vodo, glavo pa sem si pokril s šopom trave. Policisti so me še zmeraj iskali z žarometi in z električnimi svetilkami. Ker me niso našli, so metali kamenje na slepo. Čas, ki sem ga tu preživel, se mi je zdel cela večnost, čeprav sem ležal le poldrugo uro. Potlej sem začutil, da me voda odnaša. Vedel sem, da moram poskušati doseči drugi breg, čeprav so policisti še zmerom čakali, da bi me ubili.

Slekel sem suknjič, kjer sem imel vse svoje papirje in ves prihranjeni denar, ter ga vrgel v vodo. Nato sem splaval na drugi breg. Bil sem ves krvav, ker me je bilo raniło kamenje. Slišal sem samo na eno uho. Zdelo se mi je, da je mimo mene zažvižgala krogla.

Mukoma sem se splazil na breg. Med hojo sem se opotekal, ko da bi bil pijan. Bil sem na velikem travniku, kjer so stale barake. Potrkal sem na neka vrata. Bilo je okrog treh ponoči. Odprl je neki starec, Francoz. Vprašal me je: »Kaj je s teboj, sinko?« Povedal sem mu storijo s policijo. Peljal me je v sobo in mi postregel. Legel sem v posteljo in ostal tu do opoldne. Mož me je pospremil do avtobusa in vrnil sem se domov.

Spal sem vse do jutra, do 8. ure 12. septembra. Potlej sem šel v ambulanto v Nanterre in povedal, kaj se mi je pripetilo. Ko sem rekel, da so tisti, ki so me hoteli ubiti, s policije, sem dobil takle odgovor: »Obžalujemo, da trenutno ni tukaj zdravnika. Zdraviti se boš moral drugje.«

Šel sem k zdravniku blizu svojega stanovanja. Pregledal me je in obvezal ter vprašal, če bi šel rad v bolnišnico. Rekel sem, da ne; nato mi je napisal recept. Ko pa sem prišel domov, sem se slabo počutil. Zato sem se odpravil v

bolnišnico k usmiljenim sestram. Bolničarka me je ostrigla in obvezala, nato pa je telefonirala policijskemu komisariatu. Policaji so prišli pome. Nekemu brigadirju sem povedal, kaj sem doživel... Nato so me odpeljali v okrožno bolnišnico. Obiskal me je zdravnik. Ko sem odhajal, so mi rekli, da ne bom nič plačal, ker me je poškodovala policija. Hoteli so mi dati desno roko v mavec. Toda nisem se vrnil v bolnišnico. Dolgo sem bil bolan in še zmeraj se slabo počutim.

Nikamor ne grem od doma, ker nimam nobenih papirjev. Zahteval sem jih na policiji in povedal policijskemu kapetanu, kaj se mi je zgodilo. Smejal se je, rekoč:

»Torej znaš dobro plavati.«

Potlej me je odpeljal h komandantu. Tudi ta se je režal in hotel zvedeti, kaj sem počel. Dolgo časa me je obsipal z vprašanji. Naposled je dejal: »Treba bo počakati.«

Čakal sem tri ure. Vsi so bili že odšli. Bilo me je strah, zato sem pobegnil...

Odmevi iz mednarodne arene

Ob superlativih razdejanja

»SOVJETSKA zveza ima tako močno bombo, da si je zaradi strahotnega učinka ne upamo preizkusiti,« je dejal pred meseci predsednik Sovjetske zveze Nikita Hruščev. »Prav gotovo gre za 100-megatonsko bombo, tako imenovano bombo sodnega dne,« je v tej zvezi zapisal neki francoski list.

Kaj bi dali, ko bi se zmotil! Pa se ni! Dne 30. oktobra, tik pred zaključkom kongresa KP Sovjetske zveze, sredi priprav na proslavo 44-letnice Oktobrske revolucije, sredi gromoglasnega kričanja, da se mora ohraniti mir in da Atlantski pakt ogroža varnost prve socialistične države na svetu, so v vseh večjih opazovalnicah severne poloble registrirali močno atomsko eksplozijo. S posebnimi aparati so ugotovili, da so jo izvedli v arktični puščini, verjetno na otoku Novaja Zemlja, ne pa v Kazahstanu, pri Semipalátinskju kot dotlej.

Bomba sodnega dne! Takšna je realnost našega časa, naše generacije. Takšna je mora, ki visi kot ostro nabrušen nož tik nad našimi glavami. Samo za centimeter dvigneš glavo — pa je ni več. Samo za centimeter pogledaš na levo in desno — pa že oslepiš. Človek živi kot v

kletki. Toda to si je zgradil sam.

Zidal je že od pamtiveka gradove v oblake, sedaj gradi donebnike v višino več sto metrov, iztrgal je energijo največjim rekam našega planeta, zgradil več tisoč kilometrov dolge naftovode, več kilometrov dolge mostove, zaščitil je Holandijo pred silo morskih valov, položil je močno cesto od Aljaske do Ognjene zemlje, tako imenovano Carretero Panamericano, povezal je po vodni poti Leningrad z Astrahanom, zgradil je kitajski zid, toda zdaj si je postavil kletko, ki ga je ponižala v bedno bitje, bednejše od živali, ki se svobodno sprehajajo po naših dvoriščih.

Šestnajst let po drugi svetovni vojni, po krvavem obračunu, ki je terjal življenje trideset milijonov ljudi, več življenj kot vse dosedanje vojne, več kot tridesetletna vojna v Nemčiji plus sedemletna vojna med Francijo in Anglijo, živimo še vedno na nitki med življenjem in smrtjo, še vedno kot obsojenci, ki čakajo na vrh, na rabljo, ki bo spodmaknil lestvico...

Šestnajst let po Hirošimi, po prvem napadu ameriških bombnikov na to cvetoče japonsko mesto, se še vedno nadaljuje blazna tekma za pre-

moč v zraku, na morju in na suhem. Še vedno niso zacelili vseh ran, še umirajo ljudje zaradi posledic radiacije, žarčenja. Še trepetajo Japonci ob misli, da se širi radioaktiven žarek proti njihovim otokom, prinašajo v svojih prašnih delcih klice počasnega umiranja, umiranja ob živem telesu. Še prihajajo v obnovljeno Hirošimo tisoči in tisoči iz vseh japonskih mest, iz vse Azije, da bi se v svojih mislih priklonili spomenu tistih, ki so izginili kot prah z našega sveta. Japonski izobraženci razmišljajo noč in dan, kdo je kriv za to krvavo reprizo, iščejo žarek upanja, rdečo nit iz tega krvavega labirinta. In še jo bodo iskali.

»Nyet« je slika, ki opozarja obiskovalce razstave sovjetskih knjig, ki oddaleč na veliko tragedijo človeštva, največji zločin nad njim, atomski napad na Hirošimo. Nyet, nikoli, nikoli več atomskih bomb! Mislili smo in sveto smo bili prepričani, ko smo se 1945. leta spet vrnili domov in zagledali krov domače hiše, da je atomska bomba rekvizit, ki sodi prav tako kot viteški oklep v muzej — kjer bo razstavljena kot strašilo, kot monstrum, za katerega bodo otroci kazali s prstom, kakor kažemo s prstom na ubito žival.

In atomska bomba je monstrum, toda ta živi še naprej, še celo nove oblike dobiva, pa nove moči. Od atomske smo prešli na vodikovo, od te na megatonsko. Praktični Američani so vse tri krstili z velikimi začetnimi črkami: A, H, M. A-Bomb, H-Bomb, M-Bomb! Kot dijaki prve gimnazije smo vedeli le za H_2O , vodo, sedaj pa beremo iz dneva v dan več o atomskih in drugih bombah. O vodi že malo-kdo govori, o zraku največ le še v zvezi z zastrupitvami, radiacijo!

Nyet, nikoli več. Mislili smo, da velja to tudi glede atomskih poskusov — pa smo se zmotili. Kolikokrat smo se že! Krvavi dialog se še kar naprej nadaljuje — kakor da bi bili sredi vojne, kakor da bi bili vsi sprti med seboj, kakor da bi vsi podivjali in izgubili vsaklo pamet. Sovjetska zveza je preskusila septembra in oktobra že trideset bomb, Američani so preizkusili nekaj bomb pod zemljo, pripravljajo pa se, da jih izvedejo tudi v zraku. Dialog se torej nadaljuje in se bo, kot kažejo vsi znaki, tudi nadaljeval.

Kje so meje temu blaznemu početju, tej histerični tekmi — kdo ima več bomb in močnejših, več orožja v skladiščih, več v tovarnah in preskusnih laboratorijih. Vsi vemo, da pomeni sleherna bomba, ki se razleti v stegah Kazahstana ali pa Nove Mehike, nov poraz za človeštvo, zanižanje človeške vrednosti, vseh naših idealov, vsega našega bistva.

Vsi vemo, da smo vsi, prav vsi, proti poskusom in da demonstracije vojaške moči ne služijo človeštvu. Vsi beremo vsak dan v tisku o protenskih demonstracijah, pohodih miru, peticijah za prekinitev vseh eksperimentov, o razburjenju v Sandinaviji, o nervoz v Združenih državah, kjer privatnikom, ki grade lastne hiše, odkrito, tako rekoč uradno priporočajo, da si naj omislijo tudi atomsko zaklonišče, o javnih razpravah v parlamentu o nevarnosti atomske radiacije, navodilih zdravniških kolegijev o tem, kako se moramo ravnati v primeru ne-

varnosti, vendar se požar še vedno širi.

Gozdni požar je težko pogasiti, požar v stepi je lahko katastrofalen, vendar se navadno, če so le kakšne ovire, kar sam pogasi. Kdo pa naj ustavi atomski požar, mrzlico, ki je zajela tako imenovane atomske velesile? Kdo jim naj prepreči njihovo blazno početje! Kdo jim reče: Stop! Nehajte, odgovorni ste za zločin proti človeštvu.

Ali niso prav velesile glasovale proti moratoriju, se pravi proti prepovedi atomskih poskusov! Tiste velesile, ki se tako rade sklicujejo, da govore v imenu tretjine človeštva, v imenu milijarde ljudi! Na skupni klopi so se tokrat znašle Sovjetska zveza z vzhodnim blokom in Združene države s skoraj vsem zahodnim! Čeprav je bila resolucija o prepovedi nadaljevanja atomskih poskusov (o resoluciji so glasovali na letošnjem zasedanju Generalne skupščine) sprejeta z 72 glasovi, so velesile odločene, da bodo s poskusi nadaljevale.

Teh 72 glasov predstavlja brez dvoma veliko moralno oporo novemu generalnemu sekretarju Združenih narodov, Burmancu U Tantu, toda velesile so očitno prepričane, da še niso dosegle tistega strateškega »ravnotežja«, ki bi jim dovoljeval, da bi lahko prenehale s poskusi.

Sovjetski premier je v odgovoru na pismo skupine laboristorov povedal, da bi bila Sovjetska zveza pripravljena zmetati v morje vse bombe, če bi to storili tudi drugi. To je zelo plemenit predlog, ki bi, če bi bil izveden, prihranil človeštvu mnogo nepotrebnih skrbi. Toda kdo bo tisti prvi? Ali bo to tisti, ki je letos, en dan pred začetkom konference nevezanih držav v Beogradu, začel letošnjo serijo atomskih poskusov? Ali ni Hruščev že neštetokrat dejal, da bi jih najraje zmetal v morje, če...

Težko je delati bilanco letošnjih eksperimentov, še težje povedati, ali se bodo nadaljevali še v drugo leto. Fantom, ki se je prikradel nad človeštvo in terorizira naše

življenje, še vedno bdi v zraku, straši z novimi bombami. Vendar moramo na dnu svojega bistva le upati, da bo ob vsaki novi zaostitvi, vsaki novi krizi, človeški razum, tisti, po katerem se človek razlikuje od živali, spet zmagal in preprečil najhujšo katastrofo. Sicer bo človek prenehal biti človek, spremenil se bo v svoje nasprotje, v delček, majhen delček, odvisen od sil, ki jih ne more več kontrolirati.

BOMBA »TERORJA«

Združene države Amerike so nekdaj proučevale, zatem pa zavrgle, idejo o proizvodnji bombe »terorja« — 100-megatonske bombe, kakršno ima baje Sovjetska zveza. Ameriški znanstveniki zatrjujejo, da proizvodnja superbomb ni težavna. Kakšna ironija! Kakšna tragična komedija!

Bomba 100 megatonov je bomba, katere energija je enaka vsoti vseh eksplozij, ki jih je človek sprožil, odkar so Kitajci iznašli smodnik. Ta bomba ima 5000-krat večjo rušilno moč, kot jo je imela tista, ki so jo avgusta 1945 odvrgli z nekega ameriškega letala na Hirošimo, ta pa je v nekaj sekundah ubila 70.000 ljudi, toliko kot je štela Ljubljana pred vojno! Sto megatonov in res zadnja stopnica pred kozmično katastrofo!

Takšna je slika našega časa!

Velesile zavijajo v največjo tajno svoje načrte, svoje nakelepe v zvezi z atomskimi bombami. Lani so govorile še o atomski energiji, sedaj pa se govori o atomski bombi kot o triumfu človeške tehnike. In vendar megaton še ni zadnja beseda, znanstveniki, dobro plačani, se bavijo tačas z idejo nevtronske bombe. Vojaški strokovnjaki pravijo, da bi to bila bomba, ki bi sejala smrt, oddajala, izžarevala smrtno žarke. Njen »pomen« bi bil v tem, da bi lahko uničila živo silo sovražnika, medtem ko bi zgradbe ostale »cele«. Koliko sarkazma je v teh besedah!

Vojaški štabi hočejo poleg atomske in megatonske tudi »čisto« bombo. Spet nov pojem! Ta ne bi bila tako impo-

zantna kot nevtronska, vendar pa prav tako smrtonosna. Služila bi kot taktično orožje, za posebne naloge, zaščitila naj bi čete pa tudi bližnje civilno prebivalstvo pred radioaktivnim prahom. V to kategorijo spadajo tudi atomske bazuke — nekakšni metalci atomskih min.

Dovolj je bilo že teh bomb. Ameriški letalec, ki je vrgel prvo bombo na Hirošimo, je še zdaj v neki bolnišnici za umobolne. Tudi mi često ne vemo, ali je vse v redu s ti-

stim, ki se norčujejo iz vsega človeštva in navkljub vsem in vsemu nadaljujejo s poskusi. Znanstveniki, spet znanstveniki! Zatrjujejo, da lahko redni program eksperimentov zmanjša stroške nuklearnega orožja na 10 % in celo na 1 % sedanjih stroškov.

Ali jih — eksperimente — to opravičuje? Ne! Mi smo proti poskusom, pa naj jih opravlja kdorkoli, kjerkoli, kadarkoli in za kogarkoli. Uničite atomsko orožje. Mi-slite na človeštvo! M. O.

NOBENA SKRIVNOST NI VEČ, da bi Zahodna Nemčija rada izurila svojo vojsko v ravnanju z atomskim orožjem. V ta namen se poslužuje različnih krink. Med drugim pošilja izbrane vojake tudi v Rim, kjer se v prostem času obnašajo kot turisti, sicer pa se v tovarni Contraves na Montesacro seznanjajo z elektronskimi napravami in dirigiranimi izstrelki. Nemci v tej tovarni so dejansko enota nemške »Luftwaffe«, ki skuša skrivoma pridobiti izkušnje v ravnanju z modernim orožjem. To družčino je nedavno razkrinkala napredna italijanska revija »Vie nuove«.

PORTUGALSKI DIKTATOR SALAZAR se poslužuje kaj čudnih argumentov, di bi prepričal svetovno javnost, da Indija nima pravice do Goe. Indijski premier Nehru je o teh »argumentih« dejal: »Velikanski nesmisel je, če nekdo trdi, da ima Portugalska pravico do Goe na podlagi pogodbe iz XVI. stoletja v kateri je govora še o lokih in puščicah. Portugalska ima še druge take pogodbe, na primer pogodbo iz l. 1660, po kateri ima pravico rekrutirati vojake v Angliji, na Skotskem in Irskem. Pa naj poskusi izvajati to pogodbo! — Salazar je nekoč govoril po radiu, da mora Portugalska obdržati Goo tudi zato, ker je ta kolonija svetilnik zahodne civilizacije in branik krščanstva v Aziji. Skliceval

se je tudi na svetega Fračiška Ksaverija, ki je misionaril v Goi in prodiral s krščansko vero proti vzhodu. — Na krščansko poslanstvo Goe se sklicujejo tudi nekateri Salazarjevi simpatizerji v zahodnih državah. Ne povedo pa, da gre za nekaj drugega: da bi radi obdržali Goo kot oporišče Atlantskega pakta v tem delu sveta. Nehru pa pravi: »Indija ne more trpeti na svojem telesu nikakršnega vojnega oporišča!

PRI »REŠEVANJU« ALŽIR-SKEGA PROBLEMA je francoska vlada sklenila olajšati inozemcem vseljevanje in zaposlevanje, da bi tako dobila zameno za Alžirce, ki naj bi kmalu zapustili Francijo. Lani je bilo v Franciji okrog 400.000 alžirskih delavcev.

RASISTIČNA ZAKONODAJA v Južnoafriški uniji je nedavno skovala nov pravni termin za ljudi, ki niso belci, a imajo pravice belcev. To so »častni belci«, kar spominja na »častne arijce« v nacistični Nemčiji. Tako smejo ti ljudje, čeprav niso bele kože, zahajati v »bele« hotele, kinematografe, kopališča itd. Status »častnih belcev« pa so doslej dobili samo Japonci, to pa vsled potrebe po povečanju blagovne izmenjave med Južnoafriško unijo in Japonsko. Afriške države namreč čedalje bolj bojkotirajo trgovino z Južnoafriško unijo, zato je ta prisiljena iskati trgovinske stike drugod.

FRANCOSKI INŽENIRJI so baje iznašli novo protitankovsko orožje, s katerim je moč uničiti vsak še tako močan tank. Gre za raketo, ki iz oddaljenosti dveh kilometrov lahko prebije 600 milimetrov debelo jekleno ploščo.

NEKI INDIJSKI MODRIJAN je dejal: »Današnji ljudje so vsega zmožni: znajo poleteti v neznane višave, znajo se spustiti v morske globine..., ne znajo pa živeti na Zemlji...«

ŠVEDSKA LETALSKA DRUŽBA SAS je izločila iz prometa vsa klasična letala (t. j. letala z batnimi motorji). To je prva letalska družba na svetu, ki uporablja v potniškem prometu samo reaktivna letala.

WALTER DORNBERGER je tehnični svetnik ameriške družbe za proizvodnjo raket »Bell«. Nedavno je svetoval svojim predpostavljanim, naj ZDA upostavijo vsemirske raketne baze, s katerih bi lahko bombardirali Zemljo. Zato naj bi posvetile več pozornosti raziskovanju vesolja v vojaške namene... Ime človeka, ki je sprožil to zamisel, je znano. Bil je namreč konstruktor Hitlerjevega tajnega orožja, raket V-1 in V-2, ki so jih izdelovali na otoku Penemünde. Zdaj spet snuje in svetuje. Kaj bi bilo, če bi imeli ljudje njegovega kova oblast nad proizvodnjo atomskega orožja!

BOMBE NA ENOTE OZN v Katangi mečejo tudi štirje Combejevi bombniki, na katerih je napisano »Made in Germany«. Samozvaneemu katanškemu firerju jih je prodala znana zahodnonemška firma »Dornier«, izdelana pa so bila kot transportna letala, ker je Zahodni Nemčiji formalno (za zdaj) še prepovedano izdelovati vojaška letala. Na številne proteste vsled prodaje letal Combeju je zahodnonemška vlada cinično odgovorila: »Za letala pri nas ni predpisano izvozno dovoljenje. Razen tega pa je tovarna potrebovala denar.«

Z NASTOPOM DEŽEVNE dobe v Angoli je začela osvobodilna armada novo ofenzivo proti Portugalcem. V vrstah osvobodilne armade se bojujejo tudi Angolci, ki so končali trimesečni tečaj v oficirskih šolah alžirske osvobodilne armade. Poleg tega bodo v kratkem prišli v Angolo nekateri alžirski oficirji, ki bodo v angolski osvobodilni armadi opravljali posle vojaških inštruktorjev.

Noël Favrelière: Odločitev v Alžiriji

ČEPRAV o Alžiru in dogodkih v njem vsak dan beremo v časopisih, nimamo o alžirskem problemu še dosti napisanega v knjigi. Založba Mladinska knjiga je izkoristila bivanje mladega Francoza Favrelière med nami in pripravila slovenski prevod njegove knjige, ki nosi naslov »Odločitev v Alžiriji«. S tem sicer nismo dobili knjige, ki bi v celoti obravnavala alžirsko vprašanje, prinaša pa vendarle avtentično osvetlitev tega problema. V tej knjigi je namreč nekdanji francoski padalec opisal svoje sodelovanje pri »pacifikaciji« Alžirije, svoj pobeg iz francoske vojske in svoja doživetja med alžirskimi borci za svobodo. Knjiga torej ne obravnava alžirskega problema kot takega, prikazuje pa dejanja, ki so jih in jih počenjajo francoski vojaki v Alžiriji, obenem pa boj alžirskega ljudstva za svobodo. In ko prebiramo to knjigo, moramo vsekakor občudovati to deželo in njeno ljudstvo, ki v tako hudih okoliščinah vztraja v osvobodilnem boju za neodvisnost in boljšo

prihodnost, pa tudi avtorja, ki se je, ko je spoznal vse strahote spopada in nečlovečnosti ravnanja Francozov v Alžiriji, odločil, da zapusti francosko vojsko in se pridruži upornikom, zaradi česar se še danes ne sme vrniti v Francijo. Najnovejši dogodki potrjujejo avtorjevo vero v edino možno rešitev alžirskega vprašanja, do katere bo slej ali prej moralo priti.

Favrelièrova knjiga ima tri dele. V prvem opisuje avtor svojo vojaško službo v Alžiriji. V drugem delu opisuje svoja doživetja med alžirskimi borci za svobodo. Tretje poglavje pa govori o pisateljevem bivanju v Tunisu in New Yorku. Knjiga je sorazmerno obširna, pisatelj natančno opisuje dogodke in osebna doživetja. Pri tem pa je, čeprav morda malce suhoparen, vsekoli stvaren in odkrit. Njegova knjiga bo tudi slovenskim bralcem pomagala spoznavati sedanje dogodke v Alžiriji in vse strahote, ki jih morajo prestajati Alžirci v svojem vztrajnem sedemletnem boju za svobodo. S. R.

časnikih in revijah. Ne gre torej za nova dela, temveč za izbor starejših, večinoma že znanih tekstov. Pisatelj, ki je bil sam partizanski borec, je v teh svojih črticah prikazal nekaj lastnih doživetij, nekaj snovi pa je zajel iz bogatega dogajanja v partizanih. Zato je treba glede vseh v tej knjigi objavljenih sestavkov zapisati na prvem mestu predvsem to, da so kar najbolj veren izraz naših velikih časov ter naših ljudi v teh usodnih letih. Pozna se jim, da jih je napisal pisatelj, ki je bil že pred vojno napreden pisatelj in borec za pravice delavskega razreda, med vojno pa partizan s puško in peresom. Delom se tudi pozna, da so napisana tako rekoč v odmorih med borbami, sredi ofenziv in sredi nemirnega življenja med partizanskimi boji. Pripovedi so pristne, neposredne, resnično partizanske in napisane s toplino s tistim gorečim navdušenjem partizanskega borca in plemenitim namenom, podati v njih podobo časa in ljudi v njem. To pa vsekakor veliko pomeni.

S. R.

Dorđe Radišić: Pohorska legenda

USODA partizanskega bataljona, ki se je na Pohorju tako uspešno boril proti Nemcem in dvigal odpor slovenskega ljudstva na Štajerskem, potem pa po izdajstvu v boju s sovražnikom junaško padel, je znana. Ta usodni dogodek osvobodilnega boja v severovzhodni Sloveniji je tako pomemben, da ga v zgodovini partizanskega bojevanja na Štajerskem označujemo kot nadvse pomemben mejnik osvobodilnega boja. O tem boju je bilo napisanega že veliko in veliko tudi še bo. Dogodek sam pa nudi tudi za literarno obdelavo izredno dragoceno snov. Zato nas ne preseneča, da se je te snovi lotil tudi pesnik Dorđe Radišić in v verzih napisal epopejo o usodi Pohorskega bataljona. Slovenski prevod njegove pesnitve pa je izdala mariborska

Tone Seliškar: Ljudje z rdečim cvetom

MED KNJIGAMI, ki so izšle v počastitev dvajsete obletnice revolucije nikakor ne smemo prezreti knjige Toneta Seliškara, ki je pri Dolenjski založbi v Novem mestu izšla pod naslovom »Ljudje z rdečim cvetom«. Odveč bi bilo predstavljati Toneta Seliškara našim bralcem, saj ga vsi, od najmlajših pa do starejših, poznajo kot odličnega pisatelja. Čeprav je Seliškar predvsem mladinski pisatelj in je na tem področju ustvaril svoja najboljša dela, vendar tudi

njegovih knjig za odrasle bralce ni prezreti. V tem ciklu pa zavzemajo prav posebno mesto njegove partizanske novele in črtice. Izbor takih črtic prinaša tudi Seliškareva najnovejša knjiga.

V knjigi »Ljudje z rdečim cvetom« je Seliškar zbral enaindvajset svojih črtic, ki so nastale večinoma že v partizanih, nekatere pa tudi po osvoboditvi. Večina jih je bila objavljena v raznih partizanskih glasilih, nekaj od teh, nastalih po vojni, pa po raznih

Vsem članom Zveze borcev in njihovim organizacijam

Ker se je začelo novo leto in z njim nov letnik naše revije, se obračamo na vas s prošnjo, da pridobite čimveč novih naročnikov.

Letos se je sicer revija nekoliko podražila, toda 1000 dinarjev za cel letnik še vedno ni tako hudo breme, da ga ne bi zmogli. Stroški za revijo so tudi zdaj mnogo večji, kot znaša naročnina. Še mnogo večja pa je vrednost revije, če jo gledate v luči čuvanja tradicij narodnoosvobodilnega boja, te velike zakladnice, iz katere bodo zajemali še pozni rodovi našega ljudstva.

Kot člani Zveze borcev boste gotovo priznali, da je taka revija nujno potrebna in da naročnina zanjo še zdaleč ne odtehta njene vrednosti.

Gre torej za nove naročnike, ki jih boste zlahka pridobili, če boste potrkali na zavest svojih tovarišev in jim povedali, kaj vse prinaša revija: da vas seznaja z dogodki iz zgodovine NOB, da objavlja črtice in novele s tematiko NOB, da lahko v vsaki številki berete o najvažnejših dogodkih iz boja proti kolonializmu, proti nevarnosti nove vojne in proti neofašizmu, da vam je v reviji na voljo pravna posvetovalnica, kjer dobite brezplačno odgovor na kakršnokoli vprašanje, da vas revija seznaja z organizacijskimi vprašanji Zveze borcev NOV oziroma Zveze združenj borcev NOV Jugoslavije itd.

Seveda si želimo, da dobimo nove naročnike čimprej, t. j. že v začetku leta. Vsak naročnik hoče imeti celoten letnik revije — in če jo naroči šele med letom, mu ne moremo poslati vseh prejšnjih števil, ker so po navadi vse razprodane.

Hkrati vas prosimo, da plačujete naročnino redno, po možnosti vnaprej, ker boste s tem zelo olajšali poslovanje naše uprave.

In še beseda, dve za »zamudnike« — za tiste, ki niti za lansko leto niso še poravnali naročnine. Bržčas ni med njimi nikogar, ki ne bi hotel plačati — pač pa so ob obilici vsakdanjega dela pozabili na to. Zato jih vljudno prosimo, da se čimprej znebijo tega dolga, saj se jim ne bo dosti poznalo pri denarju, naši upravi pa se bo precej, če dobi vse v redu nakazano.

Uredništvo in uprava revije »Borec«

založba Obzorja in s to publikacijo počastila dvajseto obletnico prvega partizanskega napada na nemško postojanko v Ribnici na Pohorju dne 12. avgusta 1941.

Radišičeva epopeja nas popelje med partizanske borce neposredno pred napadom. Z njimi podoživlja zadnje trenutke pred napadom, nato pa občutke borcev med samo borbo, njihove misli in čustva. Nato spoznamo še odmev te velike borbe po vsem Pohorju in bližnjem ozemlju. Vso snov

je pesnik razdelil na osem ciklov, vsak pa obsega po več pesmi, v katerih se dogodki zvrste v kronološkem redu. Celotna pesnitev je napisana kot epopeja, človeško toplo, pretresljivo, v rimanih verzih in z izvirnimi metaforami. Vsekakor spominja na stare srbske narodne pesmi ter jim je po notranjem izrazu in moči pesniške pripovedi precej podobna.

Za slovensko izdajo je lep, skrbno izbrušen prevod prišpeval pesnik Ciril Zlobec.

Slikar Janez Vidic pa je poskrbel za okusno opremo in osem ilustracij, risb, ki so zelo uspele in primerne besedilu. »Pohorska legenda«, pesnitev o junaškem Pohorskem bataljonu in njegovi nesrečni usodi, pomeni na slovenskem knjižnem trgu zanimivo knjigo. Nekoliko že zato, ker pripovednega pesništva Slovenci nimamo, še bolj pa zato, ker je bila s to izdajo na tako izviren način počaščena borba štajerskih partizanov na Pohorju.

S. R.

Vladimir Kralj: Mož, ki je strigel z ušesi

MED leposlovnimi deli, ki obravnavajo življenje v koncentracijskih taboriščih, bo prav gotovo zavzela eno najodličnejših mest knjiga novel Vladimirja Kralja, ki je izšla pod naslovom »Mož, ki je strigel z ušesi«. Zanimivo je, da je to prva knjiga pisatelja, sicer znanega kritika, in da je izšla več kot petnajst let po osvoboditvi. To kaže, da je avtorju taboriščno življenje, ki ga je sam preživel v koncentracijskih taboriščih Nemčije, vtisnilo neizbrisen pečat in mu obenem dalo povod za sprostitve njegovih literarnih teženj; na drugi strani pa, da so novele počasi dozorevale v avtorjevi notranjosti in prišle na dan kot stilno, idejno in umetniško dognana pripovedna dela. Vsakdo, ki bo prebral Kraljevo knjigo bo moral priznati, da predstavljajo te novele najboljše, kar so o tem napisali domači avtorji. Zato je ta knjiga nedvomno prijetno presenečenje na slovenskem knjižnem trgu.

Knjiga nosi morda malce burkast naslov. Toda vsebina je vse prej kot burkasta. To je knjiga osmih novel, motivno in vsebinsko zaokroženih, novel, ki obravnavajo strahote nemških koncentracijskih taborišč, življenje v njih in usode ljudi. Čeprav razlikujemo lahko prve tri novele, ki se dogajajo v Dachau od na-

slednjih petih, zajetih iz življenja v Allgäu (tu je bilo pomožno taborišče, ki je dobavljalo delovno silo Messerschmittovim letalskim tovarnam), gre vendar v enih in drugih za prikaz mučenja in umiranja ljudi, pa tudi boja za obstoj in rešitev. Pisatelju si zgodb prav gotovo ni bilo treba izmišljati. Življenje, ki ga je sam doživel, je bilo dovolj pestro, pa tudi dovolj dramatično, tragično in nečloveško. Zato mu je že sam prikaz taboriščnega življenja in usod ljudi nudil več kot dovolj snovi za knjigo. Pisatelju tako ni bilo treba drugega, ko da je to življenje razgrnil pred bralcem. In mu je z nekim na videz neprizadetim in mirnim slikanjem taboriščnega življenja ter skupimi besedami uspelo že s samim prikazom vsakodnevnega življenja v taboriščih, ustvariti pretresljivo podobo življenja in usod ljudi v nemškem peklu. In tako se pred bralcem s sicer preprostimi opisi zvrsti cela galerija kreatur, od esesovcev, kriminalcev, kapojev, blokačev, pisarjev, do navadnih taboriščnikov, ki se neprestano pehajo, prerivajo, drug drugega izkoriščajo in mučijo, da bi rešili svojo kožo. Čeprav med temi liki prevladujejo negativni značaji in čeprav pisatelj opisuje predvsem grda dejanja ter strahote, je vendar njegovo gledanje na življenje polno upanja, njegova pripoved pa izraz poštenega humanizma.

Kraljeve novele iz taborišč so vsekakor vredne branja, kajti način pripovedi, še bolj pa snov sama in avtorjev odnos do nje, dajejo tem novelam značaj pravih umetnin.

S. R.

Sutjeska

Pod tem naslovom je vojaško založniško podjetje »Vojno delo« v Beogradu izdalo že štiri knjige spominov udeležencev velikih borb na Sutjeski. Peta knjiga je, kot prejšnje kolektivno delo in prinaša vrsto najrazličnejših sestavkov neposrednih udeležencev.

O bitki na Sutjeski je dejal na drugem zasedanju AVNOJ maršal Tito, da je bila to najhujša preizkušnja za našo Narodnoosvobodilno vojsko. V tej bitki so borci vzdržali ogromne napore in pokazali takšna junaštva in požrtvovalnost, da se bodo še pozna pokolenja ponašala z njimi. Kljub številčni in tehnični premoči sovražniku ni uspelo uničiti osvobodilne vojske. Nasprotno, sovražnik je sam pretrpel ogromne izgube, partizanski borci pa so si pred vsem svetom pridobili ogromne simpatije in občudovanje.

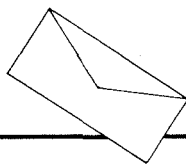
Zajetna, skoraj sedem sto strani obsegajoča knjiga, prinaša štiriindevetdeset prispev-

kov. Večinoma so to zapisi osebnih doživetij in spominov, od katerih so nekateri preprosto napisani, drugi literarno oblikovani. Vsem pa je skupna zavest, ki preveva njihovo pisanje in spomin na velike dni.

Knjiga o Sutjeski vsebuje tudi nekaj reprodukcij umetniških del, ima pa na koncu tudi celotno bibliografijo o Sutjeski in vsebino vseh prvih štirih knjig. Tako je peti zvezek zbornika o Sutjeski veliko delo, ki je skupaj s prvimi knjigami dragocen dokument velikih bojev za našo svobodo, obenem pa počastitev tistih, ki so v teh bojih žrtvovali svoja življenja

S. R.

Pišejo nam ...

Pozabljena imena

Pošiljam vam nekaj pripomb k članku »Razvoj OF v Ljubljanski pokrajini«, ki je izhajal v »Borcu« v nadaljevanjih. Posebno me je zanimal tisti del, kjer pisec opisuje razvoj OF v kočevskem okrožju; sem namreč tam doma in delno poznam razvoj OF od njenega začetka.

Moj namen ni oporekati resničnosti vlog navedenih oseb pri razvoju OF in njihovih navedb. Mislim pa, da ni v celoti zajet razvoj OF v kočevskem okrožju. Omenjenih in imenovanih je le nekaj oseb iz okrožnega, mestnega, rajonskih in terenskih odborov. Tovariši, ki so dajali izjave, ne bi smeli pozabiti na umrle, ustreljene in padle tovariše, ki so po mojem mnenju bili vodilni v razvoju OF v kočevskem okrožju. Omenil bi samo nekaj imen: Tone Trtnik (narodni heroj), Ludvik Tomšič, Gorjan, Marinč, Mirjam Horvat, Črtomir Vrščaj, Knapič, Vidič, Vidinič, Jadviha Bogataj, Pribil, Podlogar, Jošt Melio, Dombi — vsi mrtvi, nadalje Hočevcar iz rudni-

ka, Rajko Jenko, Jože Rankelj, Franček Drenovec, Tončka Čok, Henči Kužnik, Ljubo Kovačič, Branko Ličen, Srečko Batič, profesor Pavšič, Matija Lunder iz Koprivnika itd.

Ne omenjajo se odbori OF v raznih krajih, ki jih je Šeško osebno formiral, kot n. pr. v Koprivniku, Kočevski Reki, kolpski dolini itd.

Ne morem vsakemu od tovarišev, ki jih navajam, navesti vlogo, ki jo je imel, to bi pravilneje storili oni tovariši, ki so dajali izjave za Vaš članek.

Na koncu naj povem, da nekateri podatki po mojem mnenju niso popolnoma točni.

Oprostite prosim, ker se Vam obračam s takim pismom, vendar smatram, da je moja dolžnost, da opozorim v prvi vrsti na to, da se poleg živčih ne smejo pozabiti tisti tovariši, ki so darovali svoja življenja ravno v začetnem obdobju razvoja OF in ki so toliko doprinesli za njen uspešni razvoj.

S tovariškimi pozdravi

Mirko Bižal

Zadeva »prostovoljni povratek«

V KNJIGI begunjskih zapornikov je vpisana v septembru mesecu 1943. leta skupina 23 ujetih partizanov, za katere je v rubriki »Vzrok ujetništva« napisano: »Prostovoljni povratek«.

Knjiga begunjskih zapornikov je zgodovinski dokument. Kdor bi prebiral to knjigo, bo pač pri vpisu »prostovoljni povratek« vzel to kot dejstvo, proti kateremu ni ugovora.

Toda, če bi zgodovinar raziskoval nadaljnjo usodo teh »prostovoljnih povratnikov«, bi pričel počasi dvomiti o verodostojnosti tega vpisa.

Ugotovil bi, da je eden izmed teh povratnikov pobegnil pri transportiranju iz taborišča v zapor in da je leta 1944 padel v partizanih. Skupno z njim sta pobegnila še dva druga ujeta partizana, od katerih je eden postal vodnik NOV, drugi je bil terenec.

Nadalje bi ugotovil, da je nekdo pobegnil iz konfinacije in postal oficir NOV.

Drugi je bil zopet izpuščen iz Begunj, a je bil potem aktivist do osvoboditve.

Ko bi zgodovinar raziskoval še nadalje, bi ugotovil še druga čudna dejstva. Dva partizana sta skupaj ujeta.

Eden se je javil v nemško vojsko, kjer je tudi padel, drugi je bil 2 leti zaprt v bunkerjih in temnicah ter raznih uničevalnih taboriščih. In vendar je Gestapo oba ujeta partizana vpisal za »prostovoljna povratnika«.

Prav tako bi ugotovil, da so se trije povratniki prijaviли k beli gardi, da so jim drugi zavedni ujetniki to hoteli preprečiti, zato jih je Gestapo odgnal v samotne celice ter jih obsodil na dokončno uničenje v kazenskem uničevalnem taborišču.

To bi ugotavljal zgodovinar in še druge stvari. Pri tem bi se zamislil in pričel dvomiti o tem vpisu »prostovoljnih povratnikov«.

Vsi ti partizani so bili ujeti v raznih krajih na Dolenjskem eden do dva meseca pred kapitulacijo Italije. Ker so bili to partizani, prostovoljci ali mobiliziranci z Gorenjske, jih je Gestapo pripeljal v Begunje in od tod v Celovec. Nadaljnja usoda teh partizanov je v glavnem navedena zgoraj, nekaj jih je ostalo v konfinaciji do osvoboditve.

Menim, da vpis »prostovoljni povratek« ni resničen za vse ujete partizane.

N. N.

nimiv dogodek pust in dolgočasen. Če upoštevamo, da moralna veličina ljudi med NOB močno vzgojno vpliva na formiranje zavesti učencev, potem nam postane jasno, zakaj se moramo ukvarjati s poukom zgodovine NOB bolj kot z ostalimi, če se tako izrazim, navadnimi predmeti. Pa tudi vsebina šolske reforme zahteva, da učno osebo uporabljamo pri pouku kar se da več nazornih sredstev. Tako pridejo pri pouku zgodovine NOB v poštev ogledi muzejev, razstav, obiski zgodovinskih krajev, knjige, revije, izrezki iz časopisov in revij, zbiranje zgodovinskih podatkov za partizansko topografijo itd. Ponekod imajo tudi zgodovinske krožke, v katerih mladina sodeluje pri zbiranju in obdelavi zgodovinskih dogodkov. Med te spada tudi zgodovina NOB in zgodovina delavskega gibanja med obema vojnama pri nas in po svetu. Zelo važna oblika pouka zgodovine pa so obiski posameznih bivših partizanov in aktivistov, ki predavajo enemu ali več razredom o raznih dogodkih.

Učbenik zgodovine NOB, ki je zdaj v rabi in ki ga je napisal dr. Metod Mikuž, je po besedah mnogih predavateljev dokaj dober, le da je bolj priročnik za predavatelje kot pa učbenik. Pisan je znanstveno, tak način pisanja pa mladino čustveno ne pritegne. Zato si predavatelji pomagajo s članki, ki pa so raztreseni po vsem slovenskem in jugoslovanskem tisku. Spremljanje tega in branje pa zahtevata obilo časa. Materialnih možnosti za nabavo vseh časopisov marsikje nimajo niti učitelji niti šola.

Zato bi predavateljem zgodovine v osemletkah zelo koristila nekakšna zgodovinska čitanka. V njej bi bili zbrani najboljše spomini ali odlomki literarnih del z zgodovinsko zasnovno, razvrščeni po kronološkem redu, tako da bi z njimi zajeli vso našo novejšo zgodovino. Lepo in poljudno pisani prikazi važnejših in tipičnih dogodkov bi mladini vsekakor ostali dlje in v prijetnejšem spominu kot pa staromodni zgodovinski učbeniki.

Črtomir Bohinc

Nekaj misli o pouku zgodovine NOB na osemletkah

PO UČNEM načrtu, ki je bil v veljavi do letošnjega leta, so se učenci 8. razreda učili zgodovino od leta 1848 do leta 1945. Tako se je zgodilo, da so učenci prvič slišali temeljita in obsežna predavanja o najusodnejšem razdobju naše zgodovine šele tik pred koncem obveznega šolanja, marca, aprila in maja, takrat ko intenzivnost dožemanja že upada. Novi učni načrt, ki je v veljavi od letos, je skrajšal zgodovinsko razdobje, ki ga proučujejo v osmem razredu osemletke, na razdobje od leta 1917 pa do 1945. Tako bo ostalo več časa na razpologo

tudi za zgodovino NOB, v splošnem pa najmanj pol šolskega leta.

V nižjih razredih osemletke se učijo zgodovino NOB v okviru predmeta »Spoznavanje prirode in družbe«. Ta predmet učijo učitelji, ki se zanj v kolikor gre za zgodovino NOB, pripravljajo v okviru strokovnih aktivov pod vodstvom predmetnih učiteljev.

Na splošno učenje zgodovine NOB zelo zanima. Seveda je pri tem dosti odvisno od predavatelja in načina, kako podaja snov. Suhoparno naštevanje in nizanje dogodkov lahko napravi najbolj za-

● **RADOVLJICA** — Predzadnjo nedeljo v oktobru so na Gorjušah odkrili spominsko ploščo kurirjema Janezu Strgarju in Feliks Brezniku, ki sta padla 14. marca 1944. Plošča je vzdana v skalo, na kraju, kjer sta padla.

● **NOVA GORICA** — V Vrtojbi so v začetku novembra odkrili spominsko ploščo na Mesarjevi hiši, kjer je bil pred dvajsetimi leti sestanek, na katerem so izbrali prvi odbor Osvobodilne fronte. Isti dan so preimenovali ilegalno organizacijo, ki je dotlej delovala v sestavi KP Italije v organizacijo KP Slovenije. Sestanek je vodil narodni heroj Anton Velušček-Matevž, takrat inštruktor CK KPS. Predsednik odbora pa je postal Jože Cučič.

● **BANJA LUKA** — V okviru proslave 20-letnice revolucije so v Bosanski Krajini odkrili več spominskih plošč, spomenikov in grobnic.

Ploščo so odkrili v Gornjih Podgracih. V tem kraju je bilo pomembno partizansko oporišče.

V Piskavici so odkrili spominski dom s ploščo v spomin na boj v tem kraju.

V Karanu na Kozari so odkrili obelisk s spominsko ploščo na kraju, kjer je bilo taborišče Karanskega bataljona II. krajiškega odreda.

V Veliki Rujiški, kjer je bil leta 1941 ustanovljen prvi narodnoosvobodilni odbor v Bosanski Krajini so odkrili velik spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Zraven je spominska grobnica.

V vasi Šipragi so odkrili partizansko grobišče, kjer so pokopani posmrtni ostanki 186 padlih borcev. Sredi pokopališča je obelisk s spominsko ploščo.

V Čelincu so odkrili partizansko pokopališče, kamor so prenesli posmrtno ostanke 30 padlih borcev.

● **BITOLA** — Ob 17. obletnici osvoboditve mesta so v mestnem parku odkrili spominski doprnski kip Stevanu Hristovskemu, ki je padel kot ilegalce leta 1943 v boju z bolgarsko policijo. Pred tem je bil voditelj skojevske organizacije.

● **OHRID** — Blizu Gornje Porte so odkrili spominsko ploščo na kraju, kjer je bil maja 1941 ustanovljen prvi mestni komite KPJ.

● **KRANJ** — Sredi novembra so v Kovorju odkrili spominsko ploščo desetim talcem na njihovem

K **RATKE** **NOVKE**

grobu za pokopališčem. Ploščo je vzdala in uredila okolje organizacija Zveze borcev.

● **PRISTINA** — Ob proslavi 20-letnice revolucije in 17-letnice osvoboditve Prištine so imeli v mestu veliko zborovanje, ki se ga je udeležilo nad 70.000 ljudi. Ob tej priliki so sredi mesta odkrili 25 metrov visok trokraki obelisk — spomenik revolucije.

● **TITOGRAĐ** — Za Dan republike so v Titogradu odkrili spominski doprnski kip Moši Pijadu.

● **VRŠAC** — V spomin na Pajo Marganovića, sekretarja CK SKOJ, so eno izmed ulic imenovali po njem. Preimenovanje so svečano izvedli za Dan republike. Isti dan so odkrili tudi spominski plošč Slavku Rodiću, generalnemu majorju JLA, ki je umrl po vojni, ter Milanu Jakšiću, sekretarju mestnega komiteja KPJ.

● **KOPER** — V počastitev 20-letnice revolucije so konec novembra lani odprli razstavo »Koprška občina v NOB«. Razstavo sta uredila občinski odbor ZB NOV in okrajni muzej.

● **INNSBRUCK** — Novembra so nacisti skrivaj porušili na osrednjem pokopališču v Innsbrucku nagrobne spomenike na 40 židovskih grobovih. Krivcev še niso našli, čeprav je policija preko radia oddajala pozive, naj prebivalci pripomorejo pri iskanju storilcev.

● **UŽICE** — Na Zlatiboru so 30. novembra na Partizanskih vodah odkrili spomenik v obliki piramide. Tam so Nemci 30. novembra 1941 postrelili nad 100 ranjenih partizanov, ki so se umikali z Vrhovnim štabom iz Užica.

● **SOMBOR** — Ob Dnevu republike so v Parku narodnih herojev odkrili spominska doprnska kipa padlih sekretarjev okrožnega komiteja KPJ Ernesta Kiša in Kamnika Gagrčina.

● **SREMSKA MITROVICA** — V Čalni so odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja, na pročelju Doma kulture pa so vzdali spominsko ploščo.

● **ZAGREB** — Pred zgradbo nove Delavske univerze so za Dan republike odkrili spomenik Moši Pijadu, ki ga je izdelal kipar Antun Augustinčič.

● **DUBROVNIK** — Za Dan republike so v Konavljah odkrili spomenik 156 padlim borcem.

● **SARAJEVO** — Za Dan republike so na Vračah, kjer je bilo med NOB postreljenih po nekaterih cenitvah nad 200 pripadnikov NOB, slovesno odkrili spominsko partizansko grobišče.

● **BIHAC** — Na Bugaru, ob mejnem področju med Bosansko Krajino in Hrvatsko, so za Dan republike odkrili spomenik padlim borcem iz NOB.

● **SKOPJE** — Za Dan republike so v skopski tekstilni tovarni »Kuzman Josifovski-Pitu« odkrili spominski doprnski kip tega narodnega heroja, po katerem ima tovarna ime. V Dorče Petrovu so odkrili spominsko ploščo padlim borcem v NOB in spomenik revolucionarju iz časov Ilindenske vstaje Dorče Petrovu.

● **KUMANOVO** — V bližini naselja Rankovac so odkrili veliko spominsko grobnico padlim borcem 6. južnomoravske brigade.

● **BEOGRAD** — Dne 1. decembra lani so v Domu JLA odprli razstavo »Narodnoosvobodilna vojna v delih likovnih umetnikov Jugoslavije. Dve sto umetnikov razstavlja 350 del. Vsa dela so nastala v letih 1960 in 1961.

● **AJDOVŠČINA** — Dne 3. decembra so v Podnanosu odkrili grobnico padlih borcev. Po proslavi je bil v osnovni šoli sprejem 70 mater padlih iz bližnjih vasi.

● **NIŠKIČ** — V Gornjem Polju so v okviru proslave 20-letnice revolucije odkrili spomenik Nikšičkemu partizanskemu odredu. Razen tega so odkrili tudi 6 spominskih plošč na raznih krajih, pomembnejših med NOB.

● **TRST** — Dne 4. decembra 1961 so pokopali v skupni grobnici, ki jo je zgradila tržaška občina, posmrtno ostanke padlih borcev in antifašistov. Ta grobnica je na XX. polju pokopališča pri Sveti Ani. Tamkaj so pokopani padli partizani, ki so jih po vojni prekopali, nadalje obešeni v ulici Ghega, ustreljeni na openskem strelišču in na Opčinah ter drugi.

● **PAKRAC** — Oktobra lani so odkrili v partizanski vasi Trokut spomenik borcem 21. divizije, ki so padli na tem kraju v eni izmed ogorčenih bitk.

PRAVNA POSVETOVALNICA

VDOVSKA INVALIDNINA

Vprašanje: Devetinsitirideset let ste stari, brez otrok. Vaš mož je padel v partizanih. In kljub temu ne prejimate invalidnine. To se vam čudno zdi, ko vendar vse druge vdove padlih borcev dobivajo invalidnino. Vaš zahtevek pa je bil zavrnjen že 1. 1946, 1. 1957 in lani. Po vašem mnenju zato, ker ste bili premladi. Zdaj ste dosegli predpisano starost, saj čl. 16 zakona o vojaških vojnih invalidih pravi, da pripada vdovi padlega borca invalidnina po dopolnjenem petinšitiridesetem letu starosti. Zakaj se vam torej invalidnina zavrača?

Odgovor: Invalidnina vam ne pripada. Določbe zakona o vojaških vojnih invalidih pa nepravilno tolmačite. Čl. 16 določa, da ima vdova padlega borca pravico do družinske invalidnine, ne glede na starost, če je imela 8. junija 1946, ko je začel veljati Zakon o vojaških vojnih invalidih, otroke, ki so bili invalidski upravičenci. Ako vdova takih otrok nima, ji pripada invalidnina, če je 8. VI. 1946 že dopolnila petinšitirideseto leto starosti. Izjemoma tudi tedaj, če je bila takrat nesposobna za pridobitno delo, pa te starosti še ni dosegla. Vdova pa pridobi pravico do invalidnine tudi v primeru, če je v petih letih po 8. 6. 1946 (torej do 8. 6. 1951) dopolnila petinšitirideseto leto ali v tem času postala pridobitno nesposobna. Sami pravite, da ste zdaj stari devetinsitirideset let; torej ste predpisano starost izpolnili šele leta 1957. Otrok nimate in, ker starostnega pogoja do leta 1951 niste izpolnili, niti niste postali pridobitno nesposobni, vam invalidnina ne gre.

ODPOVED INVALIDU

Vprašanje: Radi bi vedeli, ali podjetje lahko odpove delovno razmerje invalidu, ali pa mu mora priskrbeti kako drugo delovno mesto, če sedanjega dela zaradi invalidnosti ne more več opravljati. Radi bi tudi vedeli, ali velja za odpoved invalidom kakšen drugačen rok.

Odgovor: Zakon o delovnih razmerjih ima posebno poglavje o varstvu invalidov v delovnem razmerju. Predpisi tega poglavja določajo, da mora gospodarska organizacija razporediti invalida na drugo delo, če je to delo mogoče šteti za ustrezno delo. Lahko se razporedi tudi na drugo delovno mesto z enakim delom v isti organizaciji, če to ustreza delovnim zmožnostim invalida. Če podjetje nima možnosti druge ali drugače zaposliti invalida, preneha delovno razmerje samo z redno odpovedjo. Za odpoved veljajo splošni roki, zakon le določa, da odpovedni rok za invalide ne sme biti krajši od enega meseca. V takem primeru invalid lahko uveljavlja pravico do zaposlitve na ustreznem delu v drugem podjetju po predpisih o invalidskem zavarovanju.

KRIVICA SE VAM GODI

Vprašanje: Nikakor vam nočejo priznati invalidnine, pa čeprav imate jasne dokaze za to, da ste bili pred vstopom v JLA zdravi in da ste po povratku domov težko bolni na tuberkulozi, nesposobni za vsako delo. Zdaj bi radi vedeli, ali boste uspeli s tožbo?

Že kakih dvajset dni po odpustu iz vojske, kjer ste služili kadroviski rok, ste se slabo počutili, potem ste bruhali kri in začeli bolehati. Nekaj časa ste bili še zaposleni, potem pa ste bili v bolnici, nato doma, pa spet v zdravilišču, dokler niste bili invalidsko upokojeni. Prejemate minimalno invalidsko pokojnino, s katero ne morete živeti. Za delo pa tudi niste sposobni. In vendar vam odklanjajo invalidnino. Res pa je, da vam po odpustu iz vojske ni nihče povedal, da se morate prijaviti na pregled najkasneje v tridesetih dneh. V odločbi, s katero je bil vaš zahtevek zavrnjen, pa je navedeno, da bi morali imeti pismena dokazila iz JLA o svoji boleznii ali pa iz časa neposredno po odpustu. To pa se vam zdi krivično, ko imate vendar polno prič.

Odgovor: Žal vam moramo sporočiti, da vam invalidnina ne pripada. Predvsem ne zato, ker pišete, da prejimate minimalno invalidsko pokojnino. Po določilih zakona o mirnodobnih vojaških invalidih pa lahko mirnodobni vojaški invalid prejema le invalidsko pokojnino po predpisih socialnega zavarovanja, ali pa invalidnino, kakor se sam odloči, oz. kakor je zanj bolj ugodno. Seveda če zahteva eno ali drugo pravico iz istega naslova, kakor je to primer pri vas. Obojega ne more prejemati. Ker prejimate že invalidsko pokojnino, vam invalidnina ne bi šla.

Razen tega cit. zakon izrecno določa, da je mogoče priznati invalidske pravice tudi zaradi bolezni, pridobljene v JLA, vendar je potrebno predložiti pismene dokaze iz JLA ali pa iz časa trideset dni po odpustu iz vojske. Ker sami pišete, da pismenih dokazil nimate, niti si jih niste priskrbeli v roku tridesetih dni po odpustu iz vojske, vam ne bo mogoče priznati invalidski pravice.

Končno kaže, da ste tudi zamudili rok za prijavo. Glede oseb, ki niso vložile prijav do 31. XII. 1956, velja določilo čl. 22 zakona o mirnodobnih vojaških invalidih, ki izrecno predpisuje, da so se te osebe morale prijaviti najkasneje do 29. 1. 1960, ako so bile do 22. 7. 1953 odpuščene iz vojske. Tega pogoja pa vi verjetno ne izpolnujete.

Plačilo dolgov iz NOB

Vprašanje: Vaš brat je med vojno podpiral Narodnoosvobodilno vojsko in je enotam NOV prodal tudi nekaj glav živine. Za to je dobil nekaj denarja, za preostali dolg pa potrdilo z zagotovilom, da bo dolg plačan takoj po osvoboditvi. Vendar pa se to danes še ni zgodilo, čeprav so bila ta potrdila takoj po osvoboditvi registrirana pri Denarnem zavodu Slovenije. Ali je možno doseči izplačilo takih potrdil, ker vaš brat zaradi starosti in majhnega posestva težko živi?

Odgovor: Žal ni nobenih predpisov, ki bi urejali izplačilo takih dolgov. Pač pa so bila po osvoboditvi vrnjena denarna posojila, kakor je bilo tudi plačano vse blago dobavljeno JLA po osvoboditvi. Zato vam kakega nasveta tudi ne moremo dati.

2

1962

THE
BOB

BOREC

VSEBINA 2. ŠTEVILKE

Obisk (Karel Grabeljšek)	49
Noč po zmagi (Zoran Hudales)	51
Sonce (Ivo Andrić, prevedel Pavle Flerč)	52
Lističi iz dnevnika, ki ga ni (dr. Aleš Bebler)	55
Razstava »Zena in otrok v Auschwitzu«	59
»Zandar Evrope« spet straši človeštvo	60
Predrag Jeftić-Dragan (Janez Perovšek-Pelko)	64
Z zimске poti (France Kosmač)	67
Prijeten večer bivših internirancev za Bežigradom (F. Š.)	68
Lep odziv na natečaj za Kajuhove nagrade	68
»Prešernov dan« leta 1942 v Ljubljani	69
Štirje Simanovi (Jože Janež)	70
Svobodo španskemu ljudstvu!	72
Razstava fotografij iz alžirske vojne (M. P.)	72
Ukradene zvezde (Mile Pavlin)	73
Zadnje srečanje (Marjan Moškrič)	75
Krvnik za oltarjem	78
Stefan Pahor pripoveduje (Alojz Ravbar)	79
Zrtve Stampetovega mostu (Filip Rihar)	81
Od kamnoseškega delavca do direktorja (France Filipič)	81
Dravskega in Dimača ni več (Ivan Jan)	82
Alojzu Rauhu v slovo	83

MNENJA IN STALIŠČA:

Na stranskem tiru (Mile Pavlin)	84
Kvalifikacijski izpit — stopnica k nadaljnjemu izobraževanju (France Sušteršič)	85

ODMEVI IZ MEDNARODNE ARENE:

Razgledi z afriškega Olimpa (Miran Ogrin)	86
---	----

DROBNE ZANIMIVOSTI 90

PISEJO NAM:

Smešnice o divjakih in ljudožercih (T. R.)	90
--	----

MED KNJIGAMI IN REVIJAMI:

Tone Pavček: Iz krvi rdeče (Slavko Rupel)	91
Lojz Kraigher: Na robu življenja (Slavko Rupel)	91
Ivan Jan: Izpolnjena beseda (Mile Pavlin)	92
Ivan Šibl: Vojni dnevnik (Mile Pavlin)	93
Gorenjska v borbi za svobodo (Mile Pavlin)	93

KRATKE NOVICE 94

PRAVNA POSVETOVALNICA , 95

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Zavod »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Mitja Ribičič, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Štok-Korotan, Jože Bertonec-Marijan, France Sušteršič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Sušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštni predal 195, Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 100 dinarjev, letna naročnina je 1000 dinarjev, polletna 500 dinarjev. Letna naročnina za tujino 1400 dinarjev. Naročnino pošiljajte na naslov: Zavod »Borec«, (za revijo »Borec«, Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani ⁶⁰⁰⁻¹⁴/₃₋₁₁₉₅), naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Klišej, tisk in vezava: CZP »Ljudska pravica«, Ljubljana

ROG

TOVARNA KOLES

TRUBARJEVA 72

Telefon: h. c. 23-455

direktor 23-458

Telegrami: ROG

Poštni predal: 211

Izdelujemo
moška in ženska
kolesa tipa:

SPORT TOURING STANDARD

in nadomestne
dele

Slika na naslovn strani: Kurir
(nedokumentirana fotografija iz
Muzeja ljudske revolucije v Ljubljani)

KAREL GRABELJŠEK:

Obisk

Yuv. št. 11851/62

KO JE potrkal, ga je obšel strah, če je kdo slišal, ki bi ne smel. Prej mu je srce razbijalo zaradi neučakanosti, zdaj še zaradi te misli. Hkrati je doživljal razbijanje src tistih, ki jih je prebudil. »Kdo je potrkal v tej pozni uri,« se sprašujejo. Še slutiti ne morejo.

Počakal je — telo mu je bilo kamnit kip — minuto, dve, bilo pa mu je, kakor da čaka že vso noč. Potrkal je še enkrat in tiho poklical, tako tiho, da se je še sam komaj čul:

»Ančka!«

Potem so se vrata neslišno odprla, tih šepet je prineslo od tam:

»Kdo je?«

»Jaz.«

Vse tiho. Šele po nekaj minutah molka mu je prišlo na misel, da oni ne ve, kdo je ta jaz. Kako je mogoče, da žena ni spoznala njegovega glasu? Dve leti se že nista videla, a on bi njen glas spoznal tudi po desetih letih.

»Jaz, Tone,« je pojasnil.

»Ah!«

Ni razločil, ali je iz vzklika zvenelo veselje, ali je zvenel strah. Ni mogel stopiti naprej, tako mu je stopilo v noge. Ona je stopila tri korake naprej in počakala. Prav tedaj se je pokazal mesec, po hudi nevihti so se oblaki začeli trgati. To ni postava njegove žene. Zdaj je šele razločil, da je bil tudi glas drugačen. Nekaj ga je stisnilo. Vso dolgo pot — že štiri noči je na nogah, kjer se je dalo, pa je hodil tudi podnevi — je mislil na trenutek, ko mu pride žena odpi-

rat. Neutešljivo je gorelo v njem. A ni prišla žena. Bilo mu je, kakor da je za nekaj ogo-ljufan. Kje je Ančka, je sililo iz njega, toda usta se mu niso hotela odpreti.

Počasi je stopil proti vratom. Ko se je približal ženski na nekaj korakov, se je ta umaknila v hišo. Šel je za njo. Tema ga je objela. Slišal je zapiranje vrat, nato šepetajočo besedo: »Pojdi.« Šla je pred njim. Zacvilila so vrata v veliko sobo, v hišo. »Še zmeraj tako cvili,« se mu je porodilo, a le mimogrede. Vse misli so mu bile pri ženi, na drugo ni mogel misliti.

Obstal je. Zdelo se mu je, da stoji sredi sobe, a tema ga lahko tudi vara. Ženska si je dala opravka pri oknih, to je presojal po stopinjah. Najbrž je tipala, če so dovolj zagrnjena. Niti trak svetlobe se ne sme ukra-sti na plan, ko prižge svetilko.

Luč.

V sobi je bilo kakor pred dvema letoma: v kotu široka peč, v drugem miza s klopjo in stoli, pa še omara, na steni pa podobe in ura. A zdela se mu je prazna, kakor da so mrliča odnesli iz nje. »Žena«, ga je vedno stiskalo pri srcu. Namesto nje je stala pred njim svakinja.

»Ti, Lojzka,« je rekel.

Ponudila mu je roko. Morebiti ga je hotela pozdraviti tudi z besedo, a njegove oči so jo prisilile, da je najprej odgovorila na vprašanje. Niti minute odloga ji niso dovoljevale.

»Zaradi otroka sem tu. Samega ga nismo mogli pustiti.«

Samega? V telo mu je lezel svinec. Dušilo ga je. Spet je sililo iz njega: Kje je Ančka? Zakričal bi, tako ga je tiščalo. A se je bal, bal zvedeti, kaj je z njo. Samo oči so spraševale, strah je silil iz njih.

»Si lačen? Takoj ti nekaj prinesem.«

Vzela je luč in odšla. Ostal je sam v temi. Še bolj je kričalo v njem: Ančka, kaj je z njo, z ženo?

Kmalu se je Lojzka vrnila. Prinesla mu je kruha in mleka. Postavila je na mizo in ga pozvala:

»Na, jej!«

Ni mogel. Oči so se mu še vedno upirale v svakinjo. Tedaj se ji je zganilo, da morebiti ne ve, kaj je z ženo.

»Saj sem ti pisala, kako je z Ančko,« je rekla.

»Pisala,« je zamolklo ponovil. Bilo mu je, kakor da se nekaj trga v njem.

»Nobenega sporočila še nismo dobili od nje. A tudi drugi ne pišejo, iz Nemčije se najbrž ne da.«

Šele potem je zbral pogum za vprašanje:

»Kaj je z Ančko? So jo zaprli?«

»Saj sem ti pisala,« je odgovorila.

Na to dolgo ni nič rekel. Tudi ona ni vedela, kaj bi še rekla. Le tiktakanje stenske ure je motilo tišino.

»Kdaj?« je vprašal po nekaj minutah molka.

»Kaj nisi prejel pisma?« je vprašala.

Odmajal je z glavo.

»Že pred nekaj meseci,« je pripovedovala. »Prišli so ponoči in jo odgnali. Otrok je ostal sam, morala sem pustiti službo. Samega nismo mogli pustiti,« je ponovila.

»Samega ne,« je votlo dejal.

Zopet sta se zagnila v molk. On ni in ni mogel priti k sebi, ona ni vedela, kaj bi še rekla. Bolečina je prehajala tudi nanjo.

Šele po daljšem molku je vprašal:

»Pa Ivanček?«

Obraz se ji je razvedril. »Zdaj je že cel fant,« je rekla.

»Spi?«

»Saj ga lahko zbudim,« je dejala.

Nič ni rekel na to. Vzela je luč, on pa ji je po prstih sledil. Ko sta prišla v otrokovo sobo, sta videla, da ne spi. Z velikimi, široko odprtimi očmi je strmel predse, v njih se je svetil hud strah. Ko se je oče približal postelji, je otroka skoraj božjastno vrglo kvišku, telo se mu je streslo v joku.

»Teta...«

Dvignila ga je k sebi, noge so mu segle čez njena kolena. Res je bil že cel fant.

»Saj ni nič, saj ni nič,« ga je tolažila. Proti svaku pa: »Tudi takrat se je zbudil, ko so prišli po Ančko. Zato je sedaj tako prestrašen, vsak šum ga zbudi.«

Rad bi ga bil pobožal, a otrok se je krčevito oklepal tete in skušal skriti glavo v njena nedra. Telo se mu je še zmeraj stresalo v joku.

»Ivanček, tega strička se ti ni treba bati,« mu je dopovedovala. »To je dober striček. Dober... dober...«

Dober, dober... je odmevalo v njem. Spomnil se je, da mu je prej (komaj dobro leto je bilo otroku tedaj) zmeraj kaj prinesel, kadar je prišel od kod, ropotuljico, mehkega medvedka, sladkih bonbonov. Tokrat pa mu ni ničesar prinesel. Še spomnil se ni, da bi bilo treba otroku kaj nesti. Toliko je mislil na snidenje z otrokom in ženo, da na drugo ni mogel misliti. Sicer pa kaj naj bi mu prinesel? Drobnost srnico, ki jo je zadnjič našel v gozdu?

»Ne, tega strička se ti ni treba bati,« je svakinja ponovila, kakor da šepeta otroku uspavanko. Tudi njemu so bile sprva njene besede kakor uspavanka. Nato pa so ga

spekle. Striček? Vprašujoče se je ozrl v sva-kinjo. »Samo striček,« je dejal s trpkim na-smehom. Ujela se je z njegovimi očmi.

»Če še mene odpeljejo, ostane otrok sam,« je rekla polglasno.

Razumel jo je in se vdal. Pa naj bo samo striček. Da bi le smel otroka pogladiti po glavi, kakor ga je včasih pogladil.

Otrok se je le počasi pomirjal.

»Bi legel in zaspal?« ga je vprašala.

»Ne.«

»Pa pojdi z mano.«

Šli so nazaj v hišo. On se je lotil jedi. Počasi je drobil kruh v mleko. Silil se je z jedjo, čeprav že od davi ni imel ničesar v ustih. Otrok, ki ga je svakinja posadila na klop k mizi, ga je zvedavo motril. Ti pogledi so šli očetu do srca. Ni mogel več jesti.

»Kako ti je ime?« je vprašal. Rad bi bil zapletel otroka v pogovor. Ta ni koj odgo-ovoril. Nekaj trenutkov sta molče zrla drug v drugega. Potem je otrok tiho iztisnil:

»Ivanček.«

»Kje pa imaš... ata?« Hotel je vprašati po mami, a se je v poslednjem trenutku premislil. Zbal se je, zbal zaradi sebe in otroka.

Na to otrok ni ničesar odgovoril. Umaknil je pogled in se zazrl v teto. Sklonila se je k njemu in mu zašepetala na ušesa:

»Temu stričku lahko poveš.«

Otrok se je še nekaj trenutkov obotav-ljal, nato pa je le povedal:

»Očka je pri partizanih.«

ZORAN HUDALES:

Noč po zmagi

Utrujen sem in le na pol bedim.

*Zelenih vej ni več nad mano
in veter več ne žene neugnano
z ognjišča tabornega dim.*

*Zdaj spet sem v mestni sobi sam.
Blestenje zvezd me več ne drami
in zdi se mi, kot bi po temni jami
zablodil in ne vedel kam.*

*Ko jutro rano zdrami me,
odmeva v mestu pesem dela,
zbudi zavest se mi vesela:
svoboda zlata tukaj je!*

»Pri partizanih,« se je oče delal začude-nega. »Potemtakem ga že dolgo nisi videl. Kdaj pa pride domov?«

Otrok se je spet ozrl v teto. Ni vedel, kaj bi odgovoril, in je iskal pomoči pri njej. »Kmalu, ali ne?« je odgovorila namesto njega.

»Pa ti bo kaj prinesel?«

Otrok se je razživel. »Puško,« je vzklik-nil zanosno.

Puško? Očetu so padle oči na puško, ki jo je bil obesil na stol zraven sebe. Že se mu je stegnila roka. »Na, puško,« je hotel reči. Tisti trenutek pa mu je nekaj težkega leglo na srce. Zakaj puško? ga je zvilo. Ta-krat ne bo nihče več potreboval puške, otro-ci pa se bodo igrali z drugačnimi igračkami. Kolikokrat so se v brigadi pogovarjali med sabo: Ko bo svoboda, se puške nikoli več ne dotaknemo in nikoli več ne damo nahrbt-nika na rame.

»Ne, ne bo ti prinesel puške,« je rekel trdo.

Otrok ga je začudeno pogledal. Nato so se mu lica skremžila. Kazalo je da se bo spet spustil v jok, kakor da mu striček že jemlje zaželeno igračo. Morebiti pa se je samo prestrašil njegovega trdega glasu.

»Drobno, majhno srnico ti prinese očka, ko se vrne domov,« ga je skušal spraviti na drugo misel. »Tako... živo in jo boš lahko božal...«

In tedaj se mu je roka kar sama zganila. Pobožal je otroka po skuštranih laseh. Tako mehkih in toplih las še nikoli ni čutila nje-gova dlan.

Sonce

KONEC oktobra so poklicali mladeniča na prvo zasliševanje. Ko se je po dveh urah vrnil s stražnikom, je nastalo v sobi 115 majhno razburjenje, odrešilno razburjenje, kajti vsaki sobi je do razburjenja in izpremembe. Eni so ga gledali zbočki, drugi, mlajši in bolj neprisiljeni, pa so mu pristopali glasno in odkrito:

»Kako je bilo?«

»Dobro!« je odgovarjal mladenič in hkrati iz pločevinaste posode, ki ga je čakala na mizi, zajemal ohlajeno črnkasto kašo.

»Vraga dobro!« se je kot odmev oglasil starčevski glas nekje iz kota.

Mladenič se ni zmenil za zlobno pripombo; ves je še bil v svojem razburjenju. Lica in ušesa so mu žarela in sam sebi se je zdel ves prazničen. Rad bi se bil smejal in kaj govoril. (Šele ko se je zmračilo in je sam ostal v svoji postelji, so se začele nočne misli, da v svoji črni svetlobi preizkusijo vse, kar je rekel in kar ni rekel).

Desetim ljudem v sobi je bilo to vsaj nekaj novega za pomenek in gledali so, da to čim bolje izkoristijo. Mladenič je vsakomur veselo odgovarjal. Pogovor pa je pretrgal starec iz kota. Ko je bilo ravno vse tiho, je rekel suho in neprijazno:

»Fant, kar pripravi se; premestili te bodo.«

»Zakaj naj ga premeste?« vpraša eden, ki je bil starcu gorak.

»Zato, ker je predpis tak. Brž ko začne človeka izpraševati, ga premeste v samico. Saj to vemo. To je nekaj napačnega. Prav gotovo ga premeste.«

Mladenič se užalosti in obmolkne. Razgovor je potihnil.

Prihodnji dan so ga premestili, uro pred kosilom, kakor to zmeraj store. Rdeč, bolj majhen stražnik se je prikazal na vratih.

»Vi, pripravite se!«

Mladeniča zbode pri srcu in dih se mu ustavi, kakor da se spušča na gugalnici. Starec iz kota je zakašljaj. Stražnik je zaklical:

»Kaj me gledate? Pripravite se! Brž, brž!«

V hipu je imel vse svoje v culi in culo pod pazduho. Okorno se je obrnil in rekel malomarni družbi: »Zbogom!«

»Vorwärts! Mars!«

Ko sta šla po dolgem hodniku, je mladenič presenečen in izgubljen poslušal odmev svojih in stražnikovih korakov — Ja-

ti! Ja-ti! Že po nekaj prvih korakih se mu je zdelo, da je svet samo dolgi hodnik, edina njegova prebivalca pa da sta sam in njegov stražnik. Edini znamenji življenja poleg njunih korakov — ja-ti, ja-ti — in slabotnega odmeva, s katerim jim odgovarja prazni hodnik in ki obsega dva a, prvi dolgi in teman, drugi kratek in jasen: â-â, â-â!

Spustila sta se za dve nadstropji. Tu je bil spet dolg hodnik, ves podoben onemu zgoraj, le da kot malopriden brat bolj temen in bolj dušljiv. Na desni redka okna z rešetkami in gosto pleteno žico, na levi okovana sobna vrata.

»Haált!« je zaklical stražnik z glasom, kakor da je za njim eskadron konjenice.

(Kakor mislijo zaporniki nasploh nekako posebno, nenavadno in prazno, je mislil tudi mladenič: Ta-le pa kriči vsaj desetkrat bolj, kakor je treba. To se pravi, da izgublja s svojim nepotrebnim kričanjem 1000 odstotkov več energije kakor je treba, da se ustavi v svojem hodu neoborožen in ubogljiv človek. Vso to odvečno porabo moči plačam jaz. Zato nenehno stražniško drtjè zapornika ne samo žali in boli in slabi, kakor da ga udarjajo ali mu puščajo kri. Sploh pa vse stroške, ki jih imajo za ta pomembni in urejeni aparat, ki se mu pravi ječa, plačamo zaporniki. — Kakor lahka, sijajna in vesela krogla se je dvignil in hipoma spustil v njem konec misli: ljudi, ki so naravnostni, pošteni, oboroženi in plačani, moralno in materialno preživljajo sužnji, ki so po črki zakona krivi, siromaki brez časti in moči. To se ne da dokazati zdaj tukaj, ta hip in za ves svet očitno; zanj pa je bila to živa, strašna in jasna resnica, toliko bolj strašna, ker se razglasiti in dokazati ne dá, Kaj — se je vpraševal mladenič — ostane po takih spoznanjih, ki zalesketajo hipoma in umro v človeku ali s človekom, ki pa bi vendar lahko bila pomembna tudi za druge?)

Na celici, pred katero sta se ustavila, je bila številka 38. Stražnik odpre, skrbno pogleda visoko, malo okno in rešetko na njem, vrč in prazno polico ter brez besede zaloputne vrata za mladeničem, ki je, ne da bi spustil svojo culo iz rok, nekaj časa obstal sredi celice.

Celica je bila majhna, v nji pa sta bili dve železni postelji, med katerima se je ko-

maj dalo priti, in dva nepobarvana stola iz smrekovine.

Do kosila je čas dosti hitro minil. Podolž in povprek je izmeril celico, si ogledal skromne predmete v nji in košček sivega zidu, ki ga je bilo videti skozi visoko okno. Potlej je sédel in razmišljal, koga pač vtaknejo na drugo posteljo. V teh mislih se je bal in je upal, vse pa se je končavalo s strahom. V ječi se misli hitro dvigajo, pa hitro tudi upadajo.

Ko je minilo kosilo in so odnesli posodje, se je začelo prvo popoldne v samici. Ko je hitro in poželjivo spazil in ogledal vse, kar je bilo v revni celici moč videti, je jel opazovati in mrviti samega sebe.

Dolgo je poslušal šum v svojih ušesih. Zdelo se mu je, da je to brnenje zmerom močnejše in zmerom večje, zdaj pa zdaj pa mu je bilo, kakor da se izpremeni v poseben zvok, morda celo v človeško besedo. Bolj in bolj je na to pazil, bolj in bolj živo je bilo v njem to pričakovanje; ko pa je bilo že kazno, da je doseglo višek in da zdaj zdaj postane resnica, se je šum spet prevračal v enolično brezupno brnenje, ki nič ne pove. Tako se je zdaj pa zdaj ponavljala ta bolestna plima in oseka razdraženega duha. Čudež pa se ni zgodil.

Te igre so se začela udeleževati tudi druga čutila. Zlasti oči. Pogled mu je padal na roke, ki so mu počivale na kolenih. Ogle doval je žile, nohte, gube, posebno še tiste, ki se liki drobno dvojno spletenim verižicam vijejo okrog zapestij. Kakor da se je tišina igrala s sluhom, se je praznina igrala z vidom. Ko se je za dolgo zagledal v roke, ki so počivale na kolenih, mu je začelo prihajati na misel, da so to roke nekega tujca, vendar pa upa za nje, da se ločijo ter izpolnijo prostor pred njegovimi očmi z novimi, še neznanimi in veselimi kretnjami in tako preženejo samoto in ždenje. Zavzeto jih ogleduje, pa se mu zdi, da se počasi premikajo in postajajo samosvoje. Upanje kar noro raste. Glej, zdaj se dvignejo roke drugega živega bitja! Ko pa se domišljija že skoraj res uresniči, se mu zavzeti pogled vrne v resničnost: pred njim leže samo njegove znane roke, povezane z njim in z njim v zaporu. Takrat se liki na pol mrtva žuželka kar brez moči zganejo prsti. Že naslednji hip pa mu pogled ostekli in se mu zameg-

li in spet se začne kratki privid, ki je že vnaprej obsojen v brezupen padec.

Na svojih nepremičnih rokah je zapor-nik tudi najprej zagledal sonce. Ne sonce sámo, kajti le-to nikoli ne prodre v to celico, marveč samo njegovi rdeči, daljnji, posredni odsev. Veliko afriško sonce, ki ga je pred tremi meseci prost gledal, kako se dviga nad Sredozemskim morjem, je bilo ničè v primeri s tem komaj zaznavnim svitom. Tedaj je prste malo razmaknil, obraz pa je dvignil proti oknu, kakor da je to okno tisto nevidno sonce.

»Samo eno je sonce. Povsod eno in isto.«

Tako je v navdušenju govoril sam sebi, hipoma pa so se mu besede spreminjale v petje, obraz pa v zavzeto, nasmejeno kremženje človeka, ki ga je preplavila in zaslepila žarka, neizdržljiva sončna svetloba in ki naslonjen na ladijsko ograjo — prepeva.

Mórij in mest, planin in polj ni mogel videti. Vse to pa mu tudi ni bilo potrebno. Ker je zagledal sonce, je vse to imel, vse je bilo blizu, pristno in možno. Saj to ni bila več velika, svetla plošča, ki ga je po mestnih ulicah spremljala do jetniških vrat. Ne, kar je zdaj poznal za sonce in kar je sonce imenoval, je bilo tisto nevidno, pa vsakodnevno, nemirno in drhteče valovanje, ki je polnilo in gibal sleherni delček ne le njegovega telesa, pač pa vse okrog njega, celo mrtve stvari same. Sonce — hkrati tekočina in zvok in dih, z okusom vina in sadja, zmeraj gibljivo, z žarom ognja in s svežostjo vode in, kar je glavno, neizčrpljivo in neusahljivo — sonce.

»Samo sonce je,« je govoril v sebi kakor pijan ter premišljal, kako bi te besede bilo moč prepevati kot napev.

Da, zares je le sonce, vse pa, kar živi, diha, leze, leta, sije ali cvete, vse to je le odsvit tega sonca, samo eden med videži njegovega obstoja. Vsa bitja in vse stvari obstajajo le toliko, kolikor prenašajo v svojih celicah zalogo sončnega diha. Sonce je oblika in ravnotežje; je zavest in misel, glas, gib, ime.

Zdaj ve to tako jasno in brez sumnje kakor dosihmal še nikoli ničesar ni vedel v svojem življenju. Le-to pa je našel sredi temne in vlažne celice, kamor so ga nedolžnega zaprli. In kakor struna je v tem ves drhtel in čutil potrebo, da nenehno prepeva

isto misel in isti napev; le tega ne ve, ali naj poje naglas ali neslišno.

O, vesoljstvo, kaj je v tvojih neznanih, svobodnih in prostranih višinah tam izza sinje nebesne mreže, če se taki zakladi spoznanja skrivajo celo po ubogih človeških ječah! In kaj imajo v sebi meglice in kometi vesoljstva, ki preletajo nebo, če pa more izlačjeno, prebito in preplašeno človeško telo v temi in vlagi razviti tolik žar in toliko navdušenost!

Prav zares je bil največji čudež v tem, da se to telo pod bremenom velike vneme in silne navdušenosti ne zruši in da kolikor je moč obvlada veliko potrebo, da bi letelo in vzklikalo in se po nekem čudežnem, spet sončnem protitežju zadrži in se, namesto da vzklika, ne razsuje kakor sončni zlati prah, ki se izgublja v soncu v neslišno eksplozijo.

V hipu je občutil, da mu v črevesju vse sonce gori in sije in kako se mu prepona in liki plamen dviga in valovi, pa kako mu ta notranji sij udarja in zbija na oči, na nos, na vse znojnice. Takrat so vstajali v njem bolesten in prelepi hipi velikega, nezadržljivega, življenju potrebnega smeha, ki je vrel iz njega liki topljeno zlato, pa tako močno, da je v strahu, da se ne zaduši ali ne počí, kakor pevec odpira usta. Sonce v njem pa, vsemočno in edino, neizčrpno in nepre-sušno, ni nehalo sijati.

Iz te navdušenosti sta ga zbudila živnet ključev in klopot ključavnic. Po sobah so delili vodo. Prišel je čas za spanje. Nič ni zapazil, da je celica že temna. Kakor sama po sebi se je visoko nad njim na stropu vžgala z žico opletena žarnica. Brž se je ssel in legel na levo posteljo. Vse se mu je zdelo prijetno in dobro. Spal je trdno, venomer pa je sanjal o svetlem soncu in o nekih močnih, čudno oblečenih moških in ženskah, ki se priklanjajo soncu. Okrog njih pa so bile nepregledne črede in težki, natovorjeni vozovi, ki so se upogibali in škripali pod bremenom težke žetve.

Ko pa ga je drugo jutro ob hladnem in temačnem svitu zbudil ostri in mrzli zvok jetniškega zvona, se je brez bolesti in jeze čutil, da je noč polna sonca in bogastva, jutro pa sivo, revno, brez žarka in dneвне svetlobe.

Prevedel Pavle Fleré

Lističi iz dnevnika, ki ga ni

(Nadaljevanje in konec)

ZDAJ približno že vem, kakšen je položaj na nasprotni strani »fronte«. Sklenemo z eno četo prodirati po vzporedni ulici proti središču, z drugo pa po tisti ulici, po kateri sem hodil.

Grem po glavni ulici s špansko četo, ki je izgubila komandanta bataljona in komandirja čete. Pred nami se vali tank. Ko smo se mu približali na vogalu glavne ulice, smo stopili v vogalno hišo. Hiša je dokaj velika. Če jo zavzamemo, nam bo važna pozicija.

Z nekaj španskimi tovariši stopim v hišo. Prazna je. Vzpenjam se po stopnicah, gledam skozi okna. Tu bo res dobra pozicija. Tedaj pa slišim, kako se naš tank umika. In takoj se zavem, da sem ostal s to gručo tovarišev z običajnimi puškami, t. j. brez mitraljezov, brez minometov, na tako izpostavljenem položaju. Vrnem se po stopnicah, da obvestim tovariše o položaju in da pripeljem ojačenje. Tedaj pa zareglja skozi vrata mitraljezni rafal in že začutim bolečino v kolenu. Zadelo me je. Noga me ne drži več. Padem. Drugi borci so se nekje izgubili. Torej sem sam. Kje sem? Gledam okrog sebe. Sem v trafiki, polni tobaka, cigaret in cigar. Noga pa me boli čedalje bolj. S police vzamem toliko cigar, kolikor jih zadostuje, da napravim kupček in položim nogo na tobačno blazinico.

Iz tulca potegnem pištolo in štejem naboje. Pet jih imam. Štiri lahko torej uporabim, če bi prišli fašisti, zadnji bo pa zame. Tedaj pa stopi skozi vrata moj znanec. Njegovo ime sem pozabil, spominjam pa se, da je bil Slovenec iz Ptuja in da je padel čez nekaj dni v bitki za Belchite (mesto, po katerem je dobila po-

zneje ime ofenziva — ofenziva na Belchite) Ta tovariš pravi, da me bodo odnesli nazaj, da pride z nosilnico. Prigovarjam mu, naj tega ne stori, ker od nekod streljajo prav v ta vrata, skozi katera naj bi me odnesli in tako bi lahko vsi padli. Da bi rešili eno in žrtvovali več življenj! Tovariš pa me ne posluša. Čudno. ko so me nesli skoz ista vrata, ki sem bil skoz nje ranjen, na prevezovališče, ni bilo slišati nobenega strela.

Z vlakom, polnim ranjencev, smo prispeli v bolniški center Benicasi pri Castellon de la Plaña. Tu so vile, letovišča petičnih ljudi. Vsaka vila je majhna bolnišnica. V vili, kamor so me odnesli, leži tudi nekaj drugih Jugoslovancev. Tu so Ivan Gošnjak, Peko Dapčević, Kosta Nadj. Tu sta kanadska Hrvata Edo Jardas in Anton Drašner. Tu je tudi mlad fant iz Ljubljane, Stane Bobnar, ki je bil več mesecev potem moj sosed, najini postelji sta stali druga kraj druge.

Razdeljeni smo v dve kategoriji: tisti, ki so ranjeni v noge, kakor jaz, in ki ne morejo hoditi, in taki, ki so ranjeni v roke, ramena, vrat, prsi in ki lahko hodijo. Slednji skrbе za zvezo med nami in zunanjim svetom. Zjutraj gredo po časnike in nam prinesejo še drugih novic, posedajo po naših posteljah in pripovedujejo. Obiščejo nas večkrat dnevno. Prinese nam vse, kar potrebujemo, razen tistega, kar je najnujnejše, hrane, ki nam jo nosijo bolničarke, Španke. Okrog moje postelje se dostikrat zbere družba Jugoslovancev. Pomenkujemo se o domovini, o vojni. Obujamo spomine na zadnje boje, potlej pa razpravljamo o mednarodnih dogodkih.

Skupina jugoslovanskih študentov-španskih borcev. V sredini sedi v prvi vrsti Veljko Vlahović

Tu nas prvokrat obišče predsednik vlade Juan Negrin. Gre po sobah, vsakemu tistisne roko. Zahvaljuje se nam za pomoč Španiji. Krepak mož, zdrave barve obraza. Njegova zunanost in drža vzbudita v naših srcih nekaj upanja na zmago.

Bodri nas tudi drugi obiskovalec, sekretar CK KP Španije Jose Diaz.

Toda to je trajalo samo nekaj tednov. Odpeljali so nas naprej, v Murcio, veliko univerzitetno mesto. Univerzitetno poslopje je spremenjeno v internacionalno bolnišnico. Tu bomo preživeli vso zimo.

Nikoli ne bom pozabil šefa bolnišnice, nevrologa profesorja Gomesa. Najbolj skrbi zame in za podobne ranjence, ki jim je poškodovan živčni sistem. Naše rane ga zanimajo kot znanstvenika, dostikrat pozabi na to, kako se počutimo, in ravna z nami kot z medicinsko zanimivimi primeri. Včasih pride jutraj, po nekaj operacijah, v okrvavljenem plašču in z divjim pogledom, stopi naravnost k ranjencu, čigar primer mu je dozorel v načinu, kako bo napravil operacijo. In tako stopi okrvavljen predenj, pokaže s prstom nanj in pravi: »Ese ombre (Ta človek)!« Tovariš prebledi, toda nič ne pomaga. Polože ga na nosilnico in ga odnese na operacijsko mizo.

Ta Gomes me je operiral na način, o katerem pravijo zdravniki zdaj, po dvajsetih letih, da je pravi čudež, kako je mogel napraviti takšno operacijo. Zdaj je takšna operacija običajna. Kirurg jo je napravil na hrbtenici (ganglion), da reši z gangreno okuženo nogo, ki bi jo bilo sicer treba amputirati.

Po operaciji so me takoj premestili v majhno sobo, oddaljeno od glavnih hodnikov. To je oddelek za najbolj nevarne primere. V sosednji sobi leži tovariš, Nemec z razmesarjeno hrbtenico. Zraven mene leži drugi Nemec s hudo poškodbo na vratu, pravzaprav na hrbtenici v višini vratu.

Moj drugi sosed pa je fant, ki ga poznam s fronte. To je mlad slovenski rudar iz severne Francije, Pavle Krivic. Nevarno je ranjen v glavo.

Tovariši, ki lahko hodijo, nas obiskujejo. Največkrat nas obišče Karlo Mrazovič. Redno nas obvešča o novicah, ki jih ni najti v časnikih. Pripoveduje nam o naših frontah, o dogodkih v naši domovini, če zve kaj o njej. Zabava nas s svojimi spomini iz državljanske vojne na Madžarskem. Pripoveduje nam o ilegalnem življenju. O Rusiji.

Bolničarki Marija in Antonija, Španki, pa po zdravnikovem naročilu omejujeta obiske in pomenke. Tihi sta in mirni, skrbita za nas, ko da smo njuni otroci. Marija, že priletna žena, ima moža in sina na fronti. Antonija, dvajsetletno dekle, je zaročena s pilotom, ki je tudi na fronti. Skupaj komentiramo vsak dogodek, iščemo žarek upanja na zmago. Višja bolničarka je Liza Gavrić, Avstrijka, poročena z jugoslovanskim komunistom Milanom Gavrićem. Liza izpolnjuje profesorjeve napotke, odreja, kaj vse je treba čez dan storiti z nami.

Profesor Gomes se mudi vsako jutro po celo uro v naših sobicah. Spremlja izid operacij na

meni in Krivicu in se pripravlja na novo operacijo. S koščkom kosti iz noge ali rebra mu namerava zakrpati lobanjo.

Mene otipava, obrača, ogleduje rano pod kolonom. Z roko iztisne polovico limone v njo — vitamini so, pravi, potrebni za obnovu tkiva.

Neko jutro pride po Pavla. Pavel že ve, za kaj gre, ve tudi, da napravi kirurg operacijo na glavi pri polni zavesti, brez narkoze. Za tisto malo moči, kolikor je ima, mu je korak odločen, ko odhaja iz naše sobe.

Čez dobro uro ga prineso nazaj na nosilih. Pogleda me in se nasmehne: »Čudno je bilo,« pravi, »toda ne strašno.«

Operacija se je posrečila. Pavle se že drugi dan počuti dobro in prosi Gomesa, naj mu dovoli oditi v mesto, na izprehod. Gomes mu ni dovolil. Toda proti večeru se Pavle obleče. Prigovarjam mu, naj ne krši profesorjevega nasveta. Pavle pa se zanaša na svojo odpornost. »Fant od fare sem,« pravi in odide. Vrne se čez nekaj ur, toda docela spremenjen. Bled, žalosten. Molče leže v posteljo. Vsi smo zaskrbljeni.

Pride prileten ranjenec, Italijan, kmet iz okolice Lago Maggiore, ki smo ga tako v šali imenovali po tem jezeru. Ta mož se je prišel vojskovat zoper Mussolinija, in sicer s svojim sinom, dvajsetletnim fantom. Sin je pri Belchiti padel zraven očeta, oče pa je bil nevarno ranjen v ramo. »Lago Maggiore« nam je kazal sinovo fotografijo. Vsi smo opazili, da je bil sin nekoliko podoben našemu Pavlu. In tako se je bil »Lago Maggiore« približal Pavlu. Vsak dan ga je po večkrat obiskal. Naučil se je pomagati mu govoriti, ker je imel Pavle poškodovan govorni center v možganih in je govoril zelo težko. »Lago Maggiore« pa ga je razumel na pol besede in nadaljeval svoje pripovedovanje, a Pavle je samo zadovoljno kimal z glavo, ker je hotel povedati prav tisto, kar je povedal »Lago Maggiore«. Tisti večer po prezgodnjem Pavlovem odhodu na ulico je »Lago Maggiore« pristopil k njegovi postelji. Pavle ga je gledal z žalostnimi očmi, molče. »Lago Maggiore« se je obrnil od njega, da bi skril solze. Odšel je iz sobe, pa se je kmalu vrnil in ponovno odšel. Pavle je jel govoriti nekaj nerazumljivega. Poklicali so dežurnega zdravnika. Zdravnik je telefoniral Gomesu na dom. Prišel je Gomes. Povedali smo mu, kaj se je zgodilo. Pojasnil nam je, da vsi znaki, predvsem pa izgovorjava, mehanično premikanje ustnic in jezika, pričajo, da gre za vnetje možganske opne v govornem centru.

Pavlova govorica je bila vsak trenutek močnejša, glasnejša. Oči so izgubile sleherni izraz. »Lago Maggiore« je vsak hip prihajal in odhajal. Bil je ves iz sebe. To je trajalo vso noč. Obe bolničarki sta sedeli v naši sobici. Gomes je prišel še dvakrat. Na njegovem obrazu ni bilo videti nade. Proti jutru je Pavle obmolknil. »Lago Maggiore« je stal zraven njega. Bolničarki sta zakrili Pavla tako, da ga nismo mogli videti. Stara Marija se je sklonila — zatislila mu je oči za vedno. »Lago Maggiore« je odšel iz sobe. Solze so mu tekle po neobritih licih in bradi. Drugič je bil izgubil sina.

Na pomlad me je Gomes premestil s tega oddelka v veliko sončno sobo, kjer je ležalo kakih trideset ranjencev. Začel sem se premikati — na berglah in sodelovati v družabnem življenju. Moj sosed je bil spet Stane Bobnar.

Družabno življenje se je bilo močno razvilo. Ustanovili smo diskusijske krožke po jezikovnih skupinah. Prirejali smo predavanja za vse — v španskem jeziku. Imeli smo tudi filmske predstave v veliki dvorani bolnišnice. Organizirali smo celo pevski zbor.

Obiskovale so nas organizacije iz mesta, večidel ženska mladina, pa tudi otroška organizacija, nekoliko podobna naši pionirski organizaciji. Nosili so nam darila: knjige, pomaranče, cigarete. Za ranjence, ki so lahko za silo hodili, je mladina organizirala izlete v okolico.

Iz tistih časov se živo spominjam pogovorov s španskimi borci. Ko smo bili na fronti, še nismo dovolj znali njihovega jezika, pa tudi malo je bilo priložnosti, da bi se družili z njimi, ker smo bili razdeljeni v bataljone po narodnosti. Kakor pa so bili v naših brigadah povsod Španci, tudi celi španski bataljoni, tako je bilo tudi tu, v bolnišnici za internacionalce, vse polno Špancev. Vsi, ki so bili ranjeni in vključeni v internacionalne brigade, so prihajali v to bolnišnico za internacionalce.

Med internacionalci je bilo malo takih, ki so gladko govorili španski. Meni pa je šla španščina zdaj že kar dobro. Ker sem znal že prej italijanski in francoski, mi je bilo vsekar lažje naučiti se tega jezika. In tako so se Španci dostikrat zbirali okrog moje postelje in mi pripovedovali o svojem življenju. Bili so skoraj sami kmečki fantje. Spominjam se njihovega pripovedovanja o tem, kako težko jim je bilo spriču vpliva Katoliške cerkve in njene vloge v življenju kmetov. Razen zemljiškega gospoda, ki mu je bilo treba plačevati najemnino, dajati del pridelka in gotovino, jim je mnogo odvezemala tudi Cerkev. Fant pripoveduje o tem, da sta morala njegov brat in bratova nevesta delati in varčevati celih dvanaest let, da sta prihranila toliko denarja, da sta plačala duhovniku za poroko. Če je kdo v družini umrl, je bila taksa za pogreb tako visoka, da se je zadolžila vsa družina, ki se potem več let ni mogla rešiti dolgov.

Iz teh pripovedovanj sem spoznal, od kod ta gonja v katoliškem tisku širom po svetu, da je republika protikatoliška in da v Španiji preganjajo Cerkev. Ranjenci mi pripovedujejo, da se je tisti dan, ko se je razširila vest, da je reakcionarna vlada v Madridu padla, začela v njihovi vasi revolucija s tem, da so napadli duhovnika in ga obesili na cerkvenih vratih.

To so bili preprosti ljudje. V glavnem nepismeni. Ne samo nepismeni, marveč tudi s tako malo znanja o svetu in ljudeh, da smo dostikrat kar strmeli, ko smo slišali kako vprašanje ali kako trditev.

Spominjam se Španca, ki mi je pripeljal nekega tovariša internacionalca k postelji in me prosil, naj mu prevajam, ker se ne more sporazumeti z njim. Vprašam tistega interna-

Zastava Cankarjeve čete, ki je bila v sklopu Mednarodnih brigad

cionalca, od kod je doma, in iz nekaj besed zvem, da je Madžar. Madžarski pa ne znam in pravim, da ne morem tolmačiti, ker ne razumem njegovega jezika. Španec pa se čudi in pravi: »Tovariš komisar, nekaj bi te rad vprašal. Rad bi, da mi pojasniš, kaj pomeni to, kar sem slišal, namreč, da se, odkar imamo republiko, ne suče več sonce okrog zemlje, marveč zemlja okrog sonca.«

Na fronti so potekale velike operacije. Srdita je bila zlasti bitka za Terual. Takrat so sredi zime pripeljali v našo bolnišnico mnogo ranjencev, še več pa je bilo borcev z zmrznjenimi rokami in nogami, ki so jim jih pozneje amputirali.

Medtem je padla Asturia. Toda glavni del republikanske Španije je ostal nedotaknjen. Zdaj pa se začelja ofenziva po dolini Ebra. Tam, kjer smo mi v ofenzivi za Belchite skušali prodreti proti severu, tam pritiskajo francosci proti jugu. Njihovo gibanje po dolini Ebra je čedalje hitrejš.

Na dvorišču naše bolnišnice visi na zidu zemljevid Španije z zastavicami, ki kažejo položaje na fronti. Vsako jutro se zbiramo in gledamo, kako se fronta na tem mestu, v dolini Ebra, polagoma približuje morju. Republiko bi torej utegnili presekati na dvoje. Mi pa smo v južnem delu odrezani od francoske meje. Evakuacija po morju bo težka. Španska mornarica je okrnjena, praktično je ni več. Na morju so gospodarji Mussolinijeve podmornice.

Kaj bo z nami?

V bolnišnici je vse razburjeno. Nekateri govorijo o tem, med njimi zlasti Karlo Mrazovič, da bomo formirali gverilske enote. Če se bodo francosci približali Murcii, pojdemo v hribe in gozdove, kjer bomo nadaljevali vojno.

Druga teza, ki je prav tako imela mnogo zagovornikov, in med njimi sem bil tudi jaz, je bila ta, da se bomo branili v bolnišnici. Zadnje dni bo nastala v mestu panika, založili se bomo z orožjem, kolikor ga nam bo srce poželelo, potem pa se bomo zabarikadirali v bolnišnici. Zaboje ali vreče s peskom bomo naložili na okna, mitraljeze in topič, če ga bomo

kje staknili, pa postavimo na streho. In borili se bomo do zadnje kaplje krvi.

Pozneje mi je šinila v glavo misel, da smo se bržkone opredelili po tem, kakšni smo bili ranjenci. Mrazović je bil ranjen v roko in v glavo, noge pa so mu bile zdrave. On in njemu podobni so se seveda ogrevali za gverilo, tisti, ki smo bili ranjeni v noge, pa smo bili bolj za to, da bi padli tam, kjer smo bili, brez upanja, da bi se mogli z ranjenimi nogami gibati in komurkoli koristiti, razen da bi bili v breme tistim, ki bi šli v gverilo. Mrazović mi je sicer obljubljal najboljšega mezga, kar jih bo našel, samo da bi odšel z njimi. Toda to ni mnogo omajalo moje odločitve.

Toda vse to ni bilo potrebno. Nekega večera okrog osmih je prišlo povelje, naj zapremo vsa vrata. Nihče več ne sme iz bolnišnice. Med nami je nastala zmeda. Da ne gre morda za izdajstvo? Morda nas hoče kak zakamufliran fašist v komandi mesta izročiti francoscem in tako rešiti svojo kožo. Zdravnik internacionalcev pa nam je povedal, da gre za evakuacijo. Začela se bo opolnoči. Vsi naj bomo pripravljeni in zbrani na dvorišču. Za ranjence, ki ne morejo hoditi, bo na razpolago dovolj nosačev.

In res. Okrog polnoči so nas spravili v ambulančne kamione in odpeljali na železniško postajo. Tam so nas naložili v živinske vagonne s slamo na tleh. Vlak je odpeljal proti severu.

Drugo jutro navsezgodaj smo bili že precej daleč. Bližali smo se tisti kritični točki, kjer je železniška proga speljana čez reko Ebro blizu morja. Nekje daleč so grmeli topovi. Nenadoma so priletela nad nas lovska letala, ki so nas mitraljirala. Vlak se je ustavil. Nekaj fantov je poskakalo iz vlaka. Nekateri so se vračali, drugi so ostali zunaj. V vlaku je bilo tudi nekaj novih ranjencev. Letala so odletela in vlak je odpeljal naprej. Čez eno ali dve uri pa se je spet ustavil.

Kaj se dogaja? Prislunhemo. Grmenje topov je čedalje močnejše, bliža se. Pride vest, da fašistična artilerija že tolče tudi tisti železniški most, ki bi moral čezenj voziti naš vlak.

Pozneje pride spet nova vest: most bi lahko držal vagonne, za lokomotivo pa je prešibak. Rešimo se torej lahko tako, da nas ena lokomotiva potisne na most, druga pa nas potegne na drugi strani z mostu. Toda to je treba organizirati. In to bi trajalo morda uro, morda dve. Nam se zdi, da traja to neskončno dolgo. Naposled smo le opazili manever lokomotive, ki nas je potiskala od zadaj. Tako smo se znašli na na pol porušenem mostu. Vlak stoji sredi reke. Teko minute, nam pa se zde ko ure. Nazadnje nas lokomotiva na drugi strani potegne z mostu. V bližini je železniška postaja Tortosa, že do tal porušena.

V Kataloniji smo, v tistem delu republikanske Španije, ki ima skupno mejo s Francijo.

S fronte prihajajo neugodne vesti. Fašistična ofenziva je presekala republiko na dvoje. Zveza je očitvidno upostavljena samo začasno. Iz tujine prihaja malo novega orožja.

Zvemo, da bomo evakuirani v Francijo kot nesposobni za vrnitev na fronto. Evakuacija je predvidena kmalu, čez nekaj tednov.

Najprej smo se znašli v vasi Mataro. Spravili so nas v cerkev, edini večji prostor v vasi. Tudi drugih naših je mnogo.

Med nami je tudi Francoz — bivši komandant francoskega bataljona naše brigade Gabriel Faure. Izgubil je vid. Krogla mu je prebila obe očesi. Dodelili so mu posebno bolničarko, ki ga spremlja po mestu.

Kmalu so nas premestili v Sagaro, nekoliko bolj severno. To je letovišče na morski obali.

V vilah in vrtovih — v avgustu smo, leta 1938 — se razvija politično in kulturno življenje. Prirejamo predavanja o Španiji, o njeni zgodovini, o tej naši vojni, o fašizmu in nevarnosti svetovne vojne, o ZSSR.

Največ Jugoslovanov je v vili zraven naše V njej je tudi starešina Veljko Vlahović. V tej vili imajo najboljši red in največjo čistočo. Njihov stenčas je najboljši. In najlepši. Okrasi ga z risbami in dekoracijami arhitekt Gašparac.

Veljko je uvedel vzoren sistem nagrajevanja in kaznovanja — s cigaretami. Tisto, kar jim gre, prejemajo kolektivno. En del se razdeli med vse enako, drugi pa ostane kot sklad za nagrade. Nagrajuje se redoljubnost, sodelovanje pri skupnih opravilih. Disciplinski prestopki pa se kaznujejo tako, da kaznovani ne dobi cigaret ali pa gre pol cigarete v skupni sklad.

Cigareta je zlato. Imamo jih tako malo, da kadimo dostikrat eno cigareto trije — ves dan. Tretjino cigarete, povito z listkom papirja v tenko, toda dolgo cigareto, kadimo skupaj po zajtrku, drugo tretjino po kosilu, tretjo pa po večerji.

Že drugič nas je obiskal Juan Negrin. Tokrat se utegne obširneje pogovarjati z večjo skupino ranjencev. Govori o tem, koliko orožja dobiva Franco iz tujine (od Hitlerja in Musolinija), republika pa zelo malo. Republikli primanjkuje predvsem letal. Vse, kar je prišlo od zunaj, so ruska lovska letala »čato«, pa še teh je premalo. Če bi vsak izmed nas potem, ko se vrne v svojo ali pride v kako demokratično deželo, ki mu bo nudila zavetišče, poslal odonod po eno letalo, bi mnogo pomagal...

Bliža se čas evakuacije. Dele nam civilne obleke. Uniforme in vse, kar spominja na špansko vojno — pištole — kdor jo ima, — fotografije, dokumente — vse moramo oddati. Nekateri se upirajo. Edo Jardas protestira — to je njegovo, menda ima pravico do bedne uniforme. Vrača se v Kanado. Zakaj bi se tam na zborovanjih za pomoč španski republikli ne pojavil v uniformi republikanskega oficirja? Ivan Kolar, rudarjev sin, Slovenec iz severne Francije, ki piše pesmi o republikli, se strinja z Jardasom.

Toda nič se ne da napraviti, vse je treba oddati, in kot civilisti vstopimo v vlak. Kmalu bomo na meji. Naši tovariši, srečnejši od nas, pa nadaljujejo borbo. Republike same bržčas ni več moč rešiti, brani pa se lahko še dolgo in kdo ve — morda pa bo le nastal preokret v evropskem in svetovnem merilu. A mi tega ne bomo dočakali tu, med Španci...

Razstava »Žena in otrok v Auschwitzu«

OB 17. obletnici osvoboditve koncentracijskega taborišča v Auschwitzu so konec meseca januarja letos odprli v Varšavi razstavo »Žena in otrok v Auschwitzu«. Že naslov pove, da razstava prikazuje predvsem usodo žena, ki jih je nacistična komanda taborišča ponižala na stopnjo živali, in usodo otrok, ki so morali umreti in zgoreti v krematorijih — zato, ker so bili otroci ... To je dokumentarna razstava originalnih, večidel na skrivaj posnetih fotografij, ki prikazujejo najstrašnejše poglavje v zgodovini nacističnega nasilja. Razstavo so pripravili bivši interniranci tabori-

šča, člani Združenja borcev za svobodo in demokracijo, ob pomoči muzeja v Auschwitzu.

Razstava sovпада tudi z 20. obletnico ustanovitve ženskega taborišča v Auschwitzu. Prvi transporti žensk so namreč prispeli v Auschwitz v aprilu leta 1942. To so bile Nemke, ki so jih pripeljali iz Ravensbrücka. Za njimi so začele prihajati Slovakinja, Holandke, Francozinje, Zidinke in Poljakinje. Prve interniranke so namestili v bloke 1 do 10, meseca maja pa so ustanovili posebno žensko taborišče.

Meseca avgusta 1942 so ženske premestili v Birkenau, v sektor B-Ia. Sem so poslej pri-

hajali transporti žensk in otrok iz Sovjetske zveze, Češkoslovaške, Jugoslavije, Grčije, Italije, Madžarske in drugih okupiranih dežel. Meseca maja 1943 se je žensko taborišče razširilo tudi na B-Ib.

Proti koncu decembra 1944 so začeli nacisti taborišče evakuirati, ker se je bližala Rdeča armada. Ženske so pošiljali v Ravensbrück, kjer so morale delati v nemški oboroževalni industriji.

Generalna evakuacija pa se je začela 17. januarja 1945: ženske so morale peš na daljno pot proti zahodu. Na tej strašni poti jih je nešteto umrlo — tik pred svobodo.

Skupina internirancev in internirank iz taborišča Auschwitz-Birkenau po osvoboditvi (v začetku marca 1945). — Dne 17. januarja 1945 so začeli Nemci vsled prodiranja Rdeče armade evakuirati taborišče in goniti jetnike in jetnice proti zahodu. Ker se jim je hudo mudilo, niso evakuirali vseh jetnikov in jetnic; tako jih je ostalo nekaj — to so bili večidel bolniki, nesposobni za hojo — v taborišču, med njimi tudi več Slovencev in Slovenk. V tistih dneh je nastala ta fotografija, kjer vidimo v ospredju (s palico v roki) tovariša Jožeta Bradača iz Ljubljane

»Žandar Evrope« spet straši človeštvo

Ozrimo se malo nazaj! V novembru leta 1918, po prvi svetovni vojni, se je Nemčija znašla poražena, z razbito vojsko in v silni gospodarski stiski. Ljudstvo je zajel globok defetizem, tako da ni več maralo slišati ne o vojni ne o vojski. Strašna šola ga je stala dva milijona mrtvih in štiri milijone ranjenih. Vojna je prinesla zaslužek le kapitalistom, zlasti pa velikim industrialcem, kakršni so bili Krupp, Reusch-Stinnes, Roschling in drugi, ki so imeli v rokah pretežni del finančnih sredstev drugega rajha. Ti in nerazpuščen glavni stan nemške vojske so začeli prvi podžigati duha revanšistične politike, ki je polagoma in sistematično utiral pot drugi svetovni vojni.

Vodilne pruske veličine so potem začele na vse načine preobračati klavzule versajske pogodbe. Poskrili so rešeni vojni material, ustvarjali nadaljnje zaloge in ustanavljali urade za »znanstveno« raziskovanje. Začeli so izkoriščati nasprotja med zavezniki in poudarjali »nevarnost«, ki jo je predstavljala mlada sovjetska država. Že leta 1919 se je nekdanji glavni stan nemške vojske trudil, da bi rešil propada militarističnega duha v državi. Organizirali so vključevanje poklicnih oficirjev v posebne delovne komande (Arbeitskommandos), vladna propaganda pa je neutrudno razširjala laži o vzrokih poraza. Težka industrija ni bila uničena; nemoteno se je mogla pripravljati za izdelovanje orožja, kar je bila prepovedovala mirovna pogodba. Velekapitalist Günther Quant je leta 1937 lahko zapisal: »Ko je Führer prišel na oblast, smo mu dali na voljo podjetje, v katerem je bilo možno takoj začeti s proizvodnjo orožja v velikih količinah.«

Mimo tega so zavezniške vlade leta 1920 privolile v ustanovitev Reichswehra. Teoretično je to armado predstavljalo 100.000 vojakov in 4000 oficirjev. Ker pa število podoficirjev ni bilo odrejeno, je vrhovni poveljnik general von Seeck izkoristil priložnost in jih imenoval kar štirideset tisoč. V pretežni večini so to bili nekdanji oficirji. Vrhovno poveljstvo je posvetilo največjo skrb tudi lokalnim milicam, nacionalističnim združenjem in ostalim polvojaškim organizacijam, ki so vzgajale svoje člane s pomočjo osebja iz Reichswehra. Kaiser-Wilhelmov inštitut je bil središče

raziskav, ki so služile za odkrivanje novih vrst orožja in za proizvodnjo na tekočem traku.

L. 1935 je bila ustanovljena Wehrmacht. Njena osnova so bili elementi, ki jih je Reichswehr skrbno in dolgo pripravljala za novo vlogo. Ko je Hitler uvedel še splošno vojaško obveznost, je Nemčija razpolagala z orodjem za revanšo. Štiri leta pozneje se je kopenska vojska povzpela na približno sto divizij s 1.700.000 možmi in 24.000 oficirji. Imela je najmodernejšo oborožitev in mogla računati na pomoč 500.000 članov polvojaških organizacij. Zračne sile so razpolagale že s 4000 odličnimi letali, mornarica pa je imela sicer samo 315.000 ton brodovja, ki pa je predstavljalo višek tedanje tehnike. Upoštevajmo še ideološko vzgojo in vohunsko mrežo, pa nam bo razumljivo, zakaj je Hitler mogel računati, da bo zavojeval svet.

Most med Hitlerjevo in Adenauerjevo politiko

Druga svetovna vojna je trajala šest let. Na dan 8. maja 1945 je bila Nemčija ponovno poražena. Šest milijonov in šest sto tisoč Nemcev je obležalo na bojiščih ali pod ruševinami. To pot ni izostalo uničenje večine tovarn. Prebivalstvo je še huje preklinjalo tiste, ki so ga pahnili v nesrečo.

Pogoji za sklenitev premirja (mirovna pogodba še ni bila podpisana) so bili zelo trdi. Jaltski sporazum (11. februarja 1945) vsebuje med ostalim naslednje zahteve: Razdelitev Nemčije na tri (kasneje na štiri) zasedbena območja, po-

polno razorožitev, uničenje militarizma in nacizma, razpustitev glavnega stana vojske, uničenje vojaške opreme in nadzorstvo nad celotno industrijo. V potsdamskem sporazumu (2. avg. 1945) pa najdemo še člen, ki govori o prepovedi zaposlitve v javnih in poljavnih službah za vse aktivnejše člane nacistične stranke. Toda vsi ti ukrepi so bili zaman. Kljub trenutni zmešnjavi niso mogli preprečiti zahtev po ekspanziji, ki so jih vladajoče nemške kaste nadalje gojile. Komaj nekaj dni po kapitulaciji je admiral Doenitz nakazoval smernice nove politike in položil duhovni most med Hitlerjevo in bodočo Adenauerjevo politiko, rekoč: »... Razumljivo je, da bomo morali odslej korakati vstric z zahodnimi silami in sodelovati z njimi, če hočemo Rusom iztrgati našo zemljo. Naša poglavitna naloga pa je, da posvetimo vse svoje skrbi najbolj dragoceni dediščini nacionalnega socializma, t. j. naši enotnosti...«

Pod sodelovanjem z zahodnimi silami je treba razumeti protisovjetsko politiko, s katero je že Hitler prikrival svoje resnične namere. Reakcionarni krogi na Zahodu niso več potrebovali sovjetske vojske, pač pa zaveznika, ki bi zaviral »komunizem« na pohodu v Evropo. Še pred koncem vojne jim je bilo jasno, da pomeni poraz Nemčije poraz žandarja Evrope. Zunanja politika Združenih držav Amerike si je prva zadela nalogo, obnoviti nemško vojaško moč. Radi ali neradi, angleški in francoski politiki so jim morali slediti. Revanšistična politika je začela dobivati realno osnovo.

V treh zahodnih zasedbenih območjih so hitro obnovili industrijski potencial. Materialni in moralni sledovi poraza so morali biti čimprej izbrisani. Po zaslugi iste politike so Nemci polagoma dobivali državno samostojnost, ki je bila prvi pogoj za obnovo ekonomskega in za njim še vojaškega potenciala. Spet so se spretno sukali med paragrafi obeh medzavezniških sporazumov in izkoriščali anglo-ameriški strah pred komunizmom

Med II. svetovno vojno so nemški nacisti po vsej Evropi razpeli vešala

Ozadje nemškega »gospodarskega čudeža«

Američani so enako kot po prvi svetovni vojni spet investirali velikanske vsote v zahodnonemško težko industrijo in kršili jaltski ter potsdamski sporazum, namesto da bi izvajali dekartelizacijo. Med velikimi investitorji iz leta 1948 naj omenimo družbe General Motors, General Electric in Morgan. Francoska in britanska vlada se nista protivila. »Prej ali slej se bomo morali pomeriti z Rusi,« je rekel P. Schaeffer, podpredsednik ameriške parlamentarne delegacije v Berlinu decembra 1948. »Čas dela za Ruse. Pripravljeni smo. Industrija Zahodne Nemčije bo pravočasno obnovljena, da bo mogla odigrati svojo vlogo pri preizkušnji sil...« (Der Tag, 1948).

Vzpon je bil naravnost neverjetno nagel. Dne 1. decembra 1946 sta bili združeni ameriško in britansko zasedbeno območje (francosko pa avgusta 1948). To je bil zarodek zahodnonemške države. Izvoljen je bil prvi parlament, imenovana začasna vlada in ustanovljena oborožena tovarniška policija, ki je v letu 1951 štela že 140.000 mož. Julija 1947 je bil podpisan sporazum o pristopu k Marshallovemu planu, kar pomeni tudi konec dekartelizacije. Nemška industrija je prejela v razdobju

1945—1950 od ZDA pomoč v višini 3093 milijonov dolarjev. Oktobra 1949 je Zahodna Nemčija postala član O. E. C. E. (Evropske organizacije za gospodarsko sodelovanje). Članstvo v Evropski skupnosti za premog in jeklo (1952), v Evropski gospodarski skupnosti (1957) in potem v Euratomu zaključuje vrsto gospodarsko političnih paktov, na katere je vezan Bonn. Ni čuda, da se je

zahodnonemški velekapital tako hitro postavil na noge. Leta 1960 je razpolagalo sedemnajst monopolističnih skupin z 80 % kapitala v svoji državi! Če pri tem upoštevamo še ceneno delovno silo dvanajstih milijonov vzhodnih beguncev, bomo lahko razumeli pravo ozadje »gospodarskega čudeža«.

Zastrupljanje javnega mnenja

Rastoča gospodarska moč Zahodne Nemčije ne predstavlja samo postopnega prevladovanja nad ostalimi partnerji, ampak tudi enega od zunanjih vidikov borbe za nadvlado v Evropi. Sedemnajst let po vojni ni več opaziti materialnih sledi poraza. Zdaj se bonnski politiki trudijo, da bi dokončno izbrisali še moralne posledice. Napeli so vse sile, da bi bile pozabljene strahote nacistične vojne, kar bi omogočilo nadaljnji razvoj irendentizma za revanšo.

Videli smo, da so zahodni zavezniki hoté zanemarili industrijsko decentralizacijo. Isto velja za denacifikacijo.

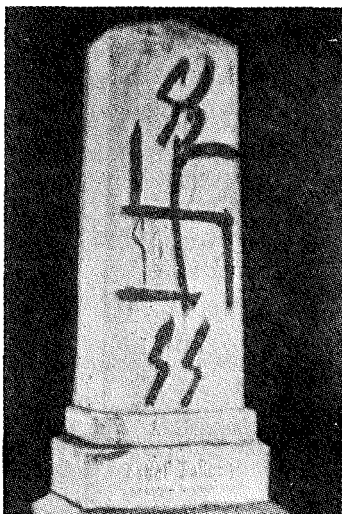

Nemci po porazu

Samo 806 izmed 80.000 vojnih zločincev je bilo obsojenih na smrt v zahodnih sektorjih. Zaradi svetovne javnosti so bili odstranjeni z vodilnih položajev samo najbolj kompromitirani nacisti. Vendar je bila čistka kaj kratkotrajna. Po letu 1947 se je »žrtvam« ponovno nasmehnila sreča. Iz zaporov so prihajali pomilošчени zločinci, na stara mesta so se vračali politiki, diplomati (Von Pappen je prejel od Pija XII. visoko cerkveno odlikovanje), sodniki itd. Danes imajo v rokah vse vodilne funkcije.

Zdaj je v polnem teku izvajanje psihološkega pritiska na množice. Na izkušnjah odlično izvežbanega Goebbelsovega aparata sloneča propaganda je naperjena proti »komunizmu« in »sovjetski nevarnosti«. Po šolah, radiu in kinematografih neprestano gonijo staro pesem in potvarjajo zgodovino. Več kot 30 % denacificiranih učiteljev in profesorjev je bilo rehabilitiranih v letu 1956. Med leti 1945 in 1947 izdane šolske knjige omenjajo grozote hitlerjevskega režima, toda zdaj je izginila iz njih vsaka sled. Več kot štiri sto šolskih časopisov dobiva vladno podporo, ker objavljajo oglase, ki vabijo mladino v *Bundeswehr*. Brošure *Landwehrhefte*, ki izhajajo v dvajsetmilijski nakladi letno, prikazujejo Hitlerjeve vojake kot branilce civilizacije. V letu 1955 je izšlo kakšnih sedem sto militarističnih del s podpisi nacističnih generalov. V njih ni govora o resnični odgovornosti za katastrofo. Edini krivec je Hitler, ki ga slikajo kot izoliranega poedinca brez zveze z domačo veleindustrijo. Feldmaršal von Mannstein je zapisal: »... Hitler ni imel nobenih vojaških izkušenj... Samovoljno si je prilastil vlogo vrhovnega poveljnika... Ni poslušal nasvetov svojih oficirjev in se uprl pravočasnemu umiku čet...«

Zaradi potvarjanja zgodovine mladi Nemci ne vedo ničesar o resnici. Nič čudnega ni, da pišejo takole v svojih šolskih nalogah: »Hitler je bil zelo slaven in strog mož, toda

Zdaj že spet rišejo kljukaste križe in druge nacistične simbole ter z njimi oskrunjujejo spomenike padlih protifašističnih borcev

bil je zvezni kancler.« — »Hitler je dal ljudstvu zaposlitev in ukazal zgraditi avtomobilske ceste.« — »Žid ima temne lase in oči. Nima iste vere kot mi.« — »Židje imajo kljukast nos in vznakaj obrnjene nosnice.« (Socialdemokratski *Vorwärts*).

Po podatkih *Daily Mirrorja* (13. jan. 1960) 51 % nemških dijakov ne ve, kdo je kriv za ugonabljanje Židov, 14,2 % jih ni dalo odgovora, 25,2 % pa jih je izjavilo, da so si tudi Židje sami krivi. Mladina seveda misli, da je njihova domovina leta 1945 bila žrtev krivičnega nasilja. Zato nudi kaj ugodna tla za vojnohujskaško politiko.

Nekaj več kot dvanaest milijonov Nemcev, ki so jih izgnali iz Vzhodne Evrope na podlagi potsdamskega sporazuma, hvaležno sprejema vase ideje o revanši. Voditelji njihovega *Bund der Vertriebenen* (Zveza pregnancev) so sami izbrani nacisti. Vsi skupaj so trdno prepričani, da se bodo kmalu vrnil na Poljsko, v Sude, v Banat in v Vzhodno Prusijo. »Storili bomo vse, kar je v naši moči, in šli do konca. Poudarjam, da bomo šli do konca, da bomo vztrajali, do-

kler nam ne bodo vrnil po Sovjetih zasedenega ozemlja« (Von Brentano, *Bayerische Volks-Echo*, 8. marca 1952). Podobno vlogo odigravajo bojevniška društva. Lani jih je bilo že preko tisoč dve sto. Večina jih je združenih v *Ring der deutschen Soldatenverbände*, ki na ta način duhovno vodi 300.000 članov. Ta zveza je nastala v letu 1957 na pobudo nacističnih generalov, kot je n. pr. esesovec Hausser. Njene organizacije so rezervoar *Bundeswehra* in zatočišče vojaških tradicij.

V letih 1952—1958 je bilo predvajanih 224 vojnih filmov, ki glorificirajo nemško vojsko in prikazujejo sovjetsko kot hordo barbarov. Notranje ministrstvo je izdalo odlok, da morajo biti označene na vseh zemljevidih meje iz leta 1937 (16. dec. 1953).

Ni težko naštetati množico podobnih primerov počasnega zastrupljanja javnega mnenja.

Bundeswehr

Kljub izrecni in jasni prepovedi v obeh sporazumih se Zahodna Nemčija legalno obožuje že od leta 1954 (Pariški sporazum, 23. okt. 1954). Dne 12. novembra 1955 je obrambni minister Theodor Blank prisostvoval prisegi prvih sto in enega vojaka, med njimi tudi Heusingerja in Speidela. Osnovno ogrožje *Bundeswehra* je tvorilo 9000 višjih in 31.000 nižjih oficirjev ter 115.000 podoficirjev in prostovoljcev.

Po pariškem sporazumu dovoljene divizije s klasično oborožitvijo so bile preveč okorne, da bi mogle ustrezati revanšističnim načrtom. Franz Joseph Strauss, Blankov naslednik, je izjavil, »da ne misli dobavljati pehote ameriški atomski konjenici«. In kaj je dosegel?

V letu 1960 je Zahodna Nemčija razpolagala z naslednjim številom: 140 generalov oz. z enim na 1214 mož; z 20.621 oficirji oz. z enim na 8,2 mož; s 85.256 podoficirji oz. z enim na 1,9 mož; s 170.000 vojaki. Med 23.000 oficirji je bilo lani samo 6000

mladih, kar pomeni, da jih je 17.000 prišlo iz Hitlerjevih šol. Pripominjamo, da je začetna Hitlerjeva *Wehrmacht* štela samo tisoč oficirjev več kot sedanja vojska. Takšni kadri dopuščajo možnost, da Zahodna Nemčija samo v nekaj dneh vzpostavi armado 54 divizij! Mimo tega ne pozabimo, da je 40 % oficirjev in podoficirjev doma iz vzhodnih zasedenih ozemelj.

Dne 26. novembra 1956 je omenila revija *Die Welt* Erhardov sestanek v Kölnu s predstavniki šestnajstih monopolističnih trustov. Sklenili so, da bo Zahodna Nemčija izdelovala orožje predvsem v lastnih tovarnah. Daimler-Benz v Stuttgartu odkrito proizvaja oklopna vozila. Lani je *Bundeswehr* imela že 10.500 goseničarjev in 40.000 vozil s kolesi. Vendar so te le minimalne številke. Tudi to jih še ne zadovoljuje. Aprila 1959 je Strauss izjavil: »Brez atomskega orožja je *Bundeswehr* brez moči. Na naši meji je Sovjetska zveza...« Septembra 1960 je sam Adenauer dejal, da je tepec, kdor bi odrekal Zahodni Nemčiji atomsko orožje (Agencija *Reuter*). Poveljstvo Atlantskega pakta mu je pritrdilo. Sicer pa jih Nemci niso kdove koliko moledovali. Požvižgajo se na kontrolo tudi pri izdelavi raketnih izstrelkov. Predstavniki Instituta za raketno tehniko je potrdil, da raziskav niso prekinili niti v prvih povojnih letih. Javna tajnost je, da so nemški strokovnjaki bili zraven pri atomskih poskusih v Colomb-Becharju.

Družba I. G. Farben se trudi z izdelovanjem novih vojnih plinov in strupov, podjetje Stolzenberg v Hamburgu pa se navdušuje za bakteriološko vojno.

Zračne sile (*Luftwaffe*) so si pomagale z nabavami v tujini, največ pa z licenčno proizvodnjo. Čez deset let bodo najmočnejša zračna armada v Evropi, tako po proizvodnji kot po kapacitetah.

Vojna mornarica je imela oktobra 1960 sicer le 24.000 mož, ki pa jih bo kmalu mnogo več. General Norstad, poveljnik sil Atlantskega pakta, je potrdil, »da bo dostojno od-

igrala svojo vlogo na Baltiku« (avgusta 1960). Po krivdi Angležev je njena nosilnost še vedno omenjena, toda ne smemo pozabiti, da ladjedelnice lahko izdelajo po en milijon trgovskega ladjevja vsako leto. Zahodna Nemčija ima zdaj že pet milijonov ton trgovskega ladjevja.

*

Neki zahodni novinar je čisto mirno zapisal, »da bo nemška vojska v najbližji prihodnosti najmočnejša sila v Zahodni Evropi«. Kakšne so v resnici perspektive?

Kar se tiče vojaških efektiv, se zahodnonemška vojska lahko razvije v rekordnem času. Nekdanja *Reichswehr* s sto tisoč možmi je po letu 1933 v neverjetno kratkem času postavila na noge strahotno *Wehrmacht*. Zdaj je to še lažje. Neizčrpen rezervoar so pripadniki tistih 1200 bojovniških organizacij. Mnogo je tudi vojaških šol: šola za generalštabne oficirje treh rodov v Hamburgu; šola za oklopne enote v Münsterlagerju, v kateri se izobrazijo letno po 5400 oficirjev in podoficirjev; šestnajst oficirskih in podoficirskih šol; šola za psihološke akcije; šola za jezike; šola za zveze in promet; šola za vojaško administraci-

jo; dvanajst letalskih šol in sedem mornariških šol.

Zahodnonemška vojska v resnici razpolaga s 30 divizijami in 6 armadnimi zbori, čeprav na Zahodu tega ne priznavajo. Za sedanje razmere mnogo preveliko število vodilnih vojaških kadrov in šol ter industrijski potencial dopuščajo popolno remilitarizacijo v najkrajšem času. Nemški vojaki živijo v zavesti, da je njihov cilj na Uralu. Centrala za psihološko vojno, ustanovljena (raje: obnovljena) v letu 1958, vse bolj in bolj vztrajno ponavlja refren o »sovjetski nevarnosti«. o »neizbežni« vojni in o vodilni vlogi Nemčije v Evropi.

Nacist Heusinger je zdaj poveljnik kopenskega dela atlantskih sil. Kot pošasten polip steguje nemška vojska svoje lovke po Evropi. Nemški imperializem bo kmalu sposoben zlepa ali zgrda potegniti svoje partnerje v novo svetovno katastrofo. Gospod Franz Joseph Strauss je povedal sodelavcem: »Ko bo naša vojska spet stala na lastnih nogah, se bomo po nemško pogovarjali s kremeljskimi fanatiki in z zavirači naše oborožitve. Jim bomo že pokazali, kdo je pravi gospodar Atlantskega pakta!«

Taka so dejstva o Zahodni Nemčiji in Bundeswehru, zato ni nič čudnega, da nacističnim elementom spet rastejo peruti in da si upajo oblasti v Zahodni Nemčiji pokazati tudi z dejanji, kako sovražijo svobodoljubne narode...«

Podoba revanšizma, ki zastruplja v Zahodni Nemčiji staro in mlado generacijo

Predrag Jeftić- *Dragan*

NE VEM, koliko je napisanega o narodnem heroju Draganu, ki je name napravil tolikšen vtis, da me vest že precej časa priganja, naj vendar že spregovorim o njem. Mene samega je osupnilo, da izvira tako močan spomin iz kratkega razdobja enega meseca — decembra 1942, ko sem bil pod njegovim poveljstvom.

V Gubčevo brigado sem prišel v ranem jutru 7. ali 8. decembra 1942 iz Zapadno-dolenjskega odreda, ki je tedaj zimoval v dolini Mirne, neke pod Bukovim vrhom.

V neki hribovski vasi, vzhodno od Trebnjega, smo se za »dobro jutro« takoj po prihodu v brigado postrojili v dve vrsti in nekaj čakali. Pred naš zbor je stopil komandant visoke postave z rahlo zagorelim obrazom južnjaškega temnega nadiha. Njegove, ne najbolj temne oči so zaupljivo preletele naše obraze, in potem, ko je pozdravil, se je sam neprisiljeno prilagodil vojaški drži in začel klicati naša imena.

Njegov nastop je vzbujal zanimanje. Zaradi njegove kučme in nekoliko pretežkih črnih brkov se mi je ustvarjal privid Matije Gubca. Toda njegova čista obleka, zlikane vojaške oficirske hlače, posebno pa popolna vojaška samozavest, ki je med nas širila blagodejno zapiranje vanj, vse to ni niti najmanj spominjalo na kmečko naravo. Tehtal sem tudi njegov glas in njegovo spoznavanje novih borcev. Čutili smo njegov tovariški odnos že v tem prvem

zboru, kajti vsakogar je pogledal, ko ga je po odzivu našel, kot bi hotel reči: »Zdravo! Zdaj smo skupaj in drug ob drugem se bomo borili — mar ne?«

To nemo in bodrilno vprašanje mi je bilo dokaj neprijetno, ker se še zmeraj nisem čutil dovolj vojaka. Prav nič nisem poznal vojaške vede, saj niti vojaščine nisem bil odslužil. Po prvih trenutkih v brigadi sem takoj spoznal, da v odredu tak, kot sem bil, nisem posebno kvaril povprečja, v brigadi pa se lahko pokaže, da sem v primerjavi z drugimi zelo slab vojak. V tem komandantu sem zaslučil dobrega vojskovodjo, komunista, tovariša in človeka. Sklenil sem, da si bom pridobil lastnosti pravega vojaka in se v boju tako močno povezal z vsemi ostalimi, da ne bi bilo nikoli moč grajati mojega zadržanja.

Moralo je biti še isti ali pa naslednji dan. Komunisti smo imeli sestanke po četah. Našega se je udeležil tudi Dragan. Njegova razlaga je prešla na področje vojaške vede. Ni govoril o potrebnem pogumu, temveč, kako naj akcijo izvedemo. Predlagal je, da se pred zborom vsi komunisti prijavimo kot bombaši. Ta sklep smo sprejeli enodušno. Dragan je dejal, da pomeni velik neuspeh izgubiti borca. Boriti se moramo tako, da sovražniku prizadenemo čim večje izgube, a sami jih ne bi smeli imeti.

Tako filozofijo smo že naslednjo noč potrdili s sijajnim primerom zmagovitega boja z

belogardistično postojanko v Ajdovcu. Po obkolitvi postojanke smo se zbrali bombaši za dolgo skladovalnico kladivskih drv poleg Dragana. Vsakemu bombašu je zagotavljal:

»Bati se ni treba ničesar! Glej! Dokler se boš plazil k zidu, bomo od tod z mitraljezi tako močno obsuli njihove odprtine, da ne bodo mogli izstreliti niti enega naboja. Ko si ob zidu, si varen pred njihovimi puškami. Medtem ko mečeš bombe v postojanko, imamo dovolj časa, da mitraljeze spet napolnimo. Ko odvržeš bombe, začnemo spet s kritjem tvojega umika. Nikar se ne boj! Nič se ne boj! Oseбно bom pazil!«

Dragan je sicer govoril srbski in najbrž pri enem samem bombašu in porabil toliko besed. Toda, ker je slehernemu vendar rekel nekaj od tega, je to pravzaprav le prava vsebina njegovih nagovorov.

Kmalu je postalo jasno, da belogardistov s pozivi, bombami in streljanjem ne bomo pripravili do predaje. Tedaj me je Dragan poklical po imenu in naročil, naj čimprej prinesem dovolj slame. Sam ne vem, kako si je mogel tako hitro zapomniti moje ime. Stekel sem na vso moč proti nizkemu kozolcu. Med tekom sem se spomnil na svojega očeta, ki je običajno delal:

»Teci! Ko bi bil že tukaj, bi bilo prekasno!«

Bil sem srečen, da bom Draganu pokazal hitrost svojih nog. Zgrabil sem dva ržena škopnika, ki sta bila pripravljena za pokrivanje

strehe, in jo spet na vso moč ucvrl nazaj v kritje skladovalnice. Pri Draganu je že nestrpno čakal dolgokraki junak naše brigade Jaka. Spretno smo povezali oba škopnika na dolg drog, ki ga je Jaka položil v smeri postojanke, kakor da se hoče z njim zaleteti proti utrdbi kot v starih časih z ovnom. Toda ne! Še sam je legel poleg droga in ko je dal Dragan znak mitraljezom za zaščitni ogenj, je Jaka začel vleči preko čistine sebe in drog. Dragan je z vso skrbjo uravnaval neprekinjeno streljanje v sovražne line. Vsem je zastajal dihanje. Začela se je razvijati akcija, ki bo odločala o izidu boja.

Jaka je srečno pripolzel do zidu. Zažgal je slamo in dvignil svojo velikansko baklo v podstrešje utrdbe. Gledali smo plamen in Jaka skoraj nagovarjali ter priganjali:

»Kaj boš v slami! Tam te bo kmalu konec! Preskoči na podstrešje! Postal boš res velikanski plamen, da te bodo gledali od blizu in daleč! Gledali in vedeli, da je belogardistična postojanka na Ajdovcu konec. Bratec, plamen! Preskoči na streho!«

In preskočil je! Ohoj! Pogumno se je oprijel strehe. Od radosti smo zakričali mi in zakričali so tudi belogardisti v zvoniku cerkve. Vsi smo vedeli, da je dokončno odločeno. Dragan je še organiziral zaščitni ogenj, da se je Jaka vrnil. Naš Jaka, ponos vse brigade, naš junak!

Dragan je odredil, da se vrnemo k svojim četam z nalogo, da utrdimo obroč okoli posto-

Lojze Perko: Mrtvi kurir

janke. Plamen je z vso naglico uničeval ostrešje in obenem svetil dnevu naproti. Postajali smo nestrpni, a prav tedaj je šel spet od čete do čete Dragan:

»Bodite pripravljeni! Čez kakšne četrte ure bodo napravili izpad. Pripravite orožje!«

Mislil sem si: »Le kako ve, da bodo ravno čez četrte ure prišli semkaj?« In res so prihrumeli ravno čez četrte ure, kakor da tudi njim ukazuje Dragan. Ujeli smo nad šestdeset belogardistov, uteči je uspelo le trem — tistim najdrznejšim iz zvonika.

Ajdovec je padel!

Sami smo imeli enega mrtvega, in še tega zaradi brezglavosti, ker je iz neučakanosti planil belogardistom naproti, ko so jurišali in ni bilo mogoče razločevati, kateri je kdo.

Pričakovali smo, da se bomo po tej uspešni ofenzivi umaknili z Ajdovca kam drugam, toda štab je odločil, da bomo ostali kar tamkaj in čakali sovražnika, ki je v takih primerih po navadi začel kazenski pohod. Nekaj dni zatem so res že zjutraj javili, da prihaja dolga italijanska kolona s topovi.

Štab nas je razporedil na položnem pobočju tik pod vasjo. Naročili so nam, da s streljanjem ne smemo pričeti prej, dokler ne pride povelje.

Italijani so strahovito počasi razvijali svojo kolono v polkrog. Obotavljali so se tako očitno, da je Dragan hitro uganil:

»Ni jim do boja!«

Medtem so končno le naravnali topove in udarili po nas. Toda ne po naših položajih, temveč po zgradbah nekdanje belogardistične postojanke, kjer ni bilo nikogar. Dragan nam je takoj pojasnjeval:

»Tolčejo iznad nas — po zidovih. Sicer nam pa granate ne morejo posebno škoditi, čeprav delajo velik trušč!«

Tako smo se počutili v tej kanonadi zmeraj bolj lagodno. Draganu — ali pa komu drugemu v štabu — je prišlo na misel, da bi v tem boju brigada prevzela pobudo. Odločili so, naj bi se ena četa neopazno približala po ozkem gozdiču dolini ter udarila naravnost na topovsko baterijo. Naročili so nam, da takoj poprimemo s splošnim in hitrim obstreljevanjem, kakor hitro bo četa trčila ob sovražnika.

Zdaj smo vsi čutili, da se je samo s to potezo vojaška igra začela obračati nam v prid. Čakali smo nepotrpežljivo in se razgledovali po kraškem pobočju, poraščenem z nizkim, zanikrnim grmičevjem. Dolina pred nami je medlela v puščobnem decembrskem pajčolanu, skozi katerega je bilo komaj mogoče zaznati obrise sovražnih položajev. Zdelo se nam je, da četa hodi predolgo, a vendar smo končno dočakali, da so na našem desnem krilu čisto v dolini ostro zapele strojnice in zaprasketale puške. Tedaj smo se jim z neučakanostjo vsi pridružili v oglušujoč zbor orožij, ki so spregovorila vsa naenkrat.

Presenečenje pri sovražnikih je bilo tolikšno da so pustili topove in zbežali. Toda naše moči v dolini so bile prešibke, da bi se lahko topov povsem polastile. Sovražnik je četo potisnil nazaj samo toliko, da je rešil topove, potem

pa se je začel takoj umikati v dolino in spotoma zažgal neko domačijo. Legala je že noč, ko smo zapuščali položaje in strmeli v gorečo domačijo, ki nam je svetila pod korak, obenem pa vnašala v razpoloženje topo oblikovano tugo.

Misli na kmečko družino, ki je pravkar izgubljala sredi zime streho nad glavo in toplo peč, je začelo spodrivati spoznanje, da je mnogo številnejši in bolje oboroženi sovražnik ves beli dan sramotno razkazoval svojo nemoč, da smo se partizani z njim spoprijeli ne samo ponoči, ne samo iz zasede, temveč podnevi, sredi naše odprte dežele iz obličja v obličje kot na kaki majhni fronti. Na novo osvobojen delček naše dežele smo pravkar ubranili in sovražnikov kazenski pohod se je spremenil v polom, kot da smo tedaj Italijanom pod Ajdovcem izsilili priznanje ne samo glede Ajdovca, temveč da smo jim iztrgali iz rok pobudo in da ne bomo odnehali poprej, dokler popolnoma ne kapitulirajo.

In ta nova pobuda se je v mojih očeh posebila v Draganu. Mogoče je v teh bojih kdo drug v našem štabu igral pomembnejšo in odločilnejšo vlogo, toda meni se je tedaj dozdevalo, da je ta idejni izvor Dragan sam. Do takega vtisa me je privedlo mogoče to, ker sem ga videl zmeraj na najbolj odločujočih položajih, ker je sam nadzoroval in vodil najbolj odločilne ukrepe in ker si je zmeraj vzel časa, da je nas bore obveščal, kako se boj razvija in na kaj moramo paziti.

Nekaj dni pozneje smo napadli Žužemberk. Toda tedaj nisem imel priložnosti spremljati Draganove poteze v bojih sredi mesta, ker sem čepel v zasedi proti Zagradcu.

Dragan je imel po teh bojih sestaneke tudi z našo četo. Bil je v skrbeh, ker smo prepotratno trošili municijo. Z vso resnostjo nas je vpraševal, od kod bomo jemali naboje v naslednjih mesecih, če bo šlo tako naprej. Streljanje po sovražniku na slepo ali zaradi razpoloženja in potrebnega vzdusja je razkošje, ki se mu moramo poslej do kraja odpovedati. Naš strel mora imeti pred seboj vedno cilj, ki ga mora vsak z vso vestnostjo skušati tudi zadeti. Tako nas je Dragan zmeraj bolj uravnaval v vojaško enoto, ki je sama vedela, kako ji je ravnanje ne samo danes, ampak tudi jutri in prihodnje mesece.

Najbolj me je presenetil Dragan v pripravi na zavzetje Doba. Vzel si je čas za izredno natančen načrt. Vsaki skupinici je sam obrazložil njeno nalogo in tako tudi moji trojki:

»Šli boste v hlev skozi vrata pri gnojišču. Barikado boste napravili na nasprotni strani pri dvoriščnih vratih hleva. Vaša naloga je dušiti sovražnikov ogenj iz prvega vogalnega okna v prvem nadstropju gradu!«

Dal mi je skico, ki jo je izdelal posebno za našo trojko. Take skice in napolila so dobili tudi vsi ostali borci naše brigade. Tedaj sem imel priliko razmišljati, kako izdatno se je Dragan oziroma naš štab poslužil obveščevalne službe in kaj pomeni začeti boj načrtno.

Borci niso oblegali gradu kot trop kmečkih puntarjev, temveč je vsakdo vnaprej vedel za svoje mesto, ki si ga je znal sam poiskati, ne da bi čakal povelja nadrejenih. Operacija je bila zato lahko zelo nagla, prihranili smo veliko časa, nastop je potekal že od samega začetka organizirano, komandni kader pa je natančno vedel, kje se mudi kaka enota — v primeru potrebe premeščanja.

Naša trojka je poiskala svoje bojno mesto brez težav. Napravili so si barikado in že več ur obstreljevali nam dodeljeno grajsko okno. Fašisti so nam pridno vračali. Nekako ob enih po polnoči se mi je zdelo, ko da me je nekdo izmed naših z vso močjo udaril s kolom po stegnu. Besno sem se zagnal mednje in zarežal: »Kdo me je udaril?«

Začudeno so mi zijali v razjarjeni obraz. Sredi hleva se je pravkar zvijal na tla komisar Koko, stiskajoč koleno. To me je šele spomnilo, da bi utegnili biti krogla, in šele tedaj sem otipal močno krvaveče stegno. Bilo je sicer dosti krvi, a hodil sem še zmeraj lahko. Borci so me prepričevali, da sem hudo ranjen in da ne smem hoditi, medtem ko tovarišu Koku niso hoteli pomagati, ker niso videli nobene krvi. V resnici pa je siromak mnogo bolj trpel kot jaz. Ista krogla, ki se je odbila od kamnitega stebra in šla skozi moje stegno, je smuknila tudi skozi Kokovo koleno.

Ko so me odpravljali v prevezovališče, je grad že gorel. Bil sem izredno razposajene volje, užival sem v teh plamenih nad fašistično posadko. Bilo je na Štefanovo in tedaj sem se spomnil, kako sem na začetku istega leta za Tri kralje še doma brez moči strmел na goreče kozolce in skednje, ki so jih fašisti ponoči požigali od Malega vrha preko Razdrtega in Šmarja do Sapa. Zdaj osvobodilna vojska zažiga strehe nad fašisti. Zdaj služim tej vojski tudi jaz. Čutil sem, da sem postal pravi vojak. Zaupal sem vase in zaupal sem v vse okrog sebe, najbolj pa v roko, ki me je takrat vodila — v tovariša Dragana.

Ko so nas proti jutru naložili na kmečke vozove in odpeljali po kolovozu nekam v hribe, je začel padati prav droben in gost sneg. V mislih sem bil še zmeraj pri gradu in svojih tovariših.

»Le koliko časa bo potrebno, da se mi pozdravi noga in da se bom vrnil k brigadi? Zdravnik je rekel: najmanj tri tedne. Precej dolgo bo treba čakati.«

Toda ponovnega srečanja z Draganom nisem dočakal, pač pa sem zvedel za njegovo smrt v Sela-Šumberku še isti dan, ko je padel Zagrnila me je globoka žalost. »Ali bodo peljali truplo tod mimo? Ali ga bodo shranili kot našo svetinjo dovolj varno?« sem se tedaj spraševal.

In kadar se s kom ustavim pred grobnico narodnih herojev, poiščem v kamnu ime Predraga Jeftića-Dragana. Tedaj povem o tem tovarišu iz Srbije, zakaj ga Slovenci prištevamo med svoje narodne heroje. V Žužemberku so imena tisoč padlih borcev nanizana drugo pod drugim po abecednem redu na visokem obeli-

sku. Toda tudi abecedni red je postavil Draganovo ime čisto na vrh spomenika, da ga v bleščavi sončnega dne komaj prebereš. Ta močni spomenik dviga njegovo ime v sinjino neba in govori vsem, ki obstanejo pod njim, da je bil junak.

Iz Draganove biografije:

Predrag Jeftić-Dragan se je rodil leta 1913 v Gornjem Milanovcu v Srbiji. Gimnazijo je obiskoval v rojstnem kraju, v Čačku in Čupriji, pravno fakulteto pa je dokončal na beograjski univerzi. Že kot študent je raznašal letake, sodeloval v demonstracijah in širil besedo Partije proti reakcionarnim vladam in režimom stare Jugoslavije. S takim delom je kot član KPJ nadaljeval tudi potem, ko je postal bančni uradnik.

V partizane je odšel prve dni vstaje in kmalu postal komandant Trnovskega bataljona Čačanskega odreda. Po prvi sovražni ofenzivi je prešel skupaj z 800 borci v Sandžak. V mnogih bojih po Bosni se je zelo izkazal. V jeseni 1942 ga je Vrhovni štab poslal v Slovenijo, kjer je postal komandant brigade, a junija 1943 komandant XV. divizije. Bil je eden izmed najbolj hrabrih komandantov slovenskih partizanskih enot.

Padel je sredi leta 1943 v tridesetem letu svojega življenja v bojih proti Italijanom in belogardistom. Tega leta, že v oktobru, je bil proglašen za narodnega heroja.

FRANCE KOSMAČ:

Ž zimske poti

*Vse je otrpnilo v belini.
Vsa vrata vodijo skozi sneg.
Daljni, komaj živi spomini
si dajejo roke v teh dneh.*

*Snežinke na premrlih ustih —
kapljice sreče nestalne.
Snežinke na rokah pustih —
hladne iskre, blizke in daljne.*

*S plaščem temne svetlobe
smo ogrnjeni v nočeh.
So res pokrajine svobode
na konicah nožev in v puškinih ceveh?*

*Mračen je sneg, trd in debel.
Kdo bo udelal v njem svetlo gaz,
kdo ga bo globlje razgrebel
zase in za vse nas?*

*Vse ožja so vrata v življenje.
Iz zasede — rafal.
Nekdo od nas
je padel v gaz.*

Prijeten večer bivših internirancev za Bežigradom

OB KONCU minulega leta je bilo mnogo proslav in srečanj, saj smo praznovali zaključek jubilejnega 1961. leta, 20. obletnice vstaje jugoslovanskih narodov. O večjih proslavah in srečanjih je poročalo že dnevno časopisje. Zato je prav, če posvetimo nekaj vrstic enemu izmed prijetnih večerov, ki jih ni v tisku nihče omenil.

Dne 24. decembra zvečer so se sestali bivši interniranci in zaporniki iz bežigradske občine, ki so prestali italijanske zapore in taborišča, mnogi izmed njih pa tudi nemška taborišča. Srečanje je organiziral občinski odbor Zveze borcev.

Najprej so se v svečani tišini spomnili tovarišev in tovarišic, ki jih ni več med nami, ki so za zmerom ostali v Gonarsu, Reniciju, Trevisu, Padovi, na Rabu. Nato so začeli posamezniki pripovedovati svoje spomine, kar naj bi bilo uvod v sistematično zbiranje dokumentacije o boju in trpljenju naših ljudi za žicami in rešetkami. Navzoči so z razumevanjem sprejeli predlog, da se v okviru občinske sekcije internirancev zberejo vsi spomini na nekdanje dni, ko so jih fašisti odtrgali od njihovih najdražjih in jih odgnali v daljne tuje kraje, da bi tam ostali za zmerom in umirali kot sužnji »novega reda«.

Sledil je sproščen pogovor, iz katerega je zvenel ponos, da niso bili zgolj interniranci in zaporniki, ampak tudi borci. Fašisti so jih bili aretirali kot aktiviste Osvobodilne fronte, ki pa so ji ostali zvesti tudi v najhujših dneh, ko so bili v očeh taboriščnih komand le številke. Po kapitulaciji Italije so si mnogi izmed njih pod vodstvom partijske organizacije sami utrli pot v svobodo in se priključili partizanom. Nekaterim se je posrečilo, da so se pretolkli do domovine, drugi pa so se borili v Italiji, v italijanskih partizanskih enotah. Spomini le-

teh so najbolj zanimivi. Kaj vse je doživel naš človek, ki se je zatekal v Apenine in druge gore na Apeninskem polotoku! Znašel se je med tujimi ljudmi, ki pa so mu postali kmalu domači, saj ga je družila z njimi velika osvobodilna ideja, boj proti fašizmu, največjemu zlu človeštva.

Prav bi bilo, če bi boju naših ljudi na tujih tleh posvetili več pozornosti, saj so se borili za iste cilje kot partizani v domovini, hkrati pa so pomagali ustvarjati trdno podlago za sodelovanje s svobodoljubnimi ljudmi drugih narodnosti.

O vsem tem so se pogovarjali bivši interniranci izza Bežigrada in se razšli s prijetno zavestjo, da so doživeli lep večer.

Š.

Lep odziv na natečaj za Kajuhove nagrade

Z 31. decembrom lanskega leta je potekel rok za oddajo del za Kajuhove nagrade, ki jih vsako leto razpisuje zavod »Borec« za literarno-umetniška, dokumentarna, likovna in glasbena dela s tematiko osvobodilnega boja in ljudske revolucije. Uspelemu lanskega natečaja se je tako pridružil še eden. Prav tako kot lani je tudi letos odziv presegel pričakovanja. Presegel še zlasti v tem, ker vemo, da obsežnejša dela nastajajo daljšo dobo, pa najsi bodo umetniška ali dokumentarna.

V celoti je za letošnji natečaj prispelo 21 del. Od tega sta dva romana, dve povesti, kroniki o Brdih in Vojskem v NOB, tri zbirke črtic, daljše avtobiografsko delo, spomini koroškega partizana, spomini udeleženca pohoda II. grupe odredov na Štajersko, spomini na koncentracijsko taborišče Flossenbug, dokumentarno delo o tragediji 3. bataljona Prešernove brigade na Gorelj-

Ta tovariš je padel leta 1942 na Poljanah v Loški dolini. Njegovo partizansko ime je bilo Brico, doma pa je bil baje nekje okrog Iga. Kdo bi kaj več vedel o njem?

ku na Pokljuki ter vojaško-taktična študija o pohodu XIV. divizije na Štajersko. Zanimivo je, da sta za natečaj prispeli tudi dve zbirki pesmi, nastali med drugo svetovno vojno, ena daljša pravljica in ena mladinska igra.

Od likovnikov se natečaja udeležujeta dva avtorja. Prvi je predložil ciklus risb s tematiko koncentracijskih taborišč, drugi pa relief z naslovom »Streljanje talcev.«

Že iz kratkih, zgoraj navedenih podatkov, je razvidno, da je razpis Kajuhovih nagrad spodbudil lepo število piscev, da prispevajo svoj delež k vsebinsko vedno bolj bogati epopeji osvobodilnega boja.

V kratkem bo Upravni svet zavoda Borec imenoval komisijo, ki bo predlagala in ocenila dela, poslana za Kajuhove nagrade. Rezultati natečaja bodo objavljeni v reviji »Borec«, nagrade pa bodo podeljene ob dnevu vstaje slovenskega naroda, 22. julija.

»Prešernov dan« leta 1942 v Ljubljani

DNE 8. februarja 1942 je bila nedelja. Osvobodilna fronta je odredila, naj Slovenci ta dan praznujejo kot Prešernov dan. Dne 8. februarja 1849 je namreč umrl v Kranju največji slovenski pesnik, doktor France Prešeren.

Praznovanje Prešernovega dne je tedaj pomenilo veliko manifestacijo slovenstva. Ne samo kulturno, ampak predvsem politično. V svoji zgodovini Slovenci nismo doživeli hujših časov, kot so bili časi sovražne zasedbe. Okupatorji niso priznavali niti naše nacionalne samobitnosti. V tem vzdušju so Prešernove pesnitve pomenile izpoved in manifestacijo našega naroda.

Okoli devetih dopoldne se je zbrala pred Prešernovim spomenikom pri Tromostovju skupina 100-150 mlajših ljudi, večinoma dijakov in študen-

tov. Zaradi snega je bilo zgaženih do podnožja spomenika le nekaj gazi. Demonstranti so stali in se gnetli na bližnjih ulicah. Ob vznožju so položili nekaj vencev s slovenskimi trobojnicami in več šopkov

Takrat so pridrveli čez Tromostovje fašisti iz Šentjakobske šole. Obkolili so demonstrante in jih takoj začeli pretepali s puškinimi kopiti. Ustavili so tudi tramvaj, ki je pripeljal mimo, in ukazali vsem potnikom, naj izstopijo. Nato so demonstrante razdelili v dve skupini. Eno so odgnali na sodišče, drugo pa so vodili vklenjeno po dva in dva skozi mesto na policijo na Prešernovi cesti. Vseh aretirancev je bilo kakih sto. Vso pot so jih pretepali in brcali. Fašisti, karabinjerji in vojaki so poteptali vence pri spomeniku, jih raztrgali in zmetali v sneg.

Pretepanje se je nadaljevalo na policiji. Nekaj dijakov so pretepli tako hudo, da so jih morali pozneje prepeljati v bolnišnico. Vse aretirance so temeljito preiskali. Zraven je bil tudi nekdo s fotoaparatom. Vzeli so mu aparat in ga hudo pretepli.

Na policiji so se mnogi aretiranci zagovarjali, da so se slučajno pripeljali mimo s tramvajem in da niso bili pri Prešernovem spomeniku kot demonstranti. Fašisti so res pomešali aretirance, tiste, ki so jih vzeli s tramvaja, in tiste, ki so jih prijeli zraven spomenika. Tako niso mogli zvedeti, kdo je bil zares demonstrant in kdo ne. Zato so večino aretirancev še isto popoldne izpustili.

Dogodek je po spominu nalsikal v olju akademski slikar Dore Klemenčič-Maj leta 1955.

Mladinska manifestacija pred Prešernovim spomenikom v Ljubljani 8. februarja 1942, kakor jo je upodobil akademski slikar Dore Klemenčič-Maj

ŠTIRJE ŠIMANOVI

SKORAJ 100 padlih borcev, ustreljenih talcev in umrlih internirancev — to je krvni davek, ki ga je prispevala moja rodna vas Babno polje za zmago ljudske revolucije. Moj rodni kraj pod Snežnikom je bil v minuli vojni prizorišče krvavih bojov s fašističnimi osvajačci in domačimi izdajalci, ki so si z vsemi silami prizadevali, da bi zadušili osvobodilno gibanje. Prijazna gorska vas pri hrvatski meji, vas pod znanim Vražjim vrtcem, je v dobi NOB malone izkervavela.

Še danes, po dvajsetih letih, so vidni sledovi fašističnega pustošenja. Kadar me pot zanese v Babno polje, me pozdravijo zidovi pogorelih stanovanjskih hiš in gospodarskih poslopij, pogorišča nekdanjih domačij. Trinajst neobnovljenih hiš in gospodarskih poslopij. Trinajst nekdanjih domačij, ki so ali izumrle, ali pa so se preživeli člani družin preselili v druge kraje.

Naslonjena na moj rodni dom je pred dvajsetimi leti še stala hiša kmetovalca Andreja Ožbolta. Poleg nje je bilo gospodarsko poslopje. Pri Šimanovih, kakor se je reklo po domače, so bili štirje sinovi, štirje bratje: France, Ja-

nez, Lojze in Anton Ožbolt. Domačijo so 30. julija 1942 požgali Italijani, vse štiri Šimanove pa so bili odgnali v uničevalno taborišče Rab, od koder se niso vrnil.

Na pogorišču Šimanovega doma so se bujno razbohotile koprive. Okrog zidov raste bezeg. Tod se zdaj igrajo otroci mojega brata. K igri povabijo še sosedovo deco. Tako se cel kup otročajeve podi po razvalinah nekdanje Šimanove domačije.

*

V začetku prejšnjega stoletja si je na severni strani Babnega polja pričel zidati hišo Šimen Ožbolt. Pravzaprav ni zidal sam, ker so prišli laški zidarji in mu sezidali hišo in gospodarsko poslopje. Po Šimnu Ožboltu, ki je prišel iz tujih krajev, so domačini začeli nazivati to družino »Pri Šimanu«.

Kmalu potem so se spet pojavili laški zidarji. Po nalogu tedanje avstrijske oblasti so poleg Šimanove hiše sezidali nekakšno majhno vojašnico, kamor so se vselili obmejni stražniki, tako imenovani »iblatjarji«, kot so jih ljudje imenovali. Ti so opravljali službo na meji med Ogrsko, zakaj sosednji kraj Prezid je bil že v mejah madžarske kronovine. Hiša je imela skoraj meter debele zidove in železno omrežje na oknih. Po uvedbi dualizma pa financarji niso bili tukaj več potrebni. V vojašnico se je vselil moj ded Anton Janež, graščinski logar, in si osnoval družino.

Šimen Ožbolt in Anton Janež sta si bila dobra soseda in si medsebojno pomagala v vseh težavah in nadlogah. Tako je bilo tudi potlej, ko sta se oba poslovila in izročila posestva svojima sinovoma.

Zakonca Andrej in Ivana Ožbolt sta imela štiri sinove. France, rojen 1894. leta, Anton 1901., Janez 1904. in Alojz 1908. leta. Med sinovi je vladala prava bratovska ljubezen in vsi so zelo spoštovali svojega očeta in mater. Pri Šimanu so živeli v najlepši slogi in družinskem sožitju.

Vsi bratje so bili izvrstni gozdni delavci. Udinjali so se pri domačih delodajalcih in hodili na delo tudi v francoske gozdove. Toda na delu v tujini niso dolgo vzdržali. Kar po vrsti so se vračali domov, čeravno jim je trda kraška zemlja skopo rezala kruh.

Malo pred drugo svetovno vojno so bili vsi doma. »Moji štirje sinovi, moji štirje fantje«, je večkrat s ponosom govorila njihova mati. »Vedno mi pomagajo, če le morejo. Že spet sem dobila denar od njih, težko prislužen denar, ki so mi ga iz Francije poslali moji dobri fantje,« je vsa srečna pripovedovala.

»Toda kaj bo z našimi fanti, vsi skrbijo samo za dom in noben se noče oženiti in si urediti družinsko življenje?« je večkrat menil oče Andrej Ožbolt.

Marjan Detoni: Jetnik

Posnetek iz začetka leta 1945 v Babnem polju: mladi rod v babnopoljski šoli. Na levi učitelj Jakob Konc in učiteljica Danica Cindrič

»Ne skrbite, ata, za to, ko bodo boljši časi, se bomo že oženili. Kako pa bomo sedaj vzdrževali žene in otroke, ko je taka stiska in hudina, da se komaj sami z največjo težavo prebijamo skozi življenje,« so sinovi odgovarjali očetu.

Toda stari je začel naglo pešati in tudi mati je čedalje bolj slabela. Le s težavo se je najstarejši sin France odločil za ženitev. K Šimanu je prišla nevesta Ančka iz Loške doline, pridna in skrbna gospodinja, ki je možu povila tri otroke — dve hčeri in sina. Pri hiši je postalo vse bolj živahno in veselo, stara dva sta pestovala vnuke. Ostali bratje so še nadalje ostali na domu, pa spet odšli za leto ali dve na delo v Francijo in se spet drug za drugim vračali.

Potem je v letu 1938 nekega dne po vasi završalo: »Ste slišali, Šimanovega Toneta so zaprli.« Da, res je bilo to! Tone je ždel za rešetkami orožniške postaje v Babnem polju. Prejšnji večer — bila je nedelja — se je skupina nekoliko vinjenih fantov vračala iz gostilne domov. Med njimi je bil tudi Šimanov Tone. Ustavili so se pred žandarmerijsko postajo in se glasno pomenkovali. Nenadoma pa je Tone z močnim glasom zavpil:

»Živela republika!«

»Ne kriči Tone,« so ga mirili fantje.

»Živela republika,« je ponovno zaoril glas, da se je slišalo po vsej vasi.

»Tiho bodi, Tone, ne vzklikaj te besede, ker te bodo sicer žandarji zaprli, saj veš, da je to prepovedano. Pri nas ni republike, Jugoslavija je kraljevina!« so njegovi sotovariši skušali vplivati na Toneta, da bi umolknil in se vrnil domov. Vendar pa Tone ni odnehal. Še nekajkrat je na vse grlo zavpil: »Živela republika!«

Potlej je bil skoraj mesec dni v preiskovalnem zaporu. Ves težko prislužen denar — nekaj tisočakov, ki jih je prinesel iz Francije, je šlo za odvetnika, da ga je zagovarjal na sodišču.

»Kakor je razvidno se je obtoženi pred kratkim vrnil iz Francije. Francija pa je, kot

vemo, republika in tam je obtoženec lahko vzklikal republiki. Ker je bil močno vinjen, je mislil, da je v Franciji, zato je tudi nehote storil ta prekršek,« je med drugim utemeljeval zagovor in branil Šimanovega Toneta.

Tone je bil potem oproščen in vrnil se je v Babno polje. Šimanova oče in mati sta kmalu umrla, drug za drugim. Na domu pa je še vedno ostalo 8 družinskih članov.

*

Po gozdni cesti Mašun—Leskova dolina—Babno polje so prihajali tisoči italijanskih vojakov. Okupacija je bila tu.

»Laška poplava se je razlila tudi na to stran Snežnika. Pravim vam, do bodo Lahi še bežali iz naših krajev, bežali tako, kot so na soški fronti, kjer smo jim dajali vetra,« je povedal Šimanov France, ki se je bil kot avstrijski vojak udeležil bojev na soški fronti.

»Tako in tako je sosedje, vaša dolžnost je, da se vključite v OF,« sem jim nekega dne povedal in jim razložil program OF. »Tudi vi morate po svojih močeh pomagati, da izženemo to laško svojat iz naše dežele in si uredimo življenje tako, kot bo nam najbolj pogodu,« sem jih prepričeval.

»Dobro veš, da smo mi vsi za delavsko stranko in da smo tudi vsi štirje pri občinskih volitvah glasovali za Mlakarja,« so mi odgovarjali. »Ampak, govori se, da so napadli Lož četniki, ki se borijo za kraljevino. Kralja pa ne maramo več, dovolj smo trpeli pod Srbi,« so bili v dvomih Šimanovi. Vsi aktivisti smo si precej prizadevali, da smo Šimanove in tudi ostale prepričali, da Loža niso napadli četniki, in jim vili zaupanje v OF.

Prišla je pomlad. Tudi Šimanovi štirje bratje so radi pomagali, kjer je bilo potrebno. Partizani in terenski aktivisti so bili v vasi vsakodnevni gosti. Italijani v Prezidu se niso upali nikamor. Noč za nočjo so nad Prezidom odmevali streli. Borci bataljona Miloša Zidanška so napadli fašistično postojanko, vendar ji

zaradi pomanjkanja težkega orožja niso mogli do živega.

»Fašiste bo kmalu hudič vzel,« so se veselili Šimanovi.

»Mislim, da bom lahko sedaj svobodno zaklical: »Živela republika,« je v šali menil Tone, ko se je večkrat spominjal na preiskovalni zapor pred vojno.

»Čas je, da se tudi vi priključite partizanom,« sem jih večkrat opominjal.

»Seveda se bomo, toda Francetu moramo pomagati pri košnji in spravilu sena. Sedaj je največ dela. Trije pojdemo takoj po košnji, France pa bo ostal doma. On ni za borbo, ker zelo slabo vidi,« so se branili.

Res je imel Šimanov France slab vid in se je zaradi oči že zdravil v ljubljanski bolnišnici.

Fašisti pa niso čakali, kdaj bodo Šimanovi pokosili seno. Krdelo morilcev je dne 29. julija 1942 iznenada obklojilo Babno polje. Poleg ostalih vaščanov so se tudi vsi štirje Šimanovi znašli v osnovni šoli, v spretno nastavljeni past. Bila jim je sicer prihranjena pot na morišče, na Vražji vrtec, toda poti v taborišče Rab se niso mogli izogniti.

Kot bakla je gorela Šimanova domačija. Na Vražjem vrtcu in Jermendolu pa so ležala prerešetana trupla 49 zverinsko pobitih Babno-poljcev.

*

Mlada žena Ančka Ožbolt si je s tremi nedoletnimi otroki uredila zasilno bivališče v le-seni baraki, na hitro zgrajeni poleg požganega doma. Nekega dne v jeseni 1942 se je tu zgasil naš sodelavec župnik Anton Črnugelj. »Ančka, bodite močni! Hudo mi je, toda sporočiti vam moram žalostno novico: vaš mož France je umrl na Rabu!«

V baraki je odmeval presunljiv jok nesrečne žene in njenih treh otrok, ki so izgubili očeta.

Potem je na župni urad v Babnem polju še trikrat prišlo mrtvaško obvestilo. V uničevalnem taborišču na Rabu so ugasnili tudi Janez, Tone in Lojze.

Vdova Ančka je po osvoboditvi odšla na Štajersko. Na pogorišču nekdanje Šimanove domačije pa se igrajo otroci. Milček in Martica, moja nečaka, večkrat prisluhmeta besedam svojega očeta Milana, ki jima pripoveduje o strahotah rabskega taborišča, kjer je bil tudi sam in kjer so za zmeraj ostali štirje Šimanovi.

Svobodo španskemu ljudstvu!

OB 25. obletnici junaške obrambe Madrida so za 9., 10. in 11. februarja sklicali v Rimu mednarodni shod.

Pred 25 leti so z obrambo Madrida najboljše sile španskega ljudstva in prostovoljci mednarodnih brigad zaustavili pred Madridom fašistično ofenzivo, ki je grozila zadnjim svobodnim institucijam v takratni Evropi. Čeprav v slabših pogojih in številčno slabše so ljudske in republikanske sile uspele zadrževati več kot dve leti vojsko generala Franca in Mussolinijeve ter Hitlerjeve ekspedicijske korpuse.

Čeprav so španski antifašisti podlegli materialni premoči tujih plačancev in frankistov, jim gre zasluga, da se je zaradi njihovega boja zakasnil fašistični napad na druge narede, da se je zaradi tega spopada začel zaton diktatorja Mussolinija in, kar je najvažnejše, da se je začela širiti odločna volja, da se narodi uprejo fašizmu z orožjem. To se je še posebno pokazalo med uporom in narodnoosvobodilnim bojem v drugi svetovni vojni.

Tisti, ki so pomagali španskemu ljudstvu leta 1936, ne morejo pozabiti zaslug junaških braniteljev Madrida. Zavedajo se, da špansko ljudstvo, ki je pokazalo, kako se je treba boriti za svobodo proti fašizmu, ječi pod militarističnim in popolnoma konservativnim režimom. Zato so sklicali v

Rimu shod znanih osebnosti, protifašistov, ki se odločno zavzemajo za svobodo španskega ljudstva.

Med sklicatelji shoda so najpomembnejše osebnosti iz političnega in kulturnega življenja v Evropi; iz Jugoslavije je med njimi tovariš Veljko Vlahović. Š.

Razstava fotografij iz alžirske vojne

KONEC decembra lani so v nekdanjem Domu sindikatov na Miklošičevi cesti v Ljubljani odprli razstavo fotografij o alžirski vojni. Posnel jih je novinar Stevo Labudović, razstavo pa je organiziral fotoklub »Janez Puhar« iz Ljubljane.

Zeleno-bela alžirska zastava z rdečo peterokrako zvezdo in polmescem, ki se je vila na stavbi, menda prvič v Ljubljani, je dala razstavi pečat manifestacije solidarnosti do tega severnoafriškega ljudstva, ki se že toliko let bojuje za svobodo in splošno človeški napredek.

Fotografije so jasne in ostre, vidi se, da jih je posnel mojster. Le škoda, da jih je malo. Človek bi jih pričakoval več in težko bi se jih naveličal ogledovati. Pričajo nam o neverjetni žilavosti ljudstva, ki se upira evropski velesili. Še več, v tem boju je to ljudstvo organiziralo armado, ki velja za najboljšo v Afriki. Nastala je nova država, ki jo še ni na zemljevidu, živi pa v srcih zatiranih arabskih množic in pomeni nevaren zgled ostalim narodom Afrike, ki še niso stopili na pot oborožene vstaje.

M. P.

Ukradene zvezde

Ilustriral: L. Danč

BILO je zadnje dni vojne, konec aprila 1945. Naša skupina, namenjena v pilotsko šolo v Sovjetsko zvezo, je nekaj dni pred tem prišla iz Slovenije. V Zemunu so nas razporedili po letalskih strokah. Ustanovljen je bil med drugim tudi bataljon učencev, namenjenih v šolo za letalske mehanike.

Komandir ene izmed čet v tem bataljonu je postal mlad poročnik, doma nekje blizu Trsta, star partizan, ki je v enem samem tednu prišel od Trnovskega gozda preko letališča v Beli krajini v Beograd.

Tiste dni, ko je povsod dišalo po bližnjem koncu vojne in zmagi, smo posebno oficirji radi hodili v Beograd. Tudi mladi poročnik je odšel tja, našel neke znance in se zadržal pri njih pozno v noč.

Tudi jaz sem se zadržal v mestu nekako do polnoči. Ko sem se vrnil v barake za letališčem, kjer smo spali, sem z dvorišča zaslišal ostra vojaška povelja in topot korakajočih. Kdo vendar ob tem času muči vojake in jih goni po dvorišču? Odšel sem gledat...

Mlad podporočnik — komisar je izrabil poročnikovo odsotnost in poveljeval kakim petdesetim vojakom. Med njimi je bilo dosti mojih znancev in vojnih tovarišev. Takoj sem uganil, da gre za kolektivno kazen. Kaj so vendar napravili, da jih je tako kaznoval, sem premišljeval. Vprašal sem podporočnika.

Medtem sem si ga dodobra ogledal. Bil je visoke, sloke postave, bledega obraza in vojaškega, strumnega zadržanja. Oblečen je bil v rumenkast površnik, obut v dobre škornje. Meni, ki sem prišel z bojišča in sem bil navažen gledati razcapane in blatne vojščake, se je zdel pravi oficir.

Zvedel sem, da je četa kaznovana, ker je dopustila, da je komandir odšel brez dovoljenja v mesto in se še ni vrnil. Dokler se ne vrne, bodo korakali po dvorišču gor in dol...

Kaj takega se mi je zdelo krivično. Človek bi razumel, da komandir odgovarja za prekrške vojakov svoje čete, če se ni potrudil, da bi uvedel disciplino. Toda vojaki, da bi odgovarjali za komandirja? ... Sicer pa, kdo bi mu tudi zameril po treh letih partizansčine, če si je vzel čez noč dopust?

Podporočniku sem povedal svoje pomisleke. Ostro me je zavrnil, da me nič ne briga, kaj dela s svojo četo, in naj se brigam za svoje postopke. Dovolil si je tudi opazko na račun slabe discipline pri partizanih v Sloveniji, ki da sploh ne vedo, kaj se pravi biti vojak. Zdaj me je razkačil. Sklenil sem izkoristiti svoj višji čin. Vmešal sem se v poveljevanje in ukazal vojakom, naj gredo spat.

Vojaki so me z veseljem poslušali in se razbežali. Ostala sva sama s podporočnikom, ki mi je začel groziti z vojnim sodiščem, Central-

nim komitejem in ne vem kom še, češ da rušim disciplino in ugled oficirjev. O tem sem imel svoje mnenje in sem mu vrnil nekaj ostrih besed, skratka — rekel sem mu naj se gre solit. Vtem so na dvorišče prišli nekateri moji tovariši, med njimi tudi mladi poročnik, komandir čete. Podporočnik je spoznal, da je na letel na odpor. Posebno še, ko so ga začeli nekateri tovariši obkoljevati in vihati rokave...

Čez nekaj dni smo odpotovali v Sovjetsko zvezo in zadeva je bila pozabljena.

Minila so tri leta in nekega zimskega dne sem se znašel spet v Zemunu. Vsa tri leta nisem slišal ničesar o podporočniku. Nanj sem bil že zdavnaj pozabil. Tedaj sem zagledal na cesti poročnika. Tudi on je pred nekaj tedni prišel iz Sovjetske zveze, potem ko je končal šolo. Začela sva se pogovarjati o minulih časih. Spomnil sem se spora s podporočnikom in vprašal poročnika, kje je zdaj ta fant in kaj je z njim.

*

»Ne boš mi verjel, ko ti bom pripovedoval,« mi je rekel poročnik.

»Prišli smo v šolo nekeje za Uralom. Začelo se je trdo življenje učenca letalske mehanike. Vojna se je komaj končala, bili smo lačni, delali smo noč in dan. Podporočnik se je učil najbolje med nami, bil je vzor vojaške discipline. Rusi zelo cenijo take reči in kmalu je postal podporočnik naš starešina. Drugače je bil zelo samosvoji, družil se ni z nikomer. Ko smo se pogovarjali o partizanstvu, je molčal. Če smo ga silili, naj še on kaj pove, se je izgovarjal, da se ne mara spominjati hudih reči, da je vojne konec in da je zdaj naša naloga učiti se. Obtoževal nas je, da se hočemo uveljaviti na račun svojih zaslug med vojno, ne pa na račun uspehov v šoli. Mi smo pisali domov, on pa nikamor. Izgovarjal se je, da nima doma nikogar, ker so vsi padli. Preveč smo bili zaposleni, da bi se podrobneje ukvarjali z njim.

Menda veš, da leta 1945 Rusi niso priznavali naše Partije in nam niso dovolili sestankov. Šele leta 1946 smo dobili dovoljenje za partijske sestanke. Podporočnik ni bil član, kar se nam je zdelo zelo čudno. Vprašal sem ga, kako to. Odgovoril mi je, da so se njegovi partijski dokumenti najbrž izgubili. Med nami je bilo res nekaj tovarišev, ki sem jih osebno poznal in vedel, da so bili med vojno člani Partije, pozneje pa so njihove dokumente nekeje po poti izgubili in so zdaj veljali za nečlane. Zato se mi je odgovor zdel prepričljiv. Celo pomiloval sem nesrečneža in sklenil na enem prihodnjih sestankov sprožiti vprašanje njegovega sprejema brez dokumentov.

Tedaj se je vmešal v zadevo ruski finančni birokrat. Nekega dne je poklical podporočnika in mu na kratko sporočil, naj si uredi dokumente o svojem činu in položaju, če hoče dobiti oficirsko plačo. Drugače naj sname čin...

Bil je hudo potrpet, pritoževal se mi je, da je leto dni trpel brez plače, ker ni hotel v sedanjem težavnem položaju obremenjevati Jugoslavije in Sovjetske zveze z zahtevami. Skoraj prisilili smo ga, da je napisal pismo za koman-

do Jugoslovanskega vojnega letalstva. Mislim sem pač, da je to zelo skromen človek, ki se mu zdi krivično, da bi sprejemal za isto delo desetkrat več denarja kot njegov tovariš prostak.

Tako je minilo nekaj mesecev. Nekega dne so poklicali podporočnika v štab šole. Vrnil se je čez uro ali dve, rdeč kot kuhan rak, roke so se mu tresle. Začel je pospravljati svoje stvari. Zbrali smo se okoli njegove postelje in ga začeli spraševati, kaj se je zgodilo.

Povedal nam je, da so mu v štabu sporočili povelje iz Jugoslavije: takoj mora zapustiti šolo. Kot podporočnik in študent ne more biti letalski mehanik, torej podoficir. Poslali ga bodo na univerzo študirat za inženirja...

Nič kaj vesel ni bil videti ob tem sporočilu, ki bi se ga vsakdo drug razveselil, da bi skakal do stropa...

Čez nekaj dni je odpotoval. Kmalu smo pozabili nanj.

Vprašal sem poročnika, kje je ta človek zdaj.

»Počakaj, nisem še povedal do konca.

Kmalu smo zvedeli, kaj se je zgodilo z njim. Pisali so nam tovariši, ki niso končali šole zaradi bolezni ali slabega uspeha in so se zato pred koncem šolanja vrnili. Naravnost zgrozili smo se, ko smo iz pisem zvedeli, da je bil podporočnik ustaški krvolok, klavec, in da so ga kot takega takoj po vrnitvi v Jugoslavijo zaprli ter obsodili na smrt.

Najbrž te bo zanimalo, kako so ga odkrili. Tudi mene je mučila radovednost, kako je to uspelo. Ko sem se vrnil v Jugoslavijo, sem začel poizvedovati. Našel sem znanca, ki je delal takrat v Ozni. Ta mi je povedal.

Da so ga razkrinkali, je bilo krivo tisto pismo, kjer se je pritoževal, da nima priznanega čina in da ne dobiva oficirske plače. To pismo so dobili v roke personalci in začeli ugotavljati, kdo je prosilec in kakšen človek je. V pismu je bil navedel, od kdaj je bil partizan in v katerih enotah. Čisto slučajno je bil med personalci tudi neki Ličan, ki je bil v isti enoti. Zdelo se mu je čudno, da podporočnika ne pozna. Potem se je spomnil dogodka aprila 1945...

Da se je spomnil dogodka, je bil kriv podporočnikov priimek. Isti priimek, kot ga je nosil personalcev vojni tovariš. Tega so našli aprila 1945 zaklanega in golega v praznem vagonu na neki sremski postaji. Brez osebnih dokumentov. Čisto slučajno je prišlo mimo nekaj Ličanov s sremske fronte, ki so spoznali truplo. Personalci se je spomnil, kako so tega tovariša večkrat kritizirali zaradi tega, ker se ga je rad nalezal.

O vsem tem so personalcu povedali, ko se je kmalu po vojni vrnil domov na kratek dopust v domačo vas, umorjenčevi sorodniki. Toda pri nas je dosti enakih priimkov in celo imen in priimkov...

Personalec je poznal nekdanje funkcionarje iz brigade. Nekajkrat je zavrtel telefon in povprašal po umorjencu. Zvedel je, da so ga s fronte konec marca poslali v letalstvo, kjer naj bi se izučil za mehanika. Torej se je ne-

kaj dni najbrž klatil po vaseh v zaledju in najbrž pil čez mero. Potem so ga našli mrtvega.

Zdaj je vsa zadeva postala personalcu sumljiva. Kaj, če ni tisti, ki je prosil za plačo in priznanje čina, morilec njegovega vojnega tovariša? Ali bi vsaj kaj vedel o tem? Če bi bil ta človek kje blizu, bi ga enostavno zaslišali. Tako pa je nekje za Uralom... Personalec je prijavil primer Ozni.

Podporočnikove rojstne in ostale podatke so poslali na matični urad v njegovem rojstnem kraju. Čez nekaj tednov je prispel odgovor: Podporočnik ta in ta je mrtev. Zraven je bil prepis mrliškega lista. Zdaj je postalo jasno, da mora biti naš podporočnik v zvezi z morilcem, če že ni sam morilec. Zakaj si je prisvojil umorjenčeve dokumente in se izdajal zanj? Najbrž zaradi tega, ker se je želel skriti. Zakaj se je hotel skriti? Ker ima krvave roke...

Tako je Komanda pisala uradno na štab naše šole. Podporočnik je najbrž vohal, da nekaj ni v redu, pa se je bal pobegniti. Rusi mu takrat ne bi dali zatočišča.

Tako je prispel, najbrž z rahlim upanjem, da ni razkrinkan, v Komando. Tam so ga takoj zaprli.

Ko so ga zaslišali, je nekaj časa trdovratno tajil vsakršno zvezo z umorom in svoje pravo ime. Šele ko so mu pokazali umorjenčevo fotografijo in mrtvaški list, je po krajšem obotavljanju povedal, kako se piše in od kod je doma. Povedal je tudi, da je bil pri ustaših, toda kuhar in konjevodec.

V njegovem rojstnem kraju so kmalu zvedeli za resnico. Bil je iz zagrizene ustaške družine, ki je imela že pred vojno zveze z ustaškimi emigranti v Italiji. Fant je študiral v Zagrebu in že leta 1941 postal član visokošolske ustaške čete. Kmalu je postal podoficir, bil je v Nemčiji v šoli in se vrnil kot oficir. Udeležil se je množičnega klanja Srbov.

Ko so mu zasliševalci povedali vse, kar so zvedeli o njem, je spoznal, da je njegova usoda zapečatená. Zasliševalce je zanimal samo še zločin na sremski postaji.

Leta 1945 so njegovo enoto poslali na Sremsko fronto. Kmalu so jugoslovanske čete začele

le ofenzivo. Njegova enota je bežala in trpela hude izgube. Nazadnje so se razkropili. Neke noči se je znašel sam v obširnem gozdu. Blo-dil je po njem nekaj dni, dokler se ni znašel blizu Vinkovcev, svojega domačega mesta. V mesto si ni upal. Ko je stopil k nekim znancem ki so ostali doma, je zvedel, da so jugoslovanske čete prodrle že daleč naprej. Dali so mu civilno obleko in nekaj hrane.

Odpravil se je na pot proti Beogradu. Računal je, da ga v velikem mestu ne bo nihče poznal. Hodil je ponoči po polju, podnevi je prenočeval v odročnih krajih. Šele blizu Beograda si je upal na cesto. Tako je zvedel, da obratuje tudi železnica in da je v vagonih huda gneča.

Skril se je v razbitem tovornem vagonu na neki požgani postaji in čakal ugodne prilike, kdaj bo sedel na vlak. Tedaj je odkril, da ima soseda. Zagledal je partizanskega podporočnika, komisarja. Ta je bil nekoliko okajen. Povedal je, da se mu nikamor ne mudi, da si je vzel kratek dopust po štirih letih vojskovanja. Nato da pojde v Sovjetsko zvezo v šolo. Še potrkal se je po žepu in rekel, da ima tu notri objavo, vse črno na belem. Potem mu je ponudil žganje. Napila sta se...

Pozno ponoči se je ustaš zbudil. Zraven je smrčal podporočnik. Prišlo mu je na misel, kako bi bilo lepo, če bi on odpotoval namesto njega v Sovjetsko zvezo. Odondod bi se že dalo kam. Če ne drugače — šola bo trajala precej časa in medtem bodo morda ljudje pozabili nanj. Lahko pa pride do tretje svetovne vojne, je menil, pa bodo Nemci in zavezniki uničili Sovjetsko zvezo, s tem pa tudi komunizem v svetu...

Potegnil je bodalo in spečemu prerezal z vajeno kretnjo grlo. Samo oblekel se je še v uniformo z zvezdicami podporočnika, svoje cappe pa zakopal na polju. Patrulje so ga zdaj pozdravljale, in kadar so ga legitimirali, se je ponašal s praviimi dokumenti, kjer ni bilo nobene fotografije...

Tako je mož prispel v Beograd. Naprej pa tako veš, kako je bilo,« je zaključil pripovedovanje moj znanec poročnik.

MARJAN MOŠKRIČ:

Zadnje srečanje

»TOVARIŠ komandant!«

»Želiš?«

»Ali mi dovoliš, da odidem za nekaj ur domov? Dobro pol ure od tod sem doma. Prvič po dveh letih sem spet v domačih krajih. Rad bi videl, kako je doma in brata bi rad pripeljal s seboj, če že ni odšel v partizane.«

»Prav!... Toda ne vem če je varno? Da ne boš naletel na kakšno belo patroljo.«

»Brez skrbi! Pot drži po gozdu in naša hiša stoji na njegovem robu. Nihče me ne bo opazil, previden bom.«

V štab je stopil obveščevalec. Komandant se je obrnil k njemu: »Je kaj novega? Kakšen je položaj v dolini?«

»Vse je v redu! Danes ni odšla nobena patrolja iz postojanke. Vas je zastražena in zasede so postavljene. Za zdaj nihče ne slu-ti, da smo tu.«

»Torej, grem lahko domov, tovariš komandant?«

»Pojdi! Samo v četi vse uredi in do večera se vrni. Pazi, da se ti kaj ne pripeti.«

»Razumem!«

»Še deset minut, pa bom doma,« je pomislil komandir Jože, ko je hitro stopal po ozki stezi, ki se je vila med drevjem.

Gozd je postajal redkejši. Poznalo se mu je, da je vanj čestokrat posegala človeška roka. Listje je bilo pograbljeno. Tudi Jože je pred vojno vsako jesen prav tu pomagal bratu napravljati steljo. Prišel je do roba gozda. Steza je vodila na pot, ki je držala iz doline. Na robu gozda je stopil za staro bukev, ki je bila enaka, odkar se je Jože spominjal. Naslonil se je nanjo in se ozrl po bregu, kjer je stal njegov dom. Pred njim na grebenu je stala kmetija, prav taka kakor takrat, ko je odhajal, samo čebelnjak je bil prekrit z novo opeko.

»Kje neki je dobil France opeko v teh časih? Da se ni uдинjal belim,« je nejevoljen pomislil. Spomnil se je vseh požganih domačij in vasi, mimo katerih ga je dve leti vodila pot — tu pa se vojna sploh ne pozna. Njive, ki so ležale v bregu, so bile vse obdelane in žito je pravkar začelo zoreti.

Naslonil se je na staro bukev in se zamislil. Dve leti je že minilo, odkar se je poslednjič ustavil prav na tem robu in se še enkrat poslovil od brata, ki ga je spremljal. Ravno pri tej bukvi sta se razšla z bratom Cirilom, ki je imel zlomljeno roko in ni mogel z njim. Tedaj mu je obljubil, da bo prišel ponj, koj ko mu bo ozdravela roka. Toda pot ga je zanesla daleč na Notranjsko in se je sedaj prvič po dveh letih vrnil v domače kraje. Nekajkrat je sicer poslal Cirilu pismo, v katerem mu je naročal, naj ga ne čaka, ampak odide v prvo partizansko enoto, ki bo v bližini. Odgovora ni nikoli prejel, niti zvedel, če je pismo prišlo v prave roke. Vse dve leti ga je skrbela bratova usoda, in kadar je srečaval druge enote, je radovedno ogledoval neznane obraze v upanju, da se bo nenadoma srečal z bratom. Tudi znanci, s katerimi se je srečaval, niso ničesar vedeli o njegovi usodi.

Mogoče je še doma! To se bo začudil, ko ga bo zagledal. Starejši brat France, samogolten človek, ki je po očetovi smrti gospodaril, ga ne bo vesel. On bi rajši videl, da bi ležal nekje v hosti in se nikdar več ne vrnil. A Jože se ni zmenil zanj.

Po kamniti cesti so zaropotali koraki. Vzdramil se je iz zamišljenosti in se stisnil k deblu. Tiho je snel z rame brzostrelko in odprl varovalko.

Koraki so se približali. Po cesti je brezskrbno prihajal domobranec. Roke je tiščal v žepu in si rahlo požvižgaval.

Jože je dvignil brzostrelko in ga z ostrim glasom ustavil: »Stoj! Roke kvišku!«

Belogardist se je za hip zmedel, obstal, potegnil roke iz žepa in ni vedel, kaj naj stori. Najprej je mislil, da se kdo šali, saj tu že od zime ni bilo partizanov.

»Roke kvišku! Če ne, streljam!«

Belogardist je počasi dvignil roke in se obrnil proti robu, od koder je prihajal glas.

Jože je ostrmel, brzostrelka se mu je povесila. Pred njim je stal njegov brat Ciril. V grlu ga je nekaj stisnilo, že se je hotel obrniti in oditi po gozdu, a se je premislil. Stopil je na cesto tik pred brata in ga pogledal v oči.

Ciril ga je spoznal. Povesil je pogled in roke so mu omahnile.

To je torej Ciril! Da, prav takega si je predstavljal. Velik, močan in zdrav fant. Če bi zdajle stal pred njim France, se ne bi čudil, tudi težko bi mu ne bilo, tako pa...

Mati je umrla, ko je bil Jože star štiri-najst let, a Ciril štiri, čez štiri leta je umrl še oče. Jože je bil tedaj že izučen in je delal v mizarski delavnici v dolini. S starejšim Francem se Jože nikoli ni razumel. Po očetovi smrti je skrbel samo za Cirila, le zaradi njega je še hodil domov. Malo pred vojno se je pripravljal, da bi odšel v mesto in vzel Cirila s seboj, da bi se tam izučil kakšne obrti. A prišla je vojna in mu prekrizala vse račune.

Nekaj časa sta stala molče.

Prvi je prekinil molk Jože.

»Tako je torej najino srečanje. Vedno sem si predstavljal, da bo drugačno. Mislil sem, da te bom srečal kot partizana, ali pa da boš še doma in odšel z menoj. Nikdar nisem niti pomislil, da boš kdaj stopil v sovražne vrste, da se boš boril proti svojemu lastnemu narodu in proti svojemu bratu. Ali se spominjaš, kako si včasih obsojal izdajalce, o katerih sva brala v knjigah? Sedaj si sam postal izdajalec! Tujcu si se prodal, zamaj se boriš.

Kaj bi dejala mati, če bi še živela?...

Zaradi tebe sem prišel domov. Rad bi te videl ali vsaj slišal o tebi. Če bi bil še do-

ma, sem bil prepričan, da boš odšel z menoj. Sedaj pa bi rajši videl, da bi bil mrtev.

Kaj naj storim? Moral bi te peljati s seboj v brigado, kjer bi ti sodili. A ne morem! Brat si mi! Ne samo brat, še več. Po očetovi smrti sem imel samo tebe.

Se še spominjaš, kaj si mi obljubil ravno na tem mestu, ko sem odhajal? Pojdi domov, sleci te cape, skupaj pojdeva v brigado. Zvečer bomo krenili iz teh krajev, daleč proč, tam te nihče ne bo poznal in z borbo boš opral svojo krivdo. Po vojni bova odšla iz teh krajev in si nekje ustvarila novo življenje.

Poglej, ne bi smel tega, a rad bi ti pomagal, rad bi te rešil.«

»S teboj? Ne morem! Prepozno prihajaš. Zame ni več poti nazaj. Nisem vsega sam kriv. Tudi drugi so krivi, največ France, da sem postal tak, drugačen, kot želiš ti. Zasoražil sem vas, tudi tebe sovražim, čeprav sem te imel nekdaj rad. Mislim sem, da si že zdavnaj mrtev in da se ne bova nikoli več srečala. Žal mi je, da sem te razočaral, a sedaj se ne da več pomagati. Stori z menoj, kar hočeš, s teboj ne grem. Ubil me menda ne boš, saj sva brata. Vidim tudi, da si nekak komandant, pusti me. Še enkrat, po-

slednjič mi napravi dobro... Tudi jaz bi te izpustil, če bi se takole srečala.«

»Torej, nočeš z menoj? Tako daleč si že!«

»Dejal sem ti že, da ne morem! Tudi ti bi ne hotel z menoj, če bi te povabil. Pusti me, pojdiva vsak svojo pot in pazil bom, da se ne bova nikdar več srečala.«

»Tega ne smem, kaj bodo dejali tovariši... a vendar... pojdi. Ne bom storil prav! Moral bi te odpeljati s seboj, a ne morem. Brat si mi! Toda zavedaj se, da ta pot vodi samo v pogubo. Mogoče boš kdaj obžaloval ta korak, a tedaj bo prepozno. Vojne bo kmalu konec, ti pa z Nemci...«

»Tvojih pridig mi ni treba. Hrani jih za druge, ti bodo še prav prišle,« ga je z hladnim glasom prekinil Ciril. »Torej? Lahko grem? V hrbet me menda ne boš streljal, saj si bil vedno ponosen na to, da si bil odkrit človek. Grem!«

Ciril se je obrnil in počasi krenil po poti, ki je držala v dolino.

Tudi Jože se je obrnil proti stezi. Napravil je nekaj korakov in neodločen obstal.

Ne, ni storil prav. Izdal je svoje tovariše — brate. Ali je to sploh še njegov brat? Ne! Njegovi bratje so tam — v brigadi. Skupaj

prenašajo vse težave in napore, skupaj so se borili in drug za drugega, če je bilo treba, tudi žrtvovali svoja življenja. Spomnil se je na partizana Tineta, ki ga je ranjenega reševal iz zasede in se ni menil za svoje življenje. Ali kurir Sine! Ta ga ne bo izdal nikoli. Ali niso njegovi pravi bratje v brigadi?

Oni ga ne bi nikoli izdali in nikdar ne bi storili tega, kar je storil on, star partizan, komandir čete. Če bodo izvedeli, mu nikoli ne bodo odpustili in prav bodo imeli.

Ciril bi moral biti zanj samo sovražnik in nič več. Moral bi ga peljati s seboj v štab brigade in tam mu bi sodili, kakor je zaslužil. Morda ni samo izdajalec, mogoče je tudi morilec in ga nešteto mater preklinja, ker je moril njihove otroke. Mogoče neke jokajo otroci, ker jim je odpeljal starše — on pa ga je izpustil, da bo še nadaljeval s svojimi zločini, da bo še več ljudi nesrečnih. Sicer pa, ali ni to dovolj velik zločin, da je izdal svojo domovino in da služi tistim, ki so jo potisnili v kri in trpljenje? Ne, ni storil prav.

Odločil se je! »Z menoj v brigado mora in tam naj bo obsojen, kakor je zaslužil. Tudi zanj bo dobro, če mu prekrizam načrte in ga rešim še nadaljnje poti navzdol.«

Snel je brzostrelko in se obrnil.

»Stoj! Z menoj pojdes!«

Ciril se je bliskovito obrnil, obraz je imel spačen od sovraštva. V rokah je držal težko vojaško pištolo. Dvignil je roko in ustrelil. Jože je skočil za bukev in dvignil brzostrelko.

To ni bil več njegov brat, to je bil tujec, izdajalec.

Pomeril je in sprožil. Počili so strelji, ki so dolgo odmevali po gozdu in se počasi izgubljeni v grapi.

Človek tam na cesti je za hip obstal, iz rok mu je zdrknila pištola, zagrabil se je za prsi, se opotekel pod staro, trhlo drevo in tam obležal.

Jože je vrgel brzostrelko na rame in odhitel po stezi. Že po nekaj korakih je srečal fante iz svoje čete, ki so pritekli po stezi.

Jože jih je ustavil: »Kam?«

»Tebi na pomoč!« mu je zasopljeno dejal kurir Sine, ki je bil prvi. »Kaj je pomenilo to streljanje?«

»Jaz sem streljal. Kdo vas je poslal?«

»Prosili smo komisarja, da nam je dovolil. Šli smo za teboj in, kakor vidim, ne zaman. Na koga si streljal?«

»Na belogardista!«

»Je padel?«

»Da!«

»In kje imaš brata?«

»Brata? Jaz nisem imel brata! Bratje ste mi vi!«

Krvnik za oltarjem

SESTNAJST let po vojni so agenti sovjetske varnostne službe v Kujbiševu po nenavadnem postopku prijeli nekdanjega kolaboracionista hitlerjevskih sil za časa druge svetovne vojne; zločinec se je roki pravice umikal, preoblečen v pravoslavnega duhovnika.

O dogodku je te dni podrobneje pisala Komsomolska Pravda. Pravo ime prijetega duhovnika je baje Pogorelov. Med drugo svetovno vojno je bil pod okupacijo nacistične vojske imenovan za šefa policije okrožja Konstantinovka, v doneški pokrajini. S to funkcijo je odločal o množičnih pokolih Židov in ujetih partizanov ter sam sodeloval pri takem početju. Komsomolska Pravda zatrjuje, da je več prič in neizpodbitnih dokumentov, ki pričajo o akcijah politične policije; Pogorelovu so Nemci kot njenemu usluž-

bencu prepustili proste roke, le-ta pa se jim je za zaupanje zahvalil z množičnimi pomori Židov in partizanov.

Ob koncu vojne je Pogorelov, da bi ušel jezi, s katero so sovjetske oblasti takrat preganjale vse kolaboracioniste, spremenil ime in se preimenoval v Sijahova. Spomnil se je, da se je v mladosti šolal v semenišču grške pravoslavne cerkve: zato se je odločil, da bo študij teologije nadaljeval. To mu je tudi uspelo in postal je duhovnik. Odprl si je tekoči račun v banki ter se četrtič oženil.

Pogorelov alias Sijahov je v naročju cerkve napravil naglo kariero. Predstojniki so kmalu postali pozorni nanj zaradi gorečnosti pri opravljanju poklicnih dolžnosti in zaradi njegovega govorniškega daru. Kmalu je pridigal po najvišjih pravoslavnih cerkvah v Astrahanu,

Permu, Taškentu in Kujbiševu. Sijahova so prijeli v dramatičnih okoliščinah. V katedrali Sv. Petra in Pavla v Kujbiševu je bilo precej ljudi že zato, ker je bila nedelja. Pridigar je opazil, da je med poslušalci precej sorazmerno mladih ljudi oziroma mož srednje starosti. Ker obiskujejo ruske cerkve po navadi le starci, se je vznemiril in pohitel z obredom, da bi kar se da naglo dosegel vrata zakristije. Množica je opazila njegovo hitenje in je začela kazati nezadovoljstvo; nekateri so, ker niso vedeli, kaj se dogaja, v znamenje protesta zapustili cerkev, češ da je takšna maša pravo bogoskrunstvo. — Zadnje molitev je duhovnik požebiral le na pol ter naglo stekel v zadnji del cerkve, da bi se preoblekel. Toda agenti, ki so počakali, da je končal, so vdrli v zakristijo in ga aretirali.

Štefan Pahor pripoveduje

TOVARIŠ Štefan Pahor iz Opatjega sela na Krasu je eden najbolj znanih aktivistov na spodnjem Krasu. O svojem delu in trpljenju med narodnoosvobodilno vojno pripoveduje:

»V narodnoosvobodilno gibanje sem se vključil takoj, ko je doseglo tudi naše kraje. Prvo propagandno čtivo OF sem prejel od sovaščana Mirka Marušiča-Gabra in ga nato oddal naprej zaupnim znanecem. Tako se je začelo. Kmalu nato je mene in Mirka povabil na sestanek Avgust Velušček-Maks, takratni organizator OF za Kras. Na sestanku je bil tudi Anton Dugulin-Matevž. Ta nas je podrobno seznanil s pomenom in namenom Osvobodilne fronte ter nam dal navodila za delo. Z Mirkom sva se takoj nato z vso vneto lotila pridobivanja ljudi za Fronto. Organizirala sva nabiralne in napisne akcije ter zbiranje orožja. Posebno pozornost sva posvetila mladincem in jih pridobivala za partizane.

Vse to je skrajša potekalo dokaj gladko, septembra 1941 pa sva z Mirkom ugotovila, da naju krajevni karabinjerji nekam sumljivo opazujejo. Ker sva večkrat odhajala iz vasi, so to naposled opazili in postali pozorni na naju. Potlej sva postala še bolj previdna. Pričela sva na razne načine

prikrivati najino delovanje. Če sva na primer šla po organizacijskem delu v Doberdob, sva iz vasi krenila proti Kostanjevici in tako naredila trikrat daljšo pot, da sva prišla na cilj.

Leta 1942 smo še bolj razširili naše delovanje. Začeli smo podirati daljnovode, telefonske drogeve in opravljali še razne druge sabotažne akcije. Za prvi maj smo prižgali več kresov, razobesili več slovenskih zastav z rdečo zvezdo, raztrosili letake in izvedli več napisnih akcij, čeprav so karabinjerji ves dan pred prvim majem in vso noč patrolirali po vaseh.

V začetku septembra 1942 smo vaški aktivisti pridobili več domačih fantov za odhod k partizanom, namesto da bi odšli v italijansko vojsko, kamor so bili prav tedaj pozvani. Ko so karabinjerji zvedeli za to, so njihove starše nagovarjali, naj jih pokličejo domov, sicer pa bodo oni kaznovani. Toda starši so se izgovarjali, češ da ne vedo, kje so njihovi sinovi in da naj jih gredo sami iskat, če jih že hočejo imeti. Nato so iz Gorice prišli kvesturini in staršem zagrozili, da bodo internirani, vsa njihova imovina pa zaplenjena, če se njihovi sinovi v desetih dneh ne vrnejo domov. Deset dni kasneje so se ponoči pripeljali v vas, pobra-

li starše tistih partizanov in jih odpeljali in sicer matere v Gorico, očete pa v bližino Gradiške.

Malo nato je eden izmed tistih, ki so odšli k partizanom, zbežal od tam, se javil karabinjerjem in izdal vse, kar je vedel. V noči med 9. in 10. oktobrom 1942 se je pripeljalo v Opatje selo kakih štirideset karabinjerjev skupno z izdajalcem. Le-ta jih je vodil po vasi in jim kazal, kje stanuje kak aktivist. Tako jih je pripeljal tudi na moj dom. Skupno z drugimi izdanimi tovariši so me odpeljali na karabinjersko postajo v Šempeter pri Gorici, ki je bila na glasu kot prava mučilnica. Tu so nas stlačili v celico, kjer je bilo prostora kvečjemu za osem ljudi, kar dvaindvajset.

Najprej so zaslišali mladince. Čeprav so jih pretepali, da so bili vsi črni, ni nihče ničesar izdal. Tretji večer sem prišel na vrsto jaz. Ker nisem ničesar povedal, so me pretepali tako, da sem imel po hrbtu vse polno ran, in mi ščipali prste. Teden dni so nas tako zasliševali in mučili, nato pa so nas prepeljali v goriške zapore. Toda od tam so nas po enega spet odvažali v Šempeter na zasliševanje. Tu so nas pretepali, da smo padali v nezavest, nas oblivali z vodo, da smo prišli k zavesti, in nas divje bili z žilovkami. To je v presledkih trajalo ves oktober, november in december. Nazadnje so sklenili, da nas pošljejo pred posebno sodišče v Rim. Prvo skupino so odpeljali 13. februarja 1943. Jaz in še nekaj drugih tovarišev smo še dalje ostali v Gorici, kjer so nas v presledkih vedno znova zasliševali. Nekega dne so me odpeljali na karabinjersko postajo, ki je bila nasproti sodišča. Ker nisem ničesar in nikogar izdal, so mi naposled pričeli stiskati glavo v nekakšni stiskalnici, kar mi je povzročalo strahovite bolečine, in me obdelovali z bikovko, dokler se nisem onesvestil. Ko sem se čez nekaj ur zavedel, so me spet odpeljali v zapor.

Čez mesec dni so tudi mene in ostale tovariše odpeljali proti Rimu. Ker pa so bili rimski zaporji tako natrpani,

da ni bilo v njih več prostora, so nas pripravili v kaznilnico Castelfranco di Modena. Tu so nas poleg skrbi žrle tudi legije stenic in stradež. Žlice nismo nikdar rabili, ker je vse, kar so nam dali jesti, bilo tako redko, da smo kar popili.

V pričakovanju, kdaj nas odpeljejo v Rim, je prišla kapitulacija Italije. Ko smo zvedeli za to, smo vsi politični jetniki zahtevali od uprave kaznilnice, da nas izpusti na svobodo. Toda uprava je to z raznimi izgovori zavlačevala tako dolgo, dokler niso prišli Nemci, ki so izdali ukaz, da ne sme biti izpuščen noben jetnik. Kljub temu pa je bilo izpuščenih nekaj pripornikov, in to taki, ki niso še bili obsojeni. Med njimi sem bil tudi jaz. Toda to je bila nekam čudna osvoboditev. Rečeno mi je namreč bilo, da se moram javiti na goriški kvesturi, za spremstvo pa mi je bil dodeljen neki kvesturin. Vendar le-ta ni strogo pazil name, tako da sem ves čas tuhtal, kako bi mu ušel. Nekje je vstopila v kupe mlada ženska in kvesturin se je zapletel z njo v pogovor, tako da je čedalje manj pazil name. Ko je vlak prispel v Ronke pri Trziču, sem se končno pripravil na beg. Brž ko je vlak potegnil dalje, sem skočil na tla, se prekobilil čez neko ograjo in bežal dalje. Ko sem ugotovil, da mi nihče ne sledi, sem se globoko oddahnil. Z zavestjo, da sem spet svoboden, sem zavil k svaku, ki stanuje v Ronkah. Ko sem domačim povedal, kako in kaj in se okrepčal, sem se napotil proti domu.

Čez nekaj dni sem že spet bil na delu. Kot član Okrožnega komiteja KPS za Kras sem dobil vrsto novih nalog. Predvsem sem pomagal ustanavljati narodnoosvobodilne odbore tam, kjer jih še ni bilo.

V času svojega delovanja sem bil večkrat v nevarnosti, da me ujamejo Nemci, vendar sem se vsakokrat nekako izmazal. V vas so prihajali Nemci, beli, italijanski fašisti in kozaki; kradli, strahovali ljudi in večkrat koga odpeljali s seboj. Tako so tudi 20. februarja 1944 Nemci in njihovi

pomagači obkolili Opatje selo in bližnjo okolico. Šlo je za izdajstvo. Tačas sta namreč v bližini vasi taborila Tržaški in del Kraškega bataljona. Nemci so zarana obkolili enoti in ju napadli. Borci so se nekaj časa upirali sovražni premoči, nazadnje pa so se morali umakniti. Nato so Nemci vdrli v vas, pobili kakih dvajset ljudi in približno toliko drugih odpeljali v taborišče.

Istočasno so Nemci obkolili tudi bližnjo Novo vas. Tu so ustrelili štiri moške in pobili družino mojega svaka Lojzeta Pahorja, ki je tudi bil aktivist. Medtem ko je bil on v nekem bunkerju blizu vasi, so mu Nemci ubili mater in ženo ter vse otroke: 20-letnega Ivana, 16-letno Marijo, 14-letno Kristino, 11-letnega Avgusta, 8-letnega Jožefa, 7-letno Ano in 5-letno Emo. Nato so hišo do tal požgali.

Med aktivisti je tedaj padel tudi Albert Jelen, ki je bil odgovoren za rajon Doberdob. Potem sem moral začasno prevzeti tudi ta rajon, čeprav sem bil sicer odgovoren za rajon Škrbino.

Sredi marca 1944 sem se vrnil s terena domov in tu prenočil. Zjutraj pa so me domači obvestili, da so Nemci v vasi. Preden sem se utegnil umakniti, so že bili v hiši. Odvedli so me pred vaško šolo, kjer je že bilo nekaj domačinov. Iz hiš so namreč pregnali vse moške in dekleta, žene pa so pustili doma.

Z Nemci je bil tudi neki partizan iz moje vasi, ki so ga ujeli pri Novi vasi. Le-ta se je namreč »razhajkal« in ko je prišel domov, je naprosil vojaškega referenta, naj bi mu dovolil ostati doma samo toliko, da se osnaži in preobleče. Namesto vojaškega referenta, ki je šele pred kratkim prevzel to funkcijo in se še ni povsem znašel, sem »razhajkanu« napisal propustnico jaz in jo podpisal s svojim ilegalnim imenom. To propustnico so Nemci našli v njegovem žepu in hoteli so vedeti, kdo je ta, ki mu jo je izdal. Fant je brez oklevanja povedal in nato privedel Nemce k meni. Jaz sem sicer vse zanikal, a za-

man. Postavili so me k zidu in me stražili, medtem ko so drugi izvedli hišno preiskavo. Nato so zahtevali, naj jim povem vse, kar vem o svojem ilegalnem delovanju, sicer da me ustrelje, ženo pa odpeljejo v Nemčijo. Ker pa nisem ničesar povedal, so me strašno pretepli in nato vsega okrvavljenega vrgli na kamion. S seboj so odpeljali še nekaj drugih moških in šest deklet.

Zaprli so nas v goriške zapore. Nato so me zaslíševali na komandi SS in me pretepali. Ker nisem hotel ničesar povedati, so me odvedli v klet, kjer sta me dalje pretepala neki belogardist in neki kvesturin. Da bi izvela iz mene, kar sta hotela vedeti, sta mi nato začela vbadati šivanke za nohte in v podplate. Vtem sem trpel nepopisne muke in večkrat sem omedlel. Ona pa sta me vselej s polivi mrzle vode spravila k zavesti in me mučila dalje. Končno so me vtaknili v samico. Čez dva dni so me spet zaslíšali, a tudi tokrat brez uspeha. Dali so mi nekaj krepkih zaušnic nato pa so me spet zaprli.

Dne 21. marca 1944 so me odpeljali v Dachau. Kaj vse sem doživel tam, ni moč povedati. Mislim sem, da ne bom nikdar prišel živ iz tistega pekla. Ko sem prišel v taborišče, sem tehtal 62 kg, ob osvoboditvi pa nisem tehtal niti 40 kg. Že to pove mnogo, zelo mnogo.

Dne 7. junija 1945 so zavezniki natovorili na kamione skupino Jugoslovanov, v kateri sem bil tudi jaz, in nas odpeljali do Trbiža. Tam so nas prevzele naše oblasti in nas odpeljale v Ljubljano, kjer nas je na Kongresnem trgu navdušeno sprejela množica Ljubljancev. Nekaj dni kasneje sem se vrnil domov, hudo oslabil, vendar vesel, da sem le ostal pri življenju.

To je odlomek o njegovi trnovi poti, ki jo je prehodil v času narodnoosvobodilne vojne.

Kljub vsemu prestanemu in priletnosti pa je še vedno prvi v vasi, kadar je treba karkoli storiti v njeno in splošno korist.

Alojz Ravbar

Žrtve Štampetovega mostu

PRVA žrtev je bil italijanski vojaški inženir. Italijani so takoj po okupaciji začeli popravljati most, graditi leseno ogrodje. Delo si je prišel ogledat omenjeni oficir. Stopil je na ploč, ki se je spodmaknil — strmoglavil je kakšnih 25 m globoko na cesto in se ubil.

Med zadnjo vojno je padlo zaradi tega zloglasnega mostu vsega skupaj okrog 40 ljudi, med njimi kakih 30 domačih delavcev nemškega podjetja Todt, ki je popravljalo most. Točnega števila žrtev še sedaj ne poznamo, ker so »totovci« izrabili zmedo po ameriškem bombardiranju poleti 1944 — nekateri so jo pobrisali domov, drugi po so šli v partizane, Nemci pa so jih šteli za mrtve. Tako so se izognili represalijam nad svojimi domačimi.

Po bombardiranju mostu so ljudje odpeljali kakih 20 trupel na vrhniško pokopališče. Med njimi je bil tudi ljubljanski študent; menda se je pisal Verner. Našli so ga pod obokom mostu brez glave. Jokajoča mati ga je spoznala po ostanku ročne ure — jermenčku. Drugi ranjenec je imel pretrgan trebuh; ko so ga nesli na voz, je še živel, toda drobovje mu je med prevozom spolzelo ven in je na poti izdihnil.

Bolj natančno se spomnim matere sošolca Bernarda Umeka, doma iz Vrhnike. Plela je med koruzo v dolini pod mostom. Rafal iz ameriškega lovca jo je prerešetal. Našli so jo ljudje, ki so preiskovali teren okrog mostu, daleč naokrog pokrit z ostrim kamenjem. Položili so jo na mrtva-

ški oder v prvi hišici proti Vrhniki. Mimo so se pomikali vozovi z mrlici, ljudje pa so mimogrede stopali v hišico kropit najstarejšo žrtev mostu.

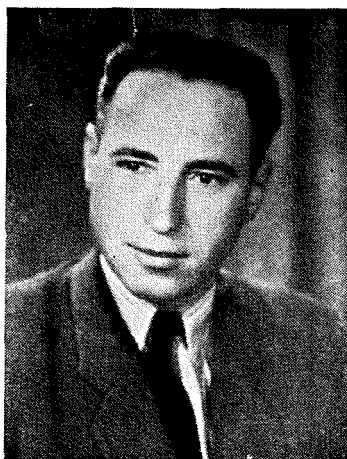
Po skupnem napadu 14. divizije in zavezniškega letalstva na to občutljivo točko južne železnice je kakih 200 metrov stran, na zgornji strani mostu, ležal mrtvec — brez glave in popolnoma nag. Bil je Mongol — mulovodec; glava je ležala med razsekanim drevjem kakor odrezana. Poleg trupla je ležala napihnjena mula. Med napadom se je baje približal mostu, vodeč mulo, obloženo z angleškim plastikom. Nemški strelec je zadel tovor, eksplozija je ubila mulo, puh pa je mulovodcu odtrgal glavo in ga popolnoma slekel.

Filip Rihar

Od kamnoseškega delavca do direktorja

»TISTO leto, ko sem obiskoval partijsko šolo, sem učenje najtežje zmagoval. Tudi samo po tri ure sem spal na dan in potem so mi celo oči odpovedale. V Mariboru, v srednji ekonomski šoli, je šlo nekoliko lažje, čeprav mi je tu delala preglavice nemščina. Toda imel sem pred seboj cilj, pridobiti si izobrazbo. Želel sem sebi in družini ustvariti boljše življenjske pogoje. Trpljenje v preteklosti me je izučilo, kako je hudo, če si neuk, kako drugi lahko s teboj delajo, kar hočejo, če se sam na nič ne spoznaš. Mislim, da je volja po izpopolnjevanju živa pri vseh borcih, samo da starejši težje dohajajo tempo študija in da bi bilo treba tistim, ki nimajo dovolj podlage, nuditi več pomoči.«

Takšne nekako so bile besede, ki jih je nanizal v pogovoru znani štajerski partizan in aktivist Ivo Skerlovnik. Rojen je bil v Hudem Kotu blizu Ribnice. Njegovi starši so morali samo za kajžico, v kateri so stanovali, in za nekaj zem-

lje, pregarati nekaj časa kar 200 dni na leto, oče 80, mati pa 120 dni. V štirinajstem letu starosti se je moral Ivo že napotiti v kamnolom na delo. Oče — delavec v kamnolomu, sin — vajenec v kamnolomu! Pa je prišla kriza, dela je zmanjkalo in oče in sin sta bila odpuščenata.

Težka leta borbe za vsakdanji kruh. Spet v kamnolomu

na delu, jutri na cesti pri kopanju jarkov, potem na dnini pri kmetih ...

Julija 1934 so ribniški kamnoseki ustanovili kamnoseško zadrugo. Toda tudi v tej samostojni zadrugi ni bilo življenje rožnato, v hudi konkurenci in pod slabim vodstvom je zadruga šla skoraj pozlu. Dve leti, 1936 in 1937, so kamnoseki delali samo za zalogo, brez denarja in tako, da so pri trgovcih hrano dobivali na up. Šele 1938. leta so se zboljšali življenjski pogoji, čeprav so še tudi potem bili težki.

Pa kaj bi, mladost vse prenese, življenjske moči so še nenačete. Vedoželjnost išče znanja. V Ribnici na Pohorju so napredno usmerjena učitelja Gal in Dolinšek ter »rdeči« kaplan Jože Lampret prispevali svoje. Mladi Ivo se udeležuje iger, posluša predavanja, vključuje se v sindikat gradbenih delavcev. Seme napredne miselnosti pa je v njem zasejano že v otroških letih; njegov oče in organizator kamnoseške zadruge Karl Gra-

dišnik sta se udeležila kot avstrijska vojna ujetnika Oktobrske revolucije v Rusiji.

In ko se 1941. leta nad našo domovino zgrne mrak okupacije in se vzdigne slovenski narod v upor proti svojim tlačiteljem, ve lvo za svojo pot. Med prvimi v domačem kraju je vključen v Osvobodilno fronto, partizanski komandir Vilč Šlander ga pridobi za sodelovanje s partizani, ki jih tudi kot vodič odpelje v napad na Ribnico na Pohorju v noči od 11. na 12. avgust 1941.

Naslednje leto je povezan s Pohorskim bataljonom, komandant Gropa s tovariši prihaja na njegov dom. In ko se spet obrne leto, odide v septembru v drugi Pohorski bataljon, kjer je najprej deseter, potem v odredu in brigadi obveščevalec do aprila 1944, ko je imenovan za člana Okrožnega komiteja Ribnica na Pohorju, čez mesec dni pa celo za njegovega sekretarja. Kasneje je premeščen na Kozjak, a se tik pred koncem vojne spet vrne na Pohorje.

Ko je vojne konec, je v Radljah, v Dravogradu, na Prevaljah in v Slovenjem Gradcu na raznih odgovornih mestih, med drugim predsednik in tajnik okraja. Izvoljen je za republiškega, pa tudi za

zveznega poslanca, z vso zavzetostjo pomaga graditi naše novo življenje. Kljub važnim nalogam in prezaposlenosti pa vedno tli v njem želja po vse večjem znanju. Udeležuje se partijskih in upravnih tečajev, v letih 1949—1950 gre v partijsko šolo. Bere, se izobražuje, žrtvuje noči in zdravje in se prebija skozi težave učenja. Julija 1959 prejme na ekonomski srednji šoli za borce v Mariboru diplomu. Zdaj je direktor opekarne v Košakih.

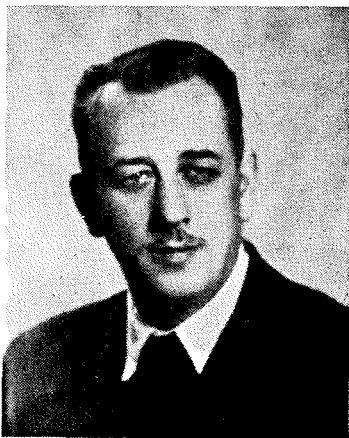
Pa spet razdaja svoje življenje in se posveča gradnji socializma. Član občinskega komiteja Maribor-Center, član sekretariata Okrajnega odbora ZB-NOV, predsednik komisije pri tem odboru za priznavanje dvojne delovne dobe, predsednik sveta za socialno politiko občine Center, član okrajnega sveta za splošne in komunalne zadeve. Vse to zmore zato, ker si je pridobil znanje. Koliko trpljenja, koliko vztrajne borbe, da se je izoblikoval v človeka, ki lahko toliko nudi! In kako čudovita je moč revolucije, ki preoblikuje človeka, ki daje sposobnim mesto, da se uveljavljajo.

In tako dolga, dolga pot od kamnoseškega delavca do direktorja.

France Filipič

bratje, padla sta očeta, tako da sta ostala le še osamela predstavnik moškega rodu svojih družin.

Nekdanji borec, politdelegat, komisar, intendant, sekretar in znani družbeni delavec Dravski, je bil sin delavske družine iz Spodnjih Gorij pri Bledu, z vznožja raztegnjene Pokljuke in viharne Mežaklje. V teh gozdovih je ob očetu, kot najstarejši v družini, že v rani mladosti, še slaboten in tenak šel za prvimi kosi trdega kruha, ki ga je služil z drvarjenjem za vso družino. Delo in poštenost ter napredna okolica so ga pripelele v vrste ljudi, ki v boju za pravičnejše življenje niso imeli, razen življenja, kaj izgubiti. Janez se jim je priključil z vsem srcem. In tako vsa njegova družina. Odhod v gozdove poleti 1941 je bila zanj in za njegove brate samoumevna dolžnost.

Dravskega in Dimača ni več...

KAKO muhasta je včasih igra smrti! Umrla sta prav v dneh, ko je januarja pred dvajsetimi leti plamtela znamenita dražgoška bitka, v kateri sta sodelovala tudi pokojnika. Dravski kot mitraljezec, Dimač kot mlad borec. Dogodek, ki nam stiska grlo in draži oči, nas sili, da se vračamo v mislih v začetne dni naše revolucije in posebej v začetke gorenjskega partizanstva. Spet sta izdihnili dva spomeničarja, dva iz vrst tistih, ki so se iz svoje preganjane in prav nič dobrega obetajoče okolice uvrstili med ljudi, brez katerih ni bojev, ne zmag, ne lepšega življenja. Dravski, star šele dobrih 47 let, Dimač komaj 42! Kdo bi si mislil, da smrt more streti take grče!

Redki »dražgošani« so spet osiroteli. Osiroteli za dva trdna stebra. Dravski je bil tretji izmed preživelih mitraljezcev, ki jih je bilo v Dražgošah dobrih dvajset. Zdaj živita le še dva. Kako daleč je že vse to, a vendar še tako sveže, kot bi bilo včeraj. Boja, kakršnega je bojevala ta generacija, ni mogoče pozabiti, čeravno tudi čezenj po vsej sili leze koprena preteklosti. Toda tanka, tako tanka, da nikoli ne bo povsem zbrisala imen in ljudi, kakršni so bili ti prvoborci.

In kakšna surova igra smrti, ki je zdaj segla še po teh dveh članih družin, katerih krvni davek je bil že med vojno velik, prevelik. Obema so padali

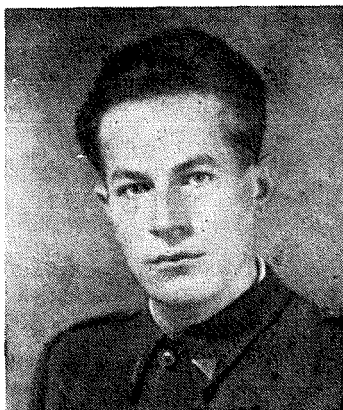
Skromen in delaven, preudaren in tovariški, tih a neustrašen je potem rasel kot je rasla naša revolucija. Kdo v zgornjem koncu Gorenjske ni poznal postavnega partizana Dravskega? Kdo ga je pozabil, če se je le enkrat srečal z njim in bil deležen njegove prijateljske pomoči, pouka in nasvetov?! Kdo bi si mogel misliti, da je vmes vsa leta doživljal udarce in že poleti 1941 preboleval smrt brata Lojza, potem smrt najmlajšega Jožeta — decembra 1942, očetovo lagersko smrt leta 1944 in nazadnje še smrt junaškega bra-

ta Andreja-Borisa, ki je padel marca 1945 ter je bil potem proglašen za narodnega heroja!

Ko je vojna minila, je poleg sester ostal sam. Toda še vedno požrtvovalni Dravski, pripravljen prijeti za vse. Zaposlen v jeseniški železarni, ni sodeloval samo v tovarni, temveč je bilo njegovo delo čutiti tudi v domačem kraju. Spet je živel za domovino in v tej vnemi ga je prekmalu po kratki bolezni pobrala smrt. Njegov pogreb je pokazal, koliko ljudi je želelo, da bi Dravski živel še dolgo, dolgo, tako dolgo, dokler bo ostal zapisan v naših srcih...

*

Dimača je dala Poljanska dolina, dolina puntarjev. Rojen je bil na kmetiji v Javorjah in se z bratom Domnom priključil partizanom decembra 1941. leta. Ta je padel že poleti 1942. Po tem so mu fašisti ubili še očeta. Dimač pa je, preprost kmečki fant, korakal v vrstah revolucije vse od kurirja do komandanta bataljona. Bil je krepkih rok. Ko so ga nekoč obkolili raztrganci in gestapovci, jih je pometal, se jih otresel ter pri tem rešil ranjenega komandirja, čeravno je bil tudi sam ranjen.

Tudi on je bil nekaj časa v vrstah političnih delavcev, konec vojne pa je dočakal kot načelnik Narodne zaščite za Gorenjsko. Pri Narodni zaščiti je deloval tudi nekaj časa po vojni, potem pa se ni mogel več upirati klicu rodne grude, k čemur je pripomogla tudi njegova izčrpanost. Navezanost na dom in njegovo zdravstveno stanje sta ga spet priklenila na Javorje, kjer se je rodil in tudi umrl.

*

Njuno življenje je končano, oba počivata blizu domov in obema smo dolžni večno zahvalo.

Ivan Jan

Alojzu Rauhu v slovo

TOVARIŠ Alojz RAUH se je rodil 28. februarja 1881 leta v Delušu — Delnice. Ko mu je bilo 10 let, se je s svojimi starši preselil v Slavski laz, kjer je živel vse do svoje smrti. Življenjska pot tovariša Rauha je bila trnjeva pot našega malega kmeta, v boju za življenjski obstoj. Boj za obstoj je bil neizprosni. Bil je v prvi svetovni vojni, nato 2 leti v ruskem ujetništvu, kjer pa je spoznal ideje in cilje prve proletarske revolucije, katerim je ostal zvest vse svoje življenje. Vrnil se je iz ujetništva v domovino, s seboj pa prinesel revolucionarne ideje, s katerimi je bodril in jeklenil svoje prijatelje in njemu enake zatirane — male kmete. Ker mu domača gruda

ni dajala tistega, kar potrebuje človek za življenjski obstoj, je odšel v Ameriko (ZDA), kjer je ostal 6 let. Tujina je njegov lik borca še bolj izoblikovala.

Ko je leta 1941 Jugoslavijo zadela največja katastrofa, ko so jo zaslužnili fašistični osvajalci, je tovariš Rauha dobro vedel, da je prišel čas težkega boja za osvoboditev. Že takoj v začetku okupacije je postal aktivist OF ter organiziral prebivalstvo kolpske doline v oborožen upor. Leta 1942 je postal sekretar terenskega odbora OF Slavski laz, pozneje predsednik rajonskega odbora Banja loka, v letu 1944 pa je bil pri prvih svobodnih volitvah izvoljen za predsednika okrajnega ljudskega odbora

Kočevje. To dolžnost je opravljal do pozne jeseni leta 1945, pozneje pa še dalje ostal član OLO Kočevje. Leta 1943 je bil izvoljen za odposlanca Kočevskega zbora in na zboru častno zastopal prebivalstvo Kolpske doline. Po vojni je bil dalj časa član Glavnega odbora OF, član Okrajnega odbora ZB, prav tako pa je na terenu opravljal odgovorne funkcije. Pri delu ni klonil nikoli.

*

Dne 1. januarja 1962. Zaživelo je novo leto, a v Tebi je ugasnilo Tvoje tako burno — bogato življenje. Za vedno si zatisnil svoje blage — vedre oči, katere niso ugasnile v le-sku niti pri Tvojih 81 letih. Dočakal si Novo leto, da si še svojim najbližjim, ki so se takrat nahajali poleg Tebe, podal svojo, čeprav uvelo roko, jim voščil sreče, zdravja in delovnih uspehov. Tvoje misli pa so v tem času pohitele med vse bojne tovariše in s šepetom na ustnih si jim klical: »Še na mnoga leta, tovariši«. Zasvitalo se je prvo novoletno jutro, a Ti si zatisnil za vedno svoje blage oči.

V dneh od 1. do 3. januarja so borci in ostali hiteli k Tebi, da se od Tebe poslednjič poslovijo. Prihajali so od blizu in daleč. Prihajali so po stazah, katere so stokrat in stokrat prehodili v času vojne, da so prišli na Tvoj dom, ki je bil borcem drugi dom, Ti pa si jim bil izkušen oče in svetovalec.

Nihče ni mogel verjeti, da je to zadnje slovo od Tebe, dragi Lojze. Nepregledna množica se je zbrala pred Tvojo hišo, v imenu vseh pa sta se od Tebe poslovila tovariš Jože Klarič in Anton Skvarč. Ob neslišnem žuborenju Kolpe je mešani zbor DPD Svoboda Kočevje zapel pesem »Brigade s hribov...« Godba je igrala žalostinke, Tvoji sotovariši pa so te ponesli v Tvoj poslednji dom, zasu-li ga s šopki in venci, v imenu vseh političnih in družbenih organizacij občine Kočevje pa je spregovoril tovariš Ignac Karničnik. Mrzli zimski veter je z bližnjih gorskih vrhov prinašal Tvoj glas — »kako lepo je živeti v svobodi, saj naše delo ni bilo zaman.«

Na stranskem tiru

PRI temeljitem proučevanju reševanja stanovanjskega vprašanja članov Zveze borcev in Zveze vojaških vojnih invalidov zlahka ugotovimo nerazumljivo razliko med gospodarsko bolj ali manj razvitimi občinami. Pričakovati bi bilo, da bo hitrost reševanja stanovanjskih vprašanj naših članov večja v bolj razvitih občinah. Najnovejši podatki pa kažejo, da je v nekaterih občinah ravno narobe.

Če se spomnimo zgodovine reševanja stanovanjskega vprašanja članov ZB v zadnjih letih, potem moramo začeti z razdobjem, ko se je stanovanjsko vprašanje borcev in invalidov pokazalo v vsej ostrini. Takrat smo ugotavljali, da je najtežje reševati stanovanjsko vprašanje tistih, ki so ali izven delovnega razmerja kot invalidi ali upokojenci, ali pa so zaposleni v takih podjetjih in ustanovah, ki ne gradijo stanovanj. Tem so se pridružili tisti borci in invalidi, ki so imeli nizke kvalifikacije, in zato podjetja ter ustanove, ki so gradile stanovanja, niso videli nobene koristi v tem, da bi jim stanovanje dali.

Sprevideli smo, da je to krivično, in se lotili ukrepov za reševanje tako važnega vprašanja, kakor je stanovanjsko vprašanje udeležencev revolucije. Najprej s pomočjo posebnega fonda, ki je bil namenjen izključno za graditev stanovanj članov ZB in ZVVI. Pokazali so se tudi prvi uspehi, ki pa so bili v primerjavi s potrebami še dokaj skromni.

Naslednja stopnja, po svojem pomenu in metodah popolnejša in višja kot prejšnja, je bil prenos skrbi za reševanje stanovanjskih vprašanj članov ZB in ZVVI na okraje, oziroma občine. To načelo, ki je bilo sprejeto v naših najvišjih predstavniških telesih, je izhajalo iz dejstva, da niti

ZB niti ZVVI nista nekašni od družbe izolirani skupini ljudi, ampak del državljanov, ki so v preteklosti veliko več žrtvovali kot ostali državljani in zato po socialističnih načelih zaslužijo tudi več pozornosti. Zato je stanovanjsko vprašanje članov ZB in ZVVI družbeno vprašanje in naj ga rešuje družba preko svoje osnovne celice-komune.

Naša najvišja predstavniška telesa in najvišji politični forumi so glede skrbi za bivše borce in invalide poslali celo vrsto priporočil okrajem in občinam. Ob petnajstletnici osvoboditve Ljubljane je tudi Mestni svet sprejel sklep, da je treba rešiti stanovanjsko vprašanje članov ZB in ZVVI najkasneje v petih letih, to je do leta 1965. Marsikdo, ki je leta in leta živel v kleti, na podstrešju ali v tesni sobi, je na tišem upal, da bo v kratkem zaživel lepše in udobnejše življenje, za katero je dobro stanovanje eden izmed najvažnejših pogojev.

Od leta 1960 sta minili že dve leti. To pomeni, da bi moralo biti rešenih najmanj 40 odstotkov kritičnih stanovanjskih primerov. Malo je občin, ki bi se lahko ponašale s takim rezultatom. Veliko več je takih, ki so rešile v dveh letih le toliko kritičnih stanovanjskih primerov, da bi s takim tempom rešile vse šele v desetih ali celo več letih. Zato se mnogi člani ZB in ZVVI sprašujejo, ali bodo sploh kdaj dobili stanovanje, ki jim je bilo slovesno obljubljeno že večkrat. Večina borcev in invalidov je starih nad 40 let in šibkega zdravja. Potemtakem bodo dobili stanovanja, ko bodo stari 50–60 let. Takrat jim bodo otroci že zrasli in lahko se zgodi, da potem večjega stanovanja tudi zaradi tega ne bodo potrebovali. Če pa poleg tega upoštevamo še

večjo umrljivost med člani ZB in ZVVI zaradi slabega zdravstvenega stanja kot posledice naporov, potem terja to vprašanje še hitrejšo reševanje.

V nekaterih industrijskih občinah pa se je zadnje čase pojavila med gospodarstveniki in celo vodilnimi političnimi ter gospodarskimi predstavniki miselnost, ki jo lahko milo rečeno, označimo za nesocialistično, nehumano in birokratsko. V težnji za rentabilnostjo, ki je sicer sama na sebi pozitivna in je osnova vseh naših dosedanjih gospodarskih uspehov, so ponekod začeli smatrati dodelitev stanovanj članom ZB in ZVVI za nerentabilno, negospodarsko in zato nepotrebno investicijo. Ti ljudje računajo, da člani ZB, čeprav imajo morda tudi svoj poklic, zaradi starosti nad 40 let in bolehnosti ne bodo več dolgo delali. Ko bodo šli v pokoj, bodo »odnesli« s seboj tudi stanovanje, zgrajeno na stroške tovarne ali ustanove. Od upokojencev in invalidov pa skupnost tako nima nobene koristi... Stanovanje je zato treba dajati mlajšim, ki bodo še dolgo delali in bo zato imela skupnost od njih obilo koristi. Če se zgodi, da posameznik ali organizacija malo bolj odločno zahteva svoje in svojih članov moralne in zakonite pravice, potem navadno zagovorniki te miselnosti nastopijo z geslom: »Pozabimo že enkrat, kar je bilo, važno je, kaj je zdaj.« ali »Zato, ker ste bili borci, zahtevate zdaj nekašne prednosti. To ni socialistično, saj ste se sami bojevali za enakost vseh državljanov.« Ali (kar je najhuje): »Zdaj je bolj družbeno koristen inženir, ki je bil belogardist, kot bivši partizan, ki je zdaj na primer vratar.«

Večkrat slišimo take izjave, ki jih navajajo posamezniki ali organizacije na raznih zbo-

rovanjih, ali pa celo v tisku, ko posamezniki kritizirajo negativne pojave. Napačno bi bilo, če bi te pojave pripisovali samo pokvarjenosti posameznikov, ki so morda celo sami člani ZB, med NOB pa so morda bili celo na vodilnih mestih. Take pojave moramo povezovati s tehnokratizmom in birokratizmom, ki se marsikje poraja tudi v naši skupnosti.

Druga stran takih nazorov pa je težnja, da bi skrb za stanovanje članov ZB, ki niso »zanimivi« ne za podjetja in niti ne za občine, spet zvrnili na pleča Zveze borcev. Take težnje prihajajo do izraza v pošiljanju članov ZB s priporočili na ZB, pa tudi v nekaterih izjavah posameznikov na nižjih vodilnih mestih. Ti znova predlagajo ustanovitev posebnega sklada za graditev stanovanj članov ZB in ZVVI. V ta sklad bi prihajala sredstva, ki bi jih »darovala« podjetja in ustanove. Kam pes tacco moli, se vidi iz nekaterih negativnih primerov v Ljubljani. Tako so na primer v nekem podjetju zgradili v dveh letih skoraj dve sto stanovanj. Nekega bivšega partizana od spomladi 1943 pa so kot člana ZB poslali na GO ZB s prošnjo za stanovanje, češ da so dali za stanovanje članov ZB reci in piši cel milijon dinarjev neki ljubljanski občini.

Po takih »načelih« naj bi ZB reševala vprašanja svojih članov samostojno, s sredstvi, ki bi pritekla kot nekakšna

miloščina, ali s sredstvi iz proračuna. Podjetje pa bi se otreslo skrbi za člane svojega kolektiva, pa čeprav so bili nekdaž borci za družbeni red, ki je omogočil, da je nastalo to podjetje, se razširilo in opremilo s stroji, in čeprav bivši borec kot član kolektiva prispeva prav toliko kot vsak drug član...

Občinski odbori ZB in ZVVI bi morali odločneje vplivati na občinsko investicijsko politiko. Kjer to delajo, se že zdaj vidijo rezultati. Zakaj je na primer gospodarsko manj razvita občina, kakršna je bila Metlika, za leto 1961 lahko vložila v stanovanjsko gradnjo kar 13 milijonov, medtem ko je industrijsko razvita občina Ljubljana-Moste-Polje od občinskega kreditnega sklada v višini 375 milijonov dala le 25—30 milijonov za potrebe članov ZB?! Takih vprašanj bi se morali lotiti predvsem na konferencah in občinih zborih. Če bi naleteli na težave ali nerazumevanje, če bi kdo skušal člane prepričati, da ni denarja ali, drugače rečeno, da so člani ZB in ZVVI tisti, ki naj plačajo račun za komunalne in drugačne investicije s tem, da bodo še mnogo let čakali na stanovanja, potem naj odločno nastopijo... Saj imamo v našem družbenem sistemu sredstva in način, kako lahko ostvarimo zakonite pravice posameznikov ali skupin državljanov.

Mile Pavlin

Kvalifikacijski izpiti — stopnica k nadaljnjemu izobraževanju

SREDI aprila bo minilo leto, odkar se je Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije obrnil s posebnim pismom na tiste tovariše in tovarišice, ki nimajo zadostne strokovne usposobljenosti in ustrezne stopnje kvalifikacije, da bi lahko sledili čedalje hitrejšemu tempu gospodarskega razvoja in šli v korak z mlajšimi, šolsko usposobljenimi kadri. Tako se je začela akcija za kvalifikacijske izpite, za katere se je do

srede januarja letos prijavilo že okrog 7000 tovarišev.

Že število prijavljenih nam pove, da pismo Glavnega odbora Zveze borcev ni bilo zaman in da je bila akcija za kvalifikacijske izpite nujno potrebna. Delavec, bivši borec ali aktivist, ki je leta in leta delal na istem delovnem mestu brez potrebne kvalifikacije, se je zamislil nad tehtnimi besedami. Spoznal je, da ga razvoj prehiteva in da lah-

ko le z voljo in učenjem dohiti zamujeno.

Sedem tisoč prijavljenih — to je lepa številka. To je sedem tisoč ljudi, ki se učijo in ki jih bodo izpiti vzpodbudili, da se bodo še naprej učili, da si bodo, ne da bi jim kdo kaj podaril, ustvarjali pogoje za boljši zaslužek.

Bržčas pa bi se jih prijavilo še več (predlanskim je popis v Sloveniji pokazal, da je v Sloveniji med bivšimi borci okrog 13.000 nekvalificiranih delavcev), da se niso tu in tam pojavili razni prišepetovalci, ki menijo, da so taki izpiti glede na današnji gospodarski sistem in splošne možnosti izobraževanja nepotrebni. Taka mnenja so se, žal, pojavila celo pri vodstvih nekaterih sindikalnih podružnic in pri vodstvih nekaterih podjetij.

Taka mnenja so hudo zgrešena in obsodbe vredna, saj utegnejo marsikomu vzeti voljo do učenja in usposabljanja, ki ga gospodarski razvoj narekuje kot imperativ vsakega člana naše družbe. Pregovor, da »kolikor znaš, toliko veljaš«, dobiva v današnjem razvoju in sistemu delitve dohodka še poseben pomen. Zelo bi bilo krivično, če bi bili v tem razvoju potisnjeni k steni prav tisti, ki so največ žrtvovali za socializem, bivši borci in aktivisti, ki v letih po osvoboditvi večidel iz objektivnih razlogov niso imeli dovolj možnosti za učenje in strokovno usposabljanje. Zato je pomoč tem ljudem na poti k njihovem osebnemu napredku družbeno več kot upravičena.

Povprašajmo v podjetjih, katerih vodstva so z razumevanjem sprejela to akcijo: kakšen je njen uspeh, kaj pričakujejo od nje? Povprašajmo v železarni v Štorah, kjer so bivši borci delali izpite že v poletnih mesecih, pa v jeseniški železarni, kjer je do decembra lani že 245 prijavljenih naredilo izpite. Videli bomo, da so izpiti nadvse pomemben korak, ki je toliko in toliko ljudi strokovno in moralno dvignil za stopnico više, korak, ki bo vsestransko v prid tudi podjetju oziroma njegovemu razvoju. Človek, ki se je z voljo povzpел na prvo

stopnico, se bo zlahka odločil tudi za drugo, se bo odločil, da se bo še učil, saj je v naši družbi vsakomur odprta pot do višje oziroma najvišje izobrazbe.

Povprašajmo tiste, ki so že naredili izpite, kako se počutijo po njih — pa bomo videli, kakšno zadovoljstvo prevzame človeka, ki je, dasi že v letih, dosegel nekaj, kar se mu je poprej zdelo skoraj nedosegljivo. Dobil je spričevalo o kvalifikaciji — toda ne gre zgolj za spričevalo, gre za mnogo več. Spričevalo mu pomeni potrditev, da se njegova pot ne bo ustavila nekje ob steni, da je zmožen stopiti naprej, da bo ostal v razvijajoči se proizvodnji koristen in potreben člen, ne pa njeno breme. Vzpodbuda za nadaljevanje poti, za pot naprej — to je tisti veliki pomen akcije za kvalifikacijske izpite, ki se ga pa marsikje še ne zavedajo dovolj.

V tem smislu pomenijo kvalifikacijski izpiti le del oziroma začetek akcije, s katero je hotel Glavni odbor Zveze borcev ugotoviti, na kakšnih delovnih mestih so bivši borci, in jim pomagati, da ne bi ostali za tempom gospodarskega razvoja. Gospodarske organizacije, ki so to akcijo sprejele z razumevanjem, bodo nedvomno poskrbele tudi za to, da bodo delovna mesta bivših borcev ustrezala stopnji njihove kvalifikacije in da bodo imeli še nadalje možnost za strokovno usposabljanje, s tem pa tudi za boljši zaslužek oziroma za važnejša delovna mesta.

Naj zapišemo še to, da se je večina gospodarskih organizacij resno odzvala pobudi Zveze borcev in prevzela nase vse materialne stroške. Pohvalo zaslužijo tudi vsi drugi, ki so pri tem pomagali — okrajni odseki za delovne odnose, strokovnjaki, ki so sestavljali uč-

ne programe in ki vodijo seminarje, pa izpitne komisije, ki so vsestransko razumele smoter izpitov.

Sicer se ne morejo v vseh okrajih pohvaliti z enakimi uspehi. Tako na primer koprski okraj precej zaostaja za goriškim okrajem, kar je nerazumljivo. Prav tako so razlike med posameznimi strokami. Tako n. pr. sta v celjskem okraju, kjer je splošen uspeh akcije zelo lep, precej v zaostanku kmetijska in gozdarska stroka, ki do januarja še nista imeli sestavljenih programov.

O pomenu akcije, o njenih uspehih in pomanjkljivostih, bi se bilo treba temeljito pogovoriti tudi na občnih zbiorih Zveze borcev. Izobraževanje in strokovno usposabljanje naj bi bila ena pglavitnih tem v razpravi, ki naj bi se zaključila s pozivom omahljivcem: Cimprej se odloči, še je čas!

F. Š.

Odmevi iz mednarodne arene

Razgled z afriškega Olimpa

OD 1953 ni več britanske zastave na citadeli pri Kairu, od 9. decembra 1961 ni več britanskih znakov na Kili-mandžaru. Na najvišji gori Afrike se vije zastava Tanganjike. Res je ne vidijo v dolino, to ni bil niti namen drznih plezalcev, ki so jo na dan proglasitve neodvisnosti izobesili na tem Olimpu afriških gora. To je bila le simbolična gesta.

Na severu dežele, ob izviru Nila, so proslavljali ta dan z bobni, na jugu, ob reki Rufidži, so plesali v leopardovih kožah, na zahodu, ob velikem jezeru Tanganjika, so kurili kresove, v Dar es Salamu, prestolnici novoosvojenih afriške države, pa je premier Julius Nyerere sprejemal sve-

čano razpoložene predstavnice iz Afrike, Azije, Evrope, vsega sveta.

Leta 1945 je štela organizacija Združenih narodov 51 držav, od tega so bile iz Afrike le štiri, in sicer Egipt (ZAR), Etiopija, Liberija in Južna Afrika;

leta 1953 so šteli Združeni narodi 60 držav, Afrika je bila zastopana še vedno le s štirimi;

leta 1961 so bile v tej organizaciji že 104 države, afriški kontinent je imel v tem forumu že 30 glasov, 7 več kot ves zahodni blok.

Če bo šel razvoj tako naglo, potem leta 1963 na afriški celine skoraj ne bo več kolonij — razen portugalskih. O pač, Južnoafriška unija bo najbrže

še vztrajala kot osamljena bela lisa, kot zelenica belega človeka na afriških tleh; morda bo preživela uragan tudi tako imenovana Centralnoafriška federacija, vendar bodo prej ali slej počile tudi te verige.

Toda ne smemo gledati preveč rožnato, ne smemo pretiravati s svojim optimizmom. Že staro pravilo: ni vse zlato, kar se sveti, velja tudi za Afriko. Le pogledjmo pobliže.

Po krajšem razdobju notranje avtonomije sta se bivša Zahodna Ekvatorialna Francoska Afrika in Francoska Afrika spremenili v mozaik republik. Kongo ni več belgijski, a je v marsikaterem pogledu ostal pod belgijskim vplivom. Bivše britanske kolonije so

formalno neodvisne, a so močno odvisne od britanske finančne pomoči. Vse borzne transakcije grede večinoma še vedno preko »Bank of England«, njihove valute so še naprej vezane za funt.

Pod vplivom nekdanjih kolonialnih velesil sta nastali dve Afriki, ena s francoskim pečatom, francosko zakonodajo, sloneča na francoskem franku. Ta se orientira na Pariz in neredko tudi glasuje za francoske predloge v Združenih narodih. Druga Afrika pa ima britanski pečat, ustavo po britanskem vzoru, sodnike s perikami kakor na angleških sodiščih, univerze po zgledu Oxforda, tu igrajo kriket, računajo v funtih, merijo v jardih, poslušajo »BBC« in berejo londonski »Times«.

Francoska skupina se je formirala v Brazzavillu, britanska v Monrovii, obe sta reformistični, obe poosebljata tisto Afriko, ki je od prve do zadnje črke proti revolucionarnim spremembam, ki jih zagovarja in tu in tam tudi praktično uveljavlja skupina Casablanca. Te države so: Maroko, Egipt (ZAR), Gvineja, Gana in Mali.

Zavedajoč se svojih slabosti — slabosti, ki jih je sam umetno ustvaril — skuša Zahod pod masko antikomunizma z vsemi sredstvi ohraniti svojo moč, svoj vpliv nad

Tega otroka je nosil oče vso noč in ves dopoldan, preden je prišel z njim k zdravniku... Pomanjkanje zdravnikov je eden najhujših problemov v Afriki

afriškimi državami. Zato se solidarizira z nacionalno-fevdalno-buržoaznimi elementi, tistimi, ki so za majhno plačilo takoj pripravljeni izdati interese svoje nacije. Tam, kjer ni »buržoazije«, ali pa je revolucionarna, organizira kolonializem marionetne vlade, katerih edina naloga je, da branijo interese svojih gospodarjev.

Vzdrževanje vojaških oporišč je najčesče prvi pogoj za priznanje neodvisnosti. (Najbolj tipičen primer za to je prav Malaja z britansko trdnjavo Singapurjem. Isto velja tudi za Ciper in vrsto drugih držav). Prostovoljna ali prisilna integracija (vključitev) nekaterih afriških dežel z Evropskim skupnim tržiščem še bolj poudarja vpliv velikih kapitalističnih monopolov na mlade afriške dežele.

Afričani se vse bolj zavedajo, da je politična neodvisnost le prva stopnica do prave, popolne neodvisnosti, le korak naprej od nekdanje kolonialne odvisnosti. Se pomnijo, da niso pred desetimi leti v očeh Evropejcev predstavljali nič, da so bili zanje nižja bitja, že od rojstva nesposobna za vsako iniciativo, vsako organizirano življenje. Vedo, da so taki simboli kot nova zastava, nova himna, zastopstvo v Združenih narodih, tu in tam kakšno veleposlaništvo, le zunanjji znaki neodvisnosti — ne pa že neodvisnost sama. Iz lastnih izkušenj pa tudi vedo, da je bilo 19. stoletje, stoletje kolonialne ekspanzije in da so postali sedaj, v 20. veku, priče razpadanja nekdanjih koloni-

Politični voditelj Tanganjike Julius Nyerere na obisku pri ganskem premieru Nkrumahu

alnih imperijev na vsej zemeljski obli.

Proces osvoboditve kolonialnih ljudstev je dobil v zadnjih desetih letih oblike revolucionarno nacionalnih gibanj. Tam, kjer so še pred sto leti evropski trgovci v imenu krščanstva, trgovine in zlata prodirali brez odpora, tam doživlja danes kolonializem najtežji poraz in mora odstopati ped za pedjo.

Toda vse mlade nacije se predobro zavedajo, da je moč le v slogi, le v skupni fronti. To velja ne le za afriške, marveč tudi za arabske dežele, nič manj pa bi morali o tem razmišljati tudi v Južni in Centralni Ameriki. Ali ni prosperiteta teh držav le prečesto odvisna od konjunktura na ameriškem tržišču?

Afriška enotnost ni legenda, ni le geslo, je program za bodočnost. Ljudje, ki govore danes še ironično o tem, ali se celo bore proti njej, so tisti, ki še vse do včeraj niso verjeli v afriško neodvisnost! Znan ameriški publicist John Gunther je pred leti izdal še sedaj tako često citirano knjigo »Inside Africa« (»Znotraj Afrike«) in napovedal, da bodo belci do leta 1970 izgubili vso oblast v Afriki.

To je takrat, ko je ta knjiga izšla, zvenelo zelo revolucionarno, skorajda preroško —

še Afričani sami so spočetka dvomili v resničnost njegovih napovedi. Zdaj pa se lahko vprašamo, kaj bo ostalo še leta 1963 od nekdanjih kolonialnih imperijev na tej celini?

Afriška enotnost, konfederacija afriških držav, je akcijski program skoraj vseh afriških strank. Ne le to, razvoj sam vodi objektivno nujno v vse večjo integracijo afriških dežel. Zakaj? Zato, ker so problemi nezadostno razvitih dežel isti od enega do drugega konca tega kontinenta — in da bi rešili te probleme, morajo afriške dežele združiti svoje napore, koordinirati svoje akcije, podreti ograje, ki jih ločijo in razdvajajo.

Kar poglejmo: Črna in »bela« Afrika; belci v Rodeziji prejemajo na leto povprečno 3000 dolarjev — črnici le 200 dolarjev. Solski pouk je v Rodeziji za belce obvezen — za črnce ni. V Tanganjiki je imelo do leta 1959 le 60.000 izmed devet milijonov črncev volilno pravico, v Južni Afriki nimajo črnici (in mešanci) niti enega svojega zastopnika v parlamentu, zastopa jih peščica belcev. V Centralnoafriški federaciji imajo črnici absolutno večino nad belci, vendar lahko volijo le 12 izmed 60 poslancev parlamenta. V Alžiriji so še na vseh volitvah zmagali francoski kandidati,

čeprav je razmerje med Francozi in Alžirci 1:9. V Mozambiku ima izmed 6 milijonov črncev le 6000 črncev — tako imenovanih asimiladov — pravice belcev, v Angoli pa od 5 milijonov 30.000. V Tuniziji so imeli Francozi še dolga leta po osvoboditvi najboljšo zemljo, najboljše vinograde, egiptovska buržuazija je bila do prihoda Naserja najtesneje povezana z britansko, poveljnik ganske vojske je bil še do srede lanskega leta Anglež!

To so dejstva, ki govoré sama zase. Pred zgodovino, pred sodbo človeštva, lahko nekdanji beli gospodarji Afrike, pa tudi Azije, prebledé po vsem obrazu. Morda bi bilo še bolj pravilno, če bi rekli, da lahko zarde od sramu.

Pred očmi vse Evrope se prebujá velikan, kontinent, ki so ga kolonialne velesile stoletja in stoletja izkoriščale v izključno svojem interesu in zanemarile pri tem vse drugo. Še poskušajo ustaviti kolo zgodovine, še zatrjujejo v Lizboni, da so Angola, Mozambique, in Capverdske otoki le provincé, le malo večji okraji Portugalske! In vendar ima v Mozambiku na tisoč črncev le en sam pravice belcev! Toda Portugalci kolesa zgodovine ne bodo mogli ustaviti, pa čeprav bi obdali svoje kolonije z dvojnim kitajskim zidom, meje pa minirali kar 500 metrov v globino svojih kolonij.

Novi veter, veter sprememb, veje vse močnejše, tudi v deželah južno od ekvatorja. Leta 1960 je prinesel pomlad večjemu delu Zahodne in Osrednje Afrike, zdaj pa se je približal že Južni Afriki. Kar poglejmo: najprej so se z afriškega kontinenta umaknili Nemci — to je bilo po prvi svetovni vojni. Po drugi svetovni vojni so se poslovili Italijani — izgubili so vso Etiopijo in Libijo, svojo četrto obalo, »quarto spondo«. Francozi, Angleži, Španci in Belgijci so obdržali še nekaj drobcev — prvi Džibuti, drugi nekaj kolonij in protektoratov, Španci imajo še tako imenovano Špansko Saharo, v kateri živi kvečjemu kakih 100.000 Mavrov, Belgijci pa imajo zaupniško upravo v Ruandi-Urundiju.

Iz južnoafriške Unije: Demonstracije črnega prebivalstva proti rasističnim zakonom

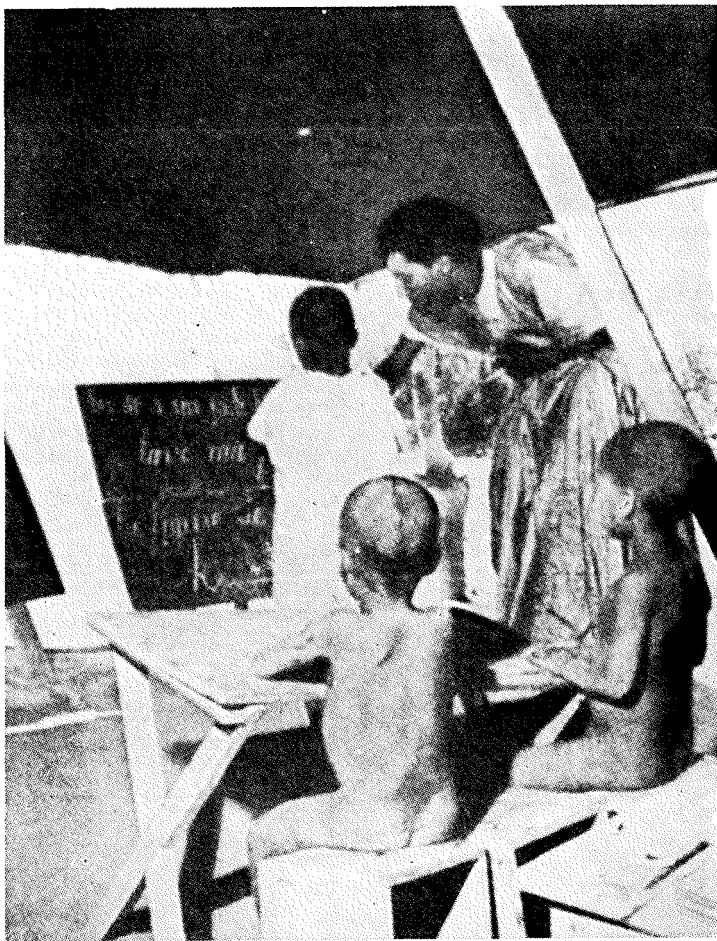
Portugalska je doslej izgubila samo Goo, vendar pa ji vse močnejše gori pod nogami. Le z največjo težavo vzdržuje še svojo oblast v Angoli, kar 150.000 angolskih črncev je v zadnjih mesecih pribežalo v Kongo. Toda na drugi strani dela kakšnih 75.000 mozambiških črncev v rudnikih in v industriji Južne Afrike.

Interesi Portugalske, Južnoafriške unije in Centralnoafriške federacije so najtesneje povezani. V Južni Afriki je uran, v Rodeziji baker (v tako imenovanem Copper belt), v portugalskih kolonijah pa je poceni delovna sila. Če pristajemo k tem trem političnim tvorbam še Katango z njenimi rudnimi bogastvi — na prvem mestu je seveda uran, zatem pa baker — bomo razumeli, na kakšnih temeljih sloni ta slučajna interesna skupnost.

Južnoafriški rasisti tretirajo svoje črnce kot drugorazredne državljane, vendar pa so pripravljeni priskočiti na pomoč črncu Combeju. Zakaj? Zaradi lepih načel? Ne! Samo zaradi rud, na katerih je Katanga tako bogata, zaradi tesne povezanosti z belgijsko Union Minière. Combe bi za Capetown in Salisburij (glavno mesto Rodezije) pomenil presneto malo, če ne bi imel hipoteko nad rudo. Zato, le zato je postal kar čez noč njihov zaveznik. Toda zaradi tega »zaveznništva« se odnos do južnoafriških črncev ni še prav nič spremenil.

Statistike kažejo zgovorno, da so se najhitreje razvile tiste države, kjer so odkrili rudo. Investicije v rudnike so najbolj rentabilne, akumulacija najhitrejša. Zato so se Južnoafriška unija, Rodezija in Kongo tudi tako hitro razvili. To, kar je nafta za Kuvaيت, soliter za Čile, kavčuk za Malajo, železo za Venezuelo, beli premog za Norveško, to, kar so gozdovi, zeleno zlato, za Finsko, to je uran za Katango, baker za Rodezijo, so diamanti za Južnoafriško unijo.

Od vsega tega bogastva črnici nimajo nič, njihova dolžnost je, da delajo in molčijo, da kopljejo in se žrtvujejo. In vendar je Afrika razmeroma

Prizor iz osnovne šole v Mavretaniji

bogat kontinent. Afrika daje 98 % vseh diamantov zahodnemu svetu, 55 % vsega zlata na Zahodu, 66 % kakava in palmovega olja, to je celina z največjimi hidroenergetskimi potenciali — afriške reke: Nil, Kongo, Zambezi, Niger so polne brzic, ki bi se dale izkoristiti kot dragocen vir električne energije, akumulacijska jezera, ki bi tako nastala, pa za namakanje, v Afriki so največje površine ekvatorialnih gozdov, velika jezera, pod Saharo pa je baje celo voda — še iz ledene dobe.

Toda afriške države so še mlade, zato same zase ne morejo rešiti v tako kratkem času problemov, za katere so imele druge na razpolago sto let. Ne morejo skočiti kar na-

enkrat iz starega v novi vek, iz kamene v atomsko dobo. To tudi nihče ne pričakuje od njih.

Velika Britanija je imela pred sto leti svojo industrijsko revolucijo, družbene pa še sedaj ni izvedla. Afriške dežele pa so pred dvojno nalogo: uresničiti morajo svojo industrijsko revolucijo in zgraditi temelje za novo družbo, novim družbenim odnosom.

To smo mi v Jugoslaviji že izvedli, toda nam ni bilo treba začeti od začetka, iz nič. Afričani pa dobesedno orjejo ledino.

Toda zgodovinski trenutek se bliža, ko bodo postali gospodarji na svoji zemlji in ko bodo v Afriki odločali le Afričani.

M. O.

VRHOVNO SODIŠČE V BONNU je obsodilo Reinhardta Streckerja, avtorja knjige »Dr. Hans Globke — dokumenti o njegovem delu«, in prepovedalo založbi Rutten v Hamburgu izdajo knjige. Knjiga pa je že izšla v 15.000 izvodih, ki so skoraj vsi razprodani. Druge izdaje seveda ne bo, ker je tako sklenilo sodišče. Razen tega je sodišče prepovedalo razširjanje trditve, da je Globke leta 1935 sodeloval pri sestavljanju zakona o varstvu nemške krvi in da med zadnjo vojno ni privolil, da bi 10.000 Židov rešil mednarodni Rdeči križ.

NACISTIČNI ZLOČINEC Erich von den Bach-Zaleski, ki je bil že obsojen na 4 in pol leta ječe (na procesu v Nürnbergu), bo prišel znova pred sodišče, ker je obtožen, da je v puču v Röhmu leta 1934 ubil nekega Freiherra von Hochberg-Buchwald. Ne bo mu pa treba odgovarjati za množično iztrebljanje prebivalstva v Varšavi leta 1944, čeprav je Poljska predložila neizpodbitne dokaze o tem zločinu in zahtevala, da ji Zahodna Nemčija izroči zločinca.

POSADKA BRITANSKE LADJE »PAGAN«, katere kapitan je Italijan Serafino Orlini, se je nedavno sadrala v južnoafriški luk Durbanu, kjer jo je doletelo zelo neprijetno doživetje. Posadko namreč sestavljajo večidel Japonci in Burmanci. Japonce je južnoafriška vlada lani proglasila za »častne belce«, kar pomeni, da zanje ne velja rasistična zakonodaja. Burmanci pa seveda še zmeraj veljajo za temnopolte in so torej v tej državi rasne diskriminacije brez »privilegijev«. Kljub temu pa so šli tudi Burmanci v neki durbanski lokal — toda policaji so jih surovo nagнали ven. Potlej je šel v mesto sam kapitan Orlini v spremstvu prvega oficirja, ki je Burmanec. Vstopila sta v lokal — in prvega oficirja so rasisti takoj vrgli ven. Ko se je Orlini vrnil na ladjo, je posadki prepoval izhod v mesto, novinarjem pa je dal izjavo, v kateri protestira proti takemu barbarskemu ravnanju, in pozval vse ladje sve-

ta, naj bojkotirajo pristanišča Južnoafriške unije.

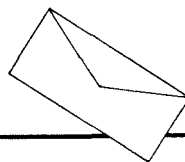
BRITANSKE VOJAŠKE POSADKE V ZAHODNI NEMČIJI, ki štejejo okrog 50.000 mož, stanejo britansko vlado 67 milijonov funtov letno. To ni majhna vsota, zato je londonska vlada prosila bonnsko vlado, naj prevzame nase del stroškov za vzdrževanje britanskih garnizonov. S tem v zvezi je list »Yorkshire Post« predlagal, naj se vprašanje reši tako, da pride nekaj nemških divizij na orožne vaje v Veliko Britanijo, kjer naj bi pripravili čimveč mark; razen tega naj bi prodala Velika

Britanija Zahodni Nemčiji čimveč bojne opreme. — Čuden kli-ring, kajne! Zlasti če pomislimo, da so Angleži tudi pred drugo svetovno vojno oboroževali Nemčijo, pa je potlej udarila po njih!

NEDAVNO SO NA DUNAJU ARETIRALI četrtega mladeniča iz skupine, ki je izvedla atentat z eksplozivom na italijansko ambasado in na avstrijski parlament. To je dvajsetletni Guethel Kuemel. Ko je policija vstopila v njegovo stanovanje, je zagledala čuden prizor: sredi sobe je stal velik bor, okrašen s kljukastimi križi in drugimi nacističnimi simboli...

PROTI KONCU LANSKEGA LETA je prispela v Bagdad skupina sovjetskih strokovnjakov za atomsko energijo, ki bodo pomagali Iraku pri gradnji reaktorja za raziskave in proizvodnjo izotopov.

Dišejo nam ...

Smešnice o divjakih in ljudožercih

Afriko smo dolgo časa poznali le iz prikazov tuje literature, ki so jim botrovala kolonialistična stremeljenja. Njene prebivalce so nam slikali kot divjake, ki imajo zmerom pripravljen nož, da belca zakoljejo, ga skuhamo in pojedemo. Skratka: hoteli so nam jih njih prikazati kot manjvredna bitja z najnižkotnejšimi nagoni, vsled česar da ne zaslužijo drugega kot bič, ki ga mora nad njimi vihteti belec. Pri tem so seveda skrbno prikri-vali grozodejstva belcev nad temnopoltnimi ljudmi, grozodejstva, ki so si z njimi umazali roke nešteti beli civilizatorji. Dolga stoletja je bila Afrika rezervoar za ceneno delovno silo — trgovci iz evropskih in ameriških dežel so uprizarjali pravcate hajke na črno prebivalstvo, požigali vasi, gonili ljudi v sužnost, mučili in streljali nepokorne...

Sicer pa — čemu bi se ozirali v preteklost, saj smo še zdaj, v drugi polovici 20. stoletja, priče zločinov nad afriškim prebivalstvom, ki ni zagrešilo nič drugega kot to, da je črno in da bi rado živelo v svobodi. Kongo, Alžirija, Južnoafriška unija — to nas spominja na največjo sramoto, ki si jo je nakopal beli civilizator v tem stoletju.

Zakaj pripovedujem vse to? Zato, ker se tu in tam še zmerom pojavi tudi pri nas kakšna slika, ki predstavlja Afričana kot navadnega divjaka, ljudožerca. Kar pogledimo tiste strani naših časopisov, kjer je objavljen humor oziroma smešnice. Med »vici«, ki so ukradeni večidel iz tujih virov, večkrat zasledimo sliko, ki predstavlja afriškega ljudožerca, kako kuha belca v kotlu, kako se reži, brusi nož in pleše okrog ujetega Evropejca.

V neki znani reviji sem nedavno zasledil tale »vic«: Evropejec pride v Afriko, kjer si po dolgi poti zaželi restavracije, da bi se spočil in najedel. Ob neki cesti zagleda kačipot, na katerem je pod puščico zapisano: »Restavracija 3 km«. Zraven pa je naslikana človeška roka, nabodena na vilice...

Morda bo kdo dejal, da so to le »vici«. Toda vedeti moramo, da imajo tudi »vici« določene namene: vzbuditi v človeku tako in tako predstavo — v tem primeru predstavo o manjvrednem bitju, predstavo, ki izvira iz kolonialistične kuhinje. Take neslano-

sti, četudi nenamerno objavljene, so v očitnem nasprotju s pozitivnimi prizadevanji, da bi predstavili Afriko in njena ljudstva v pravilni luči, njihovo trpljenje pod tujo nadvlado, njihova stremjenja po neodvisnosti, njihov pravični boj, ki ga Jugoslavija odločno podpira.

V času, ko se afriške dežele borijo za svobodo in neodvisnost, ko v mnogih izmed njih že vihra zastava svobode, res ne moremo biti ravnodušni ob kakršnikoli neslanosti, ki utegne popačiti pravo sliko teh dežel. Zato naj smešnice o divjakih in ljuodožercih izginejo iz naših časopisov! T. R.

pa bo šele pričujoči zbornik prva oddolžitev svobodne domovine, pa še ta le skromna. Urednik Tone Pavček je v zbornik »Iz krvi rdeče« uvrstil prispevke dvaindvajsetih padlih pesnikov in pisateljev ter znanstvenih delavcev, oziroma odlomke iz njihovih del. Pred vsakim prispevkom pa je s kratkim orisom predstavil bralcu osebnost padlega umetnika in njegov pomen. Tako nam je s kratkimi oznakami, predvsem pa z njihovimi deli, predstavil Jožeta Kerenčiča Karla Široka, Toneta Sifererja, Ivana Čampo, prešernoslovca Avgusta Zigona, Vinka Košaka, Mirana Jarca, Kajuha, Cirila Drekonjo, Maro Husovo in Stanka Vuka, Iva Grahorja, Anico Černejevo, Klusovega Jožo, Ivana Roba, umetnostnega zgodovinarja Franceta Mesesneta, Ivana Korošca, Franceta Kozarja, Nacija Kranjca, Iva Brnčiča in literarnega zgodovinarja Avgusta Pirjevca. Nekateri izmed teh so bili komaj stopili v vrste slovenskih književnikov, drugi so bili že priznani umetniki. Tudi niso bili vsi enakega idejnega nazora. Toda skupna usoda, borba za svobodo in lepšo prihodnost jih je združila v smrti pod okupatorjevimi puškami ali v okupatorjevih taboriščih in ječah. V zborniku »Iz krvi rdeče« so skupno predstavljeni javnosti. V počastitev in v spomin.

S. R.

Med knjigami in revijami

Iz krvi rdeče

VELIK del slovenskih književnikov je v svojih delih že pred zadnjo vojno izražal kritiko stare družbe in izpovedoval napredno miselnost. Zato za večino književnikov odločitev leta 1941 ni bila težavna. Tradiciji velikih borbenih duhov Levstika in Cankarja se tudi mlajša generacija slovenskih književnikov ni izneverila: stopila je ob strani našim borcev. Že v začetku okupacije se je večina književnikov odzvala pozivu OF na kulturni molk, kasneje pa so mnogi pesniki in pisatelji stopili v vrste partizanov ali pa so partizane vsaj podpirali in navdihovali.

Opredelitev slovenskih književnikov in njih vstop med vrste aktivnih borcev za boljšo prihodnost seveda ni ostal brez posledic. Po tistih, ki so ostali na okupiranem teritoriju, so planili okupatorji in njih podrepaniki ter jih stlačili v zapore, odpeljali v taborišča, nekatere postrelili kot talce. Nekateri pa so padli kot partizani.

Vsem tem, za svobodo padlim slovenskim književnikom,

je posvečena knjiga IZ KRVI RDEČE, ki jo je ob dvajsetletnici vstaje izdal Zavod Borec, da se oddolži njihovu spominu. Nekaterim izmed teh pesnikov in pisateljev, padlim med vojno, se je javnost več ali manj že oddolžila z izdajo njihovih zbranih ali izbranih del. Večini izmed njih

Lojz Kraigher: Na robu življenja

LOJZA Kraigherja pozna slovenski bralci predvsem kot avtorja drame »Školjka«, v kateri je obsodil malomeščansko moralo, ter romana »Kontrolor Škrobar«, v katerem je obdelal moralni propad naših ljudi ter nasilnost tujcev. Nekateri ga poznajo po obsežnem spisu o njegovem prijatelju — pisatelju Ivanu Cankarju, ki je v dveh knjigah izšel pred leti. Sicer pa je bil Lojz Kraigher napreden slovenski intelektualac, zdravnik v Gorici in Ljubljani, aktiven politični in družbeni delavec. Da pa Krai-

gherja slabo poznamo, je vzrok tudi v tem, ker nimamo o njem nobene monografije, ki bi ga prikazala kot pisatelja, niti nimamo kritične in zaozkrožene izdaje njegovih del, ki bi bila današnjemu človeku lahko dostopna. Prav tako nimamo še prikaza Kraigherjevega družbenega in kulturno političnega snovanja. To kaže, kako veliko moramo še napraviti, da bodo naši današnji ljudje spoznali snovanje tistih, ki so s svojim umetniškim in družbenim delovanjem pripravljali tla ljudski revoluciji.

Majhno oddolžitev spominu Lojza Kraigherja predstavlja knjiga, ki je izšla pri Cankarjevi založbi pod naslovom »Na robu življenja«. Urednik knjige je v to izdajo, posvečeno dvajsetletnici ljudske revolucije, uvrstil dva avtobiografska spisa pok. pisatelja in kratko črtico. Prvi spis, ki ima sicer avtobiografski značaj, seveda pa literarno obliko, nosi naslov »V hribih«. V njem opisuje pisatelj svoje kratko bivanje v partizanih po italijanski kapitulaciji. Pisatelj se je zaradi bolezni z odhodom v partizane zamudil in je prišel prav v sredo nemške ofenzive v oktobru 1943. Starost, bolezenske težave in sovražnikova ofenziva, vse to je pisatelja, ki se je znašel na obronkih Krima sam, prignalo spet v Ljubljano, kjer pa so ga pred blokom aretirali belogardisti, tako da je bil že mesec dni nato v Dachauu. Bivanju v taborišču je posvečen drugi spis z naslovom »Fragment iz dachauskih ječ«. Spis je ostal nedokončan, ker ga je pisatelj zaradi priprave spisa o Cankarju odložil, kasneje pa ga

zaradi bolezni in smrti ni mogel več dokončati. Med ta dva spisa pa je urednik uvrstil še črtico »Večer pred hajko v hribih«. Tako je s to knjigo dopolnjena podoba o Kraigherju kot človeku in njegovi trdi usodi med vojno. Bralci pa bodo spoznali tudi Kraigherja kot pisatelja, čeprav se sicer to njegovo pisanje močno razlikuje od njegovih značilnih in najpomembnejših del.

Kraigherjevo pripovedovanje v obeh avtobiografskih spisih je preprosto, realistično, odkrito, brez vsakega patosa, življenjsko resnično in prepričljivo. Opisom zunanjih dogodkov dodaja pisatelj svoja razmišljanja, ki dajejo pisanju seveda svojstven značaj, vpleta tudi reminiscence na domače politične in družbene razmere. Tako je pripovedovanje ne samo dokumentarno, temveč tudi zanimivo.

Izdaja knjige »Na robu življenja« pomeni v današnjem času sorazmeroma skromno oddolžitev pisatelju in pomembnemu javnemu delavcu Lojzu Kraigherju.

S. R.

Ivan Jan: Izpolnjena beseda

ZALOŽBA »Mladinska knjiga« je lani izdala zbirko novel in črtic Ivana Jana s skupnim naslovom »Izpolnjena beseda«. V tej zbirki je 27 krajših in daljših sestavkov, ki so že izšli — največ v »Borcu« in »Invalidskem vestniku« — zdaj pa jih je avtor nekoliko izpopolnil.

Najprej nekaj besed o piscu. Ivan Jan, doma iz Rečice pri Bledu, je bil pred vojno kolar in delavec v jeseniški železarni. Partizan od začetka 1943, prej pa politični aktivist na terenu, je postal ob koncu vojne komisar bataljona. Po vojni je bil aktivni oficir. Po upokojitvi je urednik oddaje »Še pomnite, tovariši!« pri RTV Ljubljana. Še v vojski je začel pisati. Njegov knjižni prvenec »Med gorenjskimi partizani« je žel priznanje, pa tudi kritike je bilo obilo. Toda knjiga je že zdavnaj razpro-

dana... V tem svojem delu nam je orisal NOB na Gorenjskem, dodal nekaj reportaž in lastnih spominov. Ti so pisani sveže in duhovito.

»Izpolnjena beseda« je Janova druga knjiga. Pred kratkim je izšla tretja, »Dražgoše«, kjer pisec na dokumentaren način opisuje spopad v Dražgošah januarja 1942, pa tudi nekaj dogodkov, ki so povezani v zaporedje zimskih bojev prve partizanske zime na Gorenjskem. Zadnja knjiga je izšla v založbi zavoda »Borec«...

Kot že rečeno, je »Izpolnjena beseda« zbirka. Kot tako je nemogoče ocenjevati z enotnimi merili. Pri zbirkah se vedno zgodi, da je en sestavek bolj zadet ko drugi, drugi bolj čustven ko tretji in tako naprej. Lahko pa poiščemo nekaj splošnih značilnosti Janove pisanja.

Med pozitivne lastnosti vsekakor sodi doživetost. Pisec, ki je bil sam dovolj dolgo partizan na Gorenjskem, si je tam nabral obilo resničnih doživljajev v zakladnico spomina. Zato pri pisanju ni bilo treba pregloboko segati v svet domišljije. Tako se je ognil psiholoških neutemeljenosti, te množične napake mnogih sodobnih piscev. Ognil pa se je tudi konstruktivizma, ali, kakor pravimo, »za lase privlečenih zgodb« z nasilno vrinjenimi konflikti. Zgodb, ki so se pri nekaterih piscih pod vplivom mode nastale zaradi mnenja, da zgodba ni zgodba, če ni v njej kar se da več konfliktov. Pri tem pa tudi Janove zgodbe niso brez konfliktov, le da so ti življenjski in doživeti.

Podobno sodi k pozitivnim stranem zbirke pokrajinska obarvanost. Jan je Gorenjec, navezan na svojo ožjo domovino, zato opisuje gorenjske značilnosti; gorenjske značaje, na zunaj robate, na znotraj čustvene, partizansko in nemško taktiko, značilno samo za Gorenjsko...

Nekaj besed o posameznih sestavkih: »Grobovi žive« je prvi in zato kot nekaj uvodnik izpoveduje namen in smisel knjige — spomin na padle, ki so žrtvovali življenja za vse to, kar imamo zdaj. Sestavek bi lahko po načinu izražanja imenovali pesem v prozi. Balado v prozi lahko imenujemo sestavek »Srečanja«, kjer Jan opisuje pogovor padlih partizanov z izdajalcem, ki je zakrivil njihovo smrt.

Zbirka je dobila ime po noveli »Izpolnjena beseda«, ki jo zato lahko smatramo za središčno zgodbo. V njej opisuje smrt skojevca Stanka Mlakarja. Brez svoje krivde ujet v jami na Okroglem se je zaklel, da se nikoli več ne bo pustil ujeti, da se bo raje sam končal... Poleti 1942, za časa katastrofe bataljona Kokrškega odreda v Udenborštu, je svojo besedo izpolnil. Nemci so ga prvič spustili iz ječe, ker so mislili, da so ga napravili za svojega vohuna.

Knjigo je opremil Marjan Dovjak, ilustriral pa Ive Šubic.

M. P.

Ivan Šibl: Vojni dnevnik

POZNAVALCI partizanske literature se spominjajo prvega dela Šiblovih spominov, ki so nosili hrvaški naslov »Iz ilegalnog Zagreba«. V njih je pisec, sam udeleženec več akcij po zagrebških ulicah leta 1941, opisal svojo in svojih tovarišev dejavnost, ko so s pištolami in bombami začeli osvobodilni boj. Nedavna aretacija Laze Vračarića, Šiblovega vojnega tovariša in soudeleženca napada na nemške letalce, je napravila Šiblovo pisanje še bolj privlačno. Obenem z Vračarićem so namreč v Zahodni Nemčiji obdoličili tudi Šibla »zločina« nad pripadniki Wehrmachta. Tudi Šibl je še vedno vpisan v seznamu tiralic iz leta 1941...

Če primerjamo obe knjigi Šiblovih spominov, prvo in drugo, ki nosi naslov »Vojni dnevnik«, zlahka ugotovimo, da je pisec, zdaj direktor RTV Zagreb, zelo napredoval v oblikovanju in podajanju gradiva bralcu. Šiblovo pisanje odlikujeta zdrav humor in odkritosrčnost, ko slika in opisuje težave in neuspehe prvega partizanskega razdobja. Zlasti pa je zanimivo, kako opisuje svoje vtise ob prihodu med partizane. Tako Šibl kot mnogi drugi partijski ter skojevski aktivisti, ki so delovali po mestih, v civiliziranem okolju, med delavci in meščani, so občutili razliko, ko so se znašli v surovi vsakdanji borbi, v zaostalih krajih naše države. Tam so se morali ukvarjati z vprašanji, za katera nikoli niti nismo pomislili niso, da obstajajo.

Šibl kot komunist, dovolj razgledan in preizkušen v ilegalnem delu in boju z ustaško policijo ter Gestapom, se znajde med Baničji, dobrimi vojaki in že izkušenimi partizani, toda politično precej nerazgledanimi. Kot komunist postane kmalu komisar. Vzga-jati mora svoje podrejene, jih učiti, obenem pa se mora tudi sam učiti vojne veščine. Mora dajati zgled drugim s svojo hrabrostjo, ker bi drugače ne osmešil samo sebe, ampak tudi Partijo, ki ga je postavila za komisarja. Ljudje

v njem gledajo Partijo in če se ne bo izkazal, bodo ljudje mislili, da so vsi komunisti taki. Ti ljudje pa so med vsemi človeškimi lastnostmi najbolj spoštovali prav hrabrost.

Leta 1942 odide Šibl na Kalnik, področje severno od Zagreba, kjer je šele nekaj diverzantskih skupin. Podobno kot v Sloveniji II. grupa odredov imajo v začetku težave. Ustaši jih napadajo in stiskajo, ker je to področje zanje tako občutljivo. Bralec se bo pogosto nasmejal, ko bo bral, kako so se obnašali v boju hrvaški domobranci...

Leto 1943 pisec preživi kot bataljonski in brigadni komisar v Slavoniji. Partizansko romantično razdobje je ostalo v letu 1942 in prvi polovici 1943. Iz partizanskih enot je treba ustvariti redno armado, ki bo osvobajala mesta. Leta 1944 nastane na Kalniku X.,

Zagrebski korpus. Šibl je njegov komisar. Kot tak zamudi prihod v Zagreb, ki ga osvobodijo drugi.

Zanimivost pisanja, živahnost in humor, upadajo proti koncu knjige. Najbrž je to posledica tega, da je pisec izgubil neposredni stik z množico borcev v brigadah in divizijah. Življenje v štabu takega ranga, kot je štab korpusa, pa je že bolj podobno življenju v štabu redne armade in nudi članu malo možnosti za razgiban osebna doživetja. Kljub temu se pisec trudi, da bi obdržal gostoto pripovedovanja in humor. To je poskušal in le delno dosegel z nekaterimi vložki ter opisom zanimivih srečanj.

Knjigo je prevedel Jože Zupančič, izdala pa jo je Državna založba Slovenije. Za slovenskega bralca bo zanimiva predvsem zaradi piščevega načina podajanja in ker opisuje NOB na področju, ki meji na Slovenijo, čeprav se pisec NOB v Sloveniji ni dotaknil.

M. P.

Gorenjska v borbi za svobodo

MUZEJ revolucije v Kranju je izdal pred koncem leta peti zvezek tega glasila, ki ima namen, seznanjati širši krog ljudi z delom muzeja in z dogodki iz NOB na Gorenjskem.

Med drugim je v publikaciji kot prvi natisnjen prispevek o življenju in dejavnosti narodnega heroja Iva Slavca-Jokla. Sledi mu podoben oris narodnega heroja Pavle Medekatarine.

Ivan Bertoncelj-Johan je napisal več prispevkov. V prvem govori o začetkih NOB na Gorenjskem v zgodnjem poletju leta 1941 in kasneje, vse do boja v Dražgošah. V drugem sestavku je opisal zaprisego čete »Ilija Gregorič« na Vodiški planini, v tretjem ustrelitev prvih talcev na Gorenjskem dne 2. avgusta 1941, v četrtem akcijo na Lipcah avgusta 1941, ko so partizani Jeseniške čete minirali steber električnega daljnovoda. V petem je opisal, kako so parti-

zani 11. novembra 1941 zaplenili Nemcem moko v Zapužah pri Begunjah in mast v Dupljah, nato pa so vse skupaj z dvema tovornima avtomobila odpeljali skozi Kranj v Log, kjer so nato skrili moko v kozolec pod vasjo Njivice. V šestem je opisal zmago Cankarjevega bataljona v Rovtih 12. decembra 1941, v sedmem pa decembrsko vstajo v Poljanski dolini.

Franc Konobelj-Slovenko je opisal ognjeni krst jeseniških partizanov na Mežaklji 1. avgusta 1941. Skupaj z Ivanom Vovkom-Živanom sta opisala decembrsko vstajo v zgornji savski dolini. Milan Žakelj se spominja dejavnosti Cankarjevega bataljona pred novim letom 1942, Franc Dijak pa je opisal decembrsko vstajo v blejsko-bohinjskem kotu.

Publikacijo zaključuje bibliografija o narodnoosvobodilnem boju na Gorenjskem v letu 1941.

M. P.

● **ZAGREB** — Oktobra lani so na stadionu v Sveticah odkrili spominsko ploščo v spomin na akcijo zagrebških skojevcev, ki so leta 1941 tamkaj zažgali veliko količino padal.

● **KARLOVAC** — Oktobra lani so odkrili spominsko ploščo na hiši, kjer je živel in deloval narodni heroj Slavko Klobučar-Čort.

V Prilišću so odkrili spomenik padlim borcem.

● **KOPRIVNICA** — V Velikem Botinovcu na Kalniku so odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja.

● **DUGO SELO** — V spomin na 20-letnico revolucije so odkrili obelisk s spominsko ploščo padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja.

● **NOVA GRADIŠKA** — V vasi Mašić so odkrili spomenik 29 padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja.

● **DUGA RESA** — Odkrili so spomenik padlim borcem v Vukovi Gorici.

● **ZAGREB** — V Ulici Trinajste proleterske brigade so odkrili spominsko ploščo na hiši, kjer je v letih 1936-1937 živel in delal tovariš Tito.

● **SILUNJ** — V Ličkem Petrovem selu so odkrili na stavbi novega kina spominsko ploščo 110 padlim borcem in 1265 žrtvam ustaških pokoljev.

● **SISAK** — V vasi Danjovići so odkrili spominsko ploščo na stavbi, kjer je bila ustanovljena prva partijska organizacija in narodnoosvobodilni odbor.

● **ZAGREB** — Dne 18. novembra lani so odkrili pred stavbo Visoke upravne šole doprnski kip tovariša Tita. Na hiši št. 13 v Markuševi ulici pa so odkrili spominsko ploščo narodnemu heroju Kati Dumbović, ki je tam živel. Padla je v noči med 13. in 14. julijem 1941 v boju za osvoboditev jetnikov v Kerestincu.

● **NOVA GORICA** — Dne 17. decembra lani so odkrili v Kojškem v Brdih grobnico padlih borcev. V njej so posmrtni ostanki 14 padlih. Med temi je tudi Vladimir Marolt, sekretar okrožnega komiteja KPS za Brda in Benečijo.

● **TITOGRAĐ** — V Manastiru Morači so lani decembra odkrili spomenik na kraju, kjer je bil leta 1941 ustanovljen Komski partizanski odred. V vasi Doli pri Danilovgradu pa so odkrili spomenik padlim borcem partizan-

K **RATKE** **NOVIKE**

skega odreda »Bijeli Pavle«. V vasi Crljenice pri Plevlju so na pročelju osnovne šole odkrili spominsko ploščo padlim borcem iz vasi in bližnje okolice. Podobne plošče so odkrili tudi v vaseh Brijeg in Crkvičko polje v pluzinski občini. Na Crkvickem polju je bila centralna bolnišnica, kjer je bilo nad 4000 bolnih za tifusom. V Brijegu pa je bil leta 1942 nekaj časa tovariš Tito.

● **KRUŠEVAC** — V VI. osnovni šoli so odkrili spominski doprnski kip Dragomira Markovića, nekdanjega učitelja, ki je padel kot borec NOV. Tudi šola se zdaj imenuje po njem.

V vasi Veliki Šiljegovac so odkrili spominski vodnjak. Zgradili so ga prebivalci s prostovoljnim delom, osnutek zanj pa sta napravila kiparja Dimitrije Simić in Duško Jevtović. V tej vasi so bili številni spopadi z okupatorjem.

● **MAGLAJ** — V Trbuku so v okviru proslave 20-letnice revolucije odkrili spomenik padlim borcem. V novo grobnico so prekopali posmrtno ostanke 50 padlih borcev, po večini pripadnikov nekdanjega Ozenskega partizanskega odreda.

● **KOPRIVNICA** — V vasi Miklinovec so svečano odkrili spominsko ploščo padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja.

● **ŠKOFJA LOKA** — V okviru zaključnih proslav 20-letnice vstaje na Gorenjskem so odkrili lani decembra v avli osemletke na Poljanah spominsko ploščo partizanu Poljanske čete Rudolfu Robniku. Na hiši Maksa Kalana v Hotavljah so odkrili spominsko ploščo v spomin na ustanovitev Poljanske čete, ki je bila tu ustanovljena 4. decembra 1941.

● **VIROVITICA** — V partizanski vasi Dobrići so lani decembra odkrili spominsko ploščo padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja na novem združenem domu. V gozdu Djedovica na Papuku pa so odprli planinsko kočjo in tam odkrili spominsko ploščo. Na tem kraju je bil med NOV štab VI. korpusa in sedež oblastnega odbo-

ra za Slavonijo. V Pitomači pa so na občini odkrili spominsko ploščo v spomin na prvi narodno-osvobodilni odbor, ki so ga tu izvolili 24. novembra 1943.

● **LITIJA** — Na Kresniškem vrhu so lani decembra odkrili spominsko ploščo na Krmelovi hiši. Tam so Nemci 30. novembra 1944 žive zažgali Marijo in Jožefo Bratun ter Frančiško Lajovic.

● **TITOGRAĐ** — Pod Velim Brdom so lani decembra odkrili spominsko ploščo na kraju, kjer so med vojno fašisti obesili devet pripadnikov NOB.

● **KARLSRUHE** — Zaradi sodelovanja pri umoru 1045 ljudi v okolici Kijeva med zadnjo vojno je sodišče obsodilo bivšega esesovca Ericha Erlingerja, poveljnika skupine, na 12 let zapore. Na istem procesu so obsodili bivšega esesovskega kapetana zaradi umora 240 ljudi na 4 leta zapore.

● **LJUTOMER** — Za Dan JLA so v Ljutomeru odkrili spomenik 23 talcem in padlim borcem, ki so pokopani na krajevnem pokopališču. Spomenik je sklesal akademski kipar Julijan Renko iz Ljubljane, predstavlja pa talca.

● **RIJEKA** — V Kastavu, ki je znan kot eno izmed žarišč vstaje na Hrvaškem, so odkrili v okviru proslav 20-letnice vstaje lani konec decembra spominsko ploščo na hiši, kjer je od 1908 do 1918 živel Vladimir Nazor.

● **BANJA LUKA** — Za Dan JLA so odkrili na učiteljišču v Banja Luki spominsko ploščo padlim dijakom. Na plošči je 68 imen, med katerimi so tudi 4 narodni heroji.

● **PULA** — Konec lanskega leta so v počastitev 20-letnice vstaje odprli v Puli Muzej ljudske revolucije Istre. Do otvoritve so sodelavci muzeja zbrali 21.000 dokumentov in blizu 5000 fotografij iz NOB. Kasneje, ko bodo uredili kazemate, se bo muzej še razširil, za zdaj pa obsega samo dve sobi.

● **MOSKVA** — Prve dni letošnjega januarja so v Domu prijateljstva s tujimi deželami odprli razstavo fotografij in dokumentov o NOB in povojni graditvi socializma v Jugoslaviji.

● **NOVA GORICA** — V začetku letošnjega januarja so odprli v avli sejne dvorane OLO Gorica razstavo »Borba za svobodo in ljudsko oblast, ki sta jo organizirala okrajni odbor ZB NOV in gorški muzej.

PRAVNA POSVETOVALNICA

ALI JE ŠE ČAS ZA PROGLASITEV ZA MRTVEGA?

Vprašanje: Vaš brat je umrl v Mauthausenu, vendar pa niste dobili o tem nobenega obvestila. Zato je v matičnih knjigah še vedno vpisan kot živ. Ali je sedaj še vedno mogoče predlagati pri sodišču proglasitev za mrtvega?

Odgovor: Za predlog o proglasitvi za mrtvega ni nobenega roka in zadevni postopek lahko predlagate pri vašem sodišču. Predložiti morate le rojstni list pogrešanega brata ter naslove dveh prič, ki bosta o bratovi usodi vedeli kaj povedati. Vendar pa je vprašanje, če niste že zamudili roka za uveljavljanje kakih pravic, ki jih hočete doseči po umrlem bratu.

OLAJŠAVE PRI UVOZU MOTORNIH VOZIL

Vprašanje: Po vojni ste se ponesrečili z razstrelivom. Poškodovalo vam je eno nogo, ki so vam jo morali kasneje odrezati. Ker ste bili še premлади, niste mogli biti še vojak. Ali imate kljub temu pravico do carine prostega uvoza motornega vozila-avtomobila, ki vam ga namerava poslati neki sorodnik iz tujine?

Odgovor: Ste civilni invalid in tudi za vas velja Odredba o kategorijah invalidov, ki imajo pravico do ugodnosti pri uvozu osebnih avtomobilov. Čeprav niste bili vojak v trenutku nesreče, temveč še otrok, imate pravico do olajšav pri uvozu osebnega avtomobila. Napraviti morate le prošnjo na carinarico ter predložiti ustrezno zdravniško potrdilo zdravnika-specialista javne zdravstvene službe. Zdravnik mora tudi navesti, kakšno okvaro imate in kakšne stopnje invalid ste. To je potrebno, ker gredo olajšave pri uvozu takim invalidom, kot ste vi, le v primeru, če znaša po predpisih invalidskega zavarovanja invalidnost najmanj 60 odstotkov.

KOROŠKI BOREC

Vprašanje: Petinšestdeset let ste stari in onemogli, brez sredstev za življenje. Radi bi vedeli,

ali vam pripada invalidnina, ker ste bili koroški borec in kot tak leta 1919 ranjeni v bližini Borovlj. Zdravili so vas v bolnišnici v Mariboru zaradi rane na glavi in nogah. Nimate pa nobenih živih prič, ker so že vsi pomrli. Le sosedom je nekaj znanega o tem, da ste bili na Koroškem in kasneje v bolnišnici.

Odgovor: S svojim zahtevkom za priznanje invalidnine najbrž ne boste uspeli. Samo zato, ker ste bili koroški borec in kot tak ranjen, vam invalidnina še ne pripada. Posebno še, ker je doslej sploh niste dobivali niti zahtevali. Predvsem bi morali predložiti imena prič, ki jim je stvar o vaši ranitvi neposredno znana. Samo posredne priče, ki so nekaj slišale od drugih, najbrž ne bi zadoščale. Predvsem pa bi morali dokazati, da je ranitev imela take in take posledice. Ako poškodbe niso povzročile funkcionalnih motenj, je zahtevek za priznanje invalidnine brez osnove. Kot vojaški vojni invalid more biti priznan namreč le tisti, ki mu je organizem zaradi poškodbe ali pohabe okrnjen za najmanj 20 %. Lahko vložite prošnjo, toda če se štirideset let niste zmenili za invalidnino, boste tudi sedaj težko kaj dosegli.

STETJE ČASA, PREBITEGA V VOJNEM UJETNIŠTVU

Vprašanje: V bivši Jugoslaviji ste šli prostovoljno k vojakom, in ko je Nemčija napadla Jugoslavijo, ste bili ujeti. V vojnem ujetništvu ste bili po raznih taboriščih vse do kapitulacije Nemčije. Radi bi vedeli, ali se vam leta, ki ste jih prebili v Nemčiji, štejejo kot službena leta.

Odgovor: Po čl. 34 zakona o pokojninskem zavarovanju se v delovno dobo šteje čas, ki ga je zavarovanec, jugoslovanski državljan, prebil po 6. aprilu 1941 v vojnem ujetništvu okupatorjev in njihovih zaveznikov, ako je bil neposredno pred tem v delovnem razmerju ali pa mu je pred tem delovno razmerje prenehalo, ker je bil odpuščen z dela, ali je v

vojnem uradu ali podjetju sam zapustil delo, ali ga je okupator odpustil in podobno. V delovno dobo se šteje tudi čas po vrnitvi iz ujetništva, če se je delavec zaposlil najkasneje do konca leta 1945.

Kot sledi iz navedenega, vam bo čas, ki ste ga prebili v vojnem ujetništvu, priznan v dobi trajanja in ne v dvojnem iznosu, to pa le, če ste bili pred odhodom k vojakom v delovnem razmerju. Za priznanje časa, prebitega v vojnem ujetništvu, v delovno dobo, se obrnite na občino, kjer deluje posebna komisija za priznavanje delovne dobe.

INVALIDNOST ZARADI BOLEZNI

Vprašanje: Kot rezervni oficir ste bili leta 1951 vpoklicani na vojaške vaje. Tam ste se prehladili in zboleli na ledvicah. Zdravili ste se v vojaški ambulanti, ker pa ste kmalu nato odslužili svoj dvome-sečni rok, si niste o zdravljenju priskrbeli nobenih pismenih potrdil. Se v istem letu ste se ponovno morali zateči k zdravniku, dve leti nato pa ste se morali zdraviti zaradi bolezni ledvic v bolnišnici. Lani se vam je stanje tako poslabšalo, da so vas operirali in vam odvzeli eno ledvico. Zaposlili ste za priznanje invalidnosti, ker izvirna vaša bolezen od obolenja pri vojaki leta 1951, vendar vam je bil zahtevek zavrnjen. Tudi pritožba ni imela nobenega uspeha, češ da niste predložili pismenih dokazov po čl. 13. zakona o mirovnih vojaških invalidih.

Odgovor: Kdor zahteva priznanje invalidskih pravic zaradi bolezni in časa vojaškega službovanja v JLA v mirni dobi, lahko uveljavlja to le na podlagi priznanih dokazov o obstoju te bolezni. Ti dokazi pa morajo izvirati iz časa službovanja v vojski ali iz časa 30 dni po odpustu iz nje. Tak dokazi so n. pr. popis bolezni, odpustnica iz ambulate, bolnišnice, izpiski iz zdravniških dnevnikov in podobno. Kdor takih pismenih dokazov nima, ne more biti priznan kot mirovni vojaški invalid.

V svojem dopisu sami pravite, da takih pismenih listin nimate, ker ste v času, ko ste bili na orožnih vajah, za silo ozdraveli, nato pa zaključili svoj dvome-sečni rok. Tudi neposredno po vrnitvi z orožnih vaj niste bili pri zdravniku niti v bolnici, pač pa

isto leto. Če je bilo vmes več kot trideset dni, potrdilo bolnišnice ne bo zadoščalo. Nadomestni dokazi po pričah pa niso dopustni niti niso zadostni.

OTROŠKI DODATEK IN VOJAŠKA SLUŽBA

Vprašanje: Spomladi boste odšli k vojakom. Ste poročeni in imate enega otroka. Zanima vas, ali bo vaša žena po vašem odhodu k vojakom še prejemala otroški dodatek. Zaposleni ste tri leta.

Odgovor: Ker ste zaposleni že tri leta, boste tudi po odhodu v JLA dobivali otroški dodatek. Uredba o otroškem dodatku namreč določa, da obdržijo delavci in uslužbenci, ki so do prenehanja delovnega razmerja zaradi odhoda na služenje vojaškega roka imeli pravico do otroškega dodatka, dodatek tudi medtem, ko služijo vojaški rok, če so do odhoda k vojakom izpolnili pogoj: dvanajst mesecev nepretrgane zaposlitve ali pa dvajset mesecev zaposlitve v zadnjih dveh letih.

ROK ZA UPRAVNI SPOR

Vprašanje: Prosite za pojasnilo, v kakšnem roku lahko sprožite upravni spor. Kot upokojenec ste pred nedavnim dobili novo odločbo o prevedbi pokojnine, glede na spremembe pokojninskega zakona. Pritožba je bila zavrnjena, zdaj pa vas zanima, v kolikem času lahko vložite tožbo. In kam jo morate vložiti?

Odgovor: Po določbah čl. 20 in 21 zakona o upravnih sporih je mogoče sprožiti upravni spor s tožbo v roku 30 dni po prejemu dokončne drugostopne odločbe. Upravni spor se začne s tožbo, ki jo je treba nasloviti na Vrhovno sodišče republike. Vloži se lahko na zapisnik pri vsakem sodišču ali pri Vrhovnem sodišču, lahko pa jo tudi sestavite sami in naslovite na republiško Vrhovno sodišče v Ljubljani.

INVALIDSKI DODATEK

Vprašanje: Ste vojaški vojni invalid iz prve svetovne vojne, v zadnji vojni pa se vam je zaradi aktivnega dela za NOV stanje še poslabšalo, tako da ste bili na zadnjem pregledu spoznani za invalida V. skupine s 70 % zmanjšano pridobitno sposobnostjo. Ste vdovec brez otrok in živite sami na posestvu, ki pa ga že osem let zaradi bolezni ne morete obde-

lovati. Zaradi rane v glavi in težkih naporov med drugo svetovno vojno imate božjastne napade, zaradi težkega revmatizma ne morete hoditi in ste navezani na posteljo. Posestvo bi morda prodali, vendar zanj ni kupecv. Vseled bolezní ste navezani na tujo pomoč. Zato ste mrenja, da bi vam šel poseben invalidski dodatek, ne glede na to, da imate 2140 din davka, ker pač od posestva nimate nič in ste nesposobni za obdelovanje zemlje.

Odgovor: Pri presojanju pravice do splošnega invalidskega dodatka je odločilne važnosti davek na dohodek od posestva uživalca invalidnine. Kolikor davek za leto 1955 presega 700 din na osebo, živče na kmečkem posestvu, uživalec invalidnine po predpisih uredbe o invalidskem dodatku (objavljena je bila v zveznem Uradnem listu št. 43 leta 1959) nima pravice do splošnega invalidskega dodatka. Sami pišete, da ste imeli 2140 din davka in da živite na posestvu sami. Ker torej ta dohodnina bremeni samo vas in presega dovoljeni znesek 700 din na osebo, nimate pravice do splošnega invalidskega dodatka, čeprav so razmere take, kot jih opisujete in ste za delo nesposobni ter posestva ne morete več obdelovati niti ga prodati. Uredba o invalidskem dodatku v tem pogledu ne pozna nobenih izjem, zato vam invalidski dodatek ne pripada in tudi s kako tožbo ne bi uspeli. Kvečjemu lahko zaprosite za ponovni zdravniški pregled, da bi se vam odstotek invalidnosti povečal in s tem zvišal invalidski prejemki.

IZGUBLJENO IMENOVANJE

Vprašanje: Bili ste borec NOV ter ste bili spomladi 1945 imenovan za podoficirja. Pri letalski enoti v Nišu ste bili na položaju podoficirja, niste pa do demobilizacije, v decembru 1945, prejeli nobenega dekreta. Od kasnejše demobiliziranih tovarišev ste zvedeli, da so imenovanja prispela in da ste bili tudi vi imenovani za vodnika. Osebo pa vas o tem ni nikoli nihče obvestil, kakor tudi ne vojaški odsek, pod katerega spadate. Radi bi vedeli, kam naj se obrnete, da bi vam bil priznan podoficirski čin, ki ste si ga zaslužili že med narodnoosvobodilno borbo.

Odgovor: Vsekakor se nam zdi čudno, da že leta 1945 oziroma ta-

koj po demobilizaciji niste stvar uredili. Svetujemo vam, da se obrnete na Sekretariat za narodno obrambo, personalni oddelek, v Beogradu, na katerega naslovite vlogo in navedite vse podatke o enoti, v kateri ste službovali, morebitne podatke o imenih starešin in tovarišev. Čeprav je bila enota razformirana, bodo podatki verjetno ohranjeni. Tako vam bo čin gotovo priznan.

KRIVICNA RAZVRSTITEV

Vprašanje: Vaš sin je zbolel v času službovanja v vojski. Imel je tumor na možganih, katerega posledica je popolna slepota na obeh očeh. Sedaj je priznan vojaški mirmodobni invalid II. skupine Sodite pa, da se mu je zgodila krivica, ker bi moral biti invalid I. skupine. Zaradi popolne slepote potrebuje tujo pomoč in bi mu morala biti priznana invalidnina I. skupine z dodatkom za tujo pomoč in postrežbo.

Odgovor: Zdravniški komisija je tista, ki po pregledu invalida določi stopnjo njegove invalidnosti. Če je vašega sina pregledala in o njem odločila zdravniška komisija druge stopnje, zoper njeno odločbo ni pritožbe. Res je, da gre v primeru popolne slepote na obeh očeh invalidu 100 % invalidnost z dodatkom za tujo pomoč in postrežbo. Vendar pa zdravniška komisija v takem primeru, kot je vaš, — kjer pride namreč do prepričanja, da vojni napori bolezní niso povzročili, lahko pa so na proces bolezni vplivali — lahko samostojno odloči o stopnji invalidnosti. Ker je pri vašem sinu verjetno podana ta okoliščina, je zdravniška komisija pravilno, v skladu z določili čl. 4 zakona o vojaških vojnih invalidih, v skladu s točko 205 seznama odstotkov in navodila za ocenjevanje invalidnosti (uradni list št. 11/59) uporabila zakonite predpise in pravilno ocenila invalidnost vašega sina.

*

Udeleženci narodnoosvobodilne borbe lahko dobijo v pravni posvetovalnici revije »Borec« brezplačno odgovor na kakršnokoli vprašanje, ki se tiče njihovih pravic. Kdor želi pojasnilo že pred izidom številke, naj nam sporoči, da mu odgovorimo v pismu. V tem primeru naj priloži dopisu znamko za odgovor.

3

1962

THE
BOOK

BOREC

VSEBINA 3. ŠTEVILKE

Med dvema ognjema (Ivan Jan)	97
Ančka iz Cankarjeve (Mile Pavlin)	102
Za zidovi kaznilnice (Roza Ribičič)	105
»Hišni red« med bajoneti (Milan Apih)	108
Preprečene sečnje (Matevž Hace)	110
Z vlakom bratstva in enotnosti (Fran Roš)	112
Diverzija v Rabilju (Franc Crnugelj)	114
Nova dela o NOB na Stajerskem	116
Dva nova zvezka Zbornika dokumentov NOB	116
Kako smo tiskali Zdravljico (Franc Boštjančič)	117
Adenauerjeva desna roka — vojni zločinec št. 101	118
Nenavaden dokument v vili »Kopaonik« (Lj. Mladjenović)	121
Iz koncentracijskega taborišča k partizanom (Lojze Bukovac)	122
Zakladi na podstrešju (M. P.)	124
Prelisičila ga je (Milica Ostrovska)	125
Kako rešujejo v mariborskem okraju stanovanjske probleme borcev (F. F.)	127
Počakaj do jeseni (Mile Pavlin)	128
Zveza borcev jim je pomagala, da so končali srednjo šolo	130
Po občnih zborih krajevnih organizacij (M. P.)	131
Prvi partizani v Benečiji (Franc Crnugelj)	132
Dogodek pred izpitno komisijo (M. P.)	133

ODMEVI IZ MEDNARODNE ARENE:

Vode Konga so še motne (Miran Ogrin)	134
Francija in OAS (Jože Sircelj)	136

DROBNE ZANIMIVOSTI 137

PIŠEJO NAM:

Kako je umrl Polde Zorec (Venčeslav Runko)	138
--	-----

MED KNJIGAMI IN REVIJAMI:

Borove »Daljave« (S. R.)	139
Radko Polič: Sonce in ceste (S. R.)	140
A. Vojinović: Kri ni vse (S. R.)	140

S FILMSKEGA PLATNA

O filmu »Ograda« (Milko Štolfa)	141
---	-----

KRATKE NOVICE 142

PRAVNA POSVETOVALNICA 142

VESELE ZGODBE:

Zdravilo žicarja Drejčeta (Jože Stok-Korotan)	144
Zaljubljeni fašist	144

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Zavod »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Skerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Mitja Ribičič, Tone Fajfar, Milan Skerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan, Jože Bertoncelj-Marjan, France Sušteršič in Mile Pavlin, Glavni in odgovorni urednik France Sušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštni predal 195, Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 100 dinarjev, letna naročnina je 1000 dinarjev, polletna 500 dinarjev. Letna naročnina za tujino 1400 dinarjev. Naročnino pošiljajte na naslov: Zavod »Borec«, (za revijo »Borec«), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki in Ljubljani 600-14 3-1195, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Klišaji, tisk in vezava: CZP »Ljudska pravica«, Ljubljana

TOVARNA KLEJA

LJUBLJANA
ŠMARTINSKA 50

JUGOSLAVIJA

telefoni:

h. c.: 30-368, 30-894,

direktor: 33-621,

komerciala: 33-564

Proizvaja:

kostni klej

znamke »Maček«

v biserih-perlah,

vse vrste kožnih klejev,

tehnično, prečiščeno

in foto želatino,

tehnične maske,

razklejeno in surovo

kostno moko

ter roževino

Prepričajte se o odlični
kvaliteti vseh naših proizvodov!

Zahtevajte prospekte
in tehnična navodila!

Slika na naslovni strani ovitka:
Alarm (akademski kipar Lojze Dolinar)

yurist 11911/62.

IVAN JAN:

Med dvema ognjema

KRISTALNO čisto zimsko jutro trgajo rezki rafali, da v globeli neprestano odmeva, kot bi se vsipali plazovi. Nemške kolone so že zarana silile navzgor: iz trga v stisnjeni dolini, čez greben iz doline za hrbtom in čez sedlo med najvišjima vrhovoma, ki se dvigujeta ob strani.

Prejšnji dan so se prav tu, v tej prijazni kotlini, ki je odprta samo proti trgu, z vseh ostalih strani pa jo obkrožajo visoki in strmi grebeni, srečali vsi trije odredni bataljoni. Pripravljali so se na pohode v več smeri.

Prav presenetljivo je bilo, da so jih danes zjutraj začeli nadlegovati Nemci! Gre za spretno izdajstvo ali samo za naključje? Toda Nemci niso radi pošiljali svoje vojske kar na slepo v ognjene strmine! Vendar o tem tisto jutro ni hotel niti utegniti nihče premišljati. Nemci so bili tu in konec! V njihovih kolonah je bilo moč opaziti z daljnogledi tudi tovarne živali z minometalci, z za boji municije, s težkim orožjem!

Nekaj je treba ukreniti!

Čeprav je bil en bataljon skoraj razorožen, ker je odhajal po orožje na osvobojeno ozemlje, so se vendar odločili za bitko. Dolina je bila ravno pravšnja, da so jo zaježili. Zelo jih je oviral visok sneg, a prav to je bil tudi eden izmed odločilnih razlogov, da se niso odločili za umik v še bolj zasnežene gore.

V obliki velike, sem in tja raztrgane podkve, so se razsuli po obeh bregovih in po dnu doline. Bataljon z neoboroženci je dobil položaje na levem bregu, kjer je kazalo, da ne bo tako vroče.

Na desnem je bil potaknen bataljon, ki mu je poveljeval vročerkvni Feliks. Položaji so bili razmeščeni od zgoraj izpod skal med redkim mecesnovjem, potem pa po glem pobočju vse do redkih hiš hribovske vasi. Tja so bili pohiteli iz taborišča, ki so ga imeli že teden dni pri hribovskem kmetu Jurču. Njihova enota je bila tam kot doma, kajti to je bilo njihovo matično področje. Tam je ostala zdaj samo kuhinja s saniteto.

Preden je počilo, je bila vsa pokrajina zavita v tiho zimsko prelest. Obveščevalec je stal na strmeh robu in spremljal spodaj dve točki: premikajočo se kolono in svojega pomočnika pod seboj, ki je od tam imel vse še bolj na očesu. Tako je bil s signali naglo vzpostavljen uspešen »telefon« in štab je hitro zvedel, kaj se dogaja.

Potem celo uro ni bilo čutiti in videti nobenega premikanja. Vojska je postajala vznemirjena, kajti vedela je, da sovražnik tiplje za njo, da je že nekje blizu, morda že med drevjem za njenim hrbtom.

Komandant, vaje številnih hajk, je hotel potišati nemir z brezskrbnim govorjenjem in z vsiljevanjem misli, da se ni treba bati.

»Saj vam pravim: to je slučajna hajka! Nemci so odšli mimo v sosednjo dolino!«

Tedaj prihiti obveščevalec:

»Nemci so že pod nami!«

»Koliko?«

»Ustavili so se na robu smrekovega gozda samo streljaj od nas. Začeli so ...«

Obveščevalec še ni končal, ko je zadržalo.

Tako se je vnelo. Partizani so bili to pot toliko na slabšem, ker so dovolili Nemcem, da so vžgali prvi. To je bilo za partizansko taktiko nekaj neprijetnega, kajti kdor uspe drugega prehiteti in presenetiti, si je že pridobil pomemben adut. Sicer pa je znano, da je presenečenje že pol uspeha. To pot smo neke na sredini: presenečenje je bilo le delno, ker so partizani Nemce že pričakovali na položajih!

Toda boj s takih položajev je bil že nekaj več kot navadna partizanska praska, ko se ti ni treba zadrževati na enem kraju. To je že preraščalo v položajno bojevanje, v čemer pa so Nemci imeli prednost. Zato je moral štab temeljito premisliti, kako bo kos nakanam šolanih nemških oficirjev. Partizanski štab je bila pravzaprav skupina mladeničev, ki niti vojske še niso služili. Zanašali pa so se na skušnje, nase in na drznost fantov, ki so bili navajeni teh zasneženih in poraščenih bregov.

Ropotalo je samo še na njihovi strani. To pomeni, da so pravilno računali, ko je to krilo zasedel najmočnejši bataljon pod poveljstvom komandanta Feliksa. Vanj so vsi zaupali, in če bo jurišal on, se bodo za njim dvignili vsi po vrsti. V največjih stiskah se je Feliks vedno znašel tako, da je bilo videti, kot bi živel in užival samo takrat, ko že nihče več ne ve, kaj in kako bi.

Prvi nemški naskok je bil odbit brez težav. Fantom je zaupanje vase in v komandanta še bolj zraslo.

Sredi tišine pa je začelo pokati tudi na levem bregu. Le kako so Nemci prilezli tja, ko je dostop tako težak? In poleg tega je tam najšibkejši bataljon!

Za ugibanje, razmišljanje ali celo pošiljanje kakšne okrepitve na drugo stran ni bilo več možnosti, kajti Nemci so navalili ponovno.

Zdaj ni šlo tako zlahka kot prvič, kajti vmes je basiral tudi nemški minometalec in poprijeli so tudi bolj od strani in od zgoraj. Dobro da je bila tam skrita Risova desetica, ki ji je bilo zaradi mirovanja že dolgčas.

Feliksa je nekajkrat streslo po telesu! Že prejšnji dan je čutil nekakšno spreminjanje telesne toplote, a ga to tedaj še ni vznemirjalo. Danes pa se je to naglo ponavljalo in raslo. Bil je krepak fant, visoke postave in zdrave barve, toda vsako leto najmanj enkrat je moral plačevati čuden bolezenski davek. Stresla ga je mrzlica, obšla vročina, ki

je šla naglo navzgor in ga za nekaj tednov vrgla v posteljo. Tako že nekaj let vsako jesen ali pomlad. To partizansko jesen je temu ušel.

Med ropotanjem si ni hotel priznati, da je vročina vse hujša, drugi pa tega tudi niso opazili. Boj se je vse bolj razvnel, a tudi v njem je žarelo vse bolj. Kot bi razpihoval pekočo žerjavico!

Ropotalo je po vsej kotlini. Dobro, da je ležal, saj je moral ležati, vsi so ležali! Stati ne bi verjetno mogel zadosti trdno, tako ga je stresala mrzlica. Še je zbrano poveljeval, toda k temu se je moral prisiljevati že z vso preostalo voljo.

Nemci pa so zdaj že opazili, da jih pričakuje čez vso dolino razpet partizanski jez, ki se za zdaj ni hotel še prav nič vdati. Toda Nemci so imeli občutno večje sile, podprte z rezervo, kar so že nekaj ur sporočali obveščevalci. Tako hudo se še nikoli niso spoprijeli. Kajti zdaj se umakniti niso mogli več. Iz štaba je prišlo povelje, da se morajo na teh prvotnih položajih držati do noči, če se Nemci seveda ne bodo prej naveličali udarjati v to neprobojno steno.

Nemci pa so udarjali. Trdovratno, val za valom.

Feliks je bil zdaj na položajih potreben kot še nikoli. Z gotovostjo pa je čutil, da mu jesen tudi to leto ni prizanesla, temveč ga je zavratna vročica čakala in zgrabila v najbolj kritičnem času. Ko da so mu to slabost naročili Nemci!

Da ne bi vznemirjal borcev, se je začel plaziti k namestniku Tigru. Šlo je stežka, vmes pa je razmišljal, kaj naj mu pravzaprav reče. Če mu začne pripovedovati, da je bolan, bodo začeli misliti, da se je prestrašil nemških napadov, da se hoče umakniti odgovornosti.

Tiger ga je res začudeno pogledal in ga v kratkem premoru vprašal:

»Zakaj pa nisi tam, kjer si rekel, da boš?«

Feliksu se je megnilo pred očmi in z vso silo je zadrževal šklepetanje zob. Jecljaje je stisnil iz sebe:

»Nekaj, nekakšna bolezen me grabi!«

Tiger ga je dobro poznal, znana mu je bila njegova udarnost, vendar ga je na pol nejeverno pogledal izpod čela. Brez besed ga je z roko potipal po čelu.

»Vročino imaš!«

»Saj vem. Zato sem ti hotel reči, prevzemi komando!«

Zdaj je v Tigru zavrel spor, ki je nastal med njima zaradi nečesa podobnega. Pred kakšnim mesecem je bil nekaj speljal na svojo roko, kar pa Feliksu ni bilo všeč. Seveda, najbolje se ni končalo in Feliks je bil tudi po svoje samoljuben. Prav zaradi tega Tiger ni bil popolnoma prepričan o Feliksovi bolezni. Preblisnilo ga je, da je morda vroč zaradi skrbi, ki mu jih povzroča ta svojevrstni boj in da bo to kmalu minilo. Morda celo hoče večji del odgovornosti prenesti nanj. In to ga je dražilo. Zdaj, ko je najhuje, mu ponuja poveljevanje!?

»Tiger ni takih misli in morda bodo tudi borci začeli godrnjati! Morda mi res ne bo hudega in bo kmalu bolje!«

Toda Feliks je vedel, da to pri njem traja nekaj dni. Kljub temu se je bal, da mu ne bi padla vročina tedaj, ko bo bitke konec. To bi pomenilo, da se je resnično prestrašil prevelike odgovornosti in je pravzaprav dezeriral v najhujših trenutkih, takrat, ko ga je enota potrebovala najbolj.

»Ne govori neumnosti,« je še priganjal komisar, ko ga je še enkrat prijel za čelo. Bil je študent in je s pametjo ugotavljal, da

»Kako pa kar naenkrat?« ga je vščipnil Tiger.

»Sam vidiš, da se me nekaj prijemlje. Komaj še stojim!«

Tiger bi navsezadnje zelo rad prevzel poveljevanje, toda tak boj, kakor se je vnel danes, ga je plašil. Vse drugače bi bilo, če bi bil Feliks prisoten. Navsezadnje je bila ta partizanska podkev Feliksova zamisel. Zato je rekel:

»Najprej si vse skupaj izmisliš, zdaj pa naj mi popijemo, kar si zakuhal!«

»Hudoben si, Tiger. Če je tako, ne grem nikamor!« je odločil Feliks in se zvalil nekaj korakov stran.

Tam je bil komisar, ki je takoj videl, kaj je s komandantom. Izmenjala sta nekaj besed in potem ga je komisar začel naganjati:

»Pojdi čimprej nazaj v štab k Jurču. Bomo že nekako brez tebe!«

Čeravno je Feliksa čedalje bolj žgalo, čeravno ni bil za drugim kot za v posteljo, se je nerodno otepal:

je Feliks hudo bolan. »Še kurirja vzemi s seboj!«

Feliks je spoznal, da je zadnji čas. Če ne bo odšel, bo obležal nekje v snegu, kjer bo zmrznil. Potem bodo šele sitnosti! Zaradi trmastega in ne preveč preudarnega Tigra res ne sme tako po otročje izgubljati zdravja in tvegati življenja. Pogledal je komisarja:

»Grem, a neopazno. Glejte, da se ne boste umaknili! Šele zvečer se lahko! Kurirja pa kar pusti. Bo na položaju eden več!«

V kratkem premoru, ko je le sem in tja počil strel, se je izza grmovja zvalil nekaj sežnjav dol, da ga ne bi videli, potem pa je odkolovratil proti Jurču.

Na vsakih nekaj korakov se je opotekal, da je sedel ali celo legel na sneg, kajti ravnotežja ni več dolgo vzdržal. Potem se je spet spravil pokonci in se lomil naprej.

Prigazil je do poti in omahnil nanjo. Bila je gladka, da je bil še večkrat na tleh kot

prej. Pa vsaj tega težkega snega ni bilo treba gaziti. A bal se je, da ga ne bi na tej poti zalotila kakšna nemška zaseda. Prav lahko bi se zgodilo kaj takega, saj je bilo do Jurča najmanj pol ure daleč. Tako razmišljanje pa je bilo že plod visoke vročine. Le kako naj bi se skupina Nemcev prebila po zasneženih strminah skozi močno partizansko podkev!

»Kaj pa, če me napade kakšna naša zaseda?! To bi bilo šele sramotno! Saj vendar nihče ne ve, da se umikam. Nič čudnega ne bi bilo, če bi se mi pripetilo kaj takega!«

Opletal je naprej in pri vseh teh vročinskih mislih ni mogel prav nič paziti na svojo varnost. Če bi se pred njim pojavil en sam Nemec, bi ga lahko ukrotil z roko. »Ne pa, če jih pride sto! Streljal bom, kot še nikoli! Saj zdaj je skoraj vseeno! Tako me še ni žgalo!«

Val vročine je včasih malo popustil, in tedaj je nagleje pohitel naprej, kajti uspelo mu je o vsem pomisliti čisto normalno. Vedel je, da je njegov edini cilj Jurč, kjer je nekaj kuharjev in del sanitete.

Spet se mu je zameglilo pred očmi in telednil je po strmi zimski poti.

Tako je potoval več kot uro...

Tisti zadnji del poti do Jurča je bil precej strm. Po zadnjici se je pripeljal prav pred duri, kjer ga je kuhar, stražar, začuden pogledal.

Splazil se je do zidu. Oprijel se je vrat in se postavil pokonci. Stražar je priskočil in strahoma vprašal:

»Si zadet? Kam?«

Komandant pa je samo odkimal in dahnil:

»Pomagaj mi v hišo!«

Stražar ga je na pol odnesel skozi vežo in ga položil na pod, tja, kjer je običajno spal.

Ko je Feliks legel in ko ga je zajel topel in zatohel zrak kmečke hiše, se mu je vse zavrtelo.

»Vode, vode!« je zamrmral.

Ob njem je bila že bolničarka Sonja, ki je za vsak primer ostala v ozadju. Naglo je stresla toplomer in mu ga potisnila za prepoteno srajco.

Feliks je imel zaprte oči in bilo mu je prijetno, kot bi poslušal lepo glasbo, a takoj nato se mu je spet vse zavrtelo, ko da bi ga hotelo vsak hip raznesti.

Sonja je čepela ob njem, mu brisala rosnost čelo in pogledovala na uro. Vmes je pomirjala komandanta, kakor da se ta česa

boji, kakor da se pred njo zvija in podzavestno čaka na hudo operacijo.

Končno je potegnila toplomer izpod Feliksove obleke. Razširila je svoje temne oči: 40,7°!!!

Stekla je v kuhinjo, da bi se posvetovala z gospodinjo in s kuharji.

Začeli so kuhati čaje, dajali so mu hladne obkladke in mu vmes večkrat merili vročino. Sonja je vedela, da mu mora zbiti temperaturo, če ne vse skupaj ne bo nič zaleгло. Pri rokah pa ni bilo nobenih injekcij, vsaj takih ne, ki bi lahko zmanjšale vročino.

Feliks se je tu in tam malce zavedel in govoril čisto normalno. Vpraševal je po boju, izidu, mrtvih in ranjenih in vmes tožil, zakaj ne more biti tam, na položajih.

Vročina pa, ko da si je izsilila prosto pot, je lezla neprestano navzgor. V eni uri je prilezla na 41°!

Sonja je plesala okoli Feliksa, kot bi ona zbolela, čeravno je hotela ohraniti mirno kri.

Feliks pa je razmišljal v trenutkih zavesti:

»Da bi imeli z menoj delo vsaj zaradi rane! Enainštirideset stopinj! Saj smo se včasih vendar učili, da je to že kritična meja!«

Potem se je spet pogreznil v sanjarjenje, v vročičnost, ki je Sonjo tako begala. Poslavljal se je od mame, jo spet pozdravljal na pragu, ki ga je obsijalo jutranje sonce, in nobene vojne ni bilo. Le nedelja, ko se je s kolesom odpravljal na veselico v sosednjo vas. Mar ni ta Sonja tista Kati, ki mu je bila prav na tisti veselici tako všeč, da so se nazadnje zaradi nje še celo stopili?

Zavedel se je in slišal Sonjo, nagnjeno nadenj:

»41,3°!«

Za hip je ujel poglede okoli stoječih, ki so bili kaj čudni. Kako da jih je bilo zdaj toliko okoli njega?

In spet ga je prevzel val vročine, da je celo glasno govoril. In ko se je spet zavedel, je videl nad seboj solzne oči, ki so se ob srečanju z njegovimi naglo obrnile stran.

Zbral se je, kolikor se je mogel. Najprej je razločil Jurčevo mater, ki se je brisala z velikim predpasnikom.

Potem je v kratkih prebliskih slišal:

»... Moramo. Kar bo, pač bo... če ga zadane... Mama bo dala, in naglo...«

Jurčeva mati je s podstrešja prinesla dve veliki rjuhi iz domačega platna in ju dala

Sonji. Zdaj je nekdo prinesel velik škaf mrzle vode in Sonja je govorila:

»Tu ju bomo namočili. Čisto mrzli naj bosta.«

Okoli Feliksa so se zdaj vrtele tri bolničarke: iz vsakega bataljona po ena! Ob strani, tako se mi je zdelo, je razbral Tigrovo glavo! Resno in zamišljeno. A to je bil samo preblisk.

Zdaj se je toliko streznil, da je videl v hiši luč! Je mar že tema? In boj? Kako se je končal boj?

Ni mogel normalno vprašati, po glavi mu je preveč zvonilo.

Nenadoma se je ves nebogljen znašel na mehkih, a vendar močnih rokah vseh treh bolničark in slišal je Sonjo, ki je priganjala:

»Če hočete dobro, vsi ven! Takoj! Ne moremo delati, če nismo same z njim!«

In vsi so po prstih odšli ven ter zunaj nervozno čakali, kam se bo vse to nagnilo: na dobro ali na zlo!

Feliks je bil stegnjen, postaven fant, svojih osemdeset kilogramov težak. Zdaj je bil kakor cunja. Vedel je, da z njega vlečejo obleko, in tedaj se je zavedel, da je nag, popolnoma nag. Vseeno mu je bilo, čisto vseeno. Le Sonji bi se bil še rad zahvalil za vse.

Položile so ga na tla, ga prevalele in ga zavile v nekaj mrzlega in mokrega. Feliks se je ves stresel — in se zavedel, da leži na

tleh v Jurčevi hiši in da je vse do vratu zavrit v mrzle, mokre platnene rjuhe.

Bolničarke so stale okoli njega, Sonja pa je čepela pri glavi, ga držala za zapestje in štela utripe srca.

Ni dolgo trajalo in Sonja je vzkliknila: »40,8°! Pada!«

Obrnil je glavo in pogledal vse po vrsti. Najprej Sonjo, ki se je po nekaj urah zdaj prvič nasmehnila. Mar je to znamenje, da je kriza mimo? Je njen »izum« z mokrimi rjuhami uspel?

Feliks se je zdaj že znašel:

»Kdaj je bila bitka končana?«

Priskočil je Tiger. Vsaj prvi koraki so bili nagli. Potem se je približal počasnih in tihih korakov, kakor bi bil v cerkvi.

»Z nočjo, Feliks!«

»In?«

Feliks in Tiger sta se srečala s pogledi.

»Nažgali smo jih! Nažgali, da so tekli nazaj!«

Feliksu so se orosile oči. Tiho je ponudil mokro roko svojemu namestniku, ki mu jo je naglo stisnil in jo dolgo držal v svoji.

»Kdaj bo premik?« je vprašal potem Feliks.

»Kadar boš rekel, tovariš komandant!« je odgovoril mehko Tiger.

»To je zdaj tvoja reč! Jaz ne morem!«

»Oprosti,« je dahnil Tiger.

Ančka iz Cankarjeve

KO so se po končani osvobodilni vojni in ljudski revoluciji borci razšli po domovih, nam je marsikdo izginil izpred oči. To velja predvsem za tiste, ki so jih vezale družinske obveznosti. Nekateri so bili tudi preveč skromni, da bi se uveljavljali v javnosti.

To pa še ne pomeni, da so se ti ljudje izneverili načelom, za katera so se bojevali z orožjem v rokah. Večina teh tovarišev in tovarišic se še vedno udeležuje v osnovnih enotah našega družbenega in političnega življenja. Skromni so kot so bili nekoč, in le redko prodre o njih glas v široko javnost.

Ena izmed takih skromnih je tudi Hafnerjeva Ančka, ki jo pozna mnogo partizanov iz Cankarjeve brigade, iz leta 1942, iz Dvanajste brigade (1943 in 1944), iz Dolenjskega odreda in iz političnega oddelka 15. divizije. Spominjajo se je kot borke in komisarke, kot rdečeličnega dekleta s kratkimi črnimi kitami, kot ene izmed tistih tovarišic, ki so s svojo borbenostjo, požrtvovalnostjo in tovarištvom ustvarile nov ženski lik.

Njen brat Vinko je bil organiziran že pred vojno. Takrat je bila Ančka še mlado dekle. Kakor na tisoče njenih vrstnic

se je tudi ona zaposlila v eni izmed kranjskih tovarn.

Ko se je začela vojna, se je vsa Hafnerjeva družina vključila v osvobodilno gibanje. Neka dne v februarju 1942. leta so prišli ponje gestapovci. Vinko se je bil aretaciji izognil, bil je že med partizani. Ančka je bila v tovarni, ko ji je prišla neka deklica povedat: »Mati je zbolela, takoj pridi domov.« To je bilo dogovorjeno geslo, ki je pomenilo: »Ančka, beži, iščejo te Nemci!«

Nekaj časa je živela ilegalno po okoliških vaseh, pri partizanskih družinah. Mira Svetina in brat Vinko sta jo spravila čez mejo v Dolomite, kjer je nekaj časa delovala kot aktivistka v okolici Polhovega gradca. Tam bi jo bili kmalu ujeli. Potem je odšla v Šiškov bataljon Druge grupe odredov na Dolenjsko. Ko je bil ta bataljon razpuščen, je šla v Belokranjski odred, iz odreda pa v Cankarjevo brigado.

Teh nekaj stavkov je zelo skromen prikaz njene borbene življenjske poti. Kaj vse je doživela kot aktivistka, kot borca, kot komisarke! Kaj vse bi nam lahko povedala o svojih treh partizanskih letih, ki jih je preživela večidel v prvih bojnih črtah! Takrat se je dvignila visoko nad svoje

tovariše in tovarišice, čeprav je bila prej preprosta delavka. Toda Ančka je v tem oziru redkobesedna.

Avgusta 1945. leta je bila demobilizirana. Vsled svoje skromnosti je spet šla delat v tovarno, v kranjsko »Tiskarino«. Odondod so jo spravili na republiško Kontrolno komisijo. Medtem se je poročila in zdaj ima štiri otroke. Kljub obilici dela na domu in pri družini je še zmeraj aktivna družbena delavka: dela v Zvezi borcev, je članica šolskega sveta...

Njena hiša stoji bolj na samem. Na njej je vzdignana spominska plošča z imeni matere, brata in sestre, ki jih je pogotnilo nacistično nasilje.

Zanimalo nas je, ali jo bojni tovariši kdaj obiščejo. Bolj pogosto pridejo, je odgovorila. Nekdanji cankarjevci so se je nekoč spomnili s pozdravi, ki so jih poslali po radiu.

In še nekaj: »Česa se najbolj spominjaš iz življenja na Dolenjskem?«

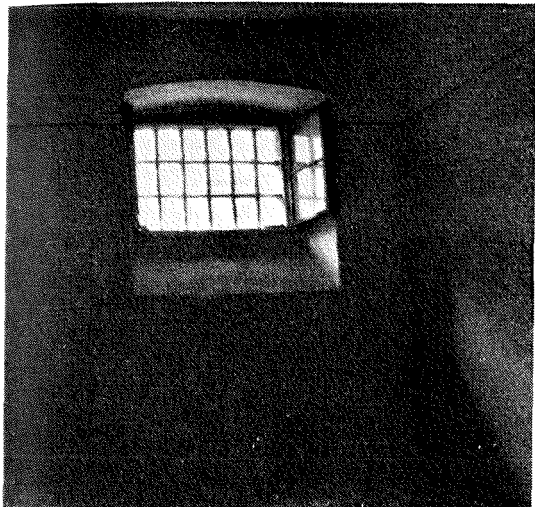
Odgovorila je: »Dobrih ljudi v Beli krajini, ki so nam dali vse, kar so premogli. Ljudi s Suhorja, Lokvic, Dragomlje vasi in okolice, ki so bili tako prisrčni in zavedni.«

Ančka iz Cankarjeve brigade... Dekle, ki je jurišalo, ki je bil njen pogum borcev za zgled, funkcionarka, ki je ni bilo sram prati, krpiti in šivati soborcem... Ena izmed tistih, ki zaslužijo, da se jih večkrat spomnimo in jim ob Dnevu borbenih žena pošljemo plamteče pozdrave! M. P.

To sliko so Nemci našli pri padlem tovarišu Silvanu (drugi z desne) in jo razmnožili, ker so prepoznali na njej Ančko Hafnerjevo

ZA ZID OVI

KAZNILNICE

NAJVEČJA italijanska ženska kaznilnica v Perugi, ki stoji na griču nad mestom kot svabilo vsem meščankam in v kateri so prestajale svoje kazni najhujše italijanske kriminalke, je spomladi leta 1943 sprejela prvo skupino slovenskih političnih zapornic. Bilo nas je okrog 25, ki nas je fašistično sodišče obsodilo na daljše zaporne kazni. Po običajnih formalnostih ob sprejemu in preoblačenju v težke kaznilniške obleke smo se nenadoma znašle vsaka v svoji samici. Majhen prostor s slamnjačo na preprostem pogradu, mizica brez stola, na mizi lonček, v kotu večja posoda na tleh, visoko pod stropom zamreženo okence, do katerega ni bilo mogoče — in drugega nič. Težko se je bilo živeti v misel, da bi v taki samoti morale preživeti ves čas vojne. In samo zavest, da smo borke, in misel, da prenašajo partizanski borci še vse hujše trpljenje in žrtve, nam je dala moč, da smo mirno prenašale izolacijo od vsega sveta ločeno od svojih tovarišic v zaporu. Kasneje smo izvedele, da je prav ta naša mirnost v prenašanju vsega hudega vzbujala v kaznilniški upravi začudenje. »Che gente!« (Kakšni ljudje!) so si šepetale nune-čuvajke in njihove predstojnice. V kaznilnici so bili vajeni kriminalk, ki so v samicah razsajale, zbijale po vratih, moledovale, si ruvale lase, dokler se niso pomirile, se sprijaznile s svojo usodo, in so jih nato, strte in ukročene, lahko poslali v večje skupne prostore. V naših samicah pa je vladal mir in vsaka izmed nas je v samoti šla vase in še bolj utrjevala odpor do vsega, proti čemur se je v tistih dneh bojeval naš narod.

Samo enkrat se je zgodilo, da je ena izmed nas izgubila živce in se hotela rešiti samote v samici. Nekega jutra, med pospravljanjem celic, je nenadoma zadonelo vpitje čuvajk in odmevalo po hodnikih, ki so se razpletali po stavbi na vse strani. Mimo nas je odvihrala velika, močna nuna-čuvajka odurnega obraza. Stekla je za Vero Perkovo, učiteljico z Dolenjskega, ki je bežala skozi najbližji hodnik, najbrž misleč, da jo pripelje do vhodnih vrat in skozi te v prostost. Pa jo je velika čuvajka, ki smo ji bili nadelili ime »bandit« kmalu dohitela, jo zgrabila in jo za lase vlekla za sabo nazaj v celico. Ta ponesrečeni beg je na Perkovo duhovno tako vplival, da si ni mogla več opomoči in je od takrat kazala večkrat močne duhovne in živčne motnje, proti čemur pa ni kaznilniško vodstvo ničesar drugega ukrenilo, ko da je kasneje, ko so nas preselili na kriminalni oddelek, dovolilo, da se sme Perkova še eno uro sprehajati po vrtu kaznilnice, in sicer pod mojim vodstvom, ker sem bila med zapornicami najstarejša. Sprehajali sva se po obsežnem, z visokim zidom ograjenem vrtu, kamor niso imele sicer dostopa zapornice. Ti sprehodi, kakor so bili zdravi in lepi med gredicami rož in zelenja, mimo z mrežasto ograjo ograjenih prostorov za razno perjad, mimo kletk zajčkov in pod čudovito modrim nebom, pod katerim so veselo čvrčale lastovke, so po moji sodbi Perkovo še bolj tirali v žalost in obup. Povsod je videla le razliko med svojim in življenjem vsega, kar prosto raste in se prosto giblje v naravi. Ob pogledu na let lastovk je vzklíknila: »Glej, vsaka ima svoje gnezdo, svoj dom, kamor lahko odleti med svoje, kadar hoče!« Potem je položila prst na čelo in zašepetala: »Tu notri me nekaj muči... Morda sem pa bila z belogardisti povezana in sem izdajala?« Poznala sem njeno delo med borbo. Bila je ena izmed najboljših dolenjskih aktivistk, izredno zanesljiva kurirka, ki je bila obsojena na dolgo vrsto let zapore prav zaradi tega, ker ni hotela ničesar izdati. Pa sem ji odgovorila: »Ko bi bila izdajalka, bi te ne bili obsodili in ne bi bila tu v najhujši ženski kaznilnici!« Vsa srečna se me je oprijela in vzklíknila: »Kajne? Seveda, ako bi bila zanje, bi ne bila tu. Samo halucinacije so, ki me neprestano mučijo!«

In je bila spet mirna. A samo nekaj dni, kmalu se ji je začela halucinacija o izdajstvu spet vračati. In še po osvoboditvi jo je zamrežila in mučila vedno bolj in bolj, dokler je ni povsem strla... Prepričana sem, da bi bila danes srečna žena in dobra mati svojih otrok, ako bi jo bili že v Perugi začeli zdraviti in bi prišla iz histerične sobe kriminalk v bolnico med razsodne ljudi, in da bi ji bilo prihranjenjo iskati zatočišče v bolnici za duševno bolne, kjer se še zdaj zdravi.

Med kriminalkami

Po dveh tednih popolne izolacije so se končno le odprla vrata naših celic. Čuvajke so nas odpeljale iz njih in nas porazdelile po sobah, kjer so bile kriminalke. Naš protest, da smo

politične kaznenke in da spadamo skupaj v politični oddelek, ni zalegal. Kriminalke, med katere smo prišle, so bile povečini »težke«, na dosmrtno ječo obsojene; »najlažje« med njimi so bile obsojene na dvajset let. Skoraj vse so imele kak umor na vesti. Največ je bilo med njimi preprostih analfabek ali na pol analfabek, ki jih je pogнал v zločin južnjaški temperament. Bilo je med njimi nekaj bolj izobraženih, medicinskih sester in celo zdravnic, ki so se bile ukvarjale z abortusi.

V tej pestri družbi žena, ki so se kar vrstile v histeričnih izpadih, je bilo življenje podobno življenju med na pol blaznimi ljudmi. Svojih zločinov niso skrivale, ampak jih opisovale s trditvijo, da so izvršile le delo pravičnosti kot kazni za nezvestobo ali nemogoče odnose v zakonskem življenju.

Veliko vlogo so igrale pri teh zločinih tudi nacionalne navade in običaji. Na Siciliji in Sardiniji je bila n. pr. navada, da je dekle, ki jo je fant zapustil, počakala kje fanta in mu z britvijo izkazila lice, zato da bi se ga vsako dekle izogibala in ne verjela njegovim obljubam. Tu pa tam pa je dekle v svoji jezi in strasti preveč zamahnila, prerezala fantu vrat in prišla pred sodišče. Nekatere zločine teh nesrečnic je bilo mogoče razumeti samo z vero v praznoverstvo, ki je v Italiji zelo razširjeno. Tako je bila med nami žena, ki je ubila svojega moža, mu mrtvemu izrezala jetra, jih sprajžila in jih dala otrokom pojesti, da bi zasovražili svojega očeta in se ne navzeli njegovih slabih lastnosti.

Verne so bile vse, a vse njihove molitve so bile osredotočene v to, da so prosile za čudež, ki bi jim odprl vrata kaznilnice. V fašizem so verjele v glavnem zaradi tega, ker so bile prepričane, da jim zmaga fašizma prinese prostost. Čedalje bolj nestrpno so čakale konca vojne. In nekega dne se je ena izmed njih povzpela do razpela na steni ter začela s pestmi tepsti Kristusa, ker je odlašal s koncem vojne. Koj zatem pa je padla na kolena in začela milo prositi boga, naj ji oprostí, ker je Kristusa nabila.

Politično so bile od kraja vse, tudi izobraženke, popolne analfabete. Z njimi ni bil mogoč glede tega noben razgovor. Še najbolj dostopna je bila neka Tirolka, s katero sem se razgovarjala v nemškem jeziku. A od začetka do konca se je pri njej vse vrtelo samo okrog krivčnosti in zastarelosti italijanske zakonodaje, ki je določala, da se smejo kaznjenci vrniti med ljudi po prestani kazni samo, ako se s tem strinjajo njihovi domači in ako so jim sorodniki njihovih žrtev odpustili zločin. Bila je prepričana, da bo ostala v kaznilnici tudi po prestani kazni. Iz ljubosumnosti je bila obrestrela svojega zaročenca, ki je kasneje zaradi nastale sepse umrl.

Prvi dan po prihodu v sobo kriminalk so nas odpeljali v delavnice. Ker smo se politične uprle, da ne bomo delale, so nam paznice odkazale prostor ob steni, od koder smo opazovale delo kaznjenk. Pletle in vezle so čudovito lepa dela. Kasneje smo izvedele, da je ta dela kaznilnica prodajala v mestu in iztržila zanje

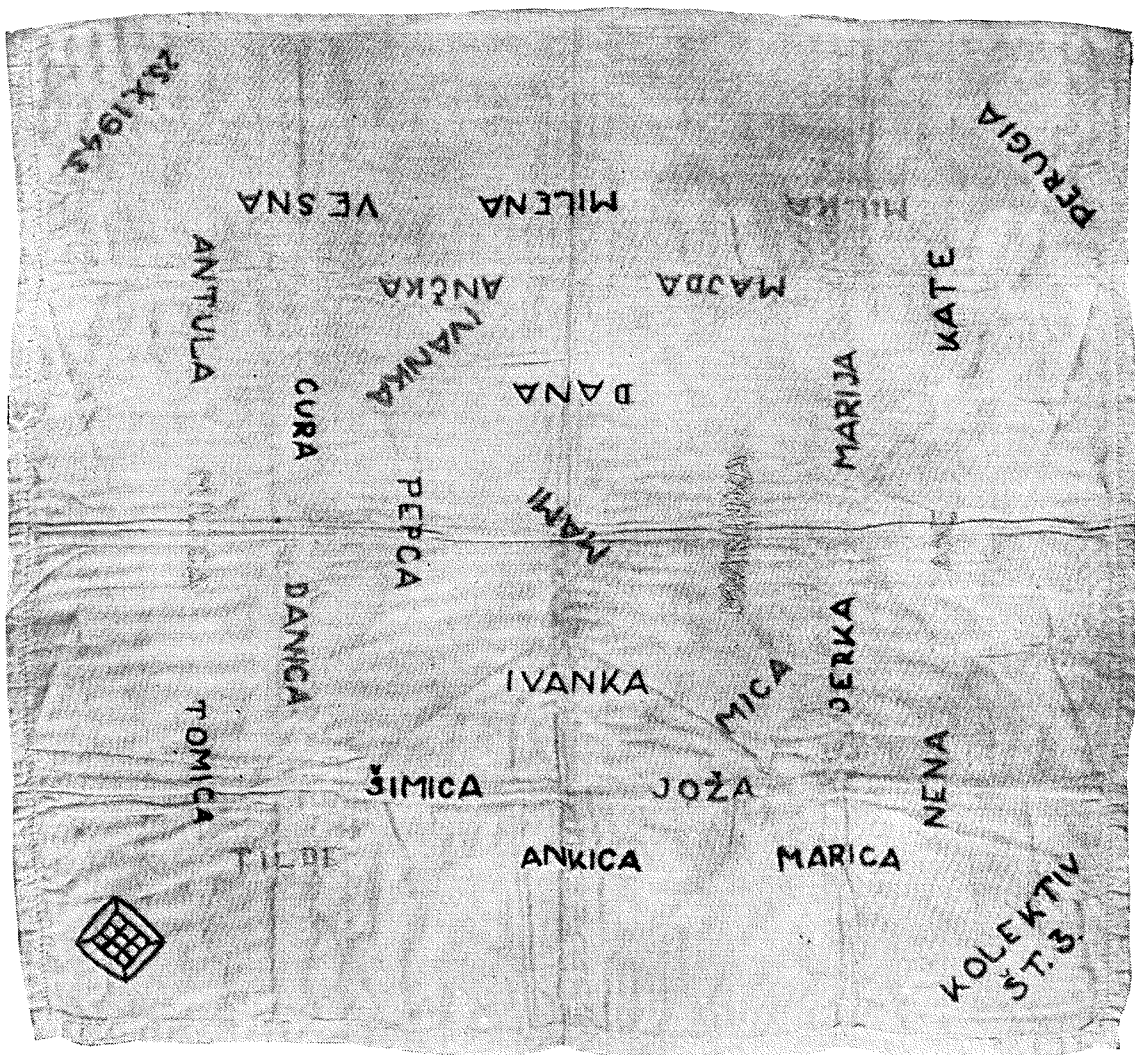
ogromne dobičke. Kriminalke pa, ki so ta dela izvrševale z izredno natančnostjo, so se morale zadovoljiti vsaka s kakimi 50 lirami, ki jih je porabila za kak priboljšek, od katerega je imela kaznilnica spet dobiček, ker ga je prodajala kaznjenkam s svojih posestev. Nasploh je delo kaznenke zadovoljevalo. Le tu pa tam je katera izmed njih vzrojila in začela histerično razgrajati. To pa ni razburilo ne kaznjenk ne čuvajk. Če je bil histerični napad le prehud, so poklicale paznice predstojnico, ki pa ni poznala drugega zdravila, ko da je začela nagovarjati nesrečnico, naj se pomiri. Nas pa so taki izpadi zelo vznemirili, posebno zaradi tega, ker so bile mnoge kaznenke še mlada dekleta, ki jim je bilo sojeno, da izgubijo vso svojo mladost med mračnimi zidovi brez vsega, kar bi jim lahko nudilo življenje zunaj. Pogled nanje je zbujal v nas sočutje, pogovor z njimi pa nas je navdajal s ponosom, da pripadamo narodu, katerega najprimitivnejša med nami inteligenčno in glede na poglede na svet in družbo — visoko, visoko nadkriljuje najizobraženejšo med njimi.

Sestre — nune

Čuvajke-nune, ki so imele nalogo paziti na zapornice, so tvorile najnižji razred redovnic; predstavnice višjega razreda so bile voditeljice posameznih kaznilniških oddelkov, nad vsem pa je bila »prefeta«, ki je skupaj z ravnateljem vodila in predstavljala kaznilniški režim. Medtem ko niso bile čuvajke do nas ne krute ne neuvidevne, niso mogle voditeljice skriti mržnje in sovraštva do nas, političnih bork. Obenem pa niso mogle skriti tudi spoštovanja do nas, ko so videle naše nagnjenje do čistoče, opazile tovarištvo med nami, posebno pa zanje nerazumljivo kolektivno delitev dobrin, ki smo jih prejemale iz domovine.

Seveda je bila med čuvajkami katera, ki je tu pa tam začela po nepotrebnem sitnariti in je s svojim nastopom izzivala. Nekoč sem smuknila z loncem na hodnik in si tam natočila vode. Pa je pritekla od nekod čuvajka, začela vpiti name in me zmerjati s prostaškimi izrazi. V meni se je vse uprlo. Zagnala sem ji lonec z vodo vred v glavo in se vrnila v sobo. Bilo je prvič, da sem v kaznilnici izgubila živce. Tovarišice, ki so bile priče prizora, so začele vpiti: »Zdaj je konec — mami je dobila histerični napad!« Pa se ni nič zgodilo. Vodstvo je spregledalo moj izpad.

Z eno izmed čuvajk pa smo le imele dobre medsebojne odnose. Kjerkoli je mogla, nam je šla na roko, verno poslušala naše pesmi, se rada pogovarjala z nami in se zamislila, ko smo ji razlagale smotre naše revolucije. Ko smo ob neki priliki stoje prepevale Internacionalo, se je tudi ona postavila v pozor in stala nepremično do konca pesmi. Hrvatice so ji napravile iz pisanega blaga Hrvata in Hrvatice v narodni noši. Ob prejemu tega daru, ki je bil res lep in umetniško izdelan, je bila ginjena. Zahvaljevala se je in hitro odšla, da pokaže dar še drugim nunam. Od takrat je

Spomin iz kaznilnice: prtiček z všitimi imeni sojetnic

nismo več videle. Morala je za kazen v samico, iz katere so jo izpustili šele, ko je že več dni odklanjala vsako hrano. Da je začela gladovno stavko in da je kaznovana, nam je sama povedala, ker je bilo okno našega stranišča v bližini okna njene samice. Kaj je bilo kasneje z njo, tega nismo izvedele.

Ostale nune so bile z vsem srcem vdane fašizmu in Mussoliniju. Posebno mlajše. Ena izmed teh nam je v času, ko je vse kazalo, da je fašizem v agoniji, izjavila: »Zame je zdaj konec življenja. Tega razočaranja ne bom mogla preživeti!«

Predstojnice oddelkov — ena izmed njih je bila celo grofovskega rodu — so bile povečini nedostopne. Vse so bile zelo ponosne na red v kaznilnici, na ročna dela kriminalk, na lepoto

vrta okrog kaznilnice in posebno na čistočo v kaznilnici. Temu hvalisanju smo hotele nekoč zadati udarec. Zahtevale smo razgovor s predstojnico. Ko je prišla, smo se pritožile, da je v kaznilnici toliko stenice kot nikjer drugje, da ne omenimo ljubljanske kaznilnice, kjer jih sploh ni bilo. Predstojnica je z obema rokama dvignila brevir, ko da ga kliče za pričo, in razburjeno vzdiknila: »V naši kaznilnici ni stenice!« Pa je ena izmed naših pokazala na brevir v rokah predstojnice. Iz brevirja je prav mirno lezla debela stenica. Šumeč s poškrbami dolgimi krili je predstojnica odvihrala iz sobe in se od takrat izogibala srečanja z nami.

Z ravnateljem nismo imele kaj opravkov. Sredi poletja pa je le prišel med nas — takrat

sem že bila na političnem oddelku — in nam dejal, naj potrpiamo, da nas smatra za vojne ujetnice, pa da bo morda on sam kmalu to, kar smo me.

Med svojimi

Nekega dne je prišla k meni predstojnica kriminalnega oddelka in mi povedala, da so pripeljali v kaznilnico mojo hčerko, in sicer za kazen, ker da je v kaznilnici v Firencah vodila neki upor kaznjenk. Prosila sem, naj me odpeljejo k njej, da bova skupaj. Po nekaj dneh so me res premestili na oddelke političnih kaznjenk. Prišla sem med svoje. Bilo mi je tako, ko da je zavel vame rahel svež dih svobode. Ko da sem doma v družbi zvestih aktivistk. Red, ki je po naši iniciativi vladal v sobi, je bil tak, kakršen je vladal v najčistejši družini. Vsak dan je ena izmed nas dežurala, skrbela, da se zjutraj soba pospravi, po telovadbi, ki jo je prav tako vadila ena izmed naših, je dežurna ob zajtrku — nekaki črni kavi — porazdelila med nas nekaj dobrin, prepečenca ali kar je pač premogla naša kolektivna zaloga. Zdravstveno ali telesno šibkejše so dobile tudi kaj bolj hranilnega. Kolektivna zaloga je bila iz paketov, ki smo jih nekatere prejemale iz domovine. Večina v našem kolektivu ni prejemale nobenih paketov, posebno ne zapornice iz Zlarina v Dalmaciji. Ko je dospel paket, je morala vsaka naslovljenka iti sama ponj. Ko ga je prinesla, ga je izročila dežurni, ki ga je izpraznila in kar je bilo jestvin, shranila za ves kolektiv.

Povezanost med nami, kolektivna delitev hrane iz paketov, je tako močno vplivala na vodstvo kaznilnice, da so nam nekega dne dodelili kot jedilnico hodnik ob naši sobi. Bila je tam miza s stoli, v kotu manjša miza, kjer smo hranile kolektivno hrano. Svetloba je prihajala na ta hodnik skozi zamreženo okno visoko pod stropom. Do takrat smo morale zjutraj in opoldne jesti vsaka sedeč na svoji slamnjači.

Vsi kolektivi na političnem oddelku so posvečali posebno skrb študiju, ki naj ženo pravilno usmeri in jo usposobi za življenje po vojni. V naši sobi so bile za to določene dopoldanske ure. Od nekdaj so se v kaznilnico pritihovala razna skripta, partijska literatura in celo knjige. Prvi primerek skript je prišel iz beneške kaznilnice. Ko je neka skupina slovenskih zapornic prišla samo prehodno v kaznilnico v Benetkah, je tovarišica Vida Tomšičeva, ki je tam prestajala kazen, izročila to literaturo eni izmed prehodnih z nalogo, naj se razmnoži in na kakršenkoli način vtihotapi še v druge kaznilnice. Skripta so se res razmnoževala in prepisana z drobno pisavo delila med aktivistke, ki so odhajale v razne kaznilnice. S pomočjo teh skript nam je bilo mogoče posvetiti se temeljito študiju družbenih ved, ekonomskih formacij in se seznaniti z vsebino komunističnega manifesta. Seveda se ni študij omejeval samo na branje iz skript in knjig, ki so se tudi pritihovali v našo sobo, ampak je branju vsakikrat sledila tudi diskusija in je

morala vsaka izmed nas vsak dan odgovarjati na vprašanja iz snovi prejšnjega dne. Razen tega so morale nekatere tovarišice sestavljati tudi samostojna predavanja, o katerih se je potem živahno diskutiralo. Ure študija so bili pravi seminarji, na katerih smo partijke utrjevale svojo zgrajenost, nepartijke pa pravilno usmerjale svoje poglede na svet in dogajanja na svetu. V naši sobi so bile tudi Dalmatinke z otoka Zlarina. Zaradi jezika se v začetku niso mogle udeleževati študija. A ko smo nekoč začele brati iz knjige »Priroda in ljudje«, so postale pozorne, začele izpraševati, dodajale svoje iz lastnih izkušenj in se vedno bolj poglabljale tudi v druga vprašanja našega študija.

Med Dalmatinkami je bilo tudi nekaj analfabetk, ki doma niso imele priložnosti obiskovati šolo. Dana Klanjškova in moja hči Marinka sta jih vzeli medse in jih začeli učiti branja in pisanja z neverjetnim uspehom. Na svoj napredek niso bile ponosne le Zlarinke same, ampak tudi vsa soba, ker nam je bilo to dokaz izredne inteligence naših narodov.

Ena dopoldanska ura je bila posvečena študiju jezikov. Katera je znala kak tuj jezik, je zbrala okrog sebe svojo skupino. Tudi pri tem se je pokazala izredna nadarjenost za tuje jezike, posebno Slovenk.

Nekajkrat se je zgodilo, da so napovedali pregled celic po upravi kaznilnice. Takrat smo morale skripta in vse beležke dobro skriti. Tako smo nekoč hotele skriti ves material za veliko razpelo, ki je viselo na steni. Po nerodnosti tovarišice, ki je vtikala papirje za razpelo, pa je križ s Kristusom zgrmel na tla. Vse smo kriknile, pa ne zaradi ubogega Kristusa, ki se je nekoliko potolkel, ampak ker se je vsul izza njega cel grozd stenice. Bilo jih je na tisoče, ki so se hotele razlesti na vse strani. Preden smo jih vse pohodile, je trajalo precej časa. Končno je ostal na tleh samo še velik krvav madež. Kristusa smo pa obesile spet na zid kot vabo za stenice. Zdaj smo vede, kje se najraje skrivajo.

Čas dneva, katerega smo se najbolj veselile, je bila ura sprehoda. Takrat smo prišle v stik s kolektivom iz drugih sob političnega oddelka in nanovo došli, od katerih smo izvedele podrobnosti zadnjih dogajanj. Med nami se je sprehajala s svojo skupino tudi Pepca Kardeljeva, ki je vse dni posvečala študiju, sestavljala referate, jih oddajala še drugim kolektivom in nam bila vzor študijske pridnosti.

Ti sprehodi so bili kot injekcije, ki so pozivljale našo zavest in voljo za nadaljevanje borbe.

Me in Perugiani

Zamreženo okno na hodniku nam je pomagalo, da smo stopile v stik z zunanjim svetom. Gledalo je na cesto. Pred večjim poslopjem na drugi strani ceste je vsak večer hodil sem ter tja starejši mož, stražnik poslopja ali nočni čuvaj. Z njim smo kmalu dobile zvezo z listki, ki smo jih spuščale z nitjo skozi okno. Po isti

poti nam je vračal listke s poročili o poteku vojne in razpoloženjem v mestu.

Pa tudi vojaki, ki so ponoči patrolirali po cesti, so nam najbrž hoté poročali novice. Ustavljali so se pod oknom in glasno komentirali, kar nas je zanimalo: o razpoloženju vojakov in oficirjev v vojašnicah, o naveličanosti ljudstva, o uporih raznih skupin vojaštva, o italijanskih partizanih in o skorajšnjem koncu fašizma. Dana Klanjškova si je vsako noč zgradila nekak oder iz stolov, zlezla do vrha in pri oknu poslušala ter nam kasneje poročala, kaj govorijo vojaki. Neke noči pa se je barikada stolov pod njo zrušila in Dana se je znašla na tleh. Zaropotalo je, ko da se kaznilnica podrla. Dana je prišepala potolčena v sobo in hitro zlezla pod svojo odejo. Čakale smo, kaj bo. Pa ni bilo nič. Ali so čuvajke trdno spale ali pa si iz strahu niso upale iz svojih sob.

Vse je kazalo, da je tudi meščane minil strah pred fašisti. Ko smo prepevale narodne in partizanske pesmi, so se vedno zbirale gručice ljudi pod oknom in z vzklikom: »Le ribelle cantano« (Upornice pojo) odobravajoče poslušale. Niti iz vrst mladine ni bilo slišati kaknega vzklika proti nam ali partizanstvu.

Tudi s perugiansko gospodujočo hierarhijo smo imele priliko priti v stik. To je bilo takrat, ko je Perugia dobila novega nadškofa. Le-temu je padlo na um, da bi si ogledal tudi kaznilnico. Razburjene nune so prignale tudi nas na dvorišče, da bi bile deležne njegovega blagoslova. Razpostavile so nas ob zidu enega konca dvorišča, medtem ko so kriminalke zavzele drug konec in sredo dvorišča. Med nami je šla od ust do ust parola: »Uporno stati, mirno kot kip!«

Njegova prevzvišenost je prišel z vsem spremstvom duhovništva in zastopnikov mestne aristokracije. Kriminalke, med njimi tudi izobraženke, so popadale na kolena, se priklanjale do tal in mrmrale molitve. Škof je šel dostojanstveno mimo njih, jim nekaj govoril in jih blagoslavljal. Nato se je približal nam, ki smo mirno stale v vrstah in nas je bilo nad dve sto. Ko da ni opazil našega upornega vedenja, se nam je vedno bolj bližal. Pogled se mu je ustavil na otroku, ki ga je mati, neka Dalmatinka, držala v naročju.

»Kaj dela tu ta otrok?« se je začudil škof. Tedaj se je otrokova mati spomnila, kako so ji nune ob otrokovi bolezni prinašale mrzel čaj, ko je prosila za toplega, in kako bi bil ta otrok prav gotovo shiral, ako bi ne skrbele zanj druge zapornice in mu prinašale iz svojih kolektivov, kar je bilo primernega zanj. Pa je dvignila otroka nad svojo glavo in zavpila: »Jaz vas vprašam, kaj dela ta otrok tu! Vi mi to povejte!«

»Molite, molite,« je bilo vse, kar je znal prevzvišeni odgovoriti, nato je šel dalje. Prišel je do Janke Zaloščak, Tržačanke, ki je znala zelo dobro italijanski. Ali ga je privlekel blešč njenih oči ali kaj, ustavil se je prav pred njo in ko da samo njej govori, dejal: »Molite, da bo konec vojne; prosite boga, bog vam bo pomagal!«

Janka se je še bolj vzravnila in zavpila, da je odmevalo po vsem dvorišču: »Mi ne maramo vašega boga! Vaši duhovniki morijo naše ljudi. Vaši verniki morijo v cerkvah naše ljudi, da teče iz cerkva kri v potokih!«

»Molite, molite!« je bilo spet vse, kar je škof na to odgovoril.

Vedno hitreje se je škof in njegovo spremstvo pomikalo naprej. Janki se je približala neka plemenitašinja iz spremstva, iztegnila proti njej obe roki in dejala: »Bodimo si prijatelji! Mi smo z vami! Med nami naj bo most, ki nas bo zbližal.«

»Med nami ni mostu, med nami je prepad!« je odgovorila Janka in spregledala ponujeni roki.

Fašizem je že bil v zatonu, zato ni bilo nobenih posledic zaradi našega upornega vedenja. Sodeč pa po zaprepaščenju na obrazih škofa in njegovega spremstva, si je njegova prevzvišenost gotovo zapomnil za vse življenje jugoslovanske zapornice.

Vrnile smo se v svoje celice in dalje prenašale, kar nam je naložil fašizem. Tovarištvo med nami je postalo pri tem z vsakim dnem globlje, povezanost med nami pa, kakršna je mogoča samo med iskrenimi borkami za iste ideale.

Doma hranim en sam spomin na tiste dni — prtiček, na katerega je vsaka izmed tovarišic tistih dni všila lastnoročno svoje ime. Zelo mi je drag in kadarkoli ga vzamem v roke, mi stopajo pred oči vse tovarišice, ki smo si bile sorodne po revolucionarnem duhu in domovinski ljubezni.

Roza Ribičič

»Hišni red« med bajoneti

Tovariš Milan APIH je ob 20. obletnici ljudske revolucije napisal knjigo »Sredi pušk in bajonetov«, ki bo v kratkem izšla. Knjiga opisuje koncentracijsko taborišče v Bileči, kamor je reakcionarni režim leta 1940 pošiljal »državi nevarne« elemente — komuniste in njihove simpatizerje. V odlomku, ki ga objavljamo, je opisan prihod v taborišče in »sprejem«, ki so ga jetnikom priredili žandarji.

BILEČA je hercegovsko mestece, ki leži skoraj na sami črnogorski meji, ob robu večje kraške doline, ki jo krog in krog obdajajo do tisoč metrov visoki, goli hribi, na katerih še čepo ostanki nekdanjih turških trdnjav. Te so svojčas branile za osmansko cesarstvo važno cesto Dubrovnik-Niš-Carigrad, ki je tekla skozi Bilečo, pozneje pa so rabile stari Avstriji za obrambo njenih novih meja proti Črni gori. I pod turško i pod avstrijsko vladavino je bila Bileča važen administrativni center, v stari Jugoslaviji pa sedež okraja.

Tedaj je mesto štel nekaj nad 1000 prebivalcev, ki so se ukvarjali večidel s poljedelstvom (tobak) in z obrtjo. Z ostalimi kraji je Bileča povezana s cesto preko Trebinja ali Stolca (na Dubrovnik ali Mostar), ter z ozkotirno progo, ki se pri Humu odcepi od proge Sarajevo-Dubrovnik in ki se zdaj nadaljuje do Titograda, takrat pa je peljala samo do Nikšića.

S to progo smo se tedaj — to je bilo 10. februarja 1940 okrog 9. ure zjutraj — po osemindesetih urah vožnje pricijazili v Bilečo.

Že prej, brž ko se je zdani-lo, smo radovedno opazovali revno kraško pokrajino, po kateri je počasi sopihal naš vlak. Skoraj samo kamenje in redko grmovje, med katerim so se tu in tam prikazale plodne dolinice, ki pa so pričale, da se morajo ljudje v teh krajih trdo boriti za vsakdanji kruh. Vendar so ti kraji razodevali tudi svojevrstno lepoto, ki pa se je mogla pokazati šele v letnem času, ko je ozelenelo, kar je bilo živega. Sedaj pa, ko jih je pokrivala rahla plast snega, ki ga je burja tu in tam povsem spi-hala, so bili turobni, turobni, kakor smo bili mi sami. Bili smo

lačni in trudni, poleg tega pa še prezeblji do kosti.

Zato smo bili veseli, ko se je nazadnje vlak ustavil pred majhnim postajnim poslopjem, na katerem je bil napis v cirilici in latinici: *Bileča*.

Naše veselje pa je hitro splahnelo. Na postaji namreč ni bilo nobenega človeka, razen žandarjev, ki so s puškami in nasajenimi bajoneti čakali na nas. Bilo jih je najmanj petdeset. Takoj ko se je vlak ustavil, so ga obstopili in niso dovolili izstopiti nikomur, razen nam. Potnike, ki so čakali na vlak, so najbrž spravili za ta čas v kake stranske prostore, da nas ne bi videli.

Komaj smo izstopili, so nas že obkolili in nas ves čas mrko gledali, kakor da nam bodo zdaj zdaj zasadili svoje bajonete v trebuhe. Vse to se je dogajalo v zlovešči tišini, ki jo je prekinil šele njihov oficir, ko je pristopil k našemu agentu in mu nekaj ukazal. Ta je samo prikimal in nam dal znak, naj krenemo za njim.

Cepprav smo bili pripravljeni na vse, smo bili vendar vsi — z našim agentom in policaji vred — presenečeni nad takim sprejemom. Kakor da smo najhujši zločinci na tem svetu! Kdo ve, kaj so bili povedali žandarjem, kdo smo in zakaj smo tukaj? Pozneje smo zvedeli, da je okrajni glavar širil vesti, da pridejo poljski begunci, Zidje in špekulanti, drugič pa je spet trdil, da pridejo gestapovci in nemški vohuni...

Ko smo uklenjeni ter z vseh strani kar dvakrat obdani od žandarjev in policajev hitro odšli skozi postajno poslopje in potem proti mestu, ki leži nekoliko niže, dobrih deset minut stran, smo se zaman ozirali za kakim prijaznim obrazom. Nikjer ni bilo videti žive

duše. Sklepali smo, da so žandarji prepovedali ljudem na cesti, ali pa so se ti sami umaknili.

Prvi vtis torej ni obetal nič dobrega. Od daleč smo gledali na mesto, iz katerega sta štrlela majhen minaret in nekoliko večji zvonik s pravoslavnim križem.

Morda je to mestece v sončni svetlobi čisto prijazno, sem pomislil, toda tistega sivega in nekoliko meglenega zimskega jutra je bilo videti žalostno in zapuščeno, kakor zadnji kraj na svetu. Zdelo se mi je kot ena sama velika past, iz katere ni izhoda...

Ustavili smo se pred veliko, v avstrijskem uradnem slogu zidano hišo, ki je stala že izven mesta. To je bilo okrajno glavarstvo. Po kratkem čakanju so nas odpeljali v prvo nadstropje, kjer nas je sprejel še razmeroma mlad, precej elegantno oblečen človek, ki je s svojim nadutim vedenjem hotel menda na vsakem koraku pokazati svojo oblast. To je bil okrajni glavar Milivoj Zojić, ki je bil obenem upravnik taborišča.

Najprej si nas je nekoliko ogledal, potem pa nam je začel govoriti nekaj o hišnem redu, katerega moramo strogo spoštovati, ker imajo žandarji, ki nas bodo stražili, pravico za vsako nepokorščino uporabiti hladno ali vroče orožje...

Mi smo se najprej spogledali, potem pa smo mu odgovorili, da se uklanjamo le grobi sili, ne priznavamo pa nobenega hišnega reda, ker smo samo konfinirani, ne pa obsojeni na zapor!

Naš odgovor ga je zmedel. Nekaj časa nas je sovražno motril, potem pa kratko odvrnil: »Videt ćemo!« ter se obrnil k žandarjem: »Vodite ih!«

Tako se je končalo prvo snidenje z našim neposrednim starešino. Tedaj še nismo vedeli, kakšen je dejansko tisti hišni red, o katerem je bil govoril, in kako surove, nečloveške in nesmiselne odredbe vsebuje.

Žandarji so nas hitro izrinili na hodnik, kjer so nam naši policaji sneli svoje verige, žandarji pa nam nataknili svoje. Poslovili smo se od svojih dosedanjih spremljevalcev,

ki so se nam v primeri z žandarji zdeli še kar človeški. Med vožnjo so se nam bili nekateri približali, sedaj pa so nam prijazno kimali v slovo.

Nato smo med nasajenimi bajoneti odkorakali po široki beli cesti proti našemu novemu bivališču, ki pa je ležalo še bolj izven mesta, tako da le-tega sploh nismo videli od blizu.

To je bil vojaški »logor«, kakor so imenovali domačini kasarne, zgrajene na nekaj hektarov širokem prostoru, obdanem nekaj z visokim obzidjem, nekaj pa z bodečo žico. Zgradila ga je bila še stara Avstrija. V stari Jugoslaviji je poleg redne posadke bila tu še šola za rezervne oficirje in žandarmerijska šola. Ta pa je bila samo krinka in opravičilo za tako veliko koncentracijo žandarjev, saj je bila ustanovljena sočasno s koncentracijskim taboriščem in tudi ni bila navadna šola za novince, ampak nekakšna nadaljevalna »za posebno službo«.

V tem »logoru« blizu vhoda stoji še danes stara, enonadstropna, iz kamna zidana stavba, ki so jo takrat imenovali »Turška kasarna«. Zgrajena je bila leta 1885, kakor to priča vklesana letnica na njenem pročelju. Stavba ima obliko obrnjene in raztegnjene črke U z majhnim dvoriščem pred vhom. Okna so zamrežena z debelimi železnimi palicami. — Ta stavba je bila namenjena nam.

Komaj pa smo se ji približali, smo na svoje veliko začudenje zagledali na njenih oknih v pritličju polno obrazov, ki so nas pozdravljali s stisnjenimi pestmi in pesmijo... Med njimi sem takoj spoznal Mošo Pijada, Ivana Milutinovića, Tošo Vujasinovića in še nekatere druge, s katerimi sem se bil srečal že na robiji v Sremski Mitrovici.

Torej so tu tudi interniranci iz drugih krajev. Tega nismo vedeli prej in moram priznati, da smo se tega razveselili. Skupaj nam bo laže, in v boju, ki nas čaka, bomo močnejši!

Seveda smo se ustavili in jim veselo mahali. Tedaj pa je že prihrumel od nekok isti žandarmerijski poročnik, ki nas je bil sprejel na postaji.

S spačenim obrazom od jeze se je zagnal med nas in žandarje in vpil nanje, kako morejo dovoliti kaj takega. Ti so se zmedli in so nas porivali naprej. Medtem je privrelo iz poslopja še nekaj novih žandarjev, ki so se postavili pred okna sob, iz katerih je prihajalo petje, nas pa so z vso naglico zrinili skozi vrata in potem po širokih lesenih stopnicah v prvo nadstropje. Tu smo ostali, dokler ni spodaj ponehalo petje in vpitje in je prišel poročnik. Bil je podoben razdraženemu psu.

»Ja sam poručnik Terzić« — se je zadržal in nam takoj preklel »majku slovenačku«.

»Ja sam ovde vaš komandant i ko ne bude slušao, skinut ću mu glavu! Ja zapovedam samo žandarskim bajonetima!« — je tulil in skakal okoli nas, kakor da bo zdaj zdaj koga ugriznil.

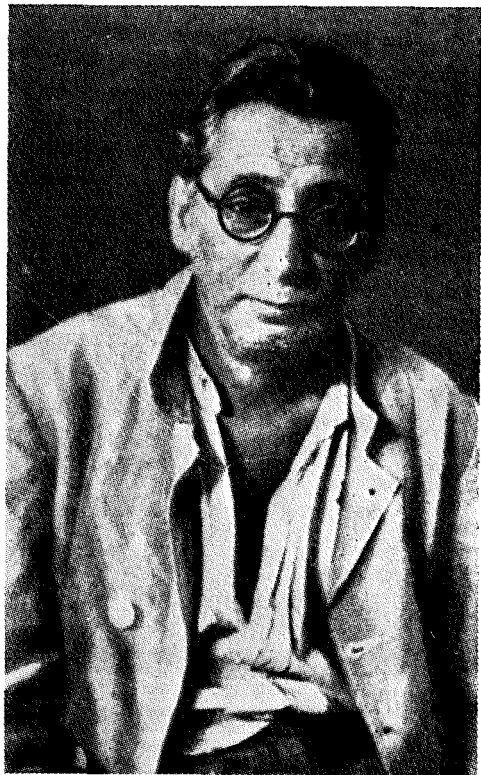
Molčali smo in ga gledali s prezirom, dokler končno le ni nehal psovati in je povedal nekaj konkretnega: da je vsak stik med interniranci iz različnih sob najstrože prepove-

dan in da imajo žandarji v primeru nepokorščine pravico streljati.

To o streljanju smo danes že drugič slišali, novo in povsem nerazumljivo pa je bilo to, da ne smemo imeti stika med sobami. Čemu? Ali je to samo Terzićeva muha, ali pa se v Beogradu boje, da bi se prej uprli, če bi bili skupaj? — smo si mislili; tudi tako se bomo uprli, če ne boste z nami drugače ravnali. Terzić pa si je naš molk morda drugače razlagal, ker je končno ukazal, naj nam snamejo verige.

S tem pa še ni bilo konec našega »sprejema«. Še vedno smo stali na hodniku in čakali, kdaj nas bodo spustili v sobo. To pa se je zgodilo šele potem, ko so nas natančno preiskali. Pregledali so vso našo skromno prtljago, potem pa še naše žepe in celo čevlje, ki smo jih imeli na nogah. Odvzeli so nam žepne nože, igle in podobno »hladno orožje« ter ves denar, ki so ga našli.

Ob tej priliki so našli pri Oskarju Kovačiču tudi vžigalnik — za to reč pa je bilo tre-

Moša Pijade, fotografiran v času, ko je prestajal zaporno kazen

ba tedaj plačevati posebno takso. Vsak vžigalnik je moral imeti žig, ki je potrjeval, da je bila taksa zanj plačana. Oskarjev vžigalnik pa seveda ni nikoli videl takega žiga. Zato mu ga je žandar z velikim zadovoljstvom zaplenil in napisal prijavo. In res je moral Oskar pozneje plačati dokaj visoko globo.

Naša soba je bila podobna večini kasarniških sob. Bila je dolga kakih 12, široka pa približno 6 metrov. Ob obeh vzdolžnih stenah in na dnu sobe so stale železne vojaške postelje s preležano slamo, tam, kjer so bila vrata, pa je stala na eni strani miza, na drugi pa železna peč, ki je bila seveda mrzla. Nad vsako posteljo je bila majhna polica, kamor smo lahko položili svoje stvari. Drugega inventarja v sobi ni bilo.

V tistem trenutku pa nas soba in njena oprema nista toliko zanimali. Zanimalo nas je samo, kako bi prišli čimprej v stik z ostalimi tovariši. To je bila naša prva naloga!

Zbrali smo se k posvetu. Tedaj pa se je že vmešal žandar, ki je bil še vedno v sobi in opazoval naše početje. Dejal je, da se ne smemo pogovarjati v skupinah, ampak samo po dva in dva!

Začudeno smo ga gledali in ga vprašali, če misli ves čas ostati v sobi. Odgovoril nam je, da bomo noč in dan pod stražo. To nam je takoj nato potrdil tudi okrajni beležnik Žugič, ki je prav tedaj prišel in nam prečital celoten hišni red. Ta je obsegal čez 30 členov, v katerih je bilo povedano vse, kaj mora in česa ne sme konfiniranec početi. V teh členih je bil predpisan skoraj vsak naš gib, ki se mora izvršiti »na povelje oziroma na znak zvonca« — od vstajanja zjutraj, umivanja, česanja itd. pa do spanja zvečer. Za vsako nepokorščino je bila tu grožnja z orožjem, tako da je uprava taborišča imela vedno pri roki opravičilo, če bi koga zares spravila s sveta.

Hišni red je omenjal celo prisilno delo. Kje in kako, tega ni povedal. Najbrž še sami niso vedeli, kaj naj bi delali in kako. Uvedena je bila stroga cenzura. Pisati se je smelo

samo najožjim sorodnikom po eno samo pismo na teden, obični le-teh pa so bili odvisni od odobrenja upravnika. Značilna je bila odredba, da si nismo smeli niti za lasten denar kupovati dodatne hrane. Hrana, ki smo jo dobivali, pa je bila, kakor smo hitro spoznali, tako slaba in nezadostna, da bi ob njej morali shirati.

Ta hišni red je bil hujši od kaznilniškega. Poleg tega pa — to se nam je zdelo od vsega najhujše — smo bili obsojeni, da bomo ves dan in vso noč pod neposrednim nadzorstvom žandarjev. To je bilo naravnost neznosno in je pomenilo stalno nevarnost, da pride do sporov, ki bi se lahko

končali tako, kakor si je režim najbrž želel. Žandar, ki je ves dan in vso noč hodil gor in dol med našimi posteljami in poslušal, kaj se pogovarjamo ter se po svoji volji tudi vtikal v naše pomenke, je povzročal v sobi nenehno živčno napetost. Res so bili nekateri med njimi pametnejši in se niso dosti menili za nas; drugi pa so zahtevali celo, da govorimo med seboj srbsko, da bodo lahko razumeli.

Seveda so žandarji ovirali in skušali preprečiti tudi vsak naš poizkus, da bi prišli v stik z ostalimi interniranci. To pa je bilo sedaj, ko smo videli, da bo treba čimprej stopiti v akcijo proti takemu hišnemu redu, še nujnejše...

Preprečene sečnje

KO SO Italijani 1. 1941 zasedli našo deželo, so se pojavili po številnih notranjskih vaseh in naseljih in po vsej tako imenovani »Ljubljanski pokrajini« premnogi italijanski lesni trgovci in prekupčevalci. Obiskali so marsikaterega lesnega trgovca pa lastnike žag in imovitejše lastnike gozdov, ki so imeli v načrtu večje sečnje jelk, smrek in bukev. Tuji prekupčevalci so obljubljali lepe tisočake za jelo, hlode, trame, železniške pragove, drva, oglje, bukovne hlode in drugo.

Prenekateri lastniki in upravitelji gozdov niso verjeli lepm vabam italijanskih trgovcev. Vedeli so posebno razumni ljudje, da je denar med vojno manj vreden in da se ne bo koristno uporabil oziroma smotno vložil. Razgledani ljudje so vedeli, da bi se z večjimi sečnjami in prodajo lesa okupatorju podaljševala vojna. Tisk Komunistične partije Slovenije in tisk OF je tiste čase pisal, da je treba preprečevati sečnje in prevoz lesa v Italijo in druge fašistične države.

Razumljivo je bilo, da je bilo to lažje napisati, kakor pa v praksi izvajati in posameznikom dopovedovati, da so dolžni iz domovinske zavesti

varovati svoje gozdove pred slehernim izkoriščanjem oziroma večjimi sečnjami za sovražnike naše dežele.

Dne 8. septembra 1941 je poročal o tej zadevi sekretar rajonskega komiteja za del Loške doline in del Bloške planote Nace Voljč-Fric. Obširno je poročal, da bo treba obiskovati posamezne kmetije, male lesne trgovce in lastnike žag in jim dopovedovati, naj ne nasedajo zapeljivim vabam italijanskih trgovcev. Ze na seji rajonskega komiteja, katerega sta se poleg sekretarja Frica in mene udeležila tudi člana Janez Mohar iz Markovca in Tone Šraj-Aljoša iz Nove vasi (Bloška planota), smo prišli do sklepa, da bo to zelo težavna zadeva in da ne bomo povsod uspeli. Sekretar Fric je strogo naročil, da moramo še isti večer o tej zadevi razpravljati v osnovnih partijskih organizacijah in da je treba poročati osebno njemu. Obljubil je, da bo nekatere večje kmečke hiše obiskal sam ali pa v družbi članov komiteja.

Še isti večer smo razpravljali v naši osnovni organizaciji KP o tej zadevi. »To bo pa kislo delo,« je dejal Rihtarčkov Francelj. »Prej bi si upal lepe tisočake dobiti za OF, kakor

pa večje kmečke veljake prepričati.« — »Sam ne bom hodil,« je dejal drug član celice. »Po dva bova skupaj hodila,« sem omenil. »Če pa kdo lahko sam opravi in prepriča ljudi, bo pa še bolje.«

Tisti večer je bil tradicionalni slovenski kmečki praznik, zato smo dolgo sejali in razpravljali v Vidmarjevih smrekah. Razen pregledu nad ljudmi, ki smo jih vključili v OF, pobranim davkom in posojilom za OF na območju naše osnovne organizacije, smo posvetili posebno pozornost ljudem, ki bodo imeli za naprej večje sečnje. S Franceljnom sva sklenila, da pojdeva nekaj večerov skupaj na obiske, nekaj večerov pa bi hodila Jernej Arko iz Starega trga in njegov najbližji član naše celice.

Drugi večer sva s Franceljnom obiskala Janeza Turšiča, zelo uglednega, mirnega gozdnega posestnika in izdelovalca lesenega orodja. Sedel je za mizo in prebiral neko živinorejsko knjigo, še izpred vojne. Njegovega sina Adolfa smo imeli že vključenega v OF. Nameraval je posekati večjo količino lesa.

»No, kaj bo novega?« naju je vprašal in zvedavo pogledal izza očal. Francelj mu je na kratko obrazložil sklepe OF glede sečnje in preprečevanja sečnje. Janez naju je samo debelo gledal:

»Ja, kako pa mislite, ali sem jaz gospodar gozdov ali bodo tujci?«

Obširno sva ga seznanila, zakaj je potrebno ustavljati sečnje in da bo tudi zaradi tega prej konec vojne. Naposled je dejal:

»Kaj pa, če bo po vojski les cenejši kakor sedaj.«

»Vam ni treba ne sečnje ne prodaje lesa, ker je znano, da ste z denarjem dobro založeni,« sva ga opozorila. »Pač pa bo treba spoštovati in v praksi izvajati določila in navodila OF. Narodna čast in slovenska zavest — to pa tudi nekaj pomeni za naprednega kmeta. Imate sinova in hčere in velik ugled v vasi.«

»Res je, kar pravita,« je odgovoril, nato pa je hitro dodal: »Kaj pa če boljševiki zmagojo, ali nam bodo vzeli

Avgusta 1942 se je formiral Loški odred, ki so ga sestavljali večidel borci iz Loške doline. Njegovo zavetišče so bili širni gozdovi v južnem delu Notranjske in Gorskem Kotaru

gozdove?« Nato je počasi nadaljeval: »Vesta, mlada človeka, ko sem se 1903. leta priženil na to kmetijo, so bili gozdovi v slabem stanju, bili so izsekani in zanikrni. Ali varčeval sem, jaz in žena, gostilnam sem obračal hrbet, skromno smo živeli in varčevali tako, da imamo v gozdovih to, kar marsikateri kmet nima. To se doseže le z delom, pametjo in varčnostjo. Dobro vesta, kakšne gozdove imajo nekateri, da vidiš zajca z enega konca do drugega. Da va-

ma odkrito rečem, gozda ne bi rad dal zastoj ne fašistom ne kakšnim ruskim boljševikom. Če je pa tako, da so to sklenili tisti, ki vodijo odpor proti fašistom, vam dam moško besedo, da do konca vojske ne bom sekal, čeravno so mi predvčerajšnjim ponujali trgovci lepe tisočake za hoje. No, za domačo potrebo bom že kaj posekal.«

Dobro sva se pogovorila. Drugi večer sva šla s sekretarjem rajona Fricem obiskat ugledno kmetico, vdovo N. N.

Pred hišo sva obstala. »Ti pojdi naprej,« je rekel Fric. »Ne, pojdi ti, ker si rajonski sekretar,« sem mu odvrnil. »Ne, ti pojdi,« je dejal Fric. Jezila sva se drug na drugega. Oba sva poznala jezikávo in energično vdovo. Najbrž sem se je jaz bal bolj kakor Fric, ker jezikavih žensk sem se že od mladih let zelo bal, kar je potrdilo tudi vse moje poznejše delo in aktivistično življenje. »Kaj pa če bi jo pustila,« sem predlagal, »pa naj gre Francelj k njej in on naj jo pregovori.« »Ne, midva jo morava pregovoriti,« je zamrmral Fric in me dregal, naj stopim naprej. »Spodobi se, da gre rajonski naprej,« sem mu trmasto odgovoril. »Težko ti bo v življenju, ker se ženskega jezika bojiš,« je poltiho vzkliznil Fric in stopil na prag.

»Kaj pa iščeta pri meni, kaj bo?« naju je osorno sprejela. Govorila je, ko da bi streljala z mitraljezom. »No, kar v kuhinjo pojdi.« Odprla je kuhinjska vrata. Vse se je svedilo od čistoče. Vrsta medenastih zajemalk se je bleščala iznad štedilnika. Na mizi so bile porcelanaste posode, ki jih je pomivala in spravljala v red.

Fric je začel. Ko je končal, sem ga dopolnjeval. Srepa naju je gledala, kakor da bi naju hotela prebosti.

»Kaj, kaj,« je zavpila, »kaj naj komu pade v glavo, da me bo učil? S svojim gozdom sama gospodarim.« Podkrečila je svoje besede s tem, da je močno udarila s pestjo po kuhinjski mizi, tako da so zažvenketale in zaplesale porcelanaste posode. Obrnila se je k meni in dejala: »Če bi bil ti moj mož, bi ti že hudiča pokazala.« Odprla je usta, da so se pokazali njeni bleščeči beli zobje. Ženska je bila čedna in ni imela še trideset let.

»To se ne bo zgodilo,« sem ji kar se da vljudno odgovoril, »ker ti boš gotovo dobila boljšega od mene, pa čeprav si vdova.«

»Sita sem bila enega sitneža in zato za zdaj nočem drugega,« je mirneje odgovorila. Nato je sklenila roke na prsih in dejala: »Posekala bom, kar se bo dalo, denar bom dala pa v hranilnico, pa ne v domačo,

kjer dajo malo obresti, ampak bom nesla v Ljubljano v banko, tam bo menda bolj varno.«

Komaj sva ji dopovedala, naj se usede, da ji bova obširno povedala, kako in kaj. Povedala sva ji, da če to naredi, bi bilo vseeno, če vrže denar v ogenj. Na vse načine sva ji dopovedovala, da so hoje najbolj varne v gozdu, kjer lahko čakajo, rastejo in se debelijo do konca vojne. Fric je dejal: »Boš videla, še hvaležna nama boš po vojski za nocojšnjo pridigo.« Po polurnem prerekanju je postala mirnejša in bolj dovzetna za pogovor. Ko smo se pogovorili, sva začela hvaliti njeno pametno gospodarstvo, njeno lepo živino, lepo obdelane njive in njeno čedno in lepo urejeno hišo. Navsezadnje sva jo spravila v tako dobro voljo, da nama je

narezala na krožnik šunke in iz kredence vzela liter dobrega vina.

Vesela in zadovoljna sva bila, ko sva v pozni noči zapuščala oblastno in energično vdovo. Obljubo je potem držala. Kljub številnim lesnim trgovcem, ki so jo obiskovali in ji obljubljali lepe tisočake lir za njene hoje, ni dala nič sekati. Nasprotno, še večkrat je potem nahranila, oprala in zašila številne aktiviste in partizane.

Drugi večer sva s Franceljnom obiskala kmeta, ki je imel 8 majhnih otrok. Nič kaj prijazno naju ni sprejel. »Kaj pa mislite, sakramenske duše,« je dejal. »Saj ne bom sekal, da bi nosil v hranilnico. Zapomnita si, da je treba 8 paglavcev za zimo obleči in obuti. Z letaki in vajino pridigo ne bodo ne

FRAN ROŠ

Ž Ulakom bratstva in enotnosti

*Zavriskal je vlak, naš véliki vlak...
Nov dan se nad širno ravnino drami,
ko Srbija draga pozdravlja nas
in Beograd že zablešči pred nami.*

*Hiti, šumi v Šumadijo vlak
v zastavicah, z oken plapolajočih,
nekdanjih pregnancev pesmi zvené,
zbužene ob lepih spominih in vročih.*

*Milena, ki šteje sedemnajst let,
v Kragujevac daljni se je namenila
in rada spoznala bi slavni kraj,
kjer se nekoč je v pregnanstvu rodila.*

*Zamislil se je invalid Andrej,
ki z njim so žena in dva otroka.
O, v Sremu je kruto kosila smrt!
Ostala mu tamkaj desna je roka.*

*Ciril je na poti tja v Kraljevo
in z njim sta sestra in siva mati,
da cvetje talcem na grob ponesó,
med njimi je tudi njih očka zlati.*

oblečeni ne obuti. Lahko tebi,« je dejal Franceljnu, »samo dva imaš.«

»Ne, tri imam,« je odvrnil Francelj. Nato se je godrnjavi kmet obrnil k meni in osorno dejal: »Čakaj, ti vrag, kadar jih boš imel 8 ali 10, potem boš že hudiča videl, kaj se pravi živeti in skrbeti za naraščaj.«

»Ne vem, če bom tako priden,« sem mu odvrnil, »za 8 otrok je treba imeli veliko poguma in precejšnje dohodke.«

»Rečem pa vam,« je dejal kmet, »če se vse razpoči, nekaj pa moram posekati. Žena me kar naprej zbada, da hoje gledam, namesto da bi sekal in družino dobro oblekel; 80 kubikov sem mislil posekati.«

S Franceljnom sva se spogledala, češ nekaj mu bo treba dovoliti.

»Moje žene ne prepriča živ krst,« je dejal kmet in z roko zabobnal po mizi. »Rečem vama, da mi te usrane lire niso nič mar, ampak nekaj bo le treba, čeprav je tista vaša fronta važna in pametna.«

No, navsezadnje sva mu dovolila, da 15 metrov sme posekati. To je klet in robantil Fric drugi večer, ko je zvedel, da sva nekaj popustila. A tudi Fric je kmalu uvidel, da ne gre drugače.

*

Tone Cindrič, doma iz Babnega polja, je šel s patrolo čez staro mejo. V bližini steze so sekali bukeve. Zagledal je lep prizor — osem gozdarjev in pet italijanskih vojakov, ki so iz velikega kotla jedli zabeljeno polento. Deset metrov proč so bile prislunjene puške in opasači z municijo vred na po-

sekano bukev. Tone je s svojimi tovariši planil k puškam in jih pobral z opasači vred. Italijanski vojaki so to videli, skočili pokonci, vrgli žlice stran in zbežali po gozdu med gostimi bukvami, tako da Tone s svojimi niti ni utegnil streljati za njimi. Tudi gozdarji-sekači so obstali in odprti ust gledali partizane, ki so jih privikrat videl.

Tone Cindrič jim je zapovedal, naj takoj prenehajo s sečnjo bukovine, ker dokler traja vojska, se ne bo sekalo za Italijane. Presenečeni gozdarji, ki so bili doma s Krasa, so ga samo mirno poslušali. Nato so povedali, da italijanski vojaki varujejo sekače, da bi lahko mirno sekali, ker bukovino potrebujejo. Starejši gozdar z velikimi brki je zmigal z rameni in dejal: »Politika je politika, gozdno delo je pa gozdno delo, pustite nas, da bomo vse bukeve posekali.« Tone mu je dopovedoval, naj ga nikar ne lomi in, ker je Slovenec, se mora tudi on in njegova skupina podrediti partizanskim ukrepom in navodilom. Ker se je stari brkonja nekaj upiral in si ni hotel dati dopovedati, da se ne sme sekati, mu je Tone Cindrič vzel žago, nato pa je zapovedal, da morajo takoj vsi zapustiti sečišče in oditi domov. Pospravili so svoje stvari in odšli. Še prej pa jim je Tone Cindrič povedal, kakšno nalogo imajo partizanske čete, patrole in organizacije OF. Čez štiri ure so tisto sečišče Italijani obstreljevali s topovi in minometi. Drugi dan je bataljon grenadirjev in strelcih jurišal na sečišče, od koder so bili zbežali italijanski vojaki brez pušk in od koder so bili pregnani domači sekači.

*

France Plos, doma iz Markovca v Loški dolini (sedaj pokojni) je šel kot funkcionar rajonskega komiteja s svojim znancem obiskat veljavnega gospodarstvenika starega kova. Vaški magnat si je mel roke in dejal: »To se bo sedaj sekalo, cene lesa bodo zrastle in dosti denarja bomo dobili za les!« Nato je povedal, koliko stotin kubikov bo posekal v gozdu in kako si bo moderniziral imetje. France ga je ne-

*Ozira se z okna Stanko, že mož,
nekoč tu preživiljal dneve je mlade,
medalja za hrabrost mu prsi krasi
— kurir je tedaj bil srbske brigade.*

*Alenkin stric na Jastrebcu tam
prebijal se skozi sovražni obroč je,
pod bukvami v gori neznano kje
je legel bratski zemlji v naročje.*

*Spet vlak se ustavlja, naš véliki vlak
in godba igra, víjò se zastave,
radostni pozdravi kličejo nas,
v objemih se h glavam sklanjajo glave.*

*Bili smo si bratje v krvavih dneh,
povezani šli smo v boj in trpljenje
in bratje smo danes, ko sebi sami
gradimo življenja vredno življenje.*

*Po srbski zemlji slovenski vlak
hiti v svobodne, svetle daljave,
ko nove enotnosti je glasnik
na poti veselja, sreče in slave.*

OPOMBA:

Z »Vlakom bratstva in enotnosti« so se lani v septembru odpeljali nekdanji pregnanci iz Slovenije v Srbijo, kjer so obiskali ljudi, ki so jim v času pregnanstva nudili gostoljubje.

(O tem smo obširno poročali v lanski 11. številki naše revije.)

kaj časa poslušal in prebadal s svojimi sivimi očmi, nato ga je ustavil in mu ostro dejal: »Motiš se, ne boš sekal, kmetijo boš lahko moderniziral po končani vojni.«

»Kaj pa ti, France, misliš,« ga je začudeno vprašal »gospodarstvenik«.

France mu je razložil odloke OF o prepovedi sečnje. Vaški veljak se je samo čudil: »France, za božjo voljo, kaj hočete še od mene? Davke plačujem tisti vaši OF samo zato, da bomo nekoč imeli samostojno Slovenijo v vsakem oziru, ali da bi tista OF prepovedovala sečnje in trgovanje z lesom, to je pa že preveč, kam pa bomo prišli, če se bo ustavilo vse gospodarstvo. Ali so dobro premislili tisti, ki pišejo take odloke? Ali ni politika eno - gospodarstvo pa drugo?«

France mu je dopovedoval, kako in kaj, in da ne bo dolgo, ko bodo po Notranjskem ustavile obratovanje tudi vse parne in vodne žage (kar se je tudi zgodilo že maja 1942). Vaški veljak ga je začudeno poslušal. »Za božjo voljo France, kaj pa mislite, saj to bo cela gospodarska revolucija. Ustaviti sečnje lesa, ustaviti žage — pa boste zmogli to? Ti italijanski hudiči lahko pošljejo pet tisoč vojakov, da bodo varovali žage in delo na njih.«

»Pameten bodi,« mu je odgovoril France Plos. »Dobro veš, da so na žagah skoraj vsi za OF; naši delavci — tako gozdni kot žagarski — ne bodo delali in žagali hlodov, s katerimi bi se okoriščali okupatorji.«

»Ampak France, menda se na Slovenskem še nikjer niso ustavile žage; povej mi no, v katerem kraju so že partizani ustavili delo na žagah?« ga je radovedno vprašal vaški veljavnež.

»Če niso še nikjer ustavili dela na žagah, ga bomo pa mi v Loški dolini prvi,« mu je odvrnil France, »vendar te ohrani zase — zdaj ti je jasno, kaj smeš in kaj ne smeš.«

Mož je mirno sedel za mizo in vzkliknil: »No, pa je šla modernizacija mojega posestva k hudiču. In kot sodim, se bom moral pokoravati partizanski komandi.«

»Ne gre drugače,« mu je odvrnil France in odšel drugam, da bi prepričal še druge.

*

Zanimive stvari so se dogajale ob takih obiskih. Najbolj čudno se je zdelo ljudem to, da so rajonski komiteji in aktivisti OF čedalje več gospodarskih pristojnosti jemali nase, oziroma, da so s prakso

na vasi uresničevali sklepe in odloke OF.

Kot pisec tega sestavka želim, da bi se še kdo oglasil in napisal, kje na Slovenskem in kdaj so v letu 1942 preprečevali sečnje v gozdovih in kje so bile ustavljene že v letu 1942 žage, bodisi parne ali vodne, tako kakor na Notranjskem.

Matevž Hace

Diverzija v Rabelju

DNE 16. decembra 1943 je skupina prostovoljcev iz vrst 3. bataljona 2. soške (kasneje 18. brigade »Bazoviške«) odšla na dolgo in tvegano pot preko Mangarta v Rabelj, kjer je minirala rudnik svinca in cinka. S tem je prizadejala veliko škodo nemški oboroževalni industriji, ki sta ji bili ti dve kovini močno potrebni.

Naporna pot čez zasnežene in poledenele mangartske stene je zahtevala tudi primerno opremo in obutev udeležencev akcije. To so priskrbele terenske organizacije bovškega okraja. Potrebno razstrelivo so dobili iz min, ostalih po I. svetovni vojni. Razdelili so ga v vreče, težke po 20 kg.

Skupina je bila razdeljena na štiri ekipe, katerih vsaka je dobila svojo nalogo. Prva, ki je šla 12 partizanov, poveljeval pa ji je četni komandir Silvo Gianfrate-Srečko, naj bi minirala separacijo in električno centralo. Druga ekipa s šestimi partizani pod vodstvom četnega komisarja Feliksa Zorca-Bovčana naj bi uničila jez za zbiranje vode ter žičnico za dovoz rude. Tretja ekipa pod vodstvom četnega komandirja Ivana Likarja-Sočana naj bi zažgala rudniško žago ter minirala stolpe voda visoke napetosti. Štela je tri partizane. Četrto ekipo je vodil referent za propagando 3. bataljona brigade tovariš Danilo Komac-Brdavs. Štela je tri partizane. Ta ekipa je imela nalogo, popisati Rabelj z gesli in raztrresti letake.

Štab bataljona je napravil podroben načrt pohoda. Pri tem je izkoristil podatke, ki so

jih partizanom posredovali rudarji, pristaši Osvobodilne fronte ter antifašisti italijanske narodnosti.

V noči med 16. in 17. decembrom so partizani prehodili pot med bataljonskim taboriščem na pastirski planini Za krajem (kota 1208), severno od vasi Drežnica in Kumčičem (kota 806), vzhodno od vasi Čezsoča. Zvečer istega dne so šli čez most v Čezsoči, skozi vasi Kal in Koritnico, ob desnem bregu reke Koritnice, čez Ingoro (kota 1032) v Log pod Mangartom, kjer so počivali dve uri. Vsak partizan je dobil za popotnico približno pol kilograma telečje pečenke, nekaj sira in kruha. Hrano je pripravil terenski odbor OF v vasi.

Točno opolnoči med 17. in 18. decembrom so partizani odšli dalje mimo vasi Strmec na Planjo (kota 1553) in na Vraško Škrb (kota 1799). Ta pohod je bil hudo naporen. Pot je držala po slabih stezah, bila je strma in še poleti nevarna. Mraza je bilo nad 20 stopinj, pihal je strupen veter in sproti zametal sledi s snegom. Čeprav skoraj sami domačini, nekdanji rabeljski rudarji, so morali partizani uporabljati kompas. Udiralo se jim je skozi sneg v ruševje. Tisti, ki so gazili prvi, so se morali pogosto menjavati. Posebno hudo je bilo na grebenu, kjer je tulila burja. Ko so se spuščali, jih je vzel s seboj plaz. Pa ni bilo hudega. Samo sneg so si morali otresti izza vratov in žepov. Blizu Vraške Škrbi so eno uro počivali. Zakurili so tudi ogenj ter pogreli zmrznjeno meso in kruh.

Sele okoli 16. ure je utrjuje-na kolona prispela do rabeljske lovske koč, kjer je bilo zborna mesto za akcijo. Tam so se tudi dogovorili, da se akcija prične točno ob 22. uri tistega dne, to je 18. decembra 1943. Vsaka skupina je dobila tudi vodnika, domačega partizana.

Počitek je bil kratek, trajal je komaj tri ure in pol. Že je bilo treba naprej. Nekako okoli 21. ure so partizani zagledali rabeljske luči. Ze pred tem se je iz skupine oddvojila ekipa, ki je bila namenjena minirat jez in žičnico. Jez je bil namreč kilometer do dva izven mesta.

Dostop v mesto je bil težaven. Partizani so morali čez cesto in Jezerski potok. Ulice so bile osvetljene, po njih so hodile nemške in italijanske patrulje. Zato so izbrali pot po stranskih ulicah.

Glavna skupina je bila ob določenem času pred veliko osvetljeno stavbo, ki je pomenila za rudnik srce. Prišli so v veliko dvorano, kjer je zaudarjalo po strojnem olju. Povsod so bili instrumenti, na vozičkih pa akumulatorji, prepleteni z žicami. Tako so ugotovili, da so v dvorani za polnitev akumulatorjev. Nikjer žive duše. Skozi ključavnico v vratih so opazili dva vojaka, stražarja. Z naperjenim orožjem so ju prisilili k vdaji. Povedala sta, da sta v stavbi še dva karabinjerja, ki bi sicer morala stražiti zunaj. Toda zaradi mraza sta se umaknila v stavbo k peči.

Iz te dvorane so partizani prišli v naslednjo, polno velikih strojev, ki so oglušujoče brneli. Od tam se je prišlo v malo sobo. Skozi zasteklena vrata so zagledali začuden obraz karabinjerja, ki je zijal v partizane. Ko so mu veleli, naj se vda, je izginil. Partizani so se takoj spomnili, da je morda odšel telefonirat. Torej za njim... Kmalu so ga ujeli in razorožili, nato pa še drugega. Prva dva ujetnika so že spravili v kot. Zdaj sta dobila družino. Strahoma so vsi štirje gledali partizane, kako razmeščajo ob strojih vreče, iz katerih so štrlele črne vžigalne vrvice. Instrumente so začeli uničevati z ročnimi bombami.

Franc Črnugelj-Zorko, komisar Briško-beneškega oddreda (spomladi 1944)

Nato slab blesk vžigalic ob močni električni svetlobi... Nekaj skokov, potem pa hitro ven. Komaj so bili čez vodo, je strahovito zagrmelo. Ves Rabelj je bil v hipu v neprodorni temi in tišini. Nenadoma je iz elektrarne bruhnil velik plamen. Vnelo se je olje v transformatorjih. Tako sta bili uničeni električna centrala in separacija...

Miniranje jezu ni popolnoma uspelo, ker je bilo za to na razpolago premalo razstreliva. Pri vrnitvi si je Feliks Zorč-Bovčan zlomil nogo in so ga morali nositi.

Sočanova skupina je skušala požgati žago in skladišče gradbenega materiala. Ključa, ki bi ga morali najti na dogovorjenem mestu, ni bilo. Zato so zamudili precej časa z iskanjem. Ko ga kljub temu niso našli, so vrata razbili. Razbijanje je opozorilo stražarje, da se nekaj dogaja. Ujeli so ju, tedaj pa je prišel pogledat k žagi tudi nemški vojak. Tudi tega so ujeli živega. Tedaj je že zadonela prva eksplozija. Hitro so polili les z bencinom in ga zažgali z dvema bomba-

ma. Tedaj sta prišla k žagi dva nova sovražna vojaka. Odgnali so ju s streljanjem. Nove eksplozije. Zaslišali so glasna nemška povelja. Treba je bilo pohiteti na zborna mesto pri osamljeni hiši zunaj mesta. Žaga ni pogorela, ker se ogenj ni razgorel in so ga stražarji kmalu uspeli zadušiti. Kljub temu pa žaga nekaj časa ni obratovala.

Tudi ekipa propagandistov ni imela lahkega dela, a je le napisala nad 300 gesel. Na nekaj hiš so naslikali Titovo sliko. V neposredni bližini nemškega poveljstva in občine so napisali gesla o NOB, o Jugoslaviji in zavezništvu v skupnem boju proti fašizmu.

Opolnoči med 18. in 19. decembrom so bile že vse ekipe na zbornem mestu, le ekipe, ki je razstrelila jez, še ni bilo. Mnogi trdijo, da so slišali pri jezu eksplozijo. Torej je bila akcija opravljena, ekipe pa še ni... Nestrpno so jih pričakovali skoraj celo uro, preden so prišli. Komisarja z zlomljeno nogo so bili pustili pri zanesljivih ljudeh v predmestju Rablja. Ko je skupina prišla

na zborna mesto, je vodstvo začelo razpravljati, ali je prav, da so ga pustili v mestu. Nazadnje je bilo sklenjeno, naj ostane komisar kar tam, ker so najbrž Nemci že prišli do jezca in zato mora vsa skupina kar najhitreje prekoračiti Mangartsko sedlo. Pač pa so se dogovorili, naj za Bovčana poskrbe terenske organizacije.

Proti drugi uri po polnoči je skupina odšla proti Mangartu. Šele ob osmih zjutraj je skupina prvič dlje počivala. Ko so se udeleženci akcije naslednji dan, to je 20. decembra po polnoči, vrnili v bataljon, so jih tam svečano sprejeli. Bataljon je namreč že poprej zvedel za uspešno akcijo v Rablju.

Pomen akcije je bil velik. Takrat je bilo v rudniku zaposlenih blizu 1600 delavcev in uslužbencev. Rudnik zaradi akcije ni obratoval več kot tri mesece, nato pa je obratoval z manjšo zmogljivostjo. Škoda je bila ocenjena na 100 milijonov lir, in sicer samo za obnovo strojev. Škoda, ki je nastala zaradi zastoja proizvodnje, je bila mnogo večja.

Pohod partizanskih prostovoljcev do Rablja in nazaj čez zasneženi Mangart je pomenil višek človeške vzdržljivosti. Partizani so bili na poti 53 ur. V tem času so vštete 4 noči — partizani so hodili 39 ur, le

14 ur so spali ali počivali. V tem času so partizani premagali navzgor 4100 metrov višinske razlike, navzdol pa 4300 metrov. S seboj so nosili 140 kg razstreliva ter 46 kg hrane in orožje.

Kljub hudemu mrazu so samo enemu partizanu zmrznili prsti na nogah. V akciji so ujeli tri karabinjerje in enega nemškega vojaka. Vse štiri so razorožili in kasneje spustili. Akcija je imela tudi politični pomen, saj je zanikala nemško laž, da je partizansko gibanje v Posočju in Nadižju uničeno.

Ceprav so partizani z dejanjem dokazali svoj humanizem, ko so izpustili ujetnike, so Nemci nekaj dni kasneje postopali čisto drugače. Tretji dan po akciji so ujeli četrtega komisarja Bovčana, poveljnika ekipe, ki je minirala jez. Izdala ga je neka ženska iz Rablja. Ustrelili so ga v Trbižu. Pred ustrelitvijo si je moral z zlomljeno nogo skopati lastni grob. Pri tem je zaradi noge hudo trpel.

Zaradi akcije na rabeljski rudnik so Nemci 22. decembra 1943 izvedli z večjimi silami ofenzivni sunek proti Bovškemu. Pri tem so doživeli 25. decembra v dolini Lepene hud poraz, ki jim ga je prizadejal 3. bataljon 2. soške brigade.

Franc Črnugelj-Zorko

Poleg Filipičevega »Pohorskega bataljona« kot izrazitega dokumentarnega, sicer pa poljudnega dela, Filipičeve pesnitve za kantato, ki jo je uglasbil Radovan Gobec, in poeme Djordja Radišića, bomo najbrž še letos dobili roman o Pohorskem bataljonu.

Slikar Maks Kavčič je prejel nagrado za sliko »Izvidniki«. Nagradi za spomine in kantato pa nista bili podeljeni.

Dva nova zvezka Zbornika dokumentov NOB

DOSEDANJIM petim knjigam Zbornika dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilnem boju jugoslovanskih narodov — borbe v Sloveniji — sta se pravkar pridružili še šesta in sedma knjiga. Tudi v teh dveh knjigah so poleg vojaških in političnih dokumentov objavljene izredno zanimive pripombe živih prič in kronistov NOB, ki pojasnjujejo dogajanje in zlasti spopolnjujejo vrzeli, ker so na žalost mnogi partizanski arhivi med vojno propadli.

Šesta knjiga prikazuje borbe, ki so jih bojevale enote naše narodnoosvobodilne vojske in partizanski odredi med majem in septembrom l. 1943. Sedma knjiga pa se omejuje na dogajanje in borbe v mesecu oktobru in novembru istega leta, torej na čas, ki je neposredno sledil kapitulaciji Italije. Obe knjigi pa seveda prinašata polno zanimivega gradiva, ki do sedaj še ni bilo nikjer objavljeno. Zaradi tega bo po teh dragocenih knjigah rad posegel ne samo vsak nekdanji borec, temveč tudi politični aktivist, svojci padlih in pomorjenih, bebrilal jih bo s pridom tudi mladi rod in pač vsakdo, ki hoče podrobno spoznati to veliko obdobje naše zgodovine. Kljub ogromni obsežnosti teh dveh zvezkov, saj obsegata skupno nad 1100 strani velikega formata, je cena vsakomur dostopna: vsak zvezek v platneni vezavi stane samo 800 dinarjev.

Nova dela o NOB na Štajerskem

ODBOR za proslavo 20-letnice vstaje in ljudske revolucije pri okrajnem odboru Socialistične zveze delovnega ljudstva Maribor je lani, v jubilejnem letu, razpisal nagradni natečaj za dela o NOB na Štajerskem. Tako so razpisali nagrade za kantato, roman, likovno delo, dokumentarno delo in spomine.

Za dokumentarno delo je prejel nagrado književnik France Filipič iz Maribora, ki je napisal 300 tiskanih strani obsegajoč tekst »Prvi pohorski partizani«. V njem je opisal začetke partizanstva na Pohorju in na bližnjih področjih, kolikor so prišli tamkajšnji

partizani v stike s pohorskimi. Delo je zanimivo, ker bralca seznanja z velikanskimi težavami pionirjev NOB na naši severni meji, kjer je bil sovražni pritisk hujši kot kjerkoli drugje. Zaključeno je z letom 1941. Izšlo bo najbrž ob koncu leta pri mariborski založbi »Obzorje«.

Manica Lobnikova je prejela nagrado za roman »Mrtvi odred«. V njem opisuje na literaren način motiv 1. pohorskega bataljona, ki je tragično izkrvavel januarja 1943. Tako postaja Pohorski bataljon s svojo veličastno žrtvijo, ki nima primera v NOB, ena najbolj opisanih epizod NOB.

Kako smo tiskali »Zdravljico«

OKTOBRSKO sonce so prekrili oblaki. Pričelo je pršeti, lahno, a stanovitno. Od vsepovsod je pritekala voda, se prelivala preko previsov in skal in drvela po grapah in kotanjah proti šumeči Zali. V grapi onstran Podgrivarja je pod zemljo, kamor smo se vselili v septembru, enakomerno tekel tiskarski stroj.

Nič lepšega ni in ne bolj skrivnostnega kot so pomlad in poletje, jesen in zima na davških prostranstvih. Temni jelovi in smrekovi gozdovi skrivajo neprehodna pota, polna skalovja, prepadov, sotesk, grap in previsov. Stoletni macesni se ozirajo na samostarske kmetije in strme preko razdrapanih vrhov v daljavo proti Blegasu in Črnemu vrhu, na Porezen in mimo Ratitovca na hrbet Jelovice.

Tisti čas je bilo v zraku nekaj svečanega, nekaj, kar nas je napolnjevalo z veselimi upi. Moč fašistične zveri, ki je povzročila toliko gorja, je pričela upadati pod udarci borcev za svobodo. V brezupnem boju se je zver še krčevito oklepala življenja in v krvavem besu divjala po Evropi.

Ko smo se ob večerih našli pri Španovi mami, pri Podgrivarjevih ali na Žbontu, pri Šuštarjevih, pri Jemcu ali drugod, so bila naša srca polna obetov in pričakovanj. Kako je tedaj zvenela pesem: »Svoboda, svoboda zlata, skoraj boš tu!« ... Peli smo, recitirali, govorili in poslušali. Takrat — in to je bil čas stoletnice Prešernove »Zdravljice«, — je dobila ta pesem vse globlji pomen. Osvojili smo jo z vsem srcem in razumom.

... Žive naj vsi narodi!

Dolgotrajni dež je razmehčal zemljo. In nekega večera — na srečo smo bili vsi pri večerji — se je nad tiskarno premaknil plaz in jo v strahovitem trušču uničil.

Potrti, vendar polni nezlomljive volje, smo kopali v blato, da rešimo dragoceni stroj, črke, papir. Kar smo našli, smo skrbno očistili in naskrivaj prenesli v grapo pod Španovo kmetijo. In v tem času, ko se je TRILOF izmotaval iz svoje nesreče, je dozorevala misel, da natisnemo »Zdravljico« kar se da lepo.

Idejo sta sprožila Viher in Janez iz Pokrajinske tehnike. Ob praznovanju 100-letnice »Zdravljice« je izrezljal tovariš Viher

čudovito vinjeto. Ob ogledovanju njegovega dela smo pričeli razmišljati o tem. Vsi smo bili navdušeni. Ko sem se vrnil v tiskarno, so se navdušili tudi vsi drugi. Pričeli smo iskati primeren papir. To ni bila lahka stvar. Toda Rajko, ekonom iz Pokrajinske tehnike, je »izvrtal« tudi nemogoče. Viher in Janez sta se povsem poglobila v izdelavo linorezov. In ko je bilo vse pripravljeno, smo pričeli. Noč in dan je tekel stroj. Ob njem so se izmenjevali Miro, Miloš, Janez, Slavko, Radovan, Francka, Nuša in Darinka, Ivanka in Samo. Štiri ure dela, tri ure počitka na pogradu nad strojem. Ko je bila zadnja stran natisnjena, zadnja stran znešena in zadnja kitica povezana, smo bili ponosni.

Povsem razumljivo — prvo »Zdravljico« smo poslali tovarišu Titu. Izbrali smo jo med najlepšimi, ji dali številko 1, jo skrbno zavili in oddali kurirju.

Potem smo se šele oddahnili. Vzel sem nekaj »Zdravljic« in šel na pot. Spustil sem se v dolino do zapuščenega mlina ob Zali. Stopil sem skozenj in nato v rake, po katerih je tekla voda. Od tod pa po mnogih ozkih brveh iz desk in pod previsi izsekanih steza do Pokrajinske tehnike. Bodin in vsi ostali so »Zdravljico« kar pohvalili. Veseli so je bili tudi na Pokrajinskem komiteju KPS za Gorenjsko, zlasti tovariša Krmelj in Osolnik.

Ko sem se proti večeru vrnil v Trilof, smo bili še posebno veseli lonca zaseke, ki smo ga za nagrado prejeli pri Pokrajinskem komiteju OF.

Pravijo, da je »Zdravljica« med najlepšimi partizanskimi tiski. Morda. Eno pa je gotovo: da je »Zdravljica« med najlepšimi in najpomembnejšimi stvaritvami. Odpirala in kazala nam je pota bodočnosti, klicala na boj in nas oboroževala v boju za to bodočnost. To je bila ljubezen do svobodne domovine. Ta ljubezen je najlepša in zato je tudi partizanska »Zdravljica« najlepša.

Boš

OPOMBE: Tehnika TRILOF je pričela delati po zaslugi Edija Bregarja-Donca ob tretji obletnici OF. Po tej obletnici je tiskarna dobila svoje ime (TRIL. OF). Septembra 1944 se je preselila iz Ločnice pri Medvodah v Davčo. Ob preselitvi je naletela kolona pri prehodu ceste v Poljanski dolini na motorizirano nemško kolono. Padlo je osem tovarišev. Tiskarna je bila v dobrih 14 dneh s pomočjo tehnikov iz Primorske obnovljena. Vendar je v oktobru doletela TRILOF nova nesreča, ki je omenjena v spisu. Zasul jo je plaz.

Adenauerjeva desna roka — vojni zločinec št. 101

NA Diezstraße št. 10 v Bonnu stanuje sivolas mož, ki dobro prikriva svoja leta. Na Koblenzerstraße št. 139/141 ima uradno rezidenco. Revija »Der Spiegel« je že leta 1956 zapisala o njem, da je »poleg osebnega kanclerjevega prijatelja, bankirja Roberta Pferdemenges, na političnem področju Konradu Adenauerju najbližja oseba«. To je točno. Razpolaga s tolikšno oblastjo, kakršne ne premorejo vsa zvezna ministrstva skupaj. Podrejena mu je celo obveščevalna služba, ki jo vodi hitlerjevski general Gehlen. Vpisani v zavvezniški seznam vojnih zločincev pod št. 101, ime mu je dr. Hans Joseph Maria Globke, po položaju pa je vodja kanclerjevega urada.

Dr. Globke je prišel v seznam vojnih zločincev, ker je sodeloval pri sestavljanju komentarjev k »nürnberški« rasi zakonodaji. Te dopolnitve so ustvarile pravno podlago za genocidni zločin, ki nam je znan kot »dokončna rešitev židovskega vprašanja«. Ko so ga poklicali kot pričjo na razpravo proti njegovemu nekdanjemu predstojniku dr. Stuckartu, državnemu tajniku nacističnega Reicha, kateremu je pomagal pri zloglasnih komentarjih, je izjavil: »Vedel sem, da množično pobijajo Žide, vendar sem mislil, da jih še mnogo živi po raznih nemških ghetih in v Terezinu... Prav rad verjamem — in takrat mi je to bilo tudi znano — da je iztrebljanje Židov potekalo sistematično, nisem pa vedel, da zadeva prav vse Žide...«

Soustvarjalec Hitlerjevih zakonov

Že pred nekaj leti je izjavil predsednik liberalne stranke (FDP), Dehler, da »se je Globke udingal miselnosti, ki je povzročila milijone žrtev«. Čeprav njegovo sodelovanje pri dopolnitvah zakonov o čisti rasi že dolgo ni več nobena tajnost, širši javnosti še ne-

davno ni bilo znano, da je sedanjí državni tajnik pomagal tudi pri redigiranju samih zakonov. Preberimo »Bilten Notranjega ministrstva Reicha in Prusije« z dne 11. marca 1936, ki najtopleje priporoča vsem uradom nacistične stranke, naj proučijo Stuckartove in Globkejeve komentarje.

»Komentarje k trem osnovnim zakonom o rasi moramo upoštevati enako avtoritativno kot zakone same. Njihov pomen je še mnogo večji, ako pomislimo, da sta avtorja uradno sodelovala pri uresničenju rasne zakonodaje, zaradi česar sta še posebej poklicana, da jo obrazložita.«

Pred nedavnim so odkrili še en dokument, ki omenja dr. Globkejevo sodelovanje pri izdaji nürnberških zakonov. V Berlinu je bila 28. julija 1960 mednarodna tiskovna konferenca. Profesor Albert Norden je tedaj prebral vsebino pisma, ki ga je poslal nacistični notranji minister Frick »führerjevemu« namestniku Rudolfu Hessu dne 25. aprila 1938. Predložil mu je, naj bi Globkeja imenoval za ministrskega svetnika, in sicer iz naslednjih razlogov:

»... Višji vladni svetnik Globke spada nedvomno med najbolj sposobne in marljive uslužbence mojega ministrstva. Odigral je vodilno vlogo pri izdaji naslednjih zakonov:

a) zakona za zaščito nemške krvi in časti z dne 15. septembra 1935;

b) zakona za zaščito dediščine nemškega ljudstva (zakona o zdravstvenem stanju oseb, ki se nameravajo poročiti) z dne 18. oktobra 1935;

c) zakona o uvedbi matičarske službe z dne 3. novembra 1937;

č) zakona o spremembi imen in primkov z dne 5. januarja 1938.«

Mimo tega minister Frick poudarja, »da se je imenovani odlično izkazal tudi pri združitvi Avstrije z Reichom«, govori pa še o »lojalnosti, katero

je dr. Globke pripravljen dokazati NSDAP« (nacistični stranki).

Globke sam se do danes še ni posebno potrudil, da bi zanikal obtožbe. Zato so raje poskrbeli drugi. Njegov osebni predstavnik, vladni svetnik Baden, ga je poskušal opravičiti takole: »Gospod državni tajnik nima prav nič skupnega s pripravljanjem zakona o zaščiti nemške krvi. Z nürnberškimi zakoni je bil seznanjen šele po njihovi objavitvi. Verjetno gre le za izraz naklonjenosti nekoga izmed njegovih predstojnikov, ki ga je hotel priporočiti Münchenskim rjavosrajčnikom in mu zato pripisoval zasluge, ki jih v resnici sploh ni bilo.«

Globke molči. Ne zmeni se niti za obtožbe, izrečene v Berlinu. Publicist Arthur Seehof iz Zahodne Nemčije navaja citat iz laburistične brošure, ki so jo izdali leta 1954 v Londonu pod naslovom »It need not happen. The Alternative to German Rearmement« (Temu bi se lahko izognili. Alternativa ponovne nemške oborožitve).

»Ruhški magnati so dobili nazaj svojo imovino. Karteli so se ponovno organizirali in v vsakem bonnskem ministrstvu so ključni položaji v rokah znanih nacionalsocialistov. Med njimi je tudi slovit dr. Globke, zaupni Adenauerjev sodelavec in eden izmed soustvarjalcev nürnberških zakonov...« Še posebej poudarja: »Pri tem gre dejansko za soustvarjalca, ne pa za komentatorja. Kolikor nam je znano, dr. Globke še ni zanikal teh trditev in prav tako še ni odgovoril profesorju Albertu Nordenu...« (Die andere Zeitung, 32/1960.)

Odločilni komentarji

Globkejevi visoki zaščitniki se trudijo, da bi ga opravičili. Zatrjujejo, da je »samo« komentiral zakone o čistosti rase in jih tolmačil za praktično uporabo v nacističnem sodstvu. Opravičujejo ga tudi s tem, »da bi bil drug komentator neprimerno strožji«. Ako bi se mi sprijaznili z njihovimi izjavami, bi morali reči, da je

popolna Žida pri določanju rasne pripadnosti vnukov. Dokazovanje, ki ne bi ustrezalo tej zahtevi, ni dopustno. To pravilo znatno olajšuje rasno opredelitev... Brez pomena je ugotavljanje, koliko časa sta stara mati ali stari oče pripadala židovski skupnosti. Dovolj je že, da je takšno razmerje bilo samo začasno.»

Tudi Globkeju najbolj naklonjeni zaščitnik bi zelo težko trdil, da je takšno tolmačenje »omililo« pomen rasističnih zakonov in da ni bilo zamišljeno tako strogo. Tednik »Der Spiegel«, ki ga izdajajo v Zahodni Nemčiji, v številki 14/1956 ugotavlja, da »doktor Globke vsaj na dveh mestih v komentarjih, ne le da ni omilil, marveč je še poostril pomen že obstoječih zakonov«. S tem namigava na Globkejevo razlago, češ da tudi v tujini sklenjene poroke med »Židi in Arijci« spadajo pod ta zakon. Prav tako očita Globkeju, da je oporekal katolikom židovskega pokolenja veljavnost cerkvene poroke brez predhodne civilne, kljub jasno izraženim določilom v posebnem členu konkordata, ki so se ga posluževali Židje v času najhujše stiske. »Der Spiegel« nadalje očita Globkeju, da je v komentarjih uporabljal nacistično terminologijo, ne da bi mu to bilo nujno potrebno.

Prizor z ene izmed manifestacij zahodnonemške mladine, ki se vzgaja v duhu revanšizma

Od črke »J« do plinskih celic

Med obtožbami proti Globkeju je govora tudi o sodelovanju pri redakciji »Zakona o državljanih Reicha z dne 15. septembra 1935«, ki je bil v enaki meri »sestavni del programa, katerega namen je bilo dokončno iztrebljenje Židov« (izvleček iz sodne obravnave proti zunanjemu ministrstvu). Globke si je izmislil ukrep, po

katerem so morali vtisniti črko »J« v potne liste preganjanih nemških državljanov židovskega porekla. Z njim je hotel preprečiti beg Židov v tujino. V zvezi s tem vprašanjem je bil sklenjen 17. septembra 1938 poseben sporazum med nemško in švicarsko policijo. Črka »J« v potnih listih je bila šele prvi ukrep, ki mu je kmalu sledilo obvezno nošenje rumene židovske zvezde. Za to sicer nosi neposredno odgovornost Heydrich, šef SD, ki pa se je skliceval na prej omenjeni zakon o nemškem državljanstvu.

Po Globkejevih definicijah so Židje »po svoji krvi in naravi tuji nemški rasi«. Teoretiki in praktiki rasizma so iskali način, kako naj bi se jih znebili. To je bila »dokončna rešitev«. Šest milijonov Židov iz Nemčije in zasedenih dežel je postalo žrtev te »rešitve«. Plinske celice so delovale s polno zmogljivostjo in iz krematorijev se je kadilo noč in dan, da bi »izbrisali z obličja sveta židovstvo, ki je tuje nemški rasi«.

Znano je, kako je Tretji Reich poplačal »zasluge« ljudem Globkejevega kova. Leta 1945 je Himmlerjevo ministrstvo sporočilo, da je »Reichsführer SS in pooblaščen upravitelj Reicha« zaupal ministrskemu svetniku dr. Hansu Globkeju vsa vprašanja v zve-

Tudi med Nemci so ljudje, ki nasprotujejo revanšistični politiki in opozarjajo, da bi bil »Stalingrad« v morebitni bodoči vojni še strašnejši

zi s financami, proračunom in ministrskim osebjem. Med raznimi številnimi odlikovanji je Globke prejel tudi »Romunsko zvezdo« v spomin na 125.000 romunskih Židov, ki so postali žrtev »dokončne rešitve židovskega vprašanja«.

Povojna kariera

Zavezniki so sicer priznali Globkeja za vojnega zločinca, ker je bil zvest sluga nacistične justice, toda gospoda ministrskega svetnika takrat ni bilo moč najti. Po razpadu vladavine njegovih gospodarjev se je zatekel v dominikanski samostan Walberberg pri Bonnu in se spovedal vseh svojih grehov provincialu, patru Laurentiusu Sinerju. Kasneje je postal podpredsednik Finančne prokuratorie v Düsseldorfu in zatem v Bonnu. Tam je dočakal imenovanje za ministerialnega direktorja. S pomočjo te funkcije se je zasediral v predstavi zveznega kanclerja. Postal je pravzaprav državni tajnik, ki ima večja pooblastila kot ministri. Kot vršilec dolžnosti zveznega državnega tajnika je siva eminenca Zahodne Nemčije. Vsak akt, ki ga prejme ali izda kancler, gre skozi Globkejeve roke: personalne mape višjih funkcionarjev, poročila obveščevalne službe, zakonski načrti itd. Niti ni potrebno pripominjati, da mu je dana možnost vplivanja na kanclerja, kar je očitno že iz komentarjev k dokumentom, ki jih izročajo Adenauerju.

In tako važen položaj je v rokah človeka, kot je Globke! Splošno je znano, da pri tem ne gre za osamljen primer. Spomnimo se le Oberländerja, ki je prilezel na ministrski stolček, poslušajmo revanšista Seeböhma in opazujmo enote Bundeswehra, ko korakajo mimo nekdanjih Hitlerjevih generalov! Zahodna Nemčija nosi v sebi klice rasizma, ki utegne nenadno udariti na dan. Dovolj je že dogodkov, ob katerih bi se morali zamisliti.

Obtožbe proti Globkeju vzbujajo veliko pozornost tako v Zvezni republiki kot v tujini. Pariški »Le Monde« je

takole pisal o ponovitvi Oberländerjevega primera: »V vzdušju, ki je nastalo zaradi Eichmannovega procesa, je popolnoma razumljivo, da bi moral Bonn razmisliti pravočasno in preprečiti reprizo Oberländerjevega primera.«

Bonnski »Generalanzeiger« je svetoval vladi, naj razmisli o vsebini obtožb: »Zvezna vlada se ne bo smela zadovoljiti z golo ugotovitvijo, da je vse skupaj laž.«

Podpredsednik zahodnonemške socialdemokratske stranke Mellies je že leta 1951 v bonnskem parlamentu opozoril Adenauerja, da ga bo »njegov zaupni sodelavec nekega dne hudo obremenjeval pred očmi zgodovine«.

»Die Tat«, glasilo zahodnonemških žrtev nacizma, je pisal: »Nemški protinacisti in svojci žrtev hitlerjevskega nasilja, ki se bore za miroljubno in demokratično Nemčijo, zahtevajo takojšnjo odstranitev ljudi, ki so podpirali rjavosrajčno strahovlado. Prav zato

že dolga leta odrekajo dr. Globkeju pravico, da bi odločal o usodi nemškega ljudstva. Vsakega poštenega Nemca, ki prebrira dokumente o tej zadevi, obliva rdečica sramu. Zato tudi ponavljamo staro zahtevo: Tega človeka je treba takoj odstraniti!«

Bivši borci iz ostalih dežel podpirajo zahtevo nemških somišljenikov.

Vendar ima dr. Globke še dandanes dovolj mogočnih zaščitnikov, ki se na vse kriplje trudijo, da bi mu ohranili sedanjí položaj. Imel jih je tudi Oberländer, pa je moral vseeno oditi, in sicer po zaslugi nemških žrtev nacizma, ki so jih učinkovito podprli tovariši po vsem svetu. Mar naj bo nedotakljiv mož, ki je pripravil podlago za krvavo Eichmannovo delo? Proč z Globkejem! To je zahteva vseh ljudi, ki so se borili proti nacistom, ki so trpeli pod njimi in ki ne bodo več dovolili, da bi nacizem in antisemitizem ponovno ogrožala mir v svetu.

Nenavaden dokument v vili »Kopaonik«

Vojni kronisti so zapisali, da je bil v začetku 1944 nastanjen v Maturski Banji neki nemški padalski bataljon. To so si zapomnili tudi prebivalci tega zdravilišča, ki je bilo tedaj spremenjeno v vojaško bazo.

Točneje rečeno — to je bil SS lovsko-padalski bataljon št. 500. V njem so bili zbrani vojaki iz elitnih enot nacistične Nemčije, iz Hitlerjeve telesne garde ter divizij »Das Reich« in »Prinz Eugen«.

V kopališču so počivali, na bližnjem letališču v Kraljevu pa so se pripravljali za desant na Drvar, ki naj bi pomenil najvažnejšo akcijo na Balkanu.

Skoraj neznano pa je ostalo, da je v sobi vile »Kopaonik« skrita zanimiva podrobnost iz priprav za to akcijo.

Na zidu, nasproti postelje, v kateri je počival komandant bataljona Ripke, je ostala narisana skica Drvarja in njegove okolice, kraja, kjer bi morali izvršiti desant, ujeti komandanta NOV in POJ ter uničiti Vrhovni štab.

Na ta nenavaden zemljevid, zrisan po vsej površini zidu, so vne-

sli vsak hrib, vsak potoček in hišo. Pred tem nenavadnim zemljevidom je kapetan Ripke s svojimi tremi štabnimi oficirji prebil mnogo dni in noči, ko je pripravljaval vse podrobnosti akcije z neslavnim koncem.

Skico so odkrili šele pred nekaj leti. Ko so soboslikarji spravljali z zidu stari belež, so slučajno našli krive črte, narisane s posebno kemično zmesjo. Kmalu so ugotovili, da gre za nekakšen zemljevid. Ko so si ga natančneje ogledali, so spoznali na njem Drvar z okolico.

Toda gosti in izletniki tudi zdaj ne morejo videti tega redkega in nenavadnega dokumenta.

Soboslikarji so zemljevid namreč ponovno pobelili ter tako nehote skrili del zgodovine o velikem boju, iz katerega se večina vojakov nacističnega elitnega bataljona ni nikoli več vrnila, ker so ostali po hribih in dolinah Drvarja in okolice, prešešeni od partizanskih rafalov. Komandant Ripke pa si je bil, hudo ranjen, le za nekaj časa rešil glavo.

Lj. Mladjenović

Iz koncentracijskega taborišča k partizanom

PO KAPITULACIJI Italije je v komandi taborišča Renici nastala negotovost in bojazen — tako zavoljo nas, ki smo postavljali ultimat, kakor tudi zaradi strahu pred Nemci, ki so bili v neposredni bližini našega taborišča — v Arezzu. Ko pa sta 14. septembra 1943 prihrumeli dve nemški avtoblindi, je Italijane zajela panika. Tokrat so Nemci prišli le mimogrede; pri italijanski komandi so si napolnili bencinske tanke in nato odšli. Je pa že to zadostovalo, da so stražarji zapuščali stražarska mesta, odmetavali orožje in panično bežali.

Politično vodstvo taborišča je po kapitulaciji Italije predvidevalo, da bo s kapitulacijo konec vojne v Italiji ter da bodo zasedniki v najkrajšem času zasedli Apeninski polotok. Niti na misel nam ni prišlo, da bo vojna še tako dolgo trajala. Hiteli smo z vojaškimi pripravami, formirali smo enote, misleč, da pridejo zavezniki ter da se jim bomo ponudili na voljo kot vojaška sila. Pričakovali smo zveznike, a prišli so Nemci, ki so tudi nas zbegali. In tako so interniranci podrl žično ograjo ter začeli bežati v prostost. Težko si je predstavljal, kako hitro se je vse to zgodilo.

S tovarišem Stojanom Draščkom, ki smo ga bili že prej postavili za vojaškega komandanta taborišča, sva se le na kratko sestala in se dogovorila za smer pobeга: Montriolo-Cesena in dalje v Romagno.

Glavnina ubežnikov ni šla proti Montriolu, kakor je bilo dogovorjeno, temveč po cesti ob reki Tiberi. Tam so krenili v hrib in formirali brigado, ki pa je doživela žalostno usodo: kmalu so prišli Nemci s tanki in avtoblindami ter večino internirancev polovili in jih odpeljali nazaj v taborišče. Le manjšim skupinam, ki so bile bolj previdne, je uspelo, da so se rešile in nadaljevale pot — ene proti severu, proti domovini, druge pa proti jugu, misleč, da gredo k

zaveznikom, ki so bili po njihovem mnenju že v neposredni bližini. Ta naivnost se jim je kmalu maščevala, ko so jih Nemci in fašisti polovili ter odpeljali nazaj v internacijo ali zapore.

Tovariš Valentin Marinko mi je pripovedoval, da se je ilegalno vrnil nazaj v taborišče z namenom, da bi pripravil pobeg iz taborišča, pa se mu na žalost ni posrečilo. Po tem neuspehu je pobežnil sam.

Po sestanku s Stojanom Draščkom sem se tudi sam pripravil na odhod, še prej pa sem z Mirom Luštkom, Milanom Loštrkom in Vilijem Švalom, političnimi voditelji našega taborišča, pregledal barake in še nekatere omahljivce nagovarjal za pobeg. Nekaj je bilo bolnih, zato smo se dogovorili s tovarišem Branimiro Kozincem, da jih odpelje v bolnišnico v Sansepolcro.

To se je odigralo v mrzlični naglici, saj smo bili vsi precej razburjeni, ko smo po dolgih mesecih videli pred seboj svobodo. Vse je drvelo preko ograje. Ko sem se še sam pognal čeznjo v družbi Mira Luštka, Milana Loštrka, Jožeta Kovačiča in Slavka Kovačiča, je bila glavnina že odšla, na žalost v napačno smer, tako da je naša skupina ni mogla več dohiteti...

Misleč, da gremo za glavno skupino internirancev, je naša skupina prešla Tiberio ter preko vinogradov in sadovnjakov nadaljevala pot, ki smo jo smatrali za najkrajšo do doma: smer Montriolo—Cesena. Tako smo prvi dan hodili pozno v noč in nenavajeni hoje kmalu utrujeni obtičali ter pod trtami prebili noč. Drugi dan smo hodili po strmih gričih ter tu in tam naleteli na manjša naselja. Revno hribovsko prebivalstvo nas je povsod prijazno sprejelo in nam dajalo sira, kruha in pijače. V dveh dneh smo prispeli do hribovske vasice Montriola. To je bila naša prva orientacijska točka, do ka-

tere smo se prebili s skrajnim naporom, pričakujoč, da se bomo tu sestali z našo glavno skupino. Na žalost pa smo ugotovili, da tod ni bilo še nobenega pobeglega Jugoslavana. Ustavili smo se v župnišču, misleč, da nam tu najlažje postrežejo s toplo hrano. Bili so sicer do nas zadržani, vendar so nam postregli z vsem, kar so pač imeli. Mislim, da smo tu tudi prespali in naslednji dan nadaljevali pot proti severu. Povsod so nas prijazno sprejeli, tako da glede prehrane nismo imeli težav. Poleg tega smo imeli tudi nekaj lastnih konserv, ki smo jih hranili za najhujše čase.

Počasi smo napredovali od naselja do naselja in okrog 17. ali 18. septembra prispeli do neke večje vasi, kjer smo zvedeli, da se je Mussolinijeva vlada na novo organizirala ter da je že razpisana nagrada 6000 lir za vsakega pobeglega Jugoslavana. Zavedni antifašisti so nam svetovali, naj čimprej zapustimo ta kraj, ker da so tu zagrizeni fašisti. Razumljivo, da smo se hitro odpravili naprej. Bili smo še bolj previdni, izogibali smo se vseh večjih krajev.

S toskanskih hribov smo se začeli spuščati v dolino Romagne, najbogatejše žitnice Italije. Še zmeraj smo mislili na tovariše iz taborišča, zato smo povsod, kamorkoli smo prišli, spraševali, če so tod hodili kaki tuji ljudje. Nihče nam ni vedel o njih ničesar povedati. Čim globlje smo prihajali v dolino, tem težavnejše je bilo kretanje, povsod smo naleteli na sovražnike, zato smo postajali iz dneva v dan bolj oprezní. Ker nas je bilo šest, smo se odločili, da se razdelimo v dve skupini. Ločitev je bila sicer težka, vendar pa je bila potrebna. Nismo se pa mogli razdeliti na polovico, ker se brata Kovačiča nista hotela ločiti, prav tako pa sva bila midva z Mirom Luštkom navezana drug na drugega; Milan Loštrk pa je očetovsko skrbel za mladoletnega Tončka iz Bele krajine. Tako smo sklenili, da gresta Milan Loštrk in Tonček skupaj, ostali štirje pa tudi skupaj.

Slovo je bilo kratko. Razdelili smo si rezervno hrano in nadaljevali pot. Milan Loštrk in Tonček sta srečno prišla v Slovenijo in se pridružila partizanom. Milan Loštrk je še živ in živi v Celju, za Tončka pa ne vem, kje je.

Mi štirje smo se držali severovzhodne smeri, proti Ceseni. Večkrat smo bili v nevarnosti, vendar smo vselej pravočasno ušli in nadaljevali pot. Posebno mi je ostalo v spominu neko popoldne, ko smo jo korajžno mahali po prazni vaški cesti — nenadoma pa prihrumi nemški kamion, poln vojakov. Hitro smo se vrgli preko trnjeve ograje v obcestni jarek in se tako začasno rešili pred fašisti. Srečo smo imeli, da nas niso opazili, sicer bi bilo po nas. V neki vasi, mislim da je to bilo že v romanjski ravnini, smo se spustili v razgovor z vaščani, in ko smo jim povedali, da smo Jugoslovani, so začeli pripovedovati, da je ravnokar prišel iz Jugoslavije eden njihovih vaščanov in da gredo ponj. Premišljevali smo, kaj bo — če jo je morda skupil od naših partizanov in bi se hotel maščevati nad nami. Toda bilo je povsem drugače. Ko je prišel, nas je veselo pozdravil, krilil z rokami, kot pač znajo Italijani, in nam na vse pretege hvalil Jugoslavijo in naše partizane: »Partigiani sono buoni.« Povedal nam je še, da so jim predlagali, če hočejo ostati v Jugoslaviji in se boriti proti Nemcem, ali pa lahko svobodno nadaljujejo pot proti domu. Ni in ni mogel prehvaliti naših ljudi, kako so bili dobri z njimi. Seveda se nam je hotel oddolžiti in dali so nam vsega, kar so pač imeli.

V neki drugi vasi smo srečali italijanskega oficirja, ki je pribežal iz Ljubljane in nam naročil, naj pozdravimo neko ljubljansko lahkoživko.

Ves ta čas smo prenočevali pod milim nebom, med kakšnim grmovjem ali med vinogradi.

Nekako okrog 26. septembra leta 1943 zvečer smo prišli v manjše naselje Giovecchio v bližini Lavezolla pri Ravenni. Na vasi smo srečali neke mlajše moške, s katerimi

Dva italijanska partizana

smo pričeli razgovor. Beseda je dala besedo in zaupali smo jim, kdo smo, odkod prihajamo in kam smo namenjeni. Tudi oni so nam zaupali, da so antifašisti, da so naši prijatelji. Neki Angelo Tozzi, mlad, simpatičen brivec, lastnik vaše brivnice v Giovecchi, nas je povabil v svoje stanovanje in nam pokazal radio aparat. Tu smo poslušali prva poročila o dejanskem stanju v Italiji, Jugoslaviji in drugod po svetu. Tovariši so nam postregli s hrano in pijačo. Čedalje več smo jim zaupali. Ta večer se je zbral okrog nas cel krog moških vaščanov na posvet in marsikaj smo se z njimi pogovorili. Deloma sem obvladal italijanski jezik in tako smo se vsaj za silo sporazumeli. Kaj kmalu smo se prepričali, da smo naleteli na dobro organizirano partijsko celico, ki je imela nalogo, pomagati pobeglim jugoslovanskim in drugim internirancem. Ugibali so, kako naj nam pomagajo. Po dolgem posvetovanju so nam povedali, da skrivajo že dva Rusa, ki sta

pobegnili iz taborišča in da ju nameravajo prepeljati preko Cesene po morju v Jugoslavijo. Predlagali so nam, da bi tudi nas prepeljali po tej poti v domovino. Po daljšem oklevanju smo privolili.

Po tem sestanku so se dogovorili, da nas bodo do odhoda skrivali, in sicer pri dveh družinah.

Miro Luštek in jaz sva bila določena, da greva h kolonu Mihaelu Costi, ki je imel hišo na polju, nedaleč od vasi. Brata Kovačiča pa so poslali k drugemu kolonu, prav tako na polje, nedaleč od Costove hiše. Kako se je pisal, se ne spominjam več, vem pa, da je bil tudi on komunist.

Ker je bila Costova družina izredno napredna, je prav, da jo nekoliko podrobneje opišem.

Poleg očeta in matere so bili v družini še trije odrasli sinovi, in sicer Bruno, Neo in Nino, ter dve hčerki, Elsa in Eria. Zdi se mi, da so imeli v družini tri ali štiri otročiče. Bruno in Nino sta bila poročena, ostali pa ne. Vsa ta šte-

vilna družina — ali bolje rečeno tri družine — je živela v srednje veliki enonadstropni hiši. Z veseljem so nas sprejeli in nam nudili vse, kar so premogli.

Preden so naju z Luštkom pospremili h Costovim, nama je Angelo zaupno povedal, da greva k družini, ki je najbolj napredna in revolucionarna v vsej okolici, saj so vsi komunisti in hranijo rdečo zastavo še iz leta 1922, ko so jo morali skriti zaradi porajajočega se fašizma. O vsem tem sva se pozneje tudi sama prepričala, ko so nama zastavo pokazali, in sicer s takim ponosom, da sva bila prijetno presenečena, saj je bilo to v takratnem zmešanem obdobju za naju veren dokaz, da sva pri naših ljudeh.

Ker niso imeli prostora v hiši in ker so se bali, da nas ne bi kdo opazil in izdal, sva spala na seniku, toda imela sva vse dobro urejeno...

Lavezzola oziroma Giovечchea leži v najrodovitnejšem delu Italije, to je v provinci Ravenni, kjer se pridelava največ žita in vina, pa tudi sadja imajo v izobilju. Nedaleč od Giovечche je precej velik del močvirnat zemlje, tako imenovane Valli di Comacchio preraščene z raznim grmičevjem, kamor so včasih hodili ti koloni kot divji lovci loviti race in drugo divjo perjad.

Moram reči, da so ti ljudje zelo pridno delali in so tudi mnogo pridelali, saj je zemlja izredno rodovitna, tako da je skoraj ni treba gnojiti. Orjejo zelo globoko in imajo običajno za plugom vprežene po štiri pare močnih krav ali volov.

V Costovi družini so bili vsi napredni, najbolj revolucionarni pa je bil najstarejši sin Bruno, ki je baje neko jesen, ko je prišel »padron« po svoj »zaslužek«, fizično z njim obračunal, za kar je moral potem nekaj časa odsedeti v zaporu, »padronu« pa so morali vseeno odšteti polovico pridelka...

Lastnik Costove domačije je bil neki bolonjski advokat, ki je imel trinajst takih kolonov. Živel je v Bologni s svojo ženo in hčerko, zdi pa se mi, da je imel neke v bli-

žini Giovечche, morda v Lavezzoli, svojega oskrbnika, ker je stari Costa vsako nedeljo vpregel konja in odpeljal temu oskrbniku nekaj perutnine.

Kot sem že omenil je tukaj zemlja zelo rodovitna. Costova družina, kjer je bilo devet odraslih ljudi, je imela pet glav goveje živine, konja, osla, pet do šest prašičev in 150 do 200 glav perutnine. Vsi so pridno delali in jeseni so — čeprav so morali »padronu« oddati polovico pridelka — imeli vsega toliko, da so bili dobro preskrbljeni. Vina so pridelali od 25 do 30 tisoč litrov. Koloni v tej bogati pokrajini so v drugačnem položaju kot v drugih italijanskih pokrajinah, kjer jim kljub garanciji ne ostane niti toliko, da bi se lahko preživljali.

Ta bogata zemlja je bila prej nerodovitna, saj so bili ogromni kompleksi močvirnati. Mussolinijeva vlada je močvirja izsušila in zemlja je postala rodovitna, toda fašisti so jo razdelili med mogotce in tako je tudi fašist iz Bologne dobil tukaj precej zemlje, ki so mu jo obdelovali drugi.

Politični vodja v Giovечchi je bil brivec Angelo, ki je vsak dan zahajal h Costovim, kjer so imeli tudi politična zborovanja. Takim zborovanjem sva tudi midva z Mirom prisostvovala, včasih pa sta prišla tudi brata Kovačiča, ki sta stanovala drugje. Zdi pa se mi, da so bila ta njihova zborovanja premalo akcijska.

Mi smo ob vsakem srečanju z Angelom spraševali, kdaj nas bodo prepeljali v Jugo-

slavijo. Iz dneva v dan so nas tolažili, da še nimajo prave zveze. Nekajkrat smo se sestali tudi z Rusoma Ivanom in Anatolijem. To sta bila dva mlada, krepka fanta, toda zelo nezaupljiva in v stalnem strahu, da jih ne bi kdo izdal. Pozneje smo se z njima srečali v partizanih.

Naše življenje je postajalo kljub dobri preskrbi čedalje bolj mučno in negotovo, zato smo sklenili, da pojdemo proti Sloveniji po kopnem.

Ko pa so naši gostitelji ugotovili, da je načrt za prevoz čez morje propadel, česar da so Nemci blokirali jadransko obalo ter da tod ni možeh prehod, so hkrati spoznali (tako so nam zatrjevali), da je tudi prehod čez reko Pad nemogoč, ker je prav tako kot morska obala tudi ta reka strogo zastražena.

Marjan Culiberg, ki je bil tudi v taborišču Renicci in sva se pozneje srečala v italijanskih partizanih, mi je pravil, da je bil kmalu po pobegu iz taborišča v Riminiju, nedaleč od Cesene, kjer je zvedel, da je neka ladja pripeljala iz Splita italijanske vojske, nazaj pa peljala naše ljudi. Enkrat se jim je to posrečilo, ko pa so hoteli drugič odpeljati z ladjo proti Jugoslaviji, to je proti Splitu, so nenadoma prišli Nemci in vse ljudi aretirali ter jih odpeljali v nemška taborišča. Pripovedoval mi je, da je tudi sam komaj ušel aretaciji in se potem vrnil nazaj v Apenine ter se priključil italijanskim partizanom, kjer sva se pozneje srečala.

Lojze Bukovac

Zakladi na podstrešjih

ČEPRAV bo letos maja minilo že sedemnajst let, odkar se je zmagovito končala naša NOB, zgodovinarji še vedno najdejo marsikak predmet, ki pomeni za naše zgodovinske dragocenosti.

Nekateri posamezniki, ki se večkrat niti sami ne zavedajo vrednosti predmetov, fotografij ali listin, hranijo doma razne spomine na svojo ali svojih sorodnikov dejavnost.

Posamezniki pa so si tudi uredili manjše muzeje ali arhive. To zgodovinsko gradivo je pogosto shranjeno v neprimernih prostorih, kjer mu grozi nevarnost uničenja po raznih škodljivih, elementarnih neizgledah ali zobu časa. Največkrat pa so roke nestrokovnjaka tiste, ki uničijo dragoceno gradivo. Pred leti so neke na Primorskem zmetali v gnojnico 4 zaboje arhiva kurirske

linije. Zaboje so potrebovali za balo, ker se je možila domača hčerka. Podobno se zgodilo po smrti lastnika takih predmetov. Potomci se navadno ne zavedajo vrednosti in zavržejo kot staro šaro marsikaj, kar bi muzealci sprejeli kot dragocenost.

Mariborski muzej narodne osvoboditve je lani pridobil 2614 predmetov, dokumentov in fotografij. Največ tega gradiva je prišlo iz Ruš, kjer zbirajo gradivo za monografijo o tem kraju, znanem po revolucionarni zavesti prebivalcev pred vojno in med NOB. Akcija za pridobivanje zgodovinskega gradiva poteka v okviru akcije za zbiranje pismenih prispevkov, kar se je izkazalo za zelo uspešno. Drugače pa ima muzej po občinah posebno omrežje sodelavcev, ki obveščajo muzej o posameznih predmetih in listinah.

Med drugimi so lani našli dopisnico, ki jo je iz taborišča Camp de Vernet za novo leto 1941 pisal pokojni narodni heroj Miha Pintar-Toledo. Na njej so podpisi mnogih španskih borcev-Slovencev, med njimi tudi podpis Franceta Rozmana-Staneta. Nadalje so našli fotografijo proslave 1. maja 1928 v Rušah, ki jo je dal tovariš Maks Strnad.

Naši zidovi hranijo zgodovinske znamenitosti, ki jih le malokdaj cenimo. To so emblemi in gesla, ki so jih pisali aktivisti ali partizani na zidove. Marsikdaj so take akcije pomenile veliko junaštvo in so bile začetek oboroženega boja. Sodelavci mariborskega muzeja so zato izluščili omet z znakom srpa in kladiva s hiše Bezna št. 3. Ta znak so narisali ruški partizani prve dni julija 1941. Nemci so ga prebelili, ker jih je hudo bodel v oči.

Drago Magdič je podaril muzeju fotografijo proslave 1. maja 1922 v Mariboru. Svojci ustreljenih Zatlerja in Hlebčeta so podarili muzeju poslovilni pismi obeh.

Muzej je pridobil tudi pismo tovariša Rudija Janhube iz Španije, dnevnik partizanske tehnike iz okolice Framu, fotografije iz taborišča v Medjuřečju, pozdravni govor na mladinski konferenci okraja Kozje, ki obsega kar 15 strani,

izhaja pa iz razdobja 1944/45, nadalje zbirko fotografij Maribora iz prvih dni nemške zasedbe, fotografije padlih borcev 1. pohorskega bataljona, razen petih neugotovljenih, urjenje Wehrmannschafu v Tepanju, platformo za mirovno akademijo v Mariboru iz leta 1936 in drugo.

Zbrano gradivo, ki je obogatilo enega izmed naših muzejev, naj bi bilo v spodbudo tudi drugim muzejem, pa tudi vsem članom Zveze borcev, ki naj bi pregledali svoje osebne

arhive in spominke ter oddali vse, kar ima kakršnokoli zgodovinsko vrednost najbližjemu muzeju. Če pa se ne morejo ločiti od teh predmetov ali listin, naj vsaj sporoče muzeju, kje je kaj.

Tako bo dragoceno zgodovinsko gradivo zavarovano pred uničenjem ali pa bodo muzejski sodelavci vsaj vedeli, kje je. Posamezniki bodo tako prispevali, da bodo zanamci imeli čim več dokumentov o veličastnem boju za svobodo in socializem.

M. P.

Prelisicila ga je

BILO je pozimi 1943/44. Nemci kljub množičnemu streljanju talcev niso mogli pokoriti ne Maribora ne njegove okolice. Nasprotno: vse več je bilo novincev, ki so iskali zvezo, da bi se priključili partizanom, vse bolj se je širila ilegalna propaganda in vse več je bilo oboroženih akcij.

Dasi je v Mariboru mrgolelo gestapovcev, žandarjev in vseh vrst uniformiranih in civilnih čuvarjev okupatorske oblasti ter ni bila nobena hiša brez zagrizenega sovražnika — ovaduha, so prav skozi mesto držali glavni kanali, po katerih so odhajali v partizane nešteti ubežniki iz taborišč, Srbi,

Grki, Francozi, Rusi, a tudi Slovenci, ki so jih bili poslani na delo na Dunaj, Floridsdorf, Dunajsko Novo mesto, Bruck in drugam.

Tajnih zbirališč je bilo več, eno najvažnejših vsekakor dom železniškega delavca Ertla, medtem ko je imela hišica Mice Rokove prav posebno vlogo. Stala je na robu mesta ob široki Ptujski cesti, v majhnem naselju, imenovanem Rogoza. Pred hišo je bil majhen vrt, okoli nje pa gozdiček.

Mica Rokova — partizani so jo imenovali tako po naselju Rogozi, ki so mu skrajšano rekli Rog — je bila preprosta

ženska iz ljudstva, izredno podjetna, bistra in neustrašna. Tu je živila s svojimi tremi sinovi in se ni menila za politiko, dokler ni ob okupaciji spoznala, da hočejo Nemci z vsemi sredstvi uničiti njen narod. Doma je bila iz Brezja, kjer je imela sorodnike. Spoznala se je z delavcem Poropatom, komunistom, z delavcem enorokim Jožetom Berglezom-Fazanom in Ludvikom Plombergerjem-Sovo, jeseni 1943 pa z vsem vodstvom Partije in Osvobodilne fronte. Z vso svojo izredno življenjsko silo se je posvetila borbi proti okupatorju in postala članica okrožnega komiteja KP in odbora OF.

Pri njej se je že leta 1942 skrival mladi, pogumni kurir Pepi Danko, in letu 1943 pa je izkopala v hiši kar dva bunkerja, enega za bolne in ranjene partizane, drugega za hrano, ki jo je nabavljala za borce. Streha hiše se je zadaj spuščala do tal in v tem prostoru je imela drvarnico, pod njo pa bunker z vhomom za omaro v spalnici. Tu so se zdravili Jože Berglez-Fazan, Ivan Zagernik-Joco, ko je bil ranjen pri akciji na Ptuj, pozneje Marjan Bantan-Stojan, Anica Antolčič-Zvonka in drugi. V drugem bunkerju je skrivala hrano. Imenitno je znala priskrbeti poln kamion prašičev, — zanesljivi kmetje so ji dajali svoje nakaznice za plemenske svinje, ki jih je nato kupovala na Gornjem Štajerskem, in sicer same težke živali. Za meso in mast je dobivala med drugim gradbeni material za bunkerje, ki so jih gradili v okolici Maribora in v bližini njene hiše. Borci Lackove čete, ustanovljene januarja leta 1944, so poznali Mico kot sila sposobno organizatorko.

V njenem bunkerju — zasilni bolnici — pa so večkrat čakali novinci na zvezo, in tako je bila hišica v vsakem oziru važna postojanka.

Nekega dne pa — glej ga — se bliža njeni hiši sam komandir terenske orožniške postaje. Kaj le hoče?

Kolo se mu je predrlo, zračno črpalko bi rad. Mica mu

vljudno postreže. Ponudi mu tudi mesa, ki mu močno tekne (tiste čase so tudi Nemci živeli večinoma od neokusnih nadomestkov). Tudi živahna Mica mu je všeč in — odslej prihaja večkrat.

Nebodigatreba! Mica je večkrat pošteno zaklela. Lepo kašo si je skuhala. Kako zdaj spravljati hrano v bunker, kako pripravljati živež za toliko ljudi? In kaj z novinci?

Kako bi odgnala dedca? Začela je praviti, da je zelo pobožna in da hodi v cerkev, kadarkoli utegne, in moli, da bi bilo kmalu vojske konec. Včasih da premoli kar cele noči. In tako prepričljivo je obračala oči k nebu, da ji je Nemec verjel. Začel ji je govoriti, da je njena vera prazna, in prav pošteno se je potrudil, da bi ji to dokazal. Ko le ni imel uspeha, je potožil medicincu Vinku Gregorcu-Suhemu, ki o njem ni niti slutil, da prihaja k Mici, ker dela v ilegali partizanski tehniki, da je Mica čedna ženska, le škoda »die arme Frau ist ein wenig plemplem!« (Uboga ženska malce prismojena!)

Obiskoval pa je Mico še dalje. Partizanom je hodilo vse to zelo narobe in kovali so načrte, kako bi se ga znebili. Drzni Fazan je Mici celo smejal se obljubil, da se bo polastil celo njegove brzostrelke.

In zares! Neke noči gredo trije partizani: Fazan, Franc Krepfl-Zmaj in Franc Hadži-Mustafa od Micine hiše proti mestu, da bi na Ptujski cesti v nedograjeni stavbi vzeli orožje, ki zanj ve Ivan Kolj-Ilja. Po vrvi spustijo Zmaja v klet, toda o orožju ne duha ne sluha. Nekdo ga je že odnesel. Fazan jih vodi. Po Ptujski cesti se vračajo proti Miklavžu, kar zagledajo v temi — bilo je okoli dveh po polnoči — dve temni postavi, ki se jima bližata. Smuknejo na desno v Ukrajinsko, tista dva pa na kolesih počasi za njimi. Nič se ne ozirajo, Hadži je nekoliko zaostal, kar zaslišijo klic: »Halt! Ausweisen, bitte!« Jasno, orožniki! Fazan se samo bliskovito obrne in z edino, levo roko ustreli proti orožniku v imenitni uniformi, ki je bil komandir. Drugi

orožnik se hoče umakniti, toda Zmaj spusti za njim dva strela, tretji odpove. Bežeč tudi ta ranjen obleži, vpije in izza cestnega kamna strelja proti trem partizanom. Le-ti pa spet prečkajo Ptujsko cesto ter se po sedanji Prekmurski ulici vrnejo v gozd in v Rogozo k Mici Rokovi.

Fazan ji vesel pokaže komandirjevo brzostrelko.

»No, zdaj lahko spet nemoteno kuhaš in tema dvema — pri tem pokaže na bunker, kjer sta spala zakonca Simčič, ki jima je v Mariboru gorelo pod nogami in sta pri Mici čakala na zvezo — ne bo več treba čepeti v bunkerju!«

Minilo je nekaj dni. Mica je šla pravkar iz hiše po drva, ko zagleda na kolesu — komandirja straže. In seveda — k njej je namenjen. Križ božji! Brž zgrabi nekaj polen in švigne v hišo. Zakonca takoj razumeta in smukneta v bunker, pri tem pa tako ropotata, da gredo Mici lasje pokonci.

Komandir ji reče nezaupno: »Zakaj ste tako naglo pobegnili?«

»Zdaj je po meni!« se zgrozi Mica, toda ne da se ugnati. Že se je znašla. Naglo poklekne, vsa prepadena gleda v Nemca in se križa in križa, pri tem pa naglas moli (obenem vroče želi: bosta ja nesrečneža v bunkerju nehala rogoviliti: »Sveti angel varuh moj, devica Marija, vsi svetniki obvarujte me! Vaša duša še po smrti nima miru (hkrati se na tihem sprašuje: kako da hudiča niso spravili na oni svet, saj me vendar niso nalagali, brzostrelko sem sama videla!), preveč ste bili brezbožni, niste mi verjeli, ko sem vas svarila, zdaj pa ste prekleti na tem in onem svetu!«

On jo gleda vso spremenjeno — od strahu je bila res posinjela — in je še sam ves prepaden.

Nenadoma pa se začne na ves glas smejati:

»Kaj? Za duha me imate? Ja ljuba ženska, jaz vendar živim, kar otipajte me!« ji prigovarja.

Ona igra dalje, se ga plaho dotakne in dahne:

»Pa pravijo ljudje, da so vas banditi ubili!«

»Ah, tako! Pravijo seveda, pa niso mene, le mojega namestnika so in Hergamasa!« (Ta je namreč v bolnici umrl.)

Mica zdaj na videz olajšano vzdihne: »Na, Gott sei dank! Samo da ste še pri življenju! Saj sem molila tudi za vas, da bi se spreobrnili, da ne bi umrli kot brezbožnež. Zdaj je še čas, da spoznate resnico!«

Potem je potolažena sedla, ponudila stol še njemu in ga ravnodušno vprašala: »Pa ste jih že dobili, bandite?«

»Ja, smo jim že na sledi!«

»Ta je pa lepa,« si misli Mica. Naglas pa: »Oh, kakšni časi so! Pojdem rajši nekam stran od tod, kam na deželo!«

»Pa zakaj? Saj vam nihče nič noče! Kar mirno ostanite tu, nihče vam niti lasu ne bo skrivil!«

Simčiča sta v bunkerju vse slišala in sta se komaj zadrževala, da ne bi bušnila v krot.

vala, da ne bi bušnila v krot.

Orožnika se torej le niso znebili. Partizani so tedaj Mici naročili, naj ga spelje v zasedo. Toda določenega dne ga ni bilo.

Tačas pa se je zgodilo marsikaj, tako da je morala Mica s svojimi tremi fanti v ilegalo. Aprila 1944 je zapustila dom in odšla.

Gospod komandir je gotovo debelo pogledal, ko je to zvedel, in še bolj, ko je bral, da je na Mico razpisana visoka nagrada.

Naposled se je zgodilo še to: pridrveli so gestapovci, vdrli v Micino hišo, si ogledali obo bunkerja, hišo podminirali, nato zaprli Ptujsko cesto z obeh strani in pognali hišo v zrak, da ni ostal kamen na kamnu. V divji jezi so hišo zravnali z zemljo...

Milica Š. Ostrovška

Kako rešujejo v mariborskem okraju stanovanjske probleme borcev

OB PISMU ZIS pred dvema letoma, ki je opozorilo na pereče stanovanjske probleme borcev, so marsikje šele pričeli te probleme resno reševati. Takrat prvič sistematično zbrani podatki so ponekod pokazali tako žalostno sliko razmer, da se je moral človek vprašati, kdo je bil odgovoren

za to, da so marsikje borci z družinami stanovali v kletih, hlevih in pralnicah.

V dveh letih pa je bilo na območju mariborskega okraja pri reševanju stanovanjskega problema borcev marsikaj opravljenega. Zdaj se je položaj toliko izboljšal, da tako hudih primerov ni več. S tem pa

seveda ni rečeno, da je stanovanjski problem borcev rešen. Nasprotno: še vedno je preveč primerov, ko borci stanujejo v neprimernih stanovanjih, oziroma se z družinami stiskajo pri sorodnikih in znancih.

Lani oktobra je Okrajni komite ZKS v Mariboru obravnaval probleme borcev na posebni seji. Poročevalec na tej seji je bil Jože Gričar-Metod, predsednik okrajne komisije za vprašanja borcev in invalidov. Obravnava je zajela zelo široko stanovanjske in socialne probleme borcev ter pridobivanje kvalifikacij. Okrajni komite je sprejel vrsto sklepov in priporočil za organizacije, ki se ukvarjajo z reševanjem teh problemov, poleg tega pa tudi dal pobudo za obravnavanje teh problemov pri občinskih vodstvih. Pospešeno naj bi reševali stanovanjske probleme borcev zlasti tam, kjer je obstajala nevarnost, da ne bodo rešeni do konca 1963. leta, kot to predvideva pismo ZIS.

Od omenjene seje Okrajnega komiteja ZKS v Mariboru so minili nekako štirje meseci. Zdaj je pred nami dokaj jasna slika dosedanjih uspehov, realizacije pobud okrajnega in občinskih političnih forumov in obsega še vedno nerešenih problemov. Iz razgovora z Jožetom Gričarjem, predsednikom okrajne komisije za vprašanja borcev in invalidov, in tajnico te komisije Jožico Turnškovo navajam nekaj zanimivih podatkov, ki se nanašajo predvsem na reševanje stanovanjskih problemov borcev.

Stanovanjske probleme borcev so v zadnjih dveh letih reševali občinski ljudski odbori in podjetja. Na občinske ljudske odbore je v tem razdobju bilo vloženih 566 prošenj. Od tega jih je bilo rešenih 281, ostalo jih je torej še 285. Na podjetja je bilo vloženih 1017 prošenj, od teh je rešenih 626, tako da jih je ostalo še 291. Te številke pričajo, da je bilo v sorazmerno kratkem času mnogo narejenega. Pri reševanju stanovanjskih problemov borcev nedvomno prednjači občina Maribor-Center, ki je od 160 rešila 82 prošenj in to res strogo po pri-

oritetni listi. Med občine, ki so se dobro odrezale, sodijo še Ravne, Tabor in Slovenj Gradec, medtem ko je v ostalih uspeh povprečen, izrazito slab pa v občini Tezno, kjer imajo 17 primerov, pa jih ne morejo rešiti. Vzrok za to naj bi bil deloma v premajhni odgovornosti nekaterih vodilnih ljudi, deloma pa tudi, ker je bil stanovanjski fond centraliziran v mestu in je od njega občina Tezno dobila le manjši delež. Med tovarnami, ki odlično rešuje stanovanjske probleme borcev, naj posebej omenimo Tovarno avtomobilov v Mariboru, kjer bodo borcem, ki živijo v slabih stanovanjskih razmerah priskrbeli stanovanja v dveh letih.

Zakaj so mnogi borci v tovarnah bili toliko časa brez stanovanj? Razlogov je bilo mnogo, med drugim tudi, ker so marsikje dobile stanovanja najprej strokovne moči in ker marsikdo na odgovornih mestih v podjetjih ni imel dovolj razumevanja in posluha za potrebe borcev. V tem oziru se je v zadnjih letih mnogo spremenilo, poleg tega pa so tudi komisije organizacij ZB na terenih odhajale na razgovore v

podjetja in tako opozarjale na probleme. Mimogrede omenim, da je prav oktobrska seja Okrajnega komiteja ZKS v Mariboru obravnavala tudi odnose borcev na vodilnih položajih do ostalih borcev.

Ceprav je v mariborskem okraju bilo rešenih že toliko stanovanjskih problemov borcev, je še vedno kup problemov, ki jih je treba rešiti.

Tako je vprašanje, kdo bo dal stanovanja borcem, ki so zaposleni v majhnih podjetjih in ustanovah, kjer ni možnosti kupovanja ali graditve stanovanj. Tu bi moralo priti do širšega stališča republiških organov pri razdeljevanju republiškega stanovanjskega fonda kot pomoči občinam, tako da bi bila ta sredstva na razpolago tudi za te borce in ne samo za stanovanja borcem, ki niso v delovnem razmerju, in sivojem padlih borcev.

V zelo težaven položaj so zašli borci, ki so kot kolonisti ali agrarni interesi dobili poleg hiše, gospodarskih poslopij in ostalega zemljo brez gozdov, pa so njihove stanovanjske zgradbe ponekod v tako slabem stanju, da je nevarnost, da se bodo zrušile, sred-

stev pa nimajo, da bi jih vzdrževali in popravljali. Zlasti pereč je ta problem v hribovskih predelih, na Pohorju, na Kozjaku, na Koroškem in deloma v Halozah. Ti borci naj bi iz družbenega sektorja dobili les za popravilo hiš pod ugodnimi pogoji, kreditno sposobni pa tudi neobhodno potreben kredit za popravilo hiš.

Nadalje je pereč problem borcev, ki si sami gradijo stanovanja. Ti naj bi dobili posojilo ob zadnji fazi gradnje.

Iz doslej navedenega je vsekakor razvidno, da je reševanje stanovanjskih problemov borcev v mariborskem okraju v teku in da je mnogo upanja zlasti v nedavnih vzpodbudah in direktivah okrajnega političnega vodstva, da bodo problemi do konca 1963. leta rešeni. Zanimivo pa je, da še vedno prihajajo nove prijave borcev za stanovanja. Nekateri borci, ki so že po 5, 6, ali tudi 10 let zaman vlagali prošnjo za prošnjo dodelitev stanovanj in so že obupali, da bi sploh bile kdaj njihove prošnje rešene, so se šele zdaj zopet opogumili, ko so videli, da vendar gre zares.

F. F.

MILE PAVLIN:

Počakaj do jeseni...

V VELIKIH kosmih je padal na zemljo moker sneg. Po cestah je stala brozga in medlo so sijale svetilke. Štefan pa je postopal po ulicah, domov ga ni vlekle. Zakaj neki? Mar je tisto, kjer je živel, vredno imenovati dom?

Spomnil se je, kako je maja 1945 kot podporočnik v brigadi KNOJ prikorakal na čelu svoje čete v Ljubljano. Spomnil se je, kako ga je to mesto navdušeno pozdravljalo, kako so mu metali cvetje, cigarete in redke piškote, napečene iz zadnje moke, kdo ve kako pridobljene. Takrat je videl med ljudmi, ki so ga pozdravljali in slavili kot junaka, tudi precej mladih fantov. Gledal jih je zviška, zdeli so se mu neboljeni in plahi. Nič čudnega, saj jih je pekla vest, ker so vso vojno preležali v Ljubljani, medtem ko so se on in tisoči njemu enakih bojevali za svobodo.

Toda tisti časi so minili, je pomislil Štefan, in se ustavil pred bifejem. Iz njega je zadišalo po hrenovkah in golažu. Bi stopil noter, je pomislil, in popil kozarček vina ali žganja? Saj se ne bo poznalo, če zapravim sto ali dve sto

dinarjev. Mogoče bom pozabil na to prekleto stanovanje, na mraz in mokroto...

Vstopil je. V bifeju je bilo zadušljivo, tobačni dim se je v oblakih krotovičil nad glavami pivcev. Nekaj mladih gospodičev in deklet, star delavec v gumijastih škornjih, nekoliko okajena družbica s podeželja... Naročil je pol litra in molče sedel v kot. Ko je popil, je začutil, kako mu toplota leze v žile. Misli so se mu znova začele sukati okoli samega sebe in okoli stanovanja.

Tilka bo spet vpila in jokala, ko se bo vrnil nekoliko pozneje kot sicer in ker bo smrdel po pijači. Njen ostri voh zazna vsako kapljico najbolj blagega cvička, ki ga okusi. Otroci se bodo zbudili in vreščali. V sobi bo vlažno in zatohlo kot v parni kopeli, smrdelo bo po otroškem blatu, postani jedi in suščem se perilu. Potem bo slekel suknjo in jo obesil na žebelj, zabiti v staro omaro za vrati. Ta omara je družinska kuhinja. V enem predalu je električni štedilnik, v drugih je zaloga hrane. Obleka visi na vrvi pod stropom, perilo je v zabojih pod posteljo. Po-

tem se bo slekel. Obleko, ki jo nosi vsak dan, bo zložil na stol ob postelji. Nato bo čez posteljno končnico zlezal v ženinino posteljo. Soba je preozka, da bi mogel v posteljo s strani. Na eni postelji on in žena, na drugi dva otroka z glavama ob vznožju. Tretji, najmlajši, leži počez, da ga ima žena pri roki, če se zbudi. Prekletost življenje! Spomnil se je, kako so mu v podjetju očitali, da ima tri otroke. Mlade uradnice so se zmrdovale, nekdo mu je svetoval, naj gre žena k zdravniku in zahteva splav, ker nimajo stanovanja. Kako naj bo drugače, če pa leži noč za nočjo z mlado ženo...

Jeza je začela kipeti v njem. Čedalje bolj ga je grela. Niti zavedel se ni in že je bila steklenica prazna.

Spet se ga bom... je pomislil. Imelo ga je, da bi naročil še pol litra. Pijača ga je napravila otožnega. Mogoče bom pozabil, če spijem še pol litra... Saj to ni toliko, ne bo se poznalo. Če bi le človek vedel, kdaj ga ima preveč... Ko ti je pa enkrat dovolj pol litra, drugič pa mnogo preveč. Živce imam zanič, je pomislil. Saj ni čudno. Vojna, nato garanje po uradih, leta so tudi tu in nazadnje še to prekletost stanovanje. Naj vse skupaj...

»Še pol litra prosim!« je zakričal natakarcu.

Medtem ko je čakal, je opazoval novo družbo, ki je prišla v bife. Mladeniči in dekleta. Lepotice in mladi levi z dolgimi lasmi in črni brčicami, vsi pa neizmerno »važni«. Takile najbrž ne hodijo čez poletje v brigade, je spet pomislil.

Družba je naročila jedi in pijače. Mlada gospodična je zavreščala, ko je dobila hrenovko z žemljjo:

»Oh, to pa ni sveže!«

»Oprostite, dan stara žemlja je,« se je izgovarjala natakarcica.

Če bi bila z menoj nekje na Ilovi gori ali na Rogu, če bi grizla sladke korenice in se sala mah, kot sem delal jaz, bi pojedla tudi teden dni staro. Zdaj pa mečeš proč in vihaš nos. Takim bi prav privoščil vojsko...

Dobil je novega pol litra in znova zlival. vase trpko vino. Vedno bolj naglo. Jutri bo spet hudo v službi, kladiivo mu bo padalo iz rok in pogosto bo odhajal v stranišče. Inženir se bo včasih skrivaj nasmehnil, kot bi hotel reči:

»Vsi so taki, ki so bili partizani. Sami lenuhi in pijanci. Nič jim ne moremo, ker jih ščiti oblast.«

Z jezo je pomislil na inženirja. Tudi on je eden izmed takih. Štefan je poznal mnogo mlajših, ki so bili partizani. Inženir pa je med vojno študiral. Ko so domobranci mobilizirali, se je zmazal tako, da se je zaposlil pri železnici. Tam je popravljaval tisto, kar so partizani pokvarili. Ko so vkorakali v mesto partizani, je najbrž tudi on vpil živjo, razobešal zastave in prepeval. Potem je študiral dalje, odslužil leto ali dve pri vojakihi in zdaj je inženir. Plače ima sedemdeset jurjev in stanovanje je dobil od podjetja. Dvosobno, s kopalnico in vsem drugim. Iz Nemčije pa je pripeljal avto...

Spet sem se spomnil tega prekletega stanovanja, je pomislil in zvrnil poln kozarec. Da bi

ga pes... Takrat, ko smo korakali v Ljubljano, bi moral vdreti v prazno hišo. Kdo je takrat pomislil na kaj takega. Veseli smo bili, da smo odnesli iz vojne celo kožo.

Spomnil se je, kako je preživel nekaj let po vojni v raznih slovenskih in jugoslovanskih mestih. Če bi seštel vse selitve, bi najbrž prišlo, da ni bil nikjer več kakor tri mesece.

Potem so nastopili mirnejši časi, je premišljeval dalje. Vedno manj je bilo za nas dela in kmalu so nas začeli odpuščati. Posebno take, ki se nismo hoteli učiti. Je že tako, da ne moremo biti vsi najboljši. Nekaj mora biti tudi manj dobrih in nekaj komaj dobrih. Ti imajo pri odpustih prednost.

Bilo je jeseni, sedem let po končani vojni, ko se je znašel s kovčkom v roki in objavo v žepu na ljubljanski železniški postaji. Na sebi je imel oficirsko obleko, samo medeninašte gumbje je potrgal z nje in prišil črne, z ramen pa strgal epolete. V kovčku je imel nekaj perila in še eno obleko. Kam?

Domov? Še pred vojno ni mogel živeti doma. Že pred vojno je prišel v mesto s trebuchom za kruhom. Med vojno so doma požgali Italijani, živino so pojedli partizani. Zdaj se je brat ubadal na revni zemlji. Še za enega je zemlje premalo, kaj šele za dva.

Kam? V pisarno ni maral, čeprav so mu ponujali nekaj na videz dobrih služb. V pisarni ga delo ni veselilo, povrh pa se še lahko zgodi, da bodo spet nekje zmanjšali administracijo in bo spet ostal na cedilu.

Odločil se je in zaprosil za službo v mehaničnih delavnicah nekega ljubljanskega podjetja. Kmalu je našel tudi sobo. Skromno podstrešno luknjo v predmestju. Nekje je staknil tudi staro posteljo in črvido omaro. Pohoštvo, ki ga ima še zdaj, sobo, ki je še zdaj njegovo in njegove družine stanovanje.

V začetku je delal kot nekvalificiran delavec. Delo mu je šlo dobro od rok, imeli so ga radi. Ni bilo dolgo in postal je polkvalificiran. Delo ga je veselilo, učil se je in čez nekaj let je imel črno na belem, da je kvalificiran ključavničar.

Če se ne bi bil oženil... Tista sobica bi bila še kar dobra. Toda vsak človek si skuša ustvariti dom in družino. Posebno še, ko je že v letih, kot je bil on. Če bi čakal, kdaj bo dobil stanovanje, se najbrž ne bi nikoli oženil. Saj samcem navadno ne dajejo družinskih stanovanj.

Naročil je tretjega pol litra, nesrečno stanovanje mu pa še vedno ni ušlo iz glave. Razmišljal je dalje in vedno huje je v njem kipele jeza.

Kmalu po poroki je prosil za družinsko stanovanje. Rekli so mu, naj čaka, naj vloži prošnjo. Nekdo mu je zabrusil, češ zakaj si se pa oženil, če nimaš stanovanja. Leta so tekla, otroci so rasli. Res je eden imel načeta pljuča, drugi pa vneta bezgavke, toda s pomočjo socialnega zavarovanja in kolonij, posebno pa uvidevnih zdravnikov, je že šlo. Dokler mu žena ni povedala, da pričakuje tretjega...

Najprej je šel k predsedniku sindikata. Napisali so mu lepo priporočilo, v katerem je bilo

zapisano tudi to, da je priden delavec. Poslali so ga na Zvezo borcev. Od tam so ga poslali nazaj v podjetje. Saj Zveza borcev nima stanovanj. V podjetju so rekli, da jih tudi nimajo. Čeprav so zgradili blok za 60 družin. Toda ta stanovanja so zasedli inženirji in vodilni uslužbenci, ker bi drugače odpovedali službo in šli drugam, tja, kjer jim ponujajo stanovanja. Za navadnega kjučavničarja, kakršen je Stefan, je pa vseeno, ali ga imajo ali ne.

Stefan se je zapodil še drugam, povsod, kjer so ga hoteli poslušati. Iz ene ustanove so ga pošiljali v drugo, obljubljali in sladko besedili...

»Tako nujnih primerov kot je tvoj, je v vsej Ljubljani samo nekaj. Ni vrag, da jih ne bi rešili, saj se dosti gradi. Počakaj. Sicer pa, pri vas dosti zidate, podjetje naj ti da stanovanje...«

Ali:

»Po načrtih mora biti v naši republiki do leta tega in tega zgrajenih toliko in toliko stanovanj. Stanovanjski problemi bivših borcev predstavljajo samo 4 odstotke vseh stanovanjskih problemov in to bomo zlahka rešili...«

»Toda kdaj? Naj živim tako še pet ali deset let?« je vzklikal Stefan. Malo je manjkalo, da ni vsekali po mizi...

V podjetju so mu ponujali milijon dinarjev, če vstopi v stanovanjsko zadrugo. Ostalo bi moral prispevati sam v mesečnih obrokih po najmanj deset tisoč dinarjev na mesec. Potožil je, da tega ne bi zmozel. Trije otroci, žena ni zaposlena... Kdo bo skrbel za otroke, če bi šla še ona v službo? Če najame gospodinjsko pomočnico, kam naj jo da? Stroški zanjo bi znašali skoraj ravno toliko, kolikor bi znašala ženina plača.

»Potem pa počakaj, da bomo zgradili stanovanje zate in take, kot si ti,« je rekel sekretar. »Toda kdaj bo to?« je zanimalo Štefana.

»Morda jeseni, če bo šlo vse po sreči...«

Pozno ponoči, potem ko je zvrnil še četrtega pol litra, je Stefan počasi odkolovratil domov. Po temnih mestnih ulicah je brundal tiho pesem o hladni jeseni, ki že prihaja. V prsih ga je grelo upanje, da bo prihodnjy jesen morda vseeno našel svoj dom, saj vendar vsi ti ljudje ne lažejo. Počutil se je srečnega in prav nič ga ni skrbelo, kaj bo rekla žena in kako ga bodo zjutraj gledali v delavnici...

Zveza borcev jim je pomagala, da so končali srednjo šolo

KONEC letošnjega januarja je končala šolanje na Dopsni šoli v Ljubljani že druga skupina diplomantov Srednje ekonomske šole. Izpit je delalo 32 tovarišev in tovarišic. Uspešno ga je opravilo 29, med njimi 24 članov Zveze borcev. Med temi so štirje naredili izpit z odličnim uspehom, 15 je

bilo prav dobrih, 8 dobrih, dva pa zadostna.

Med letošnjimi diplomanti te šole je tudi tovariš Jože Klopčič, glavni računovodja šole, star 45 let. Pred vojno je končal 4 razrede gimnazije, po vojni pa več tečajev.

O svojem šolanju je pripovedoval naslednje: »Leto ima

52 nedelj. Od tega sem jih najmanj 40 žrtvoval za učenje. Povprečno sem se učil 2 uri na dan. V veliko pomoč so mi bili seminarji, ki jih je organizirala Zveza borcev. Poleti sem vstajal ob štirih zjutraj.«

Za ilustracijo, kako se je učil v bivši Jugoslaviji, ko je stanoval v Domžalah, je rekel tudi naslednje:

»Očim je bil brez službe. Mati je preživljala vso družino s šivanjem. Dijaška vozna karta iz Domžal do Ljubljane je stala 27 din 50 par. Pogosto ni bilo zanjo denarja. Vstajal sem ob štirih zjutraj in tekla za železnico v Ljubljano. Vračal sem se šele ob štirih popoldne. Ko sem končal gimnazijo, sem šel večkrat gledat poslopje srednje ekonomske šole. Kako rad bi bil nadaljeval v njej učenje, toda to so bile samo želje. Moral sem v službo. Želja po izobraževanju se mi je uresničila šele po osvoboditvi. Jeseni se bom vpisal na Višjo komercialno šolo.«

Uspeh tovarišev in tovarišic, ki so končali Ekonomsko šolo, naj bo v spodbudo tudi ostalim, ki še oklevajo.

Novi diplomanti v svečanem razporeženju po izpiti. V prvi vrsti sedijo profesorji in direktor Dopsne šole Milan Bevc.

Po občnih zbiorih krajevnih organizacij Zveze borcev

JANUARJA in prve dni februarja so krajevne organizacije Zveze borcev novomeškega okraja opravile občne zборе. Različni pogoji dela in različni ljudje, ki delajo v posameznih organizacijah, so tudi vzrok različnih problemov, ki se porajajo in ki jih je treba vedno znova reševati. Kljub temu je obilo značilnosti, ki so skupne večini organizacij, če že ne vsem.

Predvsem so krajevne organizacije imele letos dovolj časa za temeljite priprave na občne zборе. Tako okrajni kot tudi občinski odbori Zveze borcev so zavzeli enotno stališče, da je bolje imeti občni zbor kasneje in ga zato temeljito pripraviti, kot pa hiteti in potem imeti občni zbor, ki bi bil sam sebi namen.

Okrajni odbor ZB Novo mesto je imel glede občnih zborov več sestankov z občinskimi odbori ZB, pa tudi s komiteji ZK in odbori SZDL. Z njim je razpravjal pretežno o kadrovske zasedbi v odbori ZB. Pri tem pa ne gre za »pomlajevanje« odbora, ampak za pravilno razporeditev in izbor ljudi. Občinski odbori so razpravljali s krajevnimi tudi o vprašanjih, ki bi jih morali obravnavati na občnih zbiorih.

Udeležba na občnih zbiorih je letos prav dobra. Dobro udeležbo so zabeležili tudi v drugih okrajih. Delno si to lahko razlagamo z večjim občutkom vzajemne povezanosti med člani in ker so zaradi večje skrbi za človeka, ki je vsled zboljšanja materialnih možnosti dobila zakonito osnovo, člani bolj prizadeti za delo svoje organizacije. Po drugi strani pa je odlična udeležba kazalo boljše organizacije občnih zborov. V novomeškem okraju ni bilo treba niti enega občnega zbora sklicevati dvakrat.

Glede vsebine občnih zborov velja, da so veliko razpravljali o skrbi za človeka glede na obtoječe predpise o pravicah borcev. Posredno so člani veli-

ko razpravljali v tej zvezi o delu komisij za priznanje dvojnih službenih let, neposredno pa o članih, ki so starejši in nesposobni za delo. To je posebno pogost pojav v kmečkih predelih, kjer je zemlja slaba in nerodovitna. Število članov ZB, po poklicu kmetov, ki niso več sposobni za delo, še vedno narašča. Do zdaj se nekateri občinski ljudski odbori niso resno ukvarjali s tem vprašanjem, ki zadeva tudi ostale kmetovalce, ki niso člani ZB. Zato je januarja razpravljalo o družbenih spremembah v kmetijstvu v zvezi s prehodom od naturalnega gospodarstva v višje oblike tudi okrajni ljudski odbor. Ta je dal priporočila občinskim ljudskim odborom. V nižinskih predelih bo moč večino vprašanj rešiti z arondacijo, v višinskih pa s pogozdovanjem zemljišč.

Vprašanje, ki zelo zanima člane ZB in ki je našlo prostor med vprašanji, ki so o njih razpravljali na občnih zbiorih, je prekvalifikacija. Aktiv ZB je že v začetku, ko se je začela akcija za kvalifikacijske izpite, sprejel sklep, naj člani ne dobijo »samo papir v roke«, kakor se je izrazil eden izmed aktivistov. Prvič je bilo že vnaprej treba zagotoviti članom, ki bodo uspešno opravili izpit, ustreznega delovna mesta. Ta vprašanja je uredil načelno okrajni odbor ZB prek okrajne posredovalnice za delo. Nato je bilo treba urediti vprašanje priprav za izpite. Vrsta članov, ki so bili kandidati za polaganje izpitov, je šla skozi tečaj in seminarje. Te oblike izobraževanja so rodile zelo dober sad. Mnogi člani so spoznali, da so še sposobni učiti se in so zato sklenili, da se bodo še naprej izobraževali. Mnogi so prosili, da bi se taki tečaji še nadaljevali, mnogi pa so se vpisali v razne šole. Samo v novomeški »Elektrotehni« so nameravali začeti izpite brez predhodnih priprav. Na opozorilo okrajnega odbora pa so

to napako odpravili. Odložili so izpite in organizirali tečaje.

Nadalje je bilo treba zagotoviti tudi objektivno delo izpitnih komisij. To so dosegli s pravilno izbiro članov teh komisij. Resnost izpitov in enaki kriteriji kot za ostale kategorije kandidatov, ki niso člani ZB, je med člani dvignila samozavest in občutek enakovrednosti z mlajšimi, ki so končali redno šolanje.

Stanovanja so problem predvsem v središčih, na primer v Novem mestu. Letos bodo začeli graditi blok za 20 članov ZB, ki niso v delovnem razmerju. Lani je novomeška občina od 73 milijonov, kolikor jih je v občinskem kreditnem skladu, dala za stanovanja članov ZB 18 milijonov.

Na mnogih občnih zbiorih so se člani odločno zavzeli za izvajanje zveznega predpisa o ureditvi in varstvu partizanskih grobišč. Računa se, da je v okraju še vedno polovica grobišč neurejenih. To velja predvsem za grobišča padlih na majhnih vaških pokopališčih. Ponekod občine še vedno niso sprejele ustreznih sklepov in so bili primeri, ko so partizanske grobove prekopali. Kaj žalosten je ta pogled na partizanske grobove, ki so navadno slabo vzdrževani, kje v kotu za mrtvašnico. Po drugi strani pa je težava tudi v tem, ker imajo občine malo sredstev zaradi gospodarske nerazvitosti, grobišča pa je veliko. Na Dolenjskem so bile zlasti proti koncu vojne velike bitke, kjer je padlo mnogo ljudi. Posebno pereče pa je to vprašanje tamkaj, kjer so pokopani skupaj s padlimi jugoslovanskimi državljani tudi inozemci, predvsem Italijani, padli kot partizani. Občine se izgovarjajo, da je ureditev takih grobišč naloga republike.

Premajhna skrb za grobišča padlih se kaže tudi v prepuščanju urejanja grobišč šolski mladini. Zveza borcev bo morala v prihodnje zastaviti ves svoj vpliv, da bodo grobišča bolje vzdrževana in da bodo to skrb prevzele občine. V nekaj letih bo treba vsa grobišča do dobrega urediti, ker je za to že skrajni čas.

M. P.

Prvi partizani v Benečiji

DNE 15. avgusta 1942 je Pokrajinski komite KPS za Slovensko Primorje ukazal tovarišu Franciju Čopiju-Borutinu, naj gre s patruljo petih partizanov na Kobariško in Bovško ter tam pospeši razvoj osvobodilnega boja. V tej patrulji so bili: Marolt in Maček iz Dolenjske, Miško Škapič in Tine Brad iz Tolminske ter Martin iz Notranjske. Patrulja je odšla iz Ozeljana čez Trnovski gozd in reko Bačo ter se ustavila v Tolminskem Lomu. Ondi se je sestala s tovarišem Borisom Kraigherjem, ki je bil pobegnil iz taborišča v Gonarsu. S tovarišem Borutinom sta napravila natančen načrt za delovanje na Kobariškem, Bovškem in v Benečiji.

Patrulja je nato odšla pri Tolminu čez Sočo in si nad vasjo Volče, na pobočju planine Špik, dne 10. septembra 1942 uredila taborišče. Drugo taborišče je imela patrulja na področju Mrzlega vrha. Iz teh dveh taborišč so partizani razvili svojo politično dejavnost po bližnjih vaseh: Volče, Srednje, Pušnje. Nekaj dni so se zadrževali tudi v okolici vasi Raven in Livka. Dne 20. septembra so bili v Benečiji, v vaseh Kraju in Klobučarjih. Vseposvoda je patrulja puščala za seboj zaupnike OF kot osnovo za razvoj odborov. Dne 28. septembra je patrulja pregnala oglarje iz gozda nad vasjo Dreko ter tako prepovedala ropanje naših gozdov. Ta ukrep je pustil močan vtis v vrstah trgovcev, pa tudi med delavstvom.

Dne 29. septembra je patrulja odšla na Bovško ter si uredila taborišče nad vasjo Čezsočo. Na Bovškem je že delovala mreža zaupnikov, tako da je patrulja prišla na teren, ki je bil že politično razgiban. Zato je bila prva naloga, zbrati nekaj prostovoljcev ter ustanoviti prve enote NOV, potem pa začeti akcije. Že 5. oktobra je bila ustanovljena Bovška četa, ki je štela kakih 15 partizanov. Komandir je bil Franc Kranjc, komisar pa Stanko Kenda-Nikolaj. Četa je hitro rasla, tako da je ob koncu meseca štela že 45 partiza-

nov. Prvi partizani Bovške čete so bili fantje iz vrst rabeljskih rudarjev. Četa je bila politično zelo aktivna. Zato je nastala potreba po ustanovitvi političnega foruma za Bovško. Dne 4. februarja 1943 je bil ustanovljen okrajni komite KPS za Bovško; sekretar je postal Franc Čopi-Borutin.

Materialna oskrba, posebno pa prehrana enot na Bovškem je bila vsak dan težavnejša. Zato so razmišljali, kako bi dobivali hrano in drugo za partizanske enote iz bogate Furlanije. To nalogo je dobil električar Giovanni Cesarese, uslužben na bovški električni centrali. Cesaresu se je posrečilo ustvariti mrežo, preko katere je pritekala pomoč. Pri tem so mu pomagali furlanski patrioti in člani KP Italije.

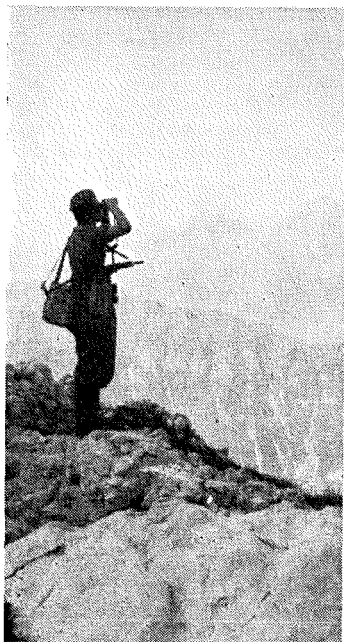
Dne 26. septembra 1942 je močnejša patrulja iz Tolminske čete prišla tudi v severna Brda. Imela je namen demonstrirati navzočnost partizanov na desnem bregu Soče, v Brdih in Benečiji. V patrulji so bili: četni komandir Janko

Kofol iz Sel — Most na Soči, Janez Učakar, Slavko Furlan-Dušan, Dušan Škodič-Sulc, Zdravko iz Brd, Ferdinand Bordon-Jakec iz Bordonov, Dinko iz Doblarjev, Bojan Štih iz Ljubljane, Tine iz Vipave in Monter iz Kanala.

Ta patrulja se je 26. in 27. septembra zadrževala na območju Marija Cel, kjer se je 27. septembra spopadla s italijansko vojsko. Naslednji dan, 28. septembra, je odšla v vasi Senik in Mirnik, od tam pa v Podresko, kjer je napadla karabinjerje. Karabinjerjem je sicer uspelo zbežati iz vasi, čeprav jih je bilo nekaj ranjenih. Partizani so zažgali v Kodrmacih avtobus, last vaščana, ki je bil fašist. Tisto noč je bila patrulja popoln gospodar v dolini Idrije. V vasi Kodrmac so partizani nakupili za 1500 lir živil. Čeprav je bilo ponoči in je pokalo, so mnogi vaščani prišli iz hiš, da bi videli partizane. Patrulja jim je razlagala program OF in cilje NOB. O tem so potem ljudje pripovedovali svojim znancem, in tako se je začela resnica o NOB širiti.

Iz doline Idrije je patrulja odšla na greben nad reko, v vasi Grnje in Dolnji Trbil. V Dolnji Trbil je prišla podnevi, nekako opoldne. Ob 13. uri je priredila miting, ki so se ga udeležili vsi vaščani. Prvi beneški partizan Jakec Bordoni je pozval svoje rojake, naj se vključijo v osvobodilni boj in tako doprinesejo svoj delež k osvoboditvi Benečije izpod fašizma. Govorili so tudi drugi, nazadnje pa so zapeli nekaj partizanskih in slovenskih narodnih pesmi. Nazadnje so se tudi vaščani pridružili partizanom pri petju. Ta miting je imel velik odmev po Benečiji in celo po Furlaniji. Fašistični funkcionarji, ki so dotlej strahovali ljudstvo, so se začeli izseljevati. Dolgo se je govorilo o partizanih in malo je ostalo tistih, ki so verjeli lažem fašistične propagande, da partizani krađejo, požigajo in podobno.

Še isti dan je patrulja odšla na planino Kum. Italijanske enote so jo namreč zasledovale, toda niso je dohitele. Menda je bil vmes strah, morda pa tudi sabotaja.

*Slovenski partizan na izvidni-
ci v Benečiji (Matajur)*

Tretji dan bivanja v Benečiji je patrolja sprejela na Kumu (kota 905) boj z italijansko enoto, močno nekako pol bataljona. Streljanje je trajalo do večera, čeprav so bili Italijani v premoči in jih je prišlo na vsakega partizana najmanj 20. Vojaki so zavzeli vrh Kuma šele naslednji dan, ko je bila patrolja že na levem bregu Idrije, na območju vasi Srednje.

Pričakovati je bilo, da bodo zdaj Italijani zbrali večje število vojaštva in organizirali obsežnejše in temeljitejše čiščenje — »rastrellamento«. Zato je komandir sklenil oditi nazaj čez Sočo v sestav čete. Menil je, da je pohod v Benečijo uspešno zaključen in da je treba pripraviti enoto, ki bo stalno v Brdih in Benečiji.

Tako je štab Tolminskega bataljona 12. septembra 1942

ustanovil Briško četo pod poveljstvom komandirja Janeza Učakarja in komisarja Toneta Lebanje-Mitje iz Ozeljana. Četa je odšla v Brda že 15. oktobra s Tolminskega Loma, štela pa je 18 partizanov. Nastanila se je v južnih Brdih. Njena naloga je bila zbirati orožje in prostovoljce, propagirati OF in organizirati odbore. Že novembra 1942 je štela 60 partizanov. Med prvimi prostovoljci je prišlo v četo 18 Števerjancev.

V začetku novembra je Briška četa poslala osemčlansko patroljo v vzhodno Benečijo z isto nalogo, kot jo je imela patrolja Tolminskega bataljona. Ta patrolja se je zadrževala v severnih Brdih in vzhodni Benečiji do srede decembra 1942. Pri delu je imela pomembne uspehe. Decembra so nastali prvi odbori OF v Benečiji, in

sicer v Kosih, Rogih, Čupcih, Bordonih ter nekaterih drugih vaseh. Redka je bila vas brez zaupnika OF.

Pri tem naj omenim, da je bil Tolminski bataljon ustanovljen že 14. septembra 1942 na Tolminskih Ravnah. Iz Tolminske čete naj bi razvil še dve četi: Briško in Bovško. Štab bataljona je bil dokončno formiran šele 3. decembra, ko je prišel v štab novi komisar Emil Filipič-Ličan. Štab se je takoj lotil organizacijske krepitve bataljona. Časa je bilo zelo malo, ker so Italijani že mobilizirali letnik 1923. Če bi jim uspelo, bi odtegnili partizanom cvet mladine. Začela se je zagrizena bitka, kdo bo hitrejši. Razlika je bila v tem, da so bili fantje naklonjeni partizanom, Italijani pa so imeli oblast in sredstva.

Franc Črnugelj

Dogodek pred izpitno komisijo

DEBELO je pogledala izpitna komisija za kvalifikacijo članov Zveze borcev v Mariboru, ko se je eden izmed članov, ki so uspešno položili izpit, podpisal s križcem.

»Mar ne znate pisati?«

»Ne znam, nisem hodil v šolo...«

»Toda kako ste se pa pripravili za izpit, ko pa ne znate brati?«

»Sin mi je naglas bral gradivo, na tečaju sem pazljivo poslušal...«

Mož, ki je nepismen uspešno naredil izpit, je Martin Napotnik iz Podpece, star 50 let, rudniški tesar obrata Helena rudnika v Mežici na Koroškem.

Rodil se je v kajži nad Topolščico; imel je 14 bratov in sester. Šest let star je šel služiti za pastirja h kmetom. Usoda ga je metala sem in tja. V hribih je bila šola daleč, pa tudi časa ni bilo zanj. Mali Martin je ni videl odznotraj. Šestnajst let star je šel služiti za hlapca. Spet sem in tja, od kmeta h kmetu. Šele leta 1941 se je zaposlil v rudniku, kjer je imel boljše plačo in boljše pogoje, pa tudi nemški »Arbeitsamt« se je vmešal. Rudnik svinca, ki je tako potrebna kovina za oboroževalno industrijo, je potreboval novih delavcev. Našel jih je na kmetih...

Leta 1943 ga je uprava premestila v Celovec. Leto dni kasneje je pobegnil z dela, ker je spoznal, komu služi. Skrival se je po hribih okoli domače vasi, kjer so bili že partizani, sodeloval je s kurirsko postajo.

Po vojni se je znova zaposlil v rudniku. Najprej kot drevesničar, nato kot podgrajevalec. Imel je opraviti spet predvsem z lesom.

Dolgoletno delo, ki je zahtevalo določeno stopnjo izkušenj in razmišljanja, je razvijalo njegove umske sposobnosti.

Če drugi lahko naredijo izpit, če so drugi lahko kvalificirani, zakaj ne bi bil jaz, ki delam enako ali celo bolje, je razmišljal. Tako je dočakal, da je delal prvič izpit — in prvič padel. To se je zgodilo leta 1959... Kljub neuspehu ni vrgel puške v koruzo. Drugič se je za izpit temeljiteje pripravil. Zdaj je organizirala Zveza borcev učenje v zvezi z rudniško upravo. Seminarji... Drugi so z okornimi rokami zapisovali v zvezke, kar so slišali. Martin je samo poslušal in si skušal vse zapomniti. Saj je vse tako, kot je pri delu. Samo opisati bo treba, kar človek dela vsak dan, vsako uro, je mislil. In je poslušal mnogo bolj pazljivo in z večjo vne- mo kot tisti, ki so se zanašali na knjige in svoje zapiske...

Doma mu je bral naglas gradivo sin, ki hodi v dopolnilno šolo v Slovenj Gradec. Spet je moral pazljivo poslušati in si zapomniti vse podrobnosti.

Potem je opravil izpit. To se mu bo poznalo pri plači. Prejemal bo 20 dinarjev na uro več kot prej. Tudi pri pokojnini se mu bo poznalo...

Človek, ki je s tako voljo prišel do zaželenih kvalifikacij, vsekakor zasluži pohvalo. Prav gotovo pa bi bil to dosegel že prej, če bi bil pismen. Graje je vredno, da se njegovi delodajalci niso prej pozanimali zanj. Če se bo hotel še nadalje usposablјati, bo nedvomno njegova prva naloga, da se nauči brati in pisati.

M. P.

Vode Konga so še motne

KONGO je med dvanajstimi največjimi rekami na svetu šele na osmem mestu. Sibirske reke so večje; vsako pomlad, ko nastopi »otjepel«, zalijejo cele gozdove, poplavljaajo livade; Modra reka (Jangcekiang) je daljša, saj izvira na Tibet-ski planoti, izliva pa se v Tihi ocean — v porečju tega vele-toka živi 300 milijonov ljudi, kar desetina vsega človeštva — Rumena reka (Hoangho) nosi s seboj tone in tone mulja, s svojo stihijo podira je-zove, ruši mostove; delta Ira-vadija se poveča letno za 50 metrov v morje, ob zlivu rek Ganga-Bramaputra je promet mogoč le s čolni, saj ni zaradi nešteti kanalov nobenih cest; Amazonas je velik kot ocean — vendar se nobeno teh imen tako pogosto ne pojavlja v svetovni javnosti kot Kongo. Kajti motne vode Konga so verna slika zmede, ki vlada že dvajset mesecev, skoraj dve leti, v — Kongu.

Dobro vemo, da gre po sredi Evrope hladna fronta, da je Nemčija razdeljena na dva dela, dve državi, namesto enotne Koreje imamo Severno in Južno Korejo, tudi Vietnam je razklan na dvoje, v Laosu plamti državljanska vojna. Od-kar je 11. julija 1960, enajst dni po razglasitvi kongoške neodvisnosti, Čombe proglasil neodvisnost Katange, pa se je tudi Kongo znašel v zaplete-nem in čedalje bolj se zaple-tajočem kolesju svetovne po-litike, v vrtincu, proti kateremu so ameriški hurricani, fi-lipinski tajfuni, indijski mon-suni le nedolžni zefirji.

Nobena novoosvobojena azijska in afriška država ni tako razvnela strasti, napela loka do skrajnosti, omajala naših pojmov o svobodi in neodvis-nosti afriških dežel, nabila ozračja s toliko elektrike, raz-

dvojila Afriko v dvoje kot prav Kongo.

Več je vzrokov za to — eden glavnih je nedvomno ta, da se borita Zahod in Vzhod za vsa-ko ped na naši zemlji, za pre-stiž in ime — še celo tako ma-lo pomembni Laos je postal v zadnjih letih problem številka ena — borita se na vseh fron-tah: zdaj vderejo zahodni ve-trovi na vzhod, zdaj potisnejo vzhodni tokovi zahod spet na-zaj. Afrika ni več speči veli-kan, je še nepopisan list, ve-likanska arena, kjer merita Zahod in Vzhod svoje moči; to je živa šahovska deska, kjer se pozicije stalno spreminjajo.

Bilanca v letu 1961

Na videz je bil koledar za 1961 leto zelo lepo sestavljen, pa tudi izpolnjen. Le pogledjmo malo bliže! Dne 4. februarja je prišlo do vstaje domačinov v Angoli; marca je bil po sed-mih letih zapora izpuščen Jo-mo Kenyatta, voditelj Kenije; dne 27. aprila je postala Sier-ra-Leone neodvisna; 24. julija je dobila Gambia samoupravo; 1. avgusta je zavzela Dahome-jaja mali portugalski klin Ai-uda; 8. septembra je britanska vlada objavila, da bo postala Uganda že 1. 1962 neodvisna; 9. decembra lani se je osamo-svojila tudi Tanganjika. Na afriškem kontinentu ja zdaj 29 suverenih držav.

Na programu za letos je sa-mo osamosvojitve Ugande, to-da nihče ne more napovedati, kako se bodo zavrtele stvari v Angoli. Nekateri dobri po-znavalci Afrike predvidevajo, da se bodo Portugalci že letos ali najpozneje drugo leto zna-šli v istem položaju, v kate-rem so bili tudi Belgijci v Kongu — pred izbiro: smrt ali pa neodvisnost. To je kajpak

le vprašanje časa, kajti kolesa zgodovine ne bodo mogli več naravnati nazaj.

Bilanca Konga pa ni bila razveseljiva, kriza, ki se je za-čela že enajst dni po progla-sitvi kongoške neodvisnosti in je dosegla svojo prvo kulmi-nacijo z »odcepitvijo« Katan-ge, najbogatejše kongoške po-krajine, polne urana in bakra, se je prej poglobila, kot pa zacelila. Samo nekaj naj-skromnejših podatkov!

Januarja je ves svet z grozo zvedel, da je bil bivši pred-sednik kongoške vlade Patrice Lumumba zverinsko ubit; dne 25. julija se je sestal kongoški parlament in ustanovljena je bila osrednja vlada s predse-dnikom Adulo (Cyrille Adoula) in podpredsednikom Antoinom Gizengo. Enote Združenih na-rodov so dobile pooblastilo, da preprečijo odcepitev Katange in odstranijo Čombejeve pla-čance. Ta akcija se je začela 24. avgusta. Toda Čombe je s pomočjo svojih advokatov pre-prečil energični napad modrih šlemov — enot Združenih na-rodov. Tedaj je prispel iz New Yorka sam generalni sekretar Združenih narodov Dag Ham-marskjöld. Toda njegov avion je strmoglavil (18. septembra) in upravičen je dvom, da je bilo to delo nasprotnikov utr-ditve (konsolidacije) Konga. Ta smrt je globoko pretresla ves svet, še posebno pa Švedsko.

Dogodki po smrti generalne-ga sekretarja so se odvijali ta-kole: Dne 24. novembra je Varnostni svet pooblastil eno-te Združenih narodov, da upo-rabijo tudi silo. Vneli so se boji med četami OZN in Čom-bejevo vojsko pod poveljstvom najemnikov. Čombe zahteva premirje, tako pride do se-stanka Adula-Čombe v Kito-ni. Sklenjen je bil sporazum o raztegnitvi osrednje oblasti tudi na Katango, vendar pa je Čombe že naslednji dan zani-kal ta sporazum.

Antoine Gizenga

Za Lumumbo Gizenga

Na obletnico zločinskega uboja velikega kongoškega voditelja Patricea Lumumbe so isti ljudje, ki imajo na vesti fizično likvidacijo le-tega, odstranili iz političnega življenja tudi Gizengo, podpredsednika osrednje vlade in zakonitega naslednika Lumumbe. Njihova »rabota« je imela več etap.

Najprej so v leopoldvillskem parlamentu izglasovali ukor Gizengi, ker se ni pravočasno vrnil v glavno mesto. Nato so ga odstavili s položaja, kmalu zatem pa se je znašel v zaporih, v katerih je bil tudi Lumumba.

Predstavnik Državnega sekretariata za zunanje zadeve Drago Kunc je na eni izmed tiskovnih konferenc izjavil: »Posebno nas skrbi možnost, da bi tudi Gizenga postal žrtev istih ljudi, ki so krivi smrti Lumumbe. Isti krogi sistematično delajo, da bi legalizirali zločinca in orodje tujih vmeševalcev — Combeja.« Res je, Gizenga je pod zaščito sil Združenih narodov, vendar pa kaže, da so ga politično že likvidirali in izločili iz javnega življenja. Kongoške drame še ni konec...

Kongo še vedno ni našel trdnih tal pod seboj. Tudi druge azijske države se niso ob

osvoboditvi takoj znašle, v Indoneziji je prišlo leta 1957 do upora reakcionarnih voditeljev, ob razdelitvi indijske podceline so bežali milijoni in milijoni Hindusov iz Pakistana v Hindustan (Indijo), iz Indije pa so šli milijoni in milijoni muslimanov v novoustanovljeno državo Pakistan. V Burmi se položaj še do danes ni popolnoma stabiliziral, vlada v štirinajstih letih še ni mogla obračunati z uporniki, državljanska vojna je razklala Laos na dvoje, Koreja in Vietnam sta žrtev hladne vojne, toda razen Laosa ni v nobeni pravkar imenovanih držav položaj toliko kritičen, da bi ogrožal svetovni mir.

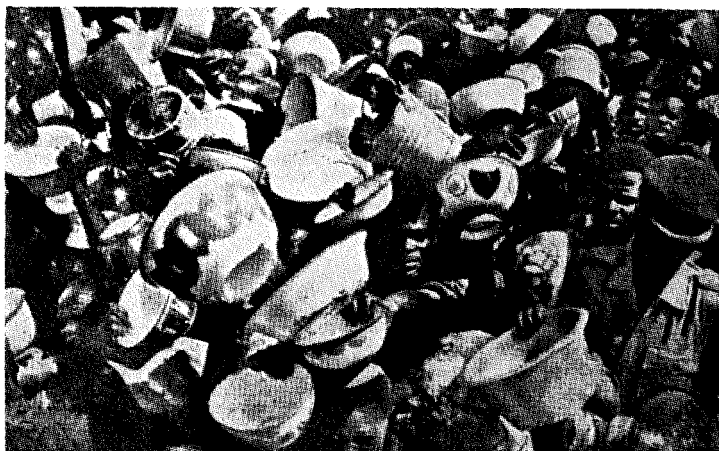
Poročila iz Leopoldvilla, Elisabethvilla (kjer se je utaboril Combe) in Stanleyvilla (kjer je imel sedež Gizenga) pa so še vedno na naslovnih straneh svetovnega tiska. Že ugasle strasti so ponovno vzplamtele. Tisoče in tisoče let so bili afriški narodi razdeljeni na plemena. Vsako je imelo svoj jezik, vero, običaje, ozemlje in tradicijo — vsako plemo je gledalo sumljivo in ljubosumno na svoje sosedo. Petdeset ali šestdeset let kolonializma, to so bile samo skrom-

ne gube v primeri s temi prepadmi. Po kratki kolonialni medsceni se zavest plemenske pripadnosti (tribalizem) spet javlja kot največji problem Afrike, pa tudi Konga.

Gre za baker, uran, zlato ...

Ta proces so kolonialne sile še poglobile, podpora Combeju je bila podpora silam, ki so proti združitvi Konga, proti normalizaciji razmer. In Katanga, kjer ima Combe prvo besedo, je bila in je še država v državi. Ta organizem je sicer odrezan od morja, vendar pa je preko portugalske Angole in portugalskega Mozambika zvezan z vsem svetom. To pa niso edini kanali, preko katerih vzdržuje stik s svojimi zaščitniki.

Na njegovi desnici je močna rudarska družba Union Minière, na njegovi levici pa je tako imenovana Katanga Lobby, skupina ameriških poslovnih krogov, ki je stavila svoje karte na Katango, se pravi katanški baker in uran in ima svoje interese tudi v sosedni Rodeziji, kjer se nadaljuje bakreni pas (Copper belt).

Medtem ko diplomati »rešujejo« problem Konga za zelenimi mizami, živi kongoško ljudstvo v strašni bedi. Na sliki vidimo množico Kongožanov iz plemena Baluba, ki so pobegnili pred Combejevim nasiljem in našli začasno zatočišče v taborišču v Elisabethvillu. Bili so tako preplašeni, da sprva sploh niso hoteli pokusiti hrane, ker so mislili, da je zastrupljena. Šele ko so vojaki sami pokusili prineseno jed, so prišli h kotlom s skledami in lonci

Vsi dobro vemo, da so med afriškimi državami gospodarsko najbolj napredovale prav tiste, ki imajo veliko rud. V rudarstvu je akumulacija zelo hitra, zlasti še, če gre za tako dragocene rude, kot so uran, zlato, diamant (Južnoafriška unija), baker, železo, (Liberia), nafta (Nigerija) in druge.

Države kot Tanganjika, Togo, Sierra Leone, Sudan in še druge so v neprimerno težjem položaju. Državni proračun za Tanganjiko znaša le 50 milijonov dolarjev. Ker šteje ta najmanjša afriška država približno 10 milijonov prebivalcev, pride tako na enega človeka le 5 (pet) dolarjev na leto, se pravi niti 4000 din! Vsakemu je jasno, kaj se lahko začne s temi res skromnimi sredstvi. Nič, dobesedno nič.

Res je, da je tanganjiški proračun administrativen in ne investicijski, saj so investitorji večinoma tuje družbe, vendar je vseeno zelo nizek. Zakaj? Ker ima Tanganjika en sam produkt, s katerim se lahko uveljavlja na svetovnih

tržiščih, to pa je sisal, vlakno, iz katerega izdelujejo vse močnejše vrvi. Tanganjika ima sicer tudi kavo pa čaj, kokosovo olje, toda vsega tega je v Afriki ogromno. Zato cena teh artiklov stalno pada.

Sedaj je pa že bolj jasno, kaj pomeni Katanga za Kongo. Leopoldvillska vlada je izgubila s Katango polovico svojega izvoza. To bi bila lahko katastrofa za kongoško valuto, vendar pa do te zaradi počasnosti, s katero reagira afriška gospodarska psihologija na nazadovanje vrednosti denarja, ni prišlo. To je svetla stran medalje, bolj temna pa pove, da ni imel Kongo leta 1961 nobenega proračuna. Zahodna Nemčija je dala centralni vladi 3 milijone dolarjev, blagajno so pa zalagale z devizami Združene države, ki so dale 30 milijonov dolarjev. Toda del te vsote je bil vezan na uvoz iz Združenih držav.

Bilanca zadnjih dvajset mesecev je vse prej kot rožnata. Vode Konga so še vedno kalne...

M. O.

Francija in OAS

PLASTIKA. Vsakdanji obrok atentatov, mrtvih, pohabljenih. Arabec brez nog, ki ga zgrabi tolpa Evropejcev, po tepta, raztrga. Brzostrelka, ki je postala metoda političnega boja. Mrzel dih podzemlja, fašistične ilegale, Revolver kot sredstvo pridobivanja Francozov za stvar OAS. Policija, ki *pro forma* preganja OAS, *de facto* (s pendreki in svinčem) pa preganja nasprotnike OAS.

Krvave orgije osemletne kolonialne vojne v Alžiriji. »Tu je Gestapo,« kriče padalci v uniformah zaščitne barve na svojo žrtev, novinarja Henryja Allega.

Ta napiše knjigo »Zasliševanje«: to ni zgodovinski roman o inkviziciji, to je realnost Francije generala Massuja, pa tudi generala de Gaulla. Kajti komandant zloglasne 10. padalske divizije Massu je zdaj poveljnik garnizije v Metz, Henry Alleg pravi po pobegu iz jetnišnice: »Konec koncev

so pripadali krivci tisti skupini ljudi..., ki je spravila de Gaulla v sedlo. Ko sem v Rennesu spet srečal padalce, sem opazil, da so vsi napredovali v vojaški hierarhiji. Poročniki Charbonnierja so povišali v kapetana, kapetana Devisa v majorja, Faulk, eden najhujših mučiteljev med boji v Alžiriji, pa je postal polkovnik in ponudil svoje usluge Čombeju.»

OAS ima svoje ljudi v parlamentu (baje je kakih 80 poslancev na strani te tajne vojaške organizacije), svoje ljudi ima v vladi (pri tem šušljajo, da sam ministrski predsednik Debré nima ravno čistih rok), svoje ljudi ima v vojski, svoje ljudi na policiji.

Francoski publicisti so prisiljeni, ukvarjati se s strategijo (morebitne) državljanske vojne. Takole ugiba eden izmed njih (ali pa ugotavlja, kdo ve): Če bi OAS zavzdignila vstajo, bi zarotniki dobili na

svojo stran ali vsaj nevtralizirali dobršen del francoskih čet v Alžiriji. Alžir in Oran bi padla v roke OAS. Kar za deva stanje med francoskimi enotami, stacioniranimi v Franciji in Zahodni Nemčiji, se utegne vdanost De Gaulla v primeru puča najhuje zamajati na območju Metz-Forbach, kamor so iz Alžirije po generalnem uporu aprila lani premestili padalske enote. »V tej padalski diviziji,« je zapisal poznavalec, »so večinoma elementi OAS«. Pri tem je kakopak opozoril tudi na navzočnost zloglasnega generala Massuja.

Druga prooasovska točka bi utegnilo biti področje Trevesa. Tam sta dve oklopni brigadi francoske vojske. Prvi povečuje notorni fašist general Gribius, v drugi ima glavno besedo polkovnik André, ki je aprila lani bil nedvoumno na strani pučistov, na strani generalov Salana, Zellerja, Challa, Jouhauda.

Tretja nevarna točka zunaj Alžirije je Pau, kjer so glavni centri za šolanje padalcev.

Cetrta: taborišče Coëtquidan, kjer je specialna vojaška šola. (»Morala častnikov, ki se šolajo na tej šoli, je zelo slaba in ni znano, kako bi se opredelili v primeru puča.«)

Kakšno je razmerje sil, bolje rečeno, kako močna je OAS, če ne štejemo njenih simpatizerjev in članov v vojski?

Baje ima Salanova, z železno disciplino povezana organizacija, takšne kadre: tisoč do dva tisoč terorističnih specialistov, 20.000 »voditeljev skupin, ovaduhov, poverjenikov in agitatorjev v Alžiriji«, 500 terorističnih specialistov in 7000 aktivnih članov v Franciji. Kakopak je težko soditi, koliko resnice je na poročilih, da bi lahko iz skrivnih skladišč v Franciji, posebej še v Parizu, tako rekoč v hipu oborožili 100.000 ljudi.

Kako močne so antifašistične sile? Dejstvo je, da so koloni in ultraši v Alžiriji nestalen politični element. Ti »črno nožci«, katerih predniki so prišli v Alžirijo po letu 1830 ne le iz Francije, (teh je komaj četrtnina), marveč tudi iz Španije, Italije, Grčije, Malte, Korzike in drugih sredozem-

skih otokov, imajo vse značilnosti »lumpenproletariata«: hitro se vnamejo za desničarske ideje, demagogi so njihovi najljubši učitelji, razidem in kolonialni privilegiji, okrašeni z visokodonečimi besedami o »veliki Franciji«, pa najljubša tema pogovorov ob šilcu žganja v kavarnah in krčmah. Toda kakor slama gore z visokim plamenom — in hitro ugasnejo. Ker spoštujejo zakon pesti, jih vsak odločnejši udarec vrže iz ravnovesja.

Kar zadeva metropolo, Francijo samo, je nedavna anketa pokazala, da samo 9 odstotkov Francozov simpatizira z OAS, 26 odst. nima določenega stališča, 65 odst. pa je proti.

Tisti, ki so za, so heterogena mešanica najrazličnejših skrajno desničarskih skupin in skupinic, od bivših sodelavcev nacistov do poujadistov, od mladih neofašistov iz skupin »Jeune Nation« do veteranov francoskih kolonialnih vojn.

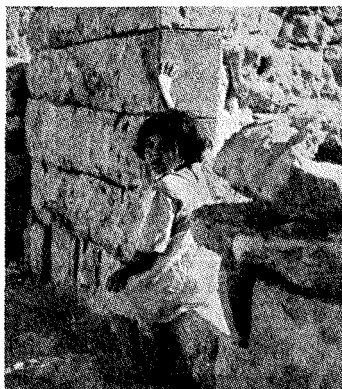
Francoska levica, tradicionalno razdvojena, kaže zadnje čase spricho naraščajoče fašistične nevarnosti težnjo po zbliževanju. Pri tem je treba opozoriti zlasti na skupen nastop treh sindikalnih central: Generalne konfederacije dela, ki je pod vplivom komunistov, Force Ouvrière in katoliških sindikatov. Razen tega je skupina uglednih intelektualcev na čelu z Jean-Paul Sartrom in univerzitetnim profesorjem Laurentom Schwartzom (ki mu je OAS ugrabila otroka), ustanovila Antifašistično ligo. Ta je naperjena tako proti de Gaullovi vladi kakor proti OAS. »Ne zato,« kakor je pojasnil J.-P. Sartre, »ker je, kakor pravijo nekateri preveč simplicitično, vlada fašistična, marveč zato, ker je ta objektivno v položaju, v katerem favorizira fašizem.«

Fašizem je torej v Franciji na pohodu. Bliznji sporazum z začasno alžirsko vlado bo položaj, razredni boj v Franciji, nedvomno še bolj zaostрил. Najpozitivnejša poteza tega razvoja je nedvomno združevanje levičarskih, doslej skrajno razdrobljenih sil v boju proti fašizmu, ki nosi zloveščo kratico OAS.

Jože Šircelj

DROBNE ZANIMIVOSTI

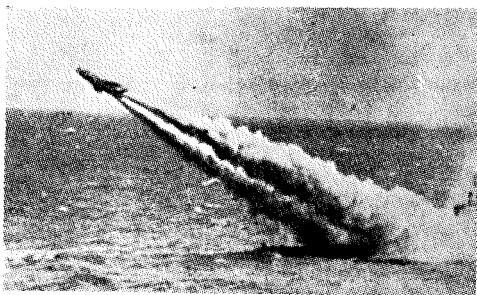
ENO IZMED MEST, KI SO RAZDELJENA NA DVOJE, je tudi mesto Best Safafa v Jordaniji. Po izraelsko-jordanski mirovni pogodbi iz leta 1949 namreč teče meja

med obema državama skozi mesto, tako da pripada en del Jordaniji, drugi del pa Izraelu. Na sliki vidimo jordanško deklico, ki sedi ob starodavnem obrambnem zidu tega mesta in gleda čez mejo.

PRED SODIŠČEM STA SE MORALA ZAGOVARJATI Karl in Irene von Felbinger, ki sta bila obtožena, da sta kot vzgojitelja v Zelli surovo pretepala otroke. To ni nič čudnega, saj je bil Karl von Felbinger med vojno hud nacist (in je še zdaj), bil je tudi v zloglasni SS diviziji »Grossdeutschland«. V zavodu, ki mu je bil poverjen v Zelle blizu Hannoverja, so otroci brez staršev in defektni otroci, Felbinger in njegova žena sta jih brcala, pretepala do krvi in drugače mučila. Obtožena sta bila ušla, ko so ju sploh poklicali pred sodišče...

PODMORNICE SO SE RAZVILE v eno najnevarnejših orožij. Najmodernejše so take, da jim sploh ni treba pripluti na površje, če hočejo izstreliti raketo. Na sliki vidimo, kako je švignila iz morja, t. j. iz ameriške podmornice, raketa proti cilju.

PRVI ČRNEC KOMANDANT — 31. januar 1962 bo ostal za vedno zapisan v zgodovini ameriške vojne mornarice. Tega dne je prevzel poveljstvo neke ameriške bojne ladje črnc Samuel Greyvley, star 39 let. Prejšnji komandant je bil belec Friedman.

ŽIVLJENJSKA DOBA RASTE Po statističnih podatkih za leto 1961 je bila povprečna življenjska doba na Norveškem, Švedskem in Nizozemskem 70 let. Tudi v Indiji je narasla, leta 1951 je bila le 29, lani pa že 42 let. To je zgovoren dokaz, da so se v Indiji življenjske razmere zelo izboljšale.

ČE BO DOVOLILA UPRAVA JAVNIH PARKOV v New Yorku, bodo ameriški rasisti proslavili 20. april kot rojstni dan Adolfa Hitlerja, največjega zločinca v človeški zgodovini. Vodja nacionalistične stranke v ZDA Lincoln Rockwell je namreč zahteval, da mu oblast dovoli prirediti ob tem dnevu miting v newyorškem parku. Oblast mu ni odrekla te pravice, ker ima v ZDA »vsakdo pravico govora«. O tem naj bi odločil komisar parkov Morris...

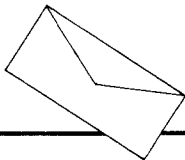
»NAPAKA PILOTA« — Posebna komisija rodezijske vlade je objavila poročilo, v katerem poudarja, da je generalni sekretar Združenih narodov Dag Hammarskjöld umrl zaradi »napake pilota«. Komisija izključuje vsako možnost, da bi bilo letalo sestreljeno. To je le ena plat medalje, počakati bomo morali še na poročilo komisije, ki je odšla na kraj nesreče v imenu Združenih narodov.

KAKŠEN DUH VLADA V JUŽNOAFRIŠKI UNIJI, deželi rasne diskriminacije, priča tudi članek,

ki je bil nedavno objavljen v nekem listu v Foxburgu. V članku je rečeno med drugim: »Hitlerju se je malone posrečilo uničiti komunizem. Na našo veliko žalost pa so se mnoge nacije združile s komunisti in porazile tega človeka ter njegovo vzvišeno ideologijo... Največja sreča bi bila, če bi se

mogli vrniti v čase, ko je prišel Hitler na oblast.« — Komentar k tem besedam ni potreben, saj med nekdanjim Hitlerjevim režimom in režimom v Južnoafriški uniji ni skoraj nobene razlike. Toda Južnoafriška unija je članica Organizacije Združenih narodov — in to je največja ironija...

Pišejo nam ...

Kako je umrl Polde Zorec

Tovariš urednik!

V prvi številki letošnjega »Borca« sem čital sestavek tovariša Vilka Čizmeke iz Maribora pod naslovom »Zame je važna sodba domovine...« Na koncu sestavka omenja avtor, da so Poldeta Zorca, vojnega ujetnika, s katerim sta bila spomladi 1944 skupaj pred nemškim vojaškim sodiščem v Berlinu, Nemci naknadno nekje ugonobili, češ da je verjetno kje preveč »vzplamtel«. Ker sem bil s Poldetom Zorcem še po procesu pred nemškim vojaškim sodiščem skupaj v prisilni ujetniški delovni skupini in tudi vem za njegovo smrt, čutim dolžnost, da opišem, kako je umrl ta dobri tovariš, ta zavedni in odločni patriot. Naj mu bodo te vrstice obenem tudi v skromen spomin.

S Poldetom Zorcem, vojnim ujetnikom in poklicnim mornariškim podoficirjem stare jugoslovanske mornarice, sva se поблиže spoznala že nekoč poprej v tako imenovani »štrafkompaniji« v našem centralnem taborišču za vojne ujetnike Stalag III A v mestu Luckenwalde pri Berlinu. To je bilo leta 1942 ali 1943, natančneje se ne spominjam več. V »štrafkompanijo«, kjer smo morali sestradani vojni ujetniki pod komando esesovcev po dve uri na dan egzercirati z 20 kilogrami peska na rami v tornistri, so Nemci gonili večinoma zavedne in ponosne patriote, antifašiste, ki so se

upirali pri delu po različnih ujetniških delovnih komandah, ali bežali s komand.

V jeseni leta 1944 sem bil odpeljan iz našega glavnega taborišča v ujetniško gozdno delovno komando, v vas Münggenbusch pri Havelbergu, kakih 50 do 60 kilometrov vzhodno od Berlina. Tu sem zopet našel Poldeta Zorca, ki je bil že prej tam. V tej ujetniški delovni komandi je bil takrat tudi znani antifašist iz Stalaga III A Vinko Lesjak, zdaj strojni tehnik v ladjedelnici »3. maj« na Reki. Oba sta me z velikim veseljem sprejela v kolektiv.

V tej delovni komandi je bilo takrat okoli 60 jugoslovanskih vojnih ujetnikov, večinoma Srbov iz Korduna in Ličanov. Pretežna večina je bila pravilno opredeljena in več ali manj tudi aktivna v propagandi za zaveznike in škodovanju sovražniku, kjer koli se je ponudila za to priložnost. Vse to je bila zasluga v prvi vrsti tovariša Zorca, kasneje pa tudi Lesjaka, ko je še on prišel na to komando.

Polde Zorec je delal v kuhinji, ostali pa smo bili zaposleni pri sekanju lesa ali na žagi. Delali smo po dvanajst ur dnevno. Prosti čas smo izkoristili za pranje perila, pa tudi za šah, analfabetske tečaje in podobno.

Leto 1944 je šlo h kraju. Polložaj na frontah je bil vsak dan boljši za nas in vsak dan bolj smo se veselili bližajoče se osvoboditve ali trenutka,

ko bomo tudi mi spet lahko prijeli za orožje in vsaj v zadnjih trenutkih sodelovali pri pobijanju fašistične zveri.

Neke noči proti koncu meseca decembra me je prebudilo iz spanja nekakšno škreb-ljanje pod mojim pogradom. Imeli smo postelje drugo vrh druge in tik pod menoj je spal Zorec. Nagnil sem se s postelje in vprašal Zorca: »Polde, kaj pa je?« Odgovora nisem dobil.

Vstal sem in prižgal luč. Zagledal sem, kako Polde z mornariškim nožem reže eno izmed nog najinega pograda. Povečini so se prebudili tudi ostali tovariši v sobi. Ura je bilo okoli štirih zjutraj. Polde je rezal nogo naprej in venomer govoril: »Wir sind nur nummer« (mi smo le številke) in druge podobne nesmiselne stavke, vse v nemškem jeziku, čeprav nismo prav nikoli govorili nemško med seboj. Vse to je trajalo do 5. ure, do »vstajanja«.

Ko je bil čas za zajtrk, ni hotel sesti, temveč je stal ob mizi, bulžil nekam predse in ponavljal: »Wir sind nur nummer«. To je ponavljal precej glasno. Celotno taborišče je bilo zaprepaščeno in vsem nam je postalo jasno: našemu Poldetu se je omračil um.

Še danes ga vidim pred seboj, kako stoji zravn in nepomičen, sicer srednje postave, toda skoraj atletsko razvit, in bulji predse s široko odprtimi, velikimi očmi, ter govori nesmiselne nemške stavke. Vsi smo ga imeli zelo radi kot dobrega tovariša in odločnega antifašista. Znal je rusko, nemško in francosko v pisanju in govoru. Vse to se je naučil v ujetništvu s svojo trdnostjo in dosledno voljo do znanja in napredka.

Zajtrk še ni bil končan, ko so prihrumeli v barako nemški delavci z žage. V rokah so imeli vrvi. Ko smo videli, kaj nameravajo, smo vsi spontano protestirali in dosegli, da ga niso zvezali. Saj ni bil napadalen, četudi ni poznal nikogar več. Bilo nam je neizmerno hudo.

Naložili smo ga na kamion, ki je že čakal pred taboriščem. Stražarji so odredili nekaj tovarišev za spremstvo, med nji-

mi tudi mene, in odpeljali smo se vsi skupaj v naše glavno taborišče Stalag IIIA v Luckenwalde, kakih 60 kilometrov južno od Berlina. V našem glavnem taborišču smo imeli tudi bolnišnico, ki so jo vodili vojni ujetniki-zdravniki različnih narodnosti. Tu smo oddali Zorca in se žalostni vrnili v svojo delovno koman-

V mesecu januarju 1945 se mi je posrečilo preprosti stražarje, da so v skupino, ki je šla v glavno taborišče po »sledovanje«, določili tudi mene. Tako se mi je nudila priložnost, da obiščem Poldeta v bolnišnici.

Ko nas je stražar privedel v glavno taborišče, sem takoj prišel v stik z bolničarjem, mornariškim strojnikom Rudolfom Praznikom od Novega mesta. Ta me je popeljal do okna sobe, v kateri je bil Zorec. »Polde, ali me poznaš,« sem ga vprašal, ko sem ga zagledal.

V prvem hipu me ni spoznal, kmalu nato pa je rekel: »Ti si pa Slavc.« Toda takoj za tem je spet kričal »Radio Pariz« in govoril nerazumljive stavke v francoskem jeziku ter se zame sploh ni več zmenil. Kakor mi je pripovedoval tovariš Praz-

nik, je stalno kričal in govoril v vseh jezikih.

Vprašal sem tovariša Praznika, če je kaj upanja na ozdravljenje. Odgovoril mi je pritrdilno, češ mlad je še, tek ima dober in sem in tja tudi govori čisto normalno. Vesel sem bil zaradi tega. Obljubil sem mu, da bom prišel še, če se mi bo posrečilo.

Prihodnji mesec mi je uspelo, da sem prišel v glavno taborišče kot bolnik, čeprav v resnici nisem bil prav nič bolan. Toda Poldeta nisem več našel v bolnišnici. Nemci so ga odvedli v neko svojo bolnišnico in ga po vsej priliki tam ugonobili, kakor so pod Hitlerjem ubijali sploh vse slaboumne. Potem ko so ga odvedli iz ujetniške bolnišnice v Luckenwaldu, je izginila za njim sleherna sled in naš Polde je za vselej ostal v Nemčiji.

Tako je končal eden najboljših tovarišev in najodločnejših antifašistov v taborišču za vojne ujetnike Stalag III A Luckenwalde pri Berlinu — naš Polde Zorec. Vsi, ki smo ga poznali, ga bomo nosili v srcih vse življenje.

Venčeslav Runko
bivši vojni ujetnik Stalag III A
št. 90.022

dišču dogajanja dva prijatelja, Blaž in Mirko — temveč roman cele vrste usod. Vendar pa je težišče pripovedi na Blažu in Mirku, ki sta se kot prijatelja ponovno srečala v partizanih. Skupaj sodelujeta v sabotažnih akcijah, dokler ne pride do usodne nesreče. Zaradi Mirkove krivde so ob neki akciji žrtve slovenski otroci namesto Nemcev. In to loči njuno pot: Mirko iz strahu pred odgovornostjo pobegne in dezertira, Blaž pa po raznih pripetljajih vendarle najde pravo pot. Toda z njuno usodo se v romanu prepletajo usode več ljudi, med njimi zlasti originalnega Kraševca in nekaterih ženskih likov. Tako je roman »Daljave« roman o usodah vrste oseb v osvobodilnem boju. In ker gre pisatelju pri tem predvsem za obravnavanje moralne problematike, je roman »Daljave« roman o moralni problematiki ljudi v odločilnih trenutkih vojne in osvobodilnega boja. Seveda pa pisatelj ne razpravlja samo o moralnih problemih. Opisovanju zunanjih dogodkov se pisatelj ni izognil, široke možnosti epske pripovedi o dogodkih osvobodilnega boja pa vendarle ni izkoristil. To pa očitno tudi ni bil njegov namen, ker mu je šlo predvsem za prikaz ljudi in njihovega ravnanja v odločilnih trenutkih vojnega časa. Kolikor pa pripoveduje o dogodkih, je pisatelj vseskozi skop in ti opisi stopajo v ozadje ob razčlenjevanju notranje problematike likov. Tako ta Borov roman prinaša docela nekaj novega v slovensko partizansko literaturo, ki se doslej izživljala predvsem v prikazovanju zunanjih dogodkov.

Roman »Daljave« pa prinaša v slovensko književnost marsikaj novega tudi v oblikovnem pogledu. Pisatelj je roman zasnoval tako, da glavni junak Blaž umira in podživlja svoje življenje v partizanih in po vojni. Tako pisatelj združuje v svoji pripovedi vojni in povojni čas, iz katerega se ozira nazaj. To prepletanje sedanjega in preteklega časa, ki formalno ni strogo ločeno in ki ga pisatelj dopolnjuje še z meditacijami, pa je nedvomno nekaj novega. Širo-

Med knjigami in revijami

Borove »Daljave«

PARTIZANSKI pesnik, dramatik, prevajalec, kritik in esejist Matej Bor je svojemu vsestranskemu literarnemu delu pridružil še novo vrsto. Pri Cankarjevi založbi je namreč v zbirki »Sodobni roman« izšel kot izredna publikacija Borov roman »Daljave«. In kot je Matej Bor v slovensko pesništvo vnesel nekaj novega, tako rekoč ustvaril temelje partizanskega pesništva, tako lahko že sedaj trdimo, da je vnesel nekaj docela novega tudi v našo prozo, posebno v prozo s partizansko tematiko:

ново vsebino in nove oblikovne forme. Tako je že s svojim prvim pripovednim tekstom to literaturo resnično obogatil. Zato smemo biti Borovega romana resnično veseli, posebno še, ker nam vzbuja upanje, da bomo od Bora dobili še marsikaj. Sicer pa je to ugotovila tudi kritika, ki je poudarila, da Matej Bor na nov, izviran način obravnava partizanski čas in moralno problematiko ljudi v tem času, to pa s poglobljeno psihološko analizo.

»Daljave« niso roman posameznika — čeprav sta v sre-

ki okvir romana, ki ni omejen samo na vojni čas, temveč se podaljšuje tudi v povojno razdobje, v katerem so tudi vojni dogodki našli svoj odmev, je terjal novih oblikovnih prijemov. To, da se pisatelj iz povojne sodobnosti ozira v preteklost, pa ima tudi globlji vsebinski pomen: usode v romanu so lahko zaokrožene, dogodki razjasnjeni do konca, dve veliki dobi vzročno povezani in konfrontirani. Tako je Matej Bor z nekonvencionalnimi stilnimi prijemi prenetel docela realistično snov ter jo oplemenitil s sodobnimi estetskimi prizadevanji. Pri tem je vseskozi ostal problem-sko jasen in logičen, vsebinsko zasidran v življenjski resničnosti, ne da bi se izgubljal v abstraktnosti ali shematičnosti.

Omenili bi še, da je Borov roman napisan vseskozi miselno poglobljeno in duhovito ter prepreden z aforistično meditacijo. In ko tako z vsemi temi odlikami napisani roman združuje dogajanja osvobodilnega boja z analizo psihološke problematike ljudi v tem času, je docela originalen, pa tudi vsestransko uspeh partizanski roman, ki prinaša tudi veliko novega v slovensko pripovedno umetnost.

S. R.

Radko Polič: Sonce in ceste

NE BOM rekel preveč, če zapišem, da sem knjigo Radka Poliča »Sonce in ceste« prebral na mah in da mi je bila med vsemi tovrstnimi knjigami zadnjega časa najbolj všeč. Vzrok za to je v zanimivi pripovedi, ki jo je pisatelj tako izoblikoval in izpopolnil, da bo s to knjigo med bralci resnično uspel.

Knjiga »Sonce in ceste« je tretja knjiga trilogije »Čudežna pomlad«, ki jo je založniški zavod Borec začel izdajati pred tremi leti. Prva Poličeva knjiga je vsebovala zapiske iz osvobodilnega boja v nekdanjem grosupeljskem in stiškem okrožju, kjer je pisatelj med

vojno deloval kot aktivist. Drugi del trilogije, »Žita zori-jo«, je prinesel avtorjeve zapiske do kapitulacije Italije, snov pa je bila prav tako zajeta iz pisateljevega delovanja med vojno na širokem področju Dolenjske. Tretja knjiga prinaša nadaljevanje zapiskov. Časovni okvir knjige »kapitulacija Italije — osvoboditev« nudi že sam po sebi izredno zanimivo snov zaradi pomembnosti dogodkov. Teritorialno pa je glede na svoje funkcije avtor še širši in se dotika dogodkov na Dolenjskem, Kočevskem, v Beli Krajini, Gorskem Kotaru in Dalmaciji.

Tudi v knjigi »Sonce in ceste« je pisatelj zabeležil predvsem svoja doživetja v osvobodilnem boju in je knjiga predvsem avtobiografska. Obenem je svoje spomine in osebna doživetja izpopolnil z zgodovinskimi podatki na podlagi najrazličnejših virov. Tako je knjiga uspela kombinacija pripovedi o osebnih doživetjih v osvobodilnem boju in že zgodovinskega prikaza vojaških ter političnih dogodkov. Toda v nasprotju s prvima dvema knjigama, ki sta sicer v bistvu prav taki, v katerih pa avtor nastopa predvsem kot kronist, zapisovalec pomembnih dogodkov, manj pa kot človek, udeleženec osvobodilnega boja z osebnimi problemi, je v tretji knjigi to drugače. Čeprav je tudi tu pisatelj zapisovalec pomembnih vojnih dogodkov na področju Dolenjske in okolice med osvobodilnim bojem, se je vendar šele v tej knjigi kot pisatelj prav sprostil in nosi njegova pripoved močan pečat osebnosti. Razen tega je njegovo pripovedovanje v tej knjigi prikupno, malce šegavo, stvarno in življenjsko, pa tudi neposredno in odkrito. Prav ta močni poudarek osebnosti daje knjigi pravo vrednost. Pripoved v knjigi »Sonce in ceste« ni zato nič manj dokumentarna, toda v ospredje pripovedi stopa človek z vsemi drobnimi in malimi problemi, pa čeprav se bori na življenje in smrt za svobodo.

Nedvomno bo tretja Poličeva knjiga še lepše sprejeta, kot sta bili prvi dve.

S. R.

A. Vojinović: Kri ni vse

NARODNI heroj Aleksandar Vojinović-Vojin je tesno povezan s slovenskim osvobodilnim bojem, čeprav je po rodu Srb. Kot študent je izvršil atentat na hotel Park v Nišu, kjer je bil oficirski klub nemške vojske, in dosegel izreden uspeh: veliko število mrtvih in ranjenih sovražnikov vojakov, predvsem pa konec mirne okupatorske idile v Srbiji in začetek oborožene borbe. Kot komandir čete je bil Vojinović kasneje ujet. Nemci so ga odpeljali v Avstrijo, v taborišče, od koder mu je uspelo pobegniti in se pridružiti slovenskim partizanom na Pohorju, med katerimi je tudi dočakal svobodo kot namestnik komandanta 15. divizije. Zato je razumljivo, da je Vojinović tudi kot pisatelj povezan z našim osvobodilnim bojem. V slovenščini smo že dobili (pri založbi Borec) dve njegovi knjigi. V knjigi »Ponovno svobodni« je opisal svoje življenje v nemških taboriščih, pot v svobodo in nekaj svojih doživetij med pohorski partizani. V knjigi »Hotel Park« pa je podrobno opisal atentat na nemški hotel v Nišu. Zdaj smo dobili še tretjo njegovo knjigo, ki je prav tako zajeta iz našega boja za svobodo. V tej knjigi pa je avtor napravil še korak naprej. To namreč ni več dokumentarno delo, temveč roman »KRI NI VSE«, ki je nedavno izšel pri založbi Obzorja v Mariboru in ki bo gotovo vzbudil precej zanimanja med bralci.

Roman »Kri ni vse« se dogaja deloma v Avstriji, deloma na Pohorju. Dva nekdanja pohorska partizana gresta po končani vojni ilegalno v Avstrijo in poiščeta nekdanjega nemškega oficirja, da bi ga kaznovala za zločin, ki ga je zakrivil med vojno nad pohorskimi partizani. Ilegalno ga prepeljeta čez mejo, da bi ga kaznovala na kraju zločina. Toda ne ubijeta ga, kakor sta nameravala, temveč ga izpu-

stita. Bivši oficir je moralno popolnoma uničen. Zaradi zločina ga je zapustila tudi žena, samemu pa je življenje brez prihodnosti muka. Smrt bi bila zanj odrešenje, s tem, ko ga pustita pri življenju, pa bo še bolj kaznovan, ker bo občutil vso težo svojega zločina.

Snov je torej docela nekaj novega v naši literaturi, zlasti tisti z motiviko osvobodilnega boja. Bistvo romana je v ideji moralne odgovornosti in humanosti, vendar pa je vprašanje, če je preobrat, ki nastane v osebi glavnega junaka, nekdanjega komandanta Borisa — da se namreč odloči izdajalca pustiti pri življenju — dovolj psihološko utemeljen in prepričljiv. Sploh pa lahko ugotovimo, da je avtor pri izpeljavi svoje ideje in svojega originalnega motiva šibkejši. Pisatelj se je sicer res okoristil z retrospektivno metodo pripovedovanja, podobno kot v filmih in radijskih igrah,

tako da obravnava sedanost in preteklost. V tem pogledu ima njegov roman prav gotovo marsikaj originalnosti. Toda njegovo pripovedovanje je vendar precej poljudno, mestoma premalo poglobljeno in prepleteno z romantičnimi opisi. Treba pa je avtorju vendarle priznati poleg ideje humanosti in toplega odnosa do ljudi predvsem idejnost, zanimivost pripovedovanja, ki približuje roman predlogi za film, dobro, plastično in objektivno prikazane like, ki so daleč proč od črnobelega slikanja, in s tem v zvezi tudi prizadevnost, da bi tudi v nemškem oficirju našel človeške motive za njegovo dejanje. Vse to pa bo poleg zanimive zgodbe in napetega pripovedovanja roman »Kri ni vse« močno približalo bralcem, ki bodo nedvomno radi prebrali to delo. Zato bo roman kljub pomanjkljivostim dosegel na knjižnem trgu nedvomno lep uspeh.

S. R.

cistične zakone in ga gestapovci obsodijo na smrt. Nacistični zločinec, stremuški esesovec, si izmisli poseben način justifikacije. Obsojenca zaprejo v ogrado, nato poiščejo interniranega Žida in mu sporočijo, da bo naslednje jutro odšel z ograde živ le eden izmed obeh, ki bo sta čez noč skupaj. Nacistična taboriščna poveljarja sta celo stavila, kdo izmed zapornikov bo koga ubil. Ko odporniška organizacija v taborišču zve za načrt nacističnih taboriščnih kolovodij, začne pripravljati rešitev obsojencev. Tisto noč je umrl interniranec, ki so ga nacisti do smrti potolkli in tako izkazali, da bi ga lahko zamenjali za obsojenca in tako rešili njega in Žida. Po raznih peripetijah jim to tudi uspe, a Žida vseeno niso mogli rešiti, ker »si je omadeževal roke z nemško krvjo« in s tem hudo prekršil zakone, ki naj ščitijo »višjo nemško raso«. To ga je tudi stalo življenje.

Kratka zgodba, ki je pravzaprav niti ni moč natančno, dovolj nazorno povedati, ker je dogajanje, kakršnega prikazuje film tako, da mu je treba čustveno prisluhniti in ga podživljati. Vživeti se pa v dogajanje je mučno; vtis, ki ga zapušča film v gledalcu, je strašen. To je tudi dokaz, da je režiser, da so avtorji filma zadel v živo, da so napravili umetnino. Človek res ne ve, kaj je grozotnejše: bordel, plinska celica, taboriščna godba, stava med nacistoma... Toliko je prikazanih drobcev, ki obsojajo, ki kličejo po maščevanju, zlasti izgubljene vere v človeka, in toliko je navezanosti na življenje, toliko je samozaupanja in hrepenenja, da gledalec intenzivno živi tisti dve uri, ko se mu na filmskem platnu zvrstijo pred očmi usode morilcev in umirajočih, usode tistih, ki so vdani v usodo in pripravljeni na smrt, a se oklepajo zadnje rešilne bilke in zaupajo v človečnost sotpina.

Akterji niso prikazani črno-belo, zrastejo pa v veličine ljudi in propadejo v globine človeških nestvorov. Ljubezen in sovraštvo nista morebiti v nobenem filmu tako na dlani.

M. Št.

S filmskega platna

Ob filmu »Ograda«

NAPISATI oceno o filmu »Ograda«, ki so ga s skupnimi močmi proizvedli italijanski, francoski in jugoslovanski filmski delavci, je dokaj tvegana zadeva. O takih filmih ni moč pisati z običajnimi filmskokritičnimi besedami in jih ni moč kategorizirati ali označevati z zvezdicami od ena do pet, kakor to delajo nekateri filmski kritiki glede na to, ali film odsvetujejo, ali bolj ali manj toplo priporočajo.

Če bi se držali takega ocenjevanja, bi vsekakor film zelo toplo priporočali predvsem tistim, ki ga bržčas ne bodo nikoli gledali, tistim, ki so povzročili, da je filmska zgodba taka, da je dogajanje v njej na meji verjetnosti.

Tistim, ki so doživljali grozote nacističnih taborišč, bi film odsvetovali, da se ne bi spominjali težkih muk. Vsem drugim pa bi morali film priporočati, da ne bodo nikoli dovolili, da bi se Človek še kdaj navzel nacističnega duha in se sprevrgel v najpodlejšo živo bitje na svetu.

Za kaj pravzaprav gre? Mladi režiser Armando Gatti je v filmu »Ograda« prikazal izsek iz življenja v nacističnem taborišču med zadnjo svetovno vojno.

V taborišču živijo, pravzaprav umirajo in se upirajo smrti ljudje vseh narodnosti zaslužjene Evrope. Nemec, protinacist, ki se je že deseto leto prebiral po nacističnih taboriščih, se je pregrešil zoper na-

K RATKE NOVICE

● **NOVI SAD** — V proslavo 20-letnice vstaje so lani pred novim letom v Novem Sadu odkrili spomenik revolucionarju Lajošu Czaki, ki je umrl zaradi nečloveškega režima po večah leta 1936 v kaznilnici Lepoglava.

Na donavski obali v Surduku so odkrili 18 metrov visok spomenik 26 partizanov, ki so jih postrelili na tem kraju jeseni 1943.

● **RIJEKA** — V začetku januarja je z ladjo »Trebinje« Jugoslovanski Rdeči križ poslal v Maroko montažno bolnišnico in zdravstveno postajo kot darilo alžirskemu Rdečemu polmescu. Obenem so poslali tudi pohištvo za oba objekta. Italijanska ladja »Tacito« pa je odpeljala v Tunis enako darilo.

● **VARŠAVA** — Od začetka lanskega leta do oktobra je obiskalo nekdanje koncentracijske taborišče v Auschwitzu 281.817 ljudi, med njimi 46.947 tujcev. Med drugimi so ga obiskali: premier Gane dr. Nkrumah, delegacija češkoslovaške armade z obrambnim ministrom Lomskym na čelu, delegacija ministrskega sveta Koreje, študentje iz Francije, Danske, Italije, Nemčije, Sovjetske zveze, Madžarske, Romunije in Češkoslovaške.

● **SKOPJE** — V parku pri gimnaziji »Josip Broz-Tito« so odkrili spominski doprtni kip narodnega heroja Vere Jocić, ki je podlegla ranam 22. maja 1944. Bila je namestnik bataljonskega komisarja v 3. makedonski brigadi.

● **TALLIN** — Kazenski senat vrhovnega sodišča Estonije je obsodil na smrt vojne zločince Juristo, Linasa in Viksa. Obsodba je izvršna in obsojenci nimajo pravice do priziva. Vsi trije so zagrešili med zadnjo svetovno vojno v Estoniji številne zločine proti prebivalstvu in proti ujetnikom v koncentracijskem taborišču v Tartu. Vsi trije so bili v službi nacistov.

● **BONN** — Münchensko sodišče je sporočilo, da so v njegovi vili ob jezeru Starnberg aretirali bivšega generala SS Karla Wolfa v zvezi z zločini nad Židi. General Wolf je znan po svojih stikih z zahodnimi zavezniki preko Švice že leta 1942 po Hitlerjevem odobrenju. Wolf je imel v nacistični hierarhiji položaj načelnika štaba čet SS. Po vojni je živel kot ugledni poslovni človek...

● **BILEČA** — V Vranski pri vasi Simijova so odkrili spominsko ploščo na kraju, kjer je bil leta 1941 ustanovljen partizanski odred »Vladimir Gačinović«. Drugo spominsko ploščo so odkrili v vasi Granici, kjer je bil pred dvajsetimi leti sestanek partizanskih komandirjev in komisarjev bileškega in stolaškega okraja. Tretjo spominsko ploščo pa so odkrili v Dužih pri vasi Davidovići.

zavarovanju, ki velja za podobne primere. V smislu 2. odstavka tega člena ima zavarovanec, udeleženec NOV izpred 9. septembra 1943, pravico do pokojnine, če ima najmanj 15 let pokojninske dobe in od te najmanj 10 let delovne dobe, četudi še ni izpolnil 55 leto starosti. O tem odloča posebna republiška komisija in predlogu ugodi, če smatra to za potrebno glede na splošno zdravstveno stanje in delovno zmožnost zavarovanca. V delovno dobo 10 let pa se računa čas, prebit v narodnoosvobodilnem boju, v dejanskem trajanju.

Pokojnina, ki se na ta način prizna, se določi po določilih čl. 69. Za dopoljenih 15 let pokojninske dobe pripada zavarovancu 40 % pokojnine, za vsako nadaljnje leto pa se zviša za 3 %. Kolikor izpolnjujete zgoraj navedene pogoje (udeležba v NOV, leta), potem bi vam glede na 30 let delovne dobe pripadala pokojnina v višini 85 % polne pokojnine, ki bi vam šla ob redni upokojitvi. Seveda pod pogojem, da vam bo posebna republiška komisija to priznala. Glede na težavnost, dolgotrajnost in značaj bolezni je verjetno, da bi vaši prošnji bilo ugodeno. Seveda pa se morate odločiti sami, ker bo pokojnina vendarle nižja od prejemkov pri redni zaposlitvi.

DODATEK K PLAČI

Vprašanje: Od 15. decembra 1941 do 15. maja 1945 imate priznano dvojno delovno dobo. Izpred vojne imate tudi priznanih pet let delovne dobe. Zdaj ste se zaposlili v tovarni in sprašujete, koliko boste morali še delati, da boste lahko zaprosili za dodatek k plači, ki vam pripada kot borcu NOV.

Odgovor: Vaše vprašanje je najbrž nepopolno in se niste znali dobro izraziti, ali pa ste o stvareh povsem nepoučeni. Zaradi tega, ker ste bili borec NOV, nimate pravice zahtevati kakršenkoli dodatka k plači niti sedaj niti kasneje, ko boste imeli večjo delovno dobo. Zato vam v tem pogledu ne moremo dati nobenega pojasnila.

Morda mislite na invalidnino po zakonu o vojaških vojnih invalidih, ki pa vam pripada neodvisno od trajanja delovne dobe. Morda imate v mislih invalidski dodatek, toda ta predvideva svojstvo invalida. Če ste zaradi invalidnosti na nižjem delovnem mestu kot sicer, bi vam šel dodatek v višini razlike od delovnega mesta, ki bi ga zasedali, če ne bi bili invalid.

PRAVNA POSVETOVALNICA

PRIZNANJE NEPOLNE POKOJNINE

Vprašanje: Kot borcu in internancu vam je priznано dvojno štetje let od 10. maja 1941 do 15. maja 1945. Vključno s tem imate 30 let delovne dobe, stari pa ste 47 let. Lani meseca marca ste pri delu v tovarni dobili živčni napad in ste od takrat v bolniškem staležu. Zdravnik vam je svetoval, da bi šli v pokoj, vi pa bi radi še delali, čeprav na drugem delovnem

mestu. Preden bi se odločili, bi radi vedeli, kako je z upokojitvijo in kakšna pokojnina bi vam pripadala, ko je vaš povprečni mesečni zaslužek znašal od 27 do 30 tisoč mesečno.

Odgovor: V bistvu so točni podatki, ki jih že sami navajate in ki ste jih dobili na Zavodu za socialno zavarovanje v Kranju. Ker ste borec NOV, bi vam invalidske upokojitve ne svetovali, ker bi bili na slabšem, kot če se poslužite določil čl. 73. zakona o pokojninskem

Dejstvo, da ste bili borec NOV, pride v poštev še pri odmeri pokojnine, da pa bi samo zaradi udeležbe v NOV imeli sedaj višje prejemke — glede tega ste v zmoti.

Morda se oglasite ponovno in stvar podrobneje obrazložite.

KATERI POKOJNINSKI RAZRED VAM PRIPADA

Vprašanje: Stari ste 59 let in ste bili 1. junija 1959 upokojeni kot visokokvalificirani delavec čevljarke stroke. Delovne dobe imate 37 let in 3 mesece ter 29 dni, povprečna plača v zadnjem letu pred upokojitvijo pa je znašala 14.096 din. Bili ste tudi borec NOV in imate čas od 14. aprila 1942 do 15. maja 1945 štet dvojno. Pred upokojitvijo ste tudi opravljali delo visokokvalificiranega delavca. Radi bi vedeli, kateri pokojninski razred vam pripada.

Odgovor: Škoda, da niste navedli, v kateri pokojninski razred ste bili razvrščeni ob upokojitvi. Po četrti noveli zakona o pokojninskem zavarovanju pripada borec NOV tudi VIII. pokojninski razred. Visokokvalificirani delavci, ki imajo to kvalifikacijo priznано in več kot 35 let priznane pokojninske dobe, pa se lahko razvrste tudi v VI. pokojninski razred, v katerem znaša pokojnina 21.300 din. Glede na to, da imate 37 let priznane delovne dobe, bi se vam pokojnina v tem razredu povečala za 6 % in bi znašala skupaj 22.578 dinarjev.

Pripominjamo pa, da bi vam ta pokojnina šla na podlagi kategorije delovnega mesta iz dela, ki ste ga opravljali, ne pa na podlagi povprečja prejemkov zadnjega leta, ker so ti bili prenizki.

PREPOZEN ZAHTEVEK ZA INVALIDNINO

Vprašanje: Po kapitulaciji Italije ste stopili v NOV in ste januarja 1945 začeli v glavi čutiti bolečine. Po koncu vojne, julija 1945 ste se zdravili v bolnišnici, potem pa skoraj vsako leto nekaj časa v vojni bolnišnici. Leta 1952 ste v vojni enoti, v kateri ste bili aktivni oficir, predložili ustrezne dokumente zaradi priznanja invalidnine. Ko ste se kasneje pri svojih nadrejenih zanimali, kaj je z zadevo, so vam pojasnili, da zadevo rešujejo pristojni forumi in da boste o rešitvi obveščeni. Kasneje ste bili premeščeni, vaša prejšnja enota se je razformirala in tako s stvarjo

ni bilo nič. Ko ste leta 1960 v dnevnem časopisu brali o vprašanju invalidnin, ste si ponovno oskrbeli zdravniška potrdila in ponovno vložili zahtevek za priznanje invalidnine. Od Zveznega izvršnega sveta pa ste bili preko vašega OLO obveščeni, da je rok zamujen in da nimate pravice do invalidnine. Radi bi vedeli, ali je to prav in če je možna pritožba na Vrhovno sodišče.

Odgovor: Predvsem vam je treba pojasniti, da ste pogrešili in sami zakrivil, da niste dosegli priznanja invalidnine. V letu 1952 vojaške oblasti že zdavnaj niso bile pristojne za sprejemanje in reševanje prijav za pridobitev invalidnine. Za vse to so bile pristojne le republiške invalidske komisije, na katere bi se morali obrniti.

Po določilih čl. 81 zakona o vojaških vojnih invalidih pa je bilo treba zahtevek za priznanje invalidskih pravic na podlagi bolezni vložiti do 31. 12. 1952. Kasneje vlozene prijave ni mogoče vzeti v postopek. Pač pa je Sekretariat za socialno varstvo ZIS mogel v posebno opravičljivih primerih dovoliti, da se tudi prijave, vložene po 31. 12. 1952, vzamejo v postopek. To pa v primeru, če je bilo s potrdili iz časa vojne ali iz dobe dveh let po vojni dokazano, da je bolezen nastala v času vojne. Toda tudi ta diskrecijska pravica Sekretariata za socialno varstvo je prenehala 31. decembra 1960.

Glede na to ste zamudili rok za prijavo. Tožba (ne pritožba) na Vrhovno sodišče pa bi bila brez smisla, ker tudi s tožbo ne bi mogli ničesar izsiliti, saj je bilo Sekretariatu za socialno varstvo prepuščeno v prosto odločanje, ali vzame v postopek prepozno vložene prijave.

PRIZNANJE INVALIDSKE POKOJNINE PO MOŽU

Vprašanje: Z namenom, da dosežete invalidsko pokojnino po možu, ki je padel v NOV, ste posestvo oddali in z občino marca 1960 napravili darilno pogodbo. Invalidsko pokojnino pa so vam priznali šele od 1. IV. 1961, čeprav že od januarja 1960, torej tri mesece pred sklenitvijo pogodbe, posestva niste uživali. Prosite za nasvet, kam naj se obrnete, da bi dobili razliko za nazaj, saj ste si morali denar izposojati, če ste hoteli živeti.

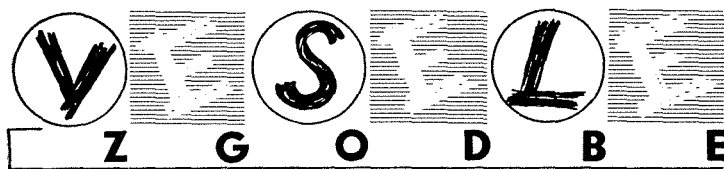
Odgovor: Naprošamo vas, da nam pošljete prepis odločbe, ker vaš dopis ni razumljiv. Po možu padlem kot borcu NOV, bi vam šla invalidnina, po določbah zakona o pokojninskem zavarovanju pa pokojnina. Ni pa jasno, kaj bi imelo posestvo opraviti s tem. Morda pa imate v mislih invalidski dodatek? Res pa velja splošno načelo, da pridobe lastniki posestev, ki uveljavljajo določene pravice (otroški dodatek, invalidski dodatek), te pravice v enem mesecu po vpisu v zemljiško knjigo, če so posestvo prepustili državi, v šestih mesecih po prenosu pa, če so posestvo prodali zasebniku. Tudi ni jasno, zakaj ste pogodbo podpisali šele marca, posestvo pa izročili že tri mesece prej. In kaj je bilo potem s posestvom eno leto? Kdo ga je užival, kdo imel od njega koristi?

Ste se zoper odločbo, s katero niste bili zadovoljni, pritožili? Kakšen odgovor ste dobili? Oglasite se ponovno s točnejšimi podatki!

RAZLIKA V PLAČI ZA INVALIDE

Vprašanje: V Invalidskem vestniku ste brali članek, da imajo invalidi pravico do razlike med plačo, ki jo prejemajo na sedanjem delovnem mestu, in med plačo, ki bi jo imeli, če ne bi bili invalidi. Ni vam jasno, za koga to velja. Tudi za vojaške invalide ali samo delovne invalide po predpisih socialnega zavarovanja? Res pa je, da so tudi borci invalidi prizadeži v plači in bi več zaslužili, če ne bi bili invalidi, kot sedaj zaslužijo.

Odgovor: Vsekakor vam moramo pojasniti, da veljajo zadevne določbe le za delovne invalide po predpisih zakona o invalidskem zavarovanju. Samo ti imajo od 1. januarja 1959 dalje pravico do razlike v plači, če so bili zaradi invalidnosti premeščeni na drugo delovno mesto in prejemajo nižje dohodke. Za tiste, ki so bili premeščeni na nižje delovno mesto pred 1. januarjem 1959, pa bi to prišlo v poštev le, še so bili uživalci invalidske pokojnine po predpisih socialnega zavarovanja. Za vojaške vojne invalide torej to, kar sprašujete, ne velja. Ti invalidi imajo nadomestilo v obliki invalidnine in invalidskega dodatka, čeprav je res, kar pišete, da so tudi ti prikrajšani pri plači in imajo zaradi invalidnosti nižje prejemke.

Zdravilo žicarja Drejčeta

BOLNIČAR Drejče je bil dober in požrtvovalen partizan. Vestno je skrbel za ranjence in si sploh prizadeval pomagati bolnim. Imel pa je slabo lastnost, da se je pred ljudmi v vaseh rad izdajal za zdravnika, čeprav se je razumel le na bolničarska opravila. In še nekaj. Ko smo prišli v kakšno vas, je pohitel po kmetijah in tarnal ljudem, kako mu lakota kruli po želodcu. Karkoli so mu dobrsrčni vaščani dali, je stlačil v bolničarsko torbo, po vrnitvi v taborišče pa nabrane dobrote sam skrivaj pospravil.

»Mamca, strašno sem lačen in žejen!« je po navadi potarнал Drejče, ko je prišel v kakšno hišo. »Imate kaj kruhka, kakšno klobasco, peščico krljev- morda požirek šnopčka?...« je nadaljeval s svojo

žicarso molitvico in si menčal dlani. Najraje se je sukal po kuhinji okoli žensk.

Brž ko je Drejče kaj dobil, je navadno očitno zadovoljen vprašal: »Kako pa drugače, mamca, ste zdravi?« Če je kmetica kaj potarnala, da jo muči revmatizem, boli glava ali da jo pečejo oči, da ji ni dobro v želodcu ali kaj drugega, se je hitro znašel. Odprl je bolničarsko torbo, potegnil iz nje stekleničko in dal vsake-mu bolniku vedno iste vrste zdravilo — kapljice!

Nekega dne pa so vaščanke na Gmajni sklenile, da se Drejčetu pošteno oddolže, kajti prišle so do spoznanja, da jim daje za zdravilo čisto navadno vodo. Dekleta so svojo zaroto proti bolničarju predhodno zaupale komandantu bataljona, on pa nam.

Medtem ko je neke noči bataljon borcev prezebal v zasedi nad cesto, se je Drejče odpravil na Gmajno. Tam je obiral hišo za hišo in spet začel svojo žicarso pesmico. Na prvi kmetiji je našel stekleničko žganja, na drugi pol kranjske klobase, pri tretji pa veliko zagozo kruha... O tem v bataljonu seveda ni ničesar povedal, čeprav smo bili prepričani, da se ni vrnil praznih rok.

Ko je po prihodu v taborišče Drejče sedel za debelo bukev, smo ga borci opazovali izza dreves. Najprej je skrivaje potegnil iz torbice stekleničko, češ požirek žganja se bo zdaj-le prilegel!

Strastno jo je nagnil, a že je izpljunil pusto deževnico. Jezno je zabentil in treščil stekleničko ob skalo. Potem je segel po klobasi. Ko jo je močno ugriznil — joj, ojoj, tri sto kosmatih medvedov — je imel polna usta žaganja in pepela! Kar dušil se je, ko je skašlje-

val smeti in prah. Potem je ves zaripel od jeze odvil drugi zavitek in zagledal namesto kruha — kos lesa.

»Prekletost!« je zarobantil in sam sebi skesano dejal: »Zdaj so me pa pošteno nasolile!«

Tedaj se partizani nismo mogli več vzdržati. Vsi hkrati smo stopili izza dreves in prasnili v smeh, da je Drejče kar okamenel.

In veste, da je to pomagal! Bolničar Drejče se ni več izdajal za zdravnika in nikdar več ni zdravil vaščanov s studenčnico, niti ni več pel svoje žicarso pesmice.

Jože Štok-Korotan

Zaljubljeni fašist

Saj vam je znana tista zgodba o zaljubljenem fašistu, kaj-neda? Fašist se je zaljubil v lepo Micko in ji hodil pet podoknico. Ko je bil najbolj »v ognju«, je za njegovim hrbtom počilo, pa je zavpil: »O mama mia!« in jo jadrno popihal po bregu.

Iz te zgodbe so partizani naredili skeč, ki so ga večkrat predvajali na mitingih. Nanj so se lani spomnili tudi nekdanji kurirji in ga uvrstili v program partizanskega mitinga v Iškem Vintgarju. Na sliki vidimo, kako je neki partizanski šaljivec igral vlogo zaljubljenega fašista.

